

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશના આહુકાને અપાયે- લી ભેટની બુકોનું લીસ્ટ.

- ૧ કેશરીઆજીનું વૃત્તાંત
- ૨ અંબકશ્રેષ્ઠિ ચરિત્ર.
- ૩ રતિસાર ચરિત્ર.
- ૪ વત્સરાજ ચરિત્ર.
- ૫ સ્થુલભદ્ર ચરિત્ર.
- ૬ નળદમયંતી ચરિત્ર.
- ૭ સંક્ષિપ્ત જૈન રામાયણ.
- ૮ સુરસુંદરી ચરિત્ર.
- ૯ શુકરાજ ચરિત્ર.
- ૧૦ મહીપાળ ચરિત્ર.
- ૧૧ મુનિ વૃદ્ધિચંદણ ચરિત્ર.
- ૧૨ ચૈત્યવંદન ચોવીશી.
- ૧૩ પોસહવિધિ.
- ૧૪ પાર્શ્વનાથનો વિવાહલો.
- ૧૫ પંચકથાણુક, પંચજ્ઞાનની પૂજા.
- ૧૬ સ્નાન, સત્તરભેટી, વિશસ્થાનક પૂજા.
- ૧૭ રત્નશેખર રત્નવતી કથા.
- ૧૮ વર્દમાન દ્વાવિંશીકા.
- ૧૯ વિજયચંદ કેવળી ચરિત્ર.
- ૨૦ પ્રતિક્રમણના હેતુ.

મસ્તાવના.

આ પ્રબોધ ચિંતામણિ અંથ અંચળંગરંછી શ્રી જયજેખરસુ-
રિએ સંવત ૧૪૬૨ માં બનાવેલી છે. તેની અંદર આવેલી ચોવી-
શીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી પદ્મનાભજીના શિષ્ય શ્રી ધર્મરૂચિ અણુ-
ગારે એક કાકોર પાસે કહેલી પોતાની હકીકત સમાવેલી છે. તે
હકીકત પોતાના ચરિત્ર રૂપની નથી, પરંતુ આ જીવને સંસાર
પરિવ્રમણમાં થતા અનુભવ સંબંધી છે. એમાં મુખ્ય તો મોહ
અને વિવેકનું સ્વરૂપ બહુ સાફ ચિતર્યું છે. આ અંથના આંત અધિ-
કાર છે, તે દરેકનું વિવેચન કરતાં મસ્તાવના વિસ્તૃત થઈ જાય તેવું
છે, તેથી તેનો વિસ્તાર લખવાનું બંધ રાખવુંજ હુસ્ત જણાયું છે.

આ અંથમાં શ્રી શ્રી હકીકત સમાવી છે તે અંથકર્તાએ બીજા
અધિકારના પ્રારંભમાં જ બતાવ્યું છે, જેથી અહિં લખવાની જરૂર
નથી. પહેલા અધિકારમાં પરમાત્માનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે તેમજ
છેલા અધિકારના ઉવટના ભાગમાં સિદ્ધનું સ્વરૂપ બહુ સાફ બતાવ્યું
છે. કથાના પ્રારંભમાં શ્રી પદ્મનાભ તીર્થંકરનું ચરિત્ર પણ બહુ રસિક
ભાષામાં લખાયેલું છે. શ્રી ધર્મરૂચિ અણુગારે પોતાની હકીકત કાલ-
વાની શરૂઆત કરી તે ત્રીજા અધિકારના પ્રારંભથી શરૂ થાય છે.
તેનો સંબંધ છેવટે ૨૪૩ મા પૃષ્ઠમાં આવે છે, અને ત્યાર પછી બીજી
૫૭ કિપદેશક હકીકતવડેજ અંથ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો છે.

નિવૃત્તિ ને વિવેકની મુસાફરીના વર્ણનમાં પૃથક પૃથક દર્શનોનું
સ્વરૂપ સાફ આજેખ્યું છે. વિવેકના નગરીનું વર્ણન તેમજ બંને

રાજાઓ (મોહ ને વિવેક)ના સૈન્યમાંહેના દરેક યોદ્ધાઓએ કરેલું
 યોતાની શક્તિ વિગેરેનું વર્ણન ઘણુંજ વાંચવા લાયક છે. ટુંકામાં
 આ ગ્રંથમાંહેનો દરેક વિભાગ આકર્ષક અને વાંચવા લાયક છે,
 જેથી તેના વિશેષ વર્ણનમાં ન ઉતરતાં આ બુક સાથે ત વાંચી
 જવાની ભલામણ કરવી હુસ્ત ધારીએ છીએ. આ ગ્રંથ મૂળ
 પણ અમારી તરફથી છપાવવામાં આવ્યો છે. સંસ્કૃતના અભ્યાસી-
 ઓને તે ઉપયોગી થઈ પડવા સંભવ છે.

આ ગ્રંથ મૂળ અને ભાષાંતર પન્થાસણ શ્રી કમળવિજય-
 ણ મહારાજના શિષ્ય પન્થાસણ શ્રી કેશવવિજયજીએ હસ્તાક્ષરે
 લખીને તૈયાર કરેલ, તેમાં સહજમાત્ર સુધારો કરી મૂળ ને ભાષાંત-
 ર બુદ્ધિ પાડી છપાવવાનો પ્રયાસ અમે કરેલો છે. આ ગ્રંથના મૂ-
 લ પ્રયાસને માટે એઓ સાહેબના અમે સંપૂર્ણ આભારી છીએ.

આ બુક શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશના ગ્રાહકોને પુ. ૨૩-૨૪ ની
 ભેળી ભેટ તરીકે આપવામાં આવી છે: તેમાં ખર્ચ સંબંધી વિચાર
 ન રાખતાં એક ઉપયોગી ગ્રંથને પ્રસિદ્ધિમાં મુકવાનો અને તેનો
 લાભ કોઈ પણ રીતે ગ્રાહકોને આપવાનોજ હેતુ રાખવામાં આવ્યો
 છે. ગ્રાહકો આ ગ્રંથનો લાભ પુરતી રીતે લેશે તો અમે અમારો
 પ્રયાસ સફળ થયો માનશું.

સંવત ૧૯૬૫

કાર્તિક

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા,

ભાવનગર.

શ્રી પ્રબોધ ચિંતામણિ ભાષાંતર.

સાંદેહરહિત અને ચિદાનંદમય તેજ કે જે તેજ અંધકાર સમૂહ તો શુ' પણ સર્વ જાતિના તેજને પણ છતે છે તેને હું નમસ્કાર કરું છું. સ્વાત્માનુભાવથી જાણી શકાતા ચિદાનંદ રૂપી જે તેજને સર્વજ્ઞની વાણી પણ વિષય કરી શકતી નથી તે તેજની હું સ્તુતિ કરું છું. જેમ વાદળાંઓને સમૂહ સૂર્યના તેજનો નાશ કરવાને સમર્થ નથી તેમ અનાદિ કાળથી એકલાં થયેલાં કર્મો પણ જે જ્ઞાન-જ્યોતિનો નાશ કરવા અસમર્થ છે તે જ્ઞાનજ્યોતિની હું સ્તવના કરું છું. જેમ માતાની શિષ્યામણ સર્વ પુત્રોને સરખી હોય છે, તેમ અનંત સિદ્ધિને વિષે પણ જે તેજ સરખું ધારણ કરાય છે તે તેજ દિપ્યમાન થાયો. હિદાત્રીનનાથી ઉત્પન્ન થયેલ જે જ્ઞાનરૂપી તેજને 'પાપ સ્પર્શ' કરી શકવું નથી એટલુંજ નહીં પણ જેને 'ધર્મ' પણ કોઈ વખત સ્પર્શી શકે નથી તે જ્ઞાનરૂપી તેજની ઇચ્છા કોણ ન કરે? આત્માની જે જ્યોતિ જડપણને કે દાદપણના હેતુને પ્રાપ્ત થતી નથી તે જ્યોતિને પૂજવાને મૂર્ચ અને સંદ્ર પણ ઉદય કરે છે. દીપક અંધકારમાં પ્રકાશ કરે છે, સંદ્રમાં રાત્રિએ પ્રકાશ કરે છે.

૧ અનુભવ કર્મ. ૨ મુખ કર્મ.

P. Cl.—૧

સૂર્ય દિવસે પ્રકાશ કરે છે પણ આ આત્મજ્યોતિ તેો નિરંતર પ્રકાશિત છે, તે જપવાન થાયો. જે અગ્નિય શક્તિવાળું સઃનરૂપી તેજ આ દેહરૂપ નાનાં પ્રમાણમાં રહ્યાં છતાં લોકલોકને પ્રકાશિત કરે છે તે કોને આશ્ચર્ય પમાડતું નથી? ખાતાં છતાં પણ કેટલાક (કુરંગકુક પ્રમુખ) જે તેજને પામ્યા અને બીજા તપસ્યા કરતાં છતાં પણ (શુદ્ધ અધ્યવસાય વિનાના) પામી ન શક્યા; કેટલાક (મહાત્માઓ) ક્ષણવારમાં તે તેજને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે કેટલાક (જીવો) કરોડો વર્ષ સુધી (મહેનત કર્યાં છતાં) (તારૂંશ્યાધ્યવસાય વિના) તે તેજને ન મેળવી શક્યા; બાહ્યસંગમાં રહ્યા છતાં (અંતરથી નિર્લેપ રહેતાં) કેટલાએક જે તેજને પામ્યા, અને કેટલાએક બાહ્યસંગનો ત્યાગ કર્યા છતાં પણ જે તેજને પામી ન શક્યા; એવું જાણજીવોની બુદ્ધિમાં ન આવી શકે તેવું (પરમ તેજ) કેવળજ્ઞાન અમારું રદાણુ કરો; જે કેવળજ્યોતિનો ઉદય થવાથી કામ ક્રોધાદિ પોતાની સેજે નાશ પામે છે, તેનું અવલંબન કરવાને કોણુ ઉદ્વેગ ન કરે? જે જ્યોતિનો લાલ દશ પ્રકારના નાદે કરી, છ પ્રકારના ચક્રોએ કરી, પ્રાણાયામે કરી અને આસનોએ કરીને થતો નથી પણ સ્વાભાવિક (સહજ) સમાધિવડેજ થાય છે.

કર્મરૂપ મળને દૂર કરનારી જે સરસ્વતી (વાણી)ને કોઈથી પણ પરણવ નહીં પામેલા જિનેશ્વરે પદા કરેલી છે તેને હું નમસ્કાર કરું છું. બીજા દેશોનો ત્યાગ કરીને (પક્ષે-બીજા વિષયોનું ચિંતવન બંધ કરીને) નિર્મળ અને ઉંડા માન સરોવરમાં (પક્ષે-મનમાં) જે હંસ (પક્ષે આત્મા) કૂંડા કરે તો પછી સરસ્વતી

કયાં જશે? અર્થાત્ એકબેક મળીને જશે. આ સરસ્વતી પોતાના નીરપર સ્તેજને પણજે વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવે છે તે વિશુદ્ધિને એ વખત જ્ઞાન કરવા વડે કરીને પણ નહીં કરાવી શકતી નથી. આ સરસ્વતી છે એવી છુદ્ધિથી નમે પાતાળને કે નદીને ન પૂજે, કારણકે સર્વ (છુદ્ધિમેના) પ્રવાહ દાકમે હતે તે સરસ્વતી યોગ છુદ્ધિ વડે જાણી શકાય તેવી છે.

પોતાના ઘરના અવતર અને પરની કથા દરવામાં તાપર સર્વે વ્યારો કથાકથ નદીઓમાં મન્દ્યવત્ આવરણ કરે છે. ૧

જે આચાર્ય: પોતાના આત્માને બોધ કર્યા વિના બીજાઓને બોધ કરે છે તેઓ જો કે બીજાઓને રસ્તે ચલાવે છે પણ પોતે બ્રાંનિયાળા હોવાથી સંસારમાં બગે છે. પણાં શિદ્ધાંતો બોધાં (વાંચ્યાં કે બળ્યાં) કરતાં જો સમભાવ પ્રાપ્ત ન થાય તો હુશી લેવી રીતે (પોતાના મંદસ્થગમા) મોતીનો ભાર માત્ર કપાડે છે તેમ તેઓ શિદ્ધાંતના જાનનો માત્ર બોજો કપાડનારા છે (પણ તેનો કપ-બોજ લેનારા નથી).

મહી જેમ શિયાળા અને કિનારામાં જડુ નિન્નો દેખાતાં નથી, પણ કિતમ વૃષ્ટિ થવી તેમાં જડુ વિધ્ના દેખાય છે; તેવીજ

જે આ દુનિયાના ઘણા જીવો પોતાની આત્મશક્તિના અવલણ રહીને પુદ્ગલ સંબંધી કથા કરવામાં તાપર સ્તેજ. વ્યામજીએ જેમ અનંક પુરણો બનાવી પરની કથા કરવામાં તે શાસ્ત્રો પરિપૂર્ણ કર્યા છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ દુષ્ટ પરની કથાઓમાજ નૃમન થતાં પોતાના હાંફાનું શોધન કરવું જોઈએ, અને તેનું વાનું કરવું જોઈએ.

સૂર્ય દિવસે પ્રકાશ કરે છે પણ આ આત્મજ્યોતિ તેો નિરંતર પ્રકાશિત છે, તે જ્યવાન થાયો. જે અર્ચિત્ય શક્તિવાળું જ્ઞાનરૂપી તેજ આ હેતુરૂપ નાના પ્રમાણમાં રહ્યાં છતાં લોકલોકને પ્રકાશિત કરે છે તે કોને આશ્ચર્ય પમાડતું નથી? ખાતાં છતાં પણ કેટલાક (કુરંગકુક પ્રમુખ) જે તેજને પામ્યા અને બીજા તપસ્યા કરતાં છતાં પણ (શુદ્ધ અધ્યવસાય વિનાના) પામી ન શક્યા; કેટલાક (મહાત્માઓ) ક્ષણવારમાં તે તેજને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે કેટલાક (જીવો) કરોડો વર્ષ સુધી (મહેનત કર્યા છતાં) (તાદૃશ્યાધ્યવસાય વિના) તે તેજને ન મેળવી શક્યા; બાહ્યસંગમાં રહ્યા છતાં (અંતરથી નિર્વેપ રહેતાં) કેટલાએક જે તેજને પામ્યા, અને કેટલાએક બાહ્યસંગનો ત્યાગ કર્યા છતાં પણ જે તેજને પામી ન શક્યા; એવું જોનાળજીવોની બુદ્ધિમાં ન આવી શકે તેવું (પરમ તેજ) કેવળજ્ઞાન અમારું રક્ષણ કરે; જે કેવળજ્યોતિનો ઉદય થવાથી કામ ક્રોધાદિ પોતાની સેજે નાશ પામે છે, તેનું અવદાંબન કરવાને કોણુ ઉદ્યમ ન કરે? જે જ્યોતિનો લાભ દશ પ્રકારના નાદે કરી, છ પ્રકારના ચક્રોએ કરી, પ્રાણાયામે કરી અને આસનોએ કરીને થતો નથી પણ સ્વાભાવિક (સહજ) સમાધિવડેળ થાય છે.

કર્મરૂપ મળને દૂર કરનારી જે સરસ્વતી (વાણી)ને કોઈથી પણ પરાભવ નહીં પામેલા જિનેશ્વરે પેઢા કરેલી છે તેને હું નગર સ્કાર કહું છું. બીજા દેશોનો ત્યાગ કરીને (પશ્ચે-બીજા વિષયોનું ચિંતવન બંધ કરીને) નિર્મળ અને ઉંડા માન સરોવરમાં (પશ્ચે-મનમાં) જો હુંસ (પશ્ચે આત્મા) કીડા કરે તો પછી સરસ્વતી

ક્યાં જશે? અર્થાત્ એકમેક મળીને રહેશે. આ મરણની યોજના નીચર રહેવાને પણજે વિમુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવે છે તે વિમુક્તિને જો વખત સ્નાન કરવા વડે કરીને પણ નહીં કરાવી શકવી નથી. આ મરણની છે એવી બુદ્ધિથી તમે માયાગુને કે નહીંને ન પૂછો. કારણકે સર્વ (ઈન્દ્રિયોના) અવાદ રાકો છો તે મસ્તકની યોગ બુદ્ધિ વડે લાઈ શકાય નથી છે.

યોજનાના ઘરના અગ્નિજ્વ અને પરની કથા કરવામાં તમાર મર્ચે બ્યાસો કથાકૃષ્ણ નદીઓમાં મસ્તકવત્ આસરજી કરે છે. ૯

જે આચાર્યો યોજનાના આત્માને જોધ ક્યાં વિના બીજાઓને જોધ કરે છે તેઓ જો કે બીજાઓને રસ્તે વચાવે છે પણ પોને પ્રાનિવાળા હોવાથી સંસારમાં ભગે છે. ધણું મિહાંતો જોયાં (વાંચ્યાં કે બોલ્યાં) છતાં જો સમભાવ પ્રાપ્ત ન થાય તો હાથી જેવી રીતે (પેતાના મંદસ્થાનમાં) મોલીને ભાર માત્ર ઉપાડે છે તેમ તેઓ મિહાંતના જ્ઞાનનો માત્ર બોજે ઉપાડનારા છે (પણ તેનો ઉપ-બોજ લેનારા નથી).

આર્દ્રી જેમ શિયાળા અને દિનાળામાં બહુ વિખેરો દેખાતાં નથી, પણ ઉત્તમ વૃષ્ટિ ધવી તેમાં બહુ વિખેરો દેખાય છે; તેવીજ

રચના દુનિયાના ઘણા જીવો પેતાની આત્મશક્તિના અ-ભણ રહીને પુદ્ગલ સંબંધી કથા કરવામાં તનપર રહે છે. બ્યાસજી જેમ અનેક પુરાણો બતાવી પરની કથા કરવામાં તે શાસ્ત્રો પરિપૂર્ણ કયાં છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ કહ્યા પરની કથાઓમાંજ નૃસિન થતાં પેતાના બુદ્ધાનુ' શોધન કરવું જોઈએ, અને તેનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

રીતે બીજા (આઠ) રસ પામવામાં વિઘ્ન આવતું નથી પણ શાંત રસ પામવામાં ઘણાં વિઘ્નો આવે છે. *

જેમાંથી અગ્નિ નીકળી શકે તેમાં પથ્થરો પ્રાપ્ત થઈ મળી શકે છે, પણ જેમાંથી ચંદ્રની માફક શીતળતા નીકળે તેમાં પથ્થરો મળવા પ્રાપ્ત દુર્લભ છે. તેમ કપાચથી લરપૂર એવા આ લોકમાં શાંત વૃત્તિવાળા (મહાત્માઓ) થોડાજ મળી આવે છે. મહેનત કર્યા શિવાય નીવાર (તૃણ ધાન્ય) પોતાની મેળે ઉગે છે, ત્યારે કમોદની પાછળ ઘણી મહેનત કર્યા છતાં પણ તેનો પાક ઉતારવામાં સંશય રહ્યા કરે છે; આજ દશાંત અન્યરસોમાં અને શાંતરસમાં લાગુ પડે છે. કારણકે કાંઈ પણ મહેનત કર્યા શિવાય બીજા રસો સ્વાભાવિક મળી આવે છે ત્યારે શાંતરસની પાછળ મહેનત કર્યા છતાં પણ તે સિદ્ધ થવામાં સંશય રહે છે. આ લોકમાં ગાહ્યદષ્ટિવાળાઓ (સામાન્ય મનુષ્યો) પણ શુંગારાદિ રસોનું તો સેવન કરે છે પણ શાંતરસ રૂપ અમૃતનો ઝરો તો કુળવાન પુરૂષોને પણ દુર્લભ છે. અનાદિ લવના અભ્યાસથી પણ તુલ્ય ગાળજીવો જે શુંગારાદિ આઠ રસોનું સેવન કરે છે તે રસો, વિદ્યાનુ પુરૂષોથી પણ દુઃખે પામી શકાય એવા શાંતરસની સાથે શું સ્પર્ધા કરી શકશે ? અર્થાત્ નહીંજ કરી શકે. બીજા સર્વે રસોને વારંવાર સેવવાથી તેનું પરિણામ

શિયાળો અને ઉનાળો એ બે ઋતુ નિયમાનુસાર આવડતું છે. તેના પ્રતિનિધિ સંલવતું નથી. પણ ગરમી વરસાદ થઈ તેમાં અનંત વિઘ્નો આવ્યાં કરે છે; તેવીજ રીતે શાંત રસને મુદ્દીને બીજા શુંગારાદિ રસોમાં પ્રાપ્તિ વિઘ્ન જણાતું નથી. પણ શાંતરસ પામવામાં તો યગલે યગલે વિઘ્નો જણાય છે.

વિરમ (ખરાબ) આવે છે ત્યારે શાંતરમનું અત્યંત સેવન કરવા-
થી તે મોક્ષ પર્યંત મુખનેજ આપે છે. આ શાંતરમ રસોંદ્ર છે એ
સત્ય છે, કારણકે તે શાંતરમ (જેમ ખરાબે તે તે જાતના રસોની
ભાવના આપવાથી તે અગ્નિથી હડી ન જતાં તેની ભસ્મથી મુવર્ણ
સિદ્ધિ થાય છે તેમ) તે તે જાતના ઉત્તમ વિચારોવડે ભાવિત ક-
રવાથી કપાય કપી અગ્નિથી ન ઉડતાં મોક્ષસિદ્ધિનું કારણ થાય છે.
આદ્યદ્વિનો ત્યાગ કરીને પોતાના આત્માવડે પોતાને ભાવિત
(વાસિત) કરતાં હિમવાન પંડિતો અનુક્રમે શાંતાવસ્થાને પ્રાપ્ત
થાય છે. વન, વાવ, મંદિરાદિ જે આદ્યવસ્તુઓ દેખાય છે તે વ-
સ્તુઓના સ્વરૂપનું અંતરંગમાં જે ધ્યાન કરે છે તે તાત્ત્વિક
(નિવરણની) કહેવાય છે. છ

પાછલી રાત્રિની જે ઘડી રહે ત્યારે અથવા પ્રથમ રાત્રિનો એક
પ્રહર ગયા પછી નિદ્રા, તંદ્રા (આળસ) નો ત્યાગ કરી જે પોતાનો

દ-જે જે વસ્તુઓ જાણ દેખવામાં આવે છે તે તે વસ્તુ-
ઓનાં દ્રવ્ય, ગુણ ને પર્યાય તથા ઉત્પાદ, સ્થિતિને વ્યય વિગેરેનો
જે મનુષ્ય એકાગ્રતાપૂર્વક વિચાર કરે છે તથા હેય, રોય અને ઉ-
પાદેય એવી વસ્તુઓને ક્રમે કરી ત્યાગ કરે છે, જાણે છે અને જાણે
છે તે તત્ત્વજ્ઞાની કહેવાય છે. કપાયથી મઝીન આત્મા ત્યાંમુધી
અનેક પ્રકારની ઇચ્છાને આધીન રહ્યા કરે છે ત્યાંમુધી અધ્યાત્મ
પ્રાપ્તિની વાર્તા (ઇચ્છા) કરવી તે પણ નપુંસક પુરૂષથી પુત્રોત્પત્તિ
ઇચ્છાની માફક ચર્હદવા લાયક નથી. વિવેકમુખના આદ્યથી
દંભાદિ મુભટોનો નાશ કરીને જે મોહરાગને છૂતવાની ઇચ્છા રાજે
છે તે વિદ્વાનોનાં અધ્યેયર છે.

અને પરનો વિચાર કરે (હું કોણ છું? અને આ દશ્ય વસ્તુ શી છે? એમ વિચારે) તેને સાધક જાણવો. સાધકનાં લક્ષણો જતાવે છે—
 જે વાદ કરવામાં આદરવાળો ન હોય ૧. અહંકારી ન હોય ૨. કીર્તિ-
 નો અભિલાષી ન હોય ૩. અને કોઈ પણ જાણતમાં ઉત્સુકતાવાળો
 (ઉતાવળીઓ) ન હોય ૪. આચાર જાણતો જેને ન હોય તે પોતાનું ક-
 હેલું (ધારેલું) સિદ્ધ કરી શકે છે. જે કોઈની સાથે મિત્રતાની ઇચ્છા
 ન રાખતો હોય ૫. બીજા દેશના વેષ અને ભાષાદિકની પુછપરછ
 ન કરતો હોય ૬. જેને ગીતાદિક પ્રિય ન હોય ૭. અને જેને નેત્ર-
 ની અપજતા ન હોય ૮. તેને ખરે ખરો સાધક જાણવો. આકોશ
 ક્યાંથી જે દ્રેષ ન કરે અને સ્તુતિ કરવાથી જે ઉન્મત્ત ન થાય એ-
 વો નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં રહેલો સાધક સ્વસ્થતાને પામે છે. લવ-
 લેશ માત્ર અથવા મુહૂર્તાદિના ક્રમથી જે સંગમાં વર્તે છતાં સંગ-
 રહિતપણાને માટે પ્રયત્ન કરે છે તેને હે વિદ્વાન! તમે સાધક જા-
 ણો. ‘હું કોણ છું? ક્યાંથી આવ્યો છું? મારા જાંઘવો કોણ છે?
 મારા શત્રુઓ કોણ છે? હું ક્યાં જઈશ? અને મારી પાસે શું જા-
 રથી (ભાતું) છે?’ એમ સાધક નિરંતર વિચાર કરે છે. આ દુનિયા-
 ના લોકોનાં ચરિત્રો (આચરણો) વિસંરથુલ (વિપરીત) છે એમ
 તત્ત્વવેત્તા હોવાથી પોતે સમજે છે તોપણ બીજાની નિંદા કરીને
 પોતાનો ઉત્કર્ષ, સાધક કોઈ વખત કરતો નથી. આધ્યાત્મિક ધર્મ
 અને બાહ્યધર્મને વિષે પર્વત અને ગરમાણુ જેટલું અંતર જાણતાં
 છતાં ચોગી વચનથી પણ વ્યવહારને છેદતા (ખંડન કરતા) નથી.

યોગાભ્યાસમાં વધારે કરવાના ઉપાયો જતાવે છે:—ચોગીએ
 સાંભળતા છતાં પણ જાહેરા જેવા, દેખતા છતાં પણ ખરેખર આં-

ધજા જેવા, જોલતા છતાં પણ મુંઝાની જેવા અને વિદ્વાન છતાં પણ બાળકની જેવા થવું જોઈએ. યોગીએ પ્રથમ મનને કાંઈ એક લક્ષ્ય (પ્રતિમાજી આદિ) ઉપર દૃઢ કરવું, ત્યારપછી લક્ષ્ય વિના પણ મનને દૃઢ રાખવું. આવી રીતે નિરંતર અભ્યાસવાળો તે બુદ્ધિમાન મુખે કરી ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. ૪

(વિચારો ન કરવા વડે) મન શાંત થયાથી અને પોતાના આદ્ય વિષયથી ઈન્દ્રિયોતો સમૃદ્ધ નિવૃત્ત થવાથી પોતાને સ્થાને સ્થિર થ. એણે બુદ્ધિમાન પોતાના આત્માને વિષે આત્માને જુએ છે. જ્યારે આત્મા પણ ધ્યાન (પિંડસ્થ, પદસ્થ અને રૂપસ્થ) યોગીને યોગી રૂપાતીત ધ્યાનને પામે છે ત્યારે તે વિકલ્પરહિતપણે સ્વરૂપમાં સ્થિત થતાં પરમાત્મપણાને પ્રાપ્ત થાય છે.

ત્રીવેચન:-ત્યાંમુધી મનની મક્કીનતા જતી નથી ત્યાંમુધી કોઈ પણ વિચાર કે ધ્યાન સ્થિરતાવને પામતાં નથી; અને આમ હોવાથી તે નિર્વિકલ્પઅવસ્થારૂપ સ્વાત્મભાવમાં રહેતાં પરમાત્મતાને પ્રાપ્ત થવાય છે તે અવસ્થા મનની સ્થિરતાના અભાવે, પ્રાપ્ત ન થવાથી સ્વસ્વરૂપ પાગી શકાતું નથી. માટે તે નિર્વિકલ્પાવસ્થામાં પહોંચવા માટે અથવા તો મનની બુદ્ધિને માટે પહેલાં કાંઈક સાલંબન ધ્યાનની જરૂર છે: એટલે પ્રથમ આલંબનના આશ્રયથી મન એક વસ્તુ ઉપર સ્થિરતા કરતાં રીંખે, એટલે ત્યાર પછી આલંબન વિના પણ સ્થિરતા રાખી શકે. આ હેતુથી પિંડસ્થાદિ ધ્યાનો પ્રારંભમાં ઘણાંજ ઉપયોગી

૪ ઉન્મનીભાવ એ એક લય જેવી અવસ્થા છે, જેને નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહીએ તો પણ કહી શકાય તેમ છે. (જુઓ યોગ-શાસ્ત્ર બારમો પ્રકાશ.)

છે. શ્રીમદ્દેવચંદ્રાચાર્યજીએ પણ આજ કમ યોગશાસ્ત્રમાં રાખ્યો છે. પ્રથમ રૂપસ્થધ્યાન—એક બાબુએ સિદ્ધચક્રવર્તી મંડળ અથવા તો વીતરાગની શાંત મૂર્તિ સન્મુખ બેસી એકાગ્રતાથી તે જોયા કરવું, અને તેમાં લીન થવું; બીજી બાબુએ મનના વિકલ્પોને રોકવા અને તેજ એક રૂપસ્થધ્યેયમાં મનને એકાગ્ર કરવું એ રૂપસ્થધ્યાન કહેવાય છે. આ તો એક પ્રયોગ બતાવ્યો છે, પણ એવા પ્રશસ્ત અનેક ધ્યેયોનું ધ્યાન કરાય છે. તે સર્વે રૂપસ્થધ્યાન કહેવાય. પદસ્થધ્યાન—કાઈએક નિર્દોષ, પવિત્ર પરમાત્માના નામનું વાચકપદ લઈ તેનું વારંવાર રટણ કરવું, માનસિક વ્તપ કરવો તેમાં લય કરવો અને એકાગ્રતા કરવી તે પદસ્થધ્યાન કહેવાય. પિંડસ્થધ્યાન—કપર પ્રમાણે બાહ્યથી બાહ્યદારવાળી મૂર્તિનું ધ્યાન અને પદનો વ્તપ દૃઢ થયા પછી તે રૂપોને અંદરથી લઈ કદી અથવા તો તેની નવીન કલ્પના કરી મનથી તે રૂપોને જોયાં કરવાં. પરમાત્માના મૂળ શરીરનો ચિતાર હૃદય સન્મુખ લાવી તેની વિરાગાવસ્થા વારંવાર મનમાં દૃઢ કરાવવી, તેની નિરાગી મૂર્તિ અથવા વિરાગી શરીરની આત્મપ્રતિની બાહ્ય ચેષ્ટા સંબંધી વિચારણા કરી દૃઢતાથી તેની શારીરિક મૂર્તિ જોયા કરવી, તેમાં લીન થવું અથવા સમવસરણની રચના, દેશનાનો સમય વિશેરે અનેક ચિત્રો જે આત્મિક સ્વરૂપને ચોળખાવે, સદાચ આપે તેવાં ચિત્રો મનની કલ્પનાથી ઉત્પન્ન કરીને જોયાં કરવાં, તેમાં દૃઢ થવું, એકાગ્ર થવું તે પિંડસ્થધ્યાન કહેવાય, અને આ પ્રમાણે મન દૃઢ થયા પછી રૂપાત્મકતામાં પ્રવેશ કરી આત્મસ્વરૂપ—પરમાત્મા પ્રાપ્ત કરી શકાય.

હવે અને અજ્ઞાન સ્વરૂપથી આ આત્માને જે પ્રકારે

જાન્યેના જેને સિદ્ધિ મળે તે પ્રાપ્ત થાય છે તે જાન્યેના કહેવાય છે અને તેની વિષયીત્વ જાણવાનો તે અજાન્ય આત્મા કહેવાય છે. મોટામાં મોટા જાન્ય છોડેના પણ ત્રણ પ્રકાર છે. આસનસિદ્ધિક, મધ્યમ સિદ્ધિક અને દૂરસિદ્ધિક. જે છવ્ઠ અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તને અતે સિદ્ધિ થવાનો તે દૂરસિદ્ધિક કહેવાય છે, જે છવ્ઠ અંતર મુહૂર્તમાં સિદ્ધ થાય તે આસનસિદ્ધિક કહેવાય છે અને આસનસિદ્ધિક દૂરસિદ્ધિકના વચ્ચેના કાળમાં જે છવ્ઠ મોડે જાય તે મધ્યમ સિદ્ધિક કહેવાય છે. અહીં મધ્યમસિદ્ધિને લાયક કોઈએક જાન્ય છવ્ઠનું વર્ણન કરવામાં આવશે. આ (મોઢા યિનામણિ) અંધમાં મોઢા વિવેકાદિનું જાણીને અપેક્ષાએ એકપણ ગળ્યું છે. અર્થાત્ તેને માટે એક વચન વાપર્યું છે.*

આ અંધમાં આત્મા અને ચેતના આદિને ભરતાર અને સ્ત્રીના શબ્દથી જોવાવવામાં આવશે તે સર્વ કલ્પિત ચમત્કૃત. આવી કલ્પના પણ (ઉપદેશાદિકમાં) કેટલેક કેટલે કલ્યાણકારી નીવડે છે. કેમકે માછલાની અને માછીમારની, પાકાં પાંદડાંની અને નવાં કુપળીયાંની આપસમાં જે ઉત્તમ (આલાપગ્રંલાપવાળી) કથા સૂત્રમાં રચવામાં આવી છે તે શું બીજાને જોય કરવાને ઉપયોગી થતી નથી ? અર્થાત્ ઉપયોગી થાય છે. તેવી રીતે આ કથા પણ રચવામાં આવી છે.

* જોકે મોઢાના અનેક ભેદો છે તેમ વિવેકના પણ અનેક ભેદો છે. છતાં મોઢા કહેવાથી મોઢાના ભેદોનો સંગ્રહ થઈ જાય છે, અને વિવેક કહેવાથી વિવેકના ભેદોનો સંગ્રહ પણ જાણીને અપેક્ષાએ થાય છે.

† પાકાં પત્ર અને કુપળીયાંની કથા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં છે.

કષાય (સેનાના) નાયક છે અને (આઠ) કર્મો શત્રુનું સેન્ય છે એમ જણાવતું આગમ પણ આ પ્રબંધની રચનાના ણીજપણાને (મૂળ કારણપણાને) પામે છે. આ ગ્રંથનું સમર્થન કરવામાં (રચવામાં) કોઈ ઠેકાણે સારોપા લક્ષણા (જે વસ્તુ ઉપર આરોપ મૂકીને કહીએ તેને સારોપા લક્ષણા કહીએ. જેમ મોહરાજ-અહીં મોહને વિષે રાજાનો આરોપ મૂકાયો છે) ની મુખ્યતા છે અને કોઈ ઠેકાણે સાધ્યવસાનિકા (આરોપ મૂક્યા વિના જે વસ્તુનું નામ હોય તેજ કહેવું તે સાધ્યવસાનિકા-જેમ ઘટને ઘટ કહેવો) ની મુખ્યતા છે.

આત્મજ્ઞાન સેવનાર જીવોને જ્વરાદિ રોગનો નાશ થાય છે, જરારૂપ રાક્ષસી દૂર રહે છે, લબ્ધિ અને સિદ્ધિના સમૃદ્ધ પ્રસન્નપણે પ્રાપ્ત થાય છે, (નીરાવરણી) જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, વચનાતીત આનંદનો અનુભવ થયે સતે, પુણ્યપાપનો ક્ષય થાય છે અને મોક્ષ તો તેઓની મુકીમાંજ આવીને રહે છે. માટે હે લવ્યજીવો ! દક્ષ તે આત્મજ્ઞાન પામવાને માટેજ તમે પ્રયત્ન કરો.

શ્રીમત્ જયશેખરસૂરીશ્વરવિરચિત શ્રીપ્રગોધચિંતામાણ ગ્રંથને વિષે પરમાત્મવર્ણનરૂપ પ્રથમ પીઠબંધાધિકાર સમાપ્ત થયો.

બીજો અધિકાર.

આત્માને નિશ્ચયથી જે સ્વરૂપે કહેલો છે તે, (આત્મા) સચેતન છતાં પણ તેનું માયાને વશ થવું, તેથી (માયાને વિષે આત્માનું આસક્ત થવાથી) અતિ દુઃખી થએલી સન્મતિનું ઉદાસીન થવું, માયાથી મોહ નામના પુત્રની ઉત્પત્તિ, માયા અને મનને વશ થવાથી અનેક દુઃખોનું સહન કરવું, નિવૃત્તિથી વિવેક પુત્રની ઉ-

[illegible]

વિવેચના:—ગમનના લીધે કરને ધર્મરૂચિ નામે શિવ ધરો. તેમને એક ગામની નજીકમાં કેવળમાન દિપત ધરો. તે અવનદે દેવોએ રૂપે સુવર્ણકમળ દિપત બેસીને ધર્મદેશના આપના એ મુનિને ભેટ તે ગામના કાકેર ત્યાં આવશે. તે મુનિના મોઢાન આ-તિથય તથા જ્ઞાનથી આશ્ચર્ય પાળીને તે તેમ પૂછશે કે “હું જ-ગ્યાન! તમે કેમ છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ? અને આ શિદ્ધિ કેવી

રીતે પામ્યા છે ?” આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે મુનિ જે જવાબ આપશે તેજ આ ગ્રંથની અંદર કહેલ હોવાથી તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન તેજ છે. અર્થાત્ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તેજ આ પ્રબોધચિંતામણિ ગ્રંથ છે.

આ જંબુ નામનો દ્વીપ છે. જે ગોળ આકારે શોભતા જંબુદ્વીપની પરિધિને ઠેકાણે જગતી (ગઢ) છે, તુંબને ઠેકાણે મેરૂ પર્વત છે અને આરાઓને ઠેકાણે (આઠ) દિશાઓ છે. તેની (મેરૂની) જમણી દિશામાં રતના સમૂદ્રની પ્રાપ્તિના લોભે કરીનેજ જાણે સમુદ્રની પાસે રહું હોય તેવું ભરતક્ષેત્ર જયવાંતુ વર્તે છે. તે ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણીના ત્રણ આરા ગયા ખાદ ચોથા આરાને છેડે શ્રી વર્ધમાન જિનેશ્વર જન્મ્યા હતા. તે સાત હાથ ઉંચા હતા, સુવર્ણ જેવી તેમની કાંતિ હતી, તેમને સિંહનું લાંછન હતું અને તે ચોથા અને પાંચમા આરાની મર્યાદાના સ્તંભવન્ શોભતા હતા. તેમના ચરણકમગની નિઃકપટ સેવા કરવામાં શ્રમરૂપ અને નગરના લોકોને આનંદ આપનાર મગધ દેશનો ઐશ્વિકનામે રાજા હતો; જે રાજગૃહમાં ઐશ્વિકની સામ્ય દષ્ટિરૂપ અમૃતની વૃષ્ટિથી સિંચાએલી પ્રજા વિસમ વરસાદથી અતાજની વૃદ્ધિની ખેડે વિસ્તાર પામી હતી. જે રાજા સુહરૂપશાસકમાં નહીં અભ્યાસ કરેલી એવી પણ નાની જવાની કજા ખડગરૂપ એટલીવટે શત્રુઓને શીખવતો હતો. જેણે બાળતા સમુદે કરી નગરના લોકથી અરિ(શત્રુ)ઓનું નામ દૂર કરીને નિરાધાર એવા તે (અરિ) નામને કૃપાવટે સ્થના ચક્રમાં દાખલ કર્યું હતું. નીનિચાગેનાકરને પશુમૃત્રીને માછલાં પકડવાની

ખાય? આ પ્રમાણે નિયમ છે છતાં આ શ્રેણીક રાગ મરણ પામીને
 પહેલી નરકમાં ગયા. કારણકે સમ્યક્ત્વનો લાભ થયો તે પહેલાં તેણે
 નરકાયુષ્ય ધાંધ્યું હતું. સમુદ્રના કડલોલ રોકી શકાય છે, અર્જુ-
 નનાં ધાણે પણ રોકી શકાય છે, આકાશમાંથી પડતી વિજળીને પ-
 ણુ રોકી શકાય છે, પણ કર્મની રેખા રોકી શકાતી નથી. નરકમાં
 રહ્યા છતાં, હે આત્મા ! તારાં પોતાનાં કરેલાં કર્મ ઉદય આવ્યાં છે,
 તેને હવે તું જ સહન કર. આવી ભાવનાવાળો શ્રેણિક રાગ દુઃખો-
 નો અનુભવ કરે છે છતાં (સમ્યક્તિ હોવાથી) તે અત્યંત વેદના
 ભોગવતો નથી. ચોરાશી હજાર વર્ષ ગયા પછી ખાડરૂપ આવ-
 તમાંથી હાથી જેમ નીકળે તેમ પહેલી નરકમાંથી તે શ્રેણિક રાગ નીક-
 ળશે. વિદ્યામાંથી પણ સુવર્ણને અંગીકાર કરવાની માફક પૂર્વ ભવનું
 સ્મરણ કરતો શ્રેણિક રાગ નરકમાંથી નીકળતાં છતાં પણ તે (આગલા)
 ભવ સંબંધી મતિ, શ્રુત અને અવધિ-આ ત્રણ જ્ઞાનનો ત્યાગ નહીં
 કરે અર્થાત્ તે ત્રણ જ્ઞાન સહિત ગર્ભમાં ઉપજશે. જ્યારે શ્રેણિક રા-
 ગનું નરકથી નીકળવું થશે ત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણી પૂ-
 ર્ણ થઈ રહ્યા પછી ઉત્સર્પિણી કાળનો પહેલો આરો સમાપ્ત થયે છે
 અને બીજો આરો શરૂ થયે છે તે દમ્બ થયેલી જમીન ઉપર કાળના
 સ્વભાવથી આ પ્રમાણેના વરસાદો પોતાની મેળે વરસશે. પ્રણવ
 અસિની જવાળામ્બ કરી કેમુલની માફક લાલથર્મ્યથી આળી પૃથ્વી
 પ્રથમ પુષ્કરાર્જ્વલ મેઘની વૃદ્ધિવડે શાંતતાને પામશે. ત્યારપછી
 ક્ષીરમેઘના વરસાદથી ઝરતા દુધના સમૂહે કરી સિંચાયેલી
 આ પૃથ્વીને તપસ્વીઓ જેમ પોતાના શરીરને તેજની સાથે જોડે છે
 તેમ આ વરસાદ પોતાના વર્ણની સાથે જોડી દેશે અર્થાત્ પૃથ્વીને

શ્રેયોત્તમણી કરશે. ત્યારપછી પતિ જેમ નવીન પરણેલી સ્ત્રીમાં કોમળ
 વચનો વડે રમેડ હાળવ કરે છે તેમ યોગ્ય અવસરે ઘૃતધન નામનો
 વરસાદ (ધી સદશ) પાણીવટે પૃથ્વીમાં ચિકાશ (ચિન્મયતા) હાળવ
 કરશે. ત્યારપછી આમૃતના વરસાદની ઉત્તમધારા રૂપ હાથથી પૂ-
 લાંબેલી આ પૃથ્વી નાના પ્રકારના અંકુશેના ગિયથી રામોદગમે
 કરી હૃદયવાળી દેખાશે. પછી જેમ કવિ પોતાની વાણીવડે કાવ્યોને
 વિષે અનેક રસો (શૃંગારાદિ)ને અયોજિત કરે છે તેમ રસ નામનો
 વરસાદ પાણીવટે અનેક રસોને પૃથ્વીમાં અયોજિત કરશે. પછી
 જેમ રાત્રિને વિષે તારાઓ પોતાની ગેગે પ્રગટ થાય છે તેમ કાળ-
 ના સ્વભાવની પર્વના, વેલો અને વનાદિ પદાર્થો પોતાની ગેગે (અ-
 નેક પરમાત્મોએ એકઠાં થઈ) પ્રગટ થશે. તે અવસરે આ ભરતક્ષેત્રમાં
 શ્રીજીને ઉપકાર કરવામાં તત્પર, ન્યાયમાં નિપુણ અને વિલસિત
 સુખવાળાં ચાનં કુલકરે થશે. તેઓનાં મિત્રપ્રજા, સુખમ, સુખમં,
 સ્વયંપ્રજા, દત્ત, સુકમ અને સુખંધુ એ અનુક્રમે નામ લાણુવાં. ત્યાર
 પછી ખીજો આદો પૂર્ણ થઈ ત્રીજો આદો શરૂ થયે સતે વૈતાલ્ય
 પર્વતની નજીકના ભાગમાં આવેલા શાન્તદાર નામના શહેરમાં તે
 કુલકરેના વંશમાં સ્વભાવથીજ સુખમ આદૃતિવાળો અને પુલ્હિ-
 માં બૃહસ્પતિને પછુદ્દાવે એવો સુમતિ નામે કુલકર ઉત્પન્ન થશે.
 તેને ભદ્રા નામે ગણી થશે, જેના સત્વરૂપી કસોટીના પદ્ધતિ ઉપર
 થયેલા ગિયકરૂપ સુવર્ણના સ્થિર લીમોટાઓને સાપુરૂપો વર્ણન
 કરશે. હવે એવીક રાવનો હવે સ્ત્રીમાં ત નામના નરકવાસથી ની-
 કળીને તે મૃગનયની ભદ્રાદેવીની કુશિનાં અવતરશે. તે અવસરે
 દરિન, વૃષભ, સિંહ, સકની, પુષ્પમાળા, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધ્યજ, કુંભ, સ-

દેવર, સમુદ્ર, ભુવન, રત્નરાશિ અને અગ્નિ આ ચાંદ્ર સ્વમને અનુક્રમે
 ધીરબુદ્ધિમાન જેમ અદ્વિતીયને બુદ્ધિ તેમ દેવોને પુત્રનીક લદ્દારાણી
 ભેશે. સુમતિ નામે કુલકરગા સ્વમનું કુળ જેટલામાં પોતાની બુદ્ધિ-
 ને અનુસારે કહેશે તેટલામાં પ્રથમ દેવલોકનો ઇંદ્ર ત્યાં આવીને લદ્દા-
 રાણીને નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે કહેશે—“હે દેવી ! તથા ભુવનને
 વિષે જેનાથી શ્રેષ્ઠ બીજું દંવત નથી એવા દેવતને કુક્ષિમાં ગર્ભપણે
 ધારણ કરતી તું દેવોથી પણ વંદાય છે. હે દેવી ! આશ્ચર્ય છે કે ચિતવ્યા
 થી અધિક કુળને આપવાવાળા ગર્ભરૂપ ચિંતામણિને ધારણ કરતું
 આ તારું ઉદર રત્નાકર (સમુદ્ર) નો પણ પરાલવ કરે છે. હે સ્વા-
 મિની ! આ કંડપવૃક્ષના અંકુરાને ઉદરરૂપ ગુફામાં ધારણ કરતી
 તું મેરૂપર્વતનું આચરણ કરે છે. અન્ય સ્ત્રીઓનો સમૂહ તારી આ-
 ગળ તૃણની ઉપમા ણરોણર છે. આ સ્વપ્નોના મહાત્મ્યથી સુર
 અને અસુરોને સેવનીક એવો તારો પુત્ર પ્રથમ અરિહંત થશે.”
 આ પ્રમાણે કહીને ઇંદ્ર વિરામ પામ્યે સતે વિકસિત મનવાળી અને
 રોમાંચિત થયું છે શરીર જેનું એવી તે સંકોચ (સલક્ષ્ણ) પણાને પા-
 મશે. પછી ધીમે ધીમે પગ સ્થાપન કરવાવાળી, જેના દોહદ પૂર્ણ
 થયા છે તેવી, અદ્ય પરિવારથી રહેનારી, પથ્ય આહાર લેનારી અને
 અદ્ય આલૂપણ ધારણ કરનારી તે લદ્દારાણી ગર્ભને વૃદ્ધિ પમાડશે
 ગર્ભ વૃદ્ધિ પામતો છતાં પણ તે રાણીના ઉદરની વૃદ્ધિ કરશે નહીં
 કેમકે જેની જે સ્થિતિ હોય તે સ્થિતિનો નાશ કરનાર આ સમ-
 પુરૂષ ધરે નહીં. કૃષ્ણચિત્રાવેલીની માફક પ્રભુ વશ થયે સતે મ-
 તાને લક્ષ્મી તો વૃદ્ધિ પામશે; પણ રૂપ, સૌભાગ્ય, બુદ્ધિ અને ધૈર્ય
 દિ ગુણો પણ અતીશે વૃદ્ધિ પામશે. કાંઈક અધિક નવ મહિ-

બનીત યથા બાદ તેની અદ્વૈત ક્રાંતિવદે દિશાઓને પ્રકાશિત કરતા
 સૂર્ય જેવા પુત્રને જન્મ આપશે. તે વખતે હું પ્રથમ આંડી રહ્યો
 હતો. એવો રનેડું વડુન કરતા હોય નહીં તેમ તે લગવાન પોતાના
 જન્મથી નરકને વિષે રહેલા જીવોને પશુ (અપ્સર સમય) મુખી કરશે.
 લક્ષ્મી દેવીના વાસને માટે પૃથ્વીને કમગમય કરતા હોય તેમ દેવો
 પ્રભુના જન્મ અવસરે કુલો (એક જાતનું માપ) પ્રમાણે કમળને
 વરસાવશે. પછી છપ્પન દિગ્ગુમારીઓ આસન કંપવાથી જિનેશ્વર
 લગવાનનો જન્મ થયો. ત્યાં આવીને પોતપોતાનું કર્તવ્ય
 કરશે. તે દિગ્ગુમારીના ગયા બાદ જિનેશ્વર લગવાનનો જન્મોત્સવ
 કરવાની ઇચ્છાથી મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર ચાસક ઇંદ્રો મળશે.
 સાધર્મ ઇંદ્ર (મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર) લાવેલા જિનેશ્વર લગ-
 વાનને નેઓ (એકડા થયેલા ઇંદ્રો) પુસ્કરાવતં મેઘની માફક
 ઘણા પાણીથી સ્નાન કરાવશે. ત્યારબાદ પૂજન કરી, સ્તવના કરી, જિ-
 નેશ્વર લગવાનને પોતાના નગરમાં મુકી અને કોટી સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી
 જેમ આબ્યાહતા તેમ તે ઇંદ્રો પાછા સ્વસ્થાને જશે. પ્રભુના જન્મ
 સમયે પૃથ્વી ઉપર પડાની વૃષ્ટિ થશે તેથી પદ્મનાભ અને મહાપદ્મ
 એવાં બે નામ તે ધારણ કરશે. ત્યાર પછી પાંચ અપ્સરાઓથી પા-
 લન કરાતા, અને અંશુકાને વિષે સ્થાપન કરેલા અમૃતનું પાન કર-
 વાથી પુષ્ટ થયું છે. શરીર જેનું એવા તે પદ્મનાભ વૃદ્ધિ પામશે.
 એક જોળામાંથી બીજા જોળામાં જતા અને એક હાથમાંથી બીજા
 હાથમાં જતા આ બાળપ્રભુવિષયિક મનુષ્ય અને દેવ વચ્ચે આ-
 લનો વાદ કેઇ વખત શાંત થશે નહીં. ઘણા દેવો વારંવાર બાળ-

કનાં રૂપ કરીને પોતાને ધન્ય માનતાં સતા તે પ્રભુને બાધ્યાવ-
સ્થામાં ફીડા કરાવશે. જન્મથી જ્ઞાનવાળા અને અત્યંત બળથી
શોભતા એવા પદ્મનાભ આઠ વર્ષના થયે છતાં આનંદિત એવા માત પિ-
તા તેને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરશે. યુક્તિવડે બળને વધારનાર રાજ્યને
ધીની માફક તે લોગવશે; પરંતુ પથ્ય લોજન કરનારની માફક યુવાવ-
સ્થા, લક્ષ્મી અને સ્ત્રીના મોહરૂપ ત્રિદોષને તે લોગવશે નહિ. દિગ્વિજય
યાત્રાને વિષે ઉદયમાન પદ્મનાભને પૂર્ણભદ્ર અને માણિભદ્ર
નામના જે દેવો દંડનાયક થશે. જોલાલ્યા વિના, પ્રાર્થના કર્યા વિના તે-
મજ ધન આપીને રાજ્યા વિના આ જે દેવો પદ્મનાભ રાજ્યના સામ્યવડે
યુદ્ધમાં શત્રુની સાથે યુદ્ધ કરવા પોતાની મેળે ઉઠશે. તે યુદ્ધ કરતા
દેવોની સામે કોઈ પણ શત્રુ ઉભો રહી શકશે નહીં. કારણકે અસુ-
રોના શત્રુ રૂપ દેવોને શું મનુષ્યો પરાભવ કરી શકે? અર્થાત્ નજ
કરી શકે. આ કારણથી પદ્મનાભ દેવરોના એવું નામ સેવકો
તરફથી પામશે.

એક દિવસે અગ્રેસર માવત પદ્મનાભને આ પ્રમાણે વિનંતિ
કરશે કે 'હે મહારાજા! ચાર દાંતવાળો અને ચંદ્રમાની માફક ઉજ્જવળ
કોઈ એક નવીન હાથી આજે તમારા આંગણમાં કયાંકથી આવેલો છે?
શું ઇંદ્રે ઈરાવણુ હાથીને આપને ભેટણા તરીકે મોકલ્યો છે અથવા
તમારા પુણ્યથી જે આઈને દિગ્ગુહસ્તીઓના સમૂહમાંથી કોઈ હાથી
આવેલો છે? તે અમે જાણતા નથી. જે સવા લાયક અને લડાઈને
લાયક આપને પહેલાના જે હાથીઓ છે તે સર્વ હાથીઓમાં આ
હમણું આવેલો હાથી પોતાના ગુણોએ કરી સ્વામીની માફક

આવરજી કરે છે. પુરુષથી પાત્રી સકાય એવા આ દેહીને એકવાર
આપે આશાનું લેવા મેળવે છે. કેમકે અપૂર્વ વસ્તુ લેવાની આ
નેત્રો પણ સક્ષમ થાય છે. પદ્મનાભ રાજા મંત્રતના કહેવાથી
દ્વાપીની શાળામાં આવી તે દેહીને લેધને ઉપયોગ દર્શાવનારો કે
આ દેહીરત્ન કયાંથી પ્રગટ થયું? એટલે બાલુએ કેવતાદ્ય પર્વતની
નજીકની અટવીમાં રહેનારો અને દાવાનગથી ત્રાગ પામીને આ
ઉત્તમ દેહી મારા પુરુષથી પ્રેરાધને અર્પી આપ્યો છે. એ પ્રમાણે
જ્ઞાનવટે નિર્ણય કરીને જેમ સૂર્ય કિરણના મમૂદને અંગીકાર કરી
આકાશની મધ્યમાં આડક થાય તેમ તે પદ્મનાભ રાજા તે દ્વાપી ઉપર
આડક થયો; અને લોકોમાં ઈદ્રના વાદનનો ભય પેદા કરના તે દ્વા-
પી ઉપર એમીને ત્રાગ આશમાદિકને વિશે વિચર્યો. તે વખતથી સ્વા-
મી વિમલવાદન એવા નામથી હુનિયામાં પ્રખ્યાતિ પામ્યો. આ
પ્રમાણે કદા જોગ્યકર્મ ક્ષય કરવાને માટેજ પ્રજા રાજ્યમાં
દેહલોક વખત રહેશે.

અન્યદા બ્રહ્મદેવલોકથી લોકાંનિક દેવો આવીને અવસરના બાલુ
મેવકોની માફક સ્વામીને વિનંતિ કર્યો કે ‘હે પ્રભાપાલ! પૃથ્વી
ઉપર ધર્મતીર્થને પ્રવર્તાવ્યા. મનુષ્યોને જાને લોકની ક્ષત્રી આપવામાં
તમેજ બનીત છે.’ પછી તે પદ્મનાભ તીર્થકર એક વર્ષ પર્વત
સોનાની ધારાએ વરસાદ વરસાવીને (મોનાનું દાન આપીને)
વર્ષાઋતુમાં વરસાદ વરસાદને પણ છોડ્યો. અર્થાત્ ધાતું દાન
આપ્યો. તે અવસરે વર્ષાઋતુ ક્ષીણ (પૂર્ણ) થયે સતે જેમાં
માલતીની શ્રેણીઓ વિકસર થઈ રહી છે અને ગંધથી ખેંચાયેલા
ત્રમરો આવી રહ્યા છે એવી શરદઋતુ વિસ્તાર પામ્યો. જે (શર-

નકતુ)માં સંચાલનો લાગથી પૂર્ણ થયેલાં છે, જાળ વિકસર કમ-
 યોગી શોભિત થઈ રહ્યું છે, કમળો પ્રસરતા તંતુથી શોભે છે અને
 તંતુઓને પત્તુ દુર્ગેએ મુખમાં ધારણ કર્યા છે હંસો હંસીઓનું
 પડકુ મૂકતા નથી, હંસીઓ લીલાસદિત પ્રાપ્ત થયેલાં વિષયોને
 ભળે છે અને લીલા વિકાસાદિને ગ્રીઓએ અંગીકાર કર્યા છે. એવી
 સરલતા શરદમાસમાં શું પ્રધાન નથી ? અર્થાત્ પ્રધાન છે. શેરડી
 માં મીઠાશને, પાણીમાં નિર્મળતાવાને, આકાશમાં પવિત્રપણાને અને
 સ્થામાં કાકડની શુદ્ધિપણાને કરતી શરદકંતુ, સાધુઓના સમુદા-
 યમાં હિતને શુદ્ધ જે શુભ કરે છે તે શુભ આ લોકમાં કરે છે.

તે સ્વચ્છરે ત્રીશ વર્ષની કમર થયે સત્ અને માતાપિતા પા-
 જ્ઞત પામે સતે પદનામ ભગવાન અંયમ લેવાની ઇચ્છાથી પુત્ર
 ઉપર રાજ્યભાર સ્થાપન કરશે. પછી ઇંદ્રા સદિત દેવોએ દીક્ષાનો
 અભિષેક કર્યાથી અનંતર આગળ ત્રણ પ્રકારનાં વાણવ વાગવા
 પૂર્વક દેવતાવરે આકાશને અને મનુષ્યોવરે પૃથ્વીને આવકાશ વિ-
 નાની અવાવન, અને નગરકોટોથી શુભ ગવાત ભગવાન દિવ્ય
 શિલિદ.મ. અરુદ સર્જનગરની અદાર ઉદ્યાનમાં આવશે. પછી
 શિલિદાસી હંસ ઉતરી પાંચ પ્રકારના અર્ચકાર (૧ કથાકાર, ૨
 વચ્ચાકાર, ૩ શુભાકાર, ૪ આનંદશુભકાર, અને ૫ મ લાલકાર)
 ને ન્યાય કરશે. પછી હાથ ઉઠા કરી ઇંદ્ર કોલકલ નિવારશે એ-
 રકે પ્રત્યુ નિહ ભગવાનને નમસ્કાર થાએ. એમ કરીને આવન-
 શુભ સર્વ સુખ (સુખ) થે. એ (વ્યાકર) ને ન્યાય કરવાકા
 અરિત અંગીકાર કરશે. ન્યાયવાદ નિશ્ચય સંવેમતા સ્થાનથી પ

નિત નહીં થનારા, પોતા અને બીજા ઉપર સમજાવવાળા, સર્વ જીવોના આધારબુદ્ધિ, ધર્મવાન, (છ કાયનું) રક્ષણ કરવાથી મનોહર, શીત વાત અને તાપના અમૂલ્ય પર્વતની માફક સ્થાપન કરનાર એવા પ્રભુ નપરંપરી અગ્નિના જ્વેરથી કર્મરૂપ વનને બાળી નાંખશે. મન અંગીકાર ક્યાં પછી જ્યારે બાર વર્ષ અને સાડા છ માસ જશે, ત્યારે ભગવાન કેવલજ્ઞાન પામશે. તે અવસરે દેવોએ વ્રત ગુપ્તને આબુલુતુ તુલ્ય સમવસરણ ક્યં સને સુવર્ણમય સિંહાસન ઉપર બેસીને ભગવાન જોજન પર્યંત વિસ્તાર પામતી અને સર્વ જીવો સંગળ શકે તેવી વાલીવટે મદરહિત જીવો પ્રત્યે ધર્મદેશના દેવાનો પ્રારંભ કરશે. તે વખતે સદાચારરૂપ વૃક્ષને વૃદ્ધિ પમાડવાને પાણીની નીક તુલ્ય વીર્યકરની વાલીવટે પ્રતિબોધ પામેલા ઘણા જીવો આરિત્રરૂપ લક્ષ્મીને આદરસહિત અંગીકાર કરશે. બીજાઓ દેશવિરતિ (શાવકના મન)ને અંગીકાર કરશે અને કેટલાએક વર્ણી સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરશે. કારણકે કદપદ્મ મળ્યા છતાં ચાચકો કાંઈ એક રૂચિવાળા હોતા નથી. પછી કુલીન શિષ્યોનો સમુદાય થયાથી તેમાંથી અગ્નિનાર મુનિઓ ભગવાન પાસેથી ત્રિપદી (ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વ્યયરૂપ ત્રણ પદ) પામીને ગણધર થશે. પછી દેવોથી પણ દ્વિજાંધન ન થાય એવા (સાધુ, સાધ્વી, શાવક, શાવિકારૂપ) અતુર્વિધ મંથની સ્થાપના કરીને પ્રભુ લગ્ય જીવોરૂપ પૃથ્વીમાં સમ્યક્ત્વરૂપ બીજને વાવતા સતા બીજ જગ્યાએ વિધાર કરશે.

અન્યદા કોષાદિકથી અદ્વિપિત અર્થાત્ સમાવાન ધર્મરૂચિ નામના તેમના કોઇએક શિષ્ય “ મને દેવાળજ્ઞાન ક્યાં થશે ? ” એમ

ભગવાનને પૂછશે. એટલે “ સુગ્રામ નામના ગાંભમાં તમને દેવજ્ઞાન થશે.” આ પ્રમાણે ભગવાન કહેશે તેથી તે મુનિ ત્યાં જશે. કારણકે આજસને આધીન થનારાઓને કોઈ વખત પણ સંપદા મળતી નથી. તે ગાંભના વનમાં એક રાત્રિકી પ્રતિમાને અંગીકાર કરીને ધ્યાનની ધારામાં આરૂઢ થવાથી તે ધર્મરૂચિ મુનિને દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. અનંત ગુણવાન એવા તે દેવજ્ઞાની મુનિને નમસ્કાર કરવાને માટે આવેલા દેવતાઓ ઉંચે સ્વરે જય જયારવ કરશે. પછી હુંદુલિનો નાદ અને દિવ્ય ઉદ્યાત કરીને સુખી એવા દેવતાઓ તે મુનિની સન્મુખ ગેચીને ધર્મદેશના સાંભળશે. (આ હુંદુલિ આદિના શબ્દો સાંભળીને) ત્યાં આવેલો તે ગાંભનો ડાહ્યા ઠાકોર, અગણિત દેવોના સમૂહ આવીને બહુ માન કરે છે છતાં દિગ્ધિત પણ ગર્વ કરતા નથી એવા તે મુનિને જોઈને ઘણીવાર સુધી ચિત્તમાં વિસ્મય પામીને વિચાર કરશે કે “ અહો ! મહિમાના મંદિરરૂપ જૈનધર્મને ધન્ય છે ! સ્વપ્નને વિષે પણ અમે!ને એક પણ દેવનું પ્રગટ દર્શન થતું નથી તેવા પ્રત્યક્ષ લાખો દેવો વગર જોલાવ્યે આ જૈનમુનિની સેવા કરે છે. કદુરાર્થના થોડા લાભથી પણ અમે મિથ્યા અભિમાની થઈએ છીએ. ત્યારે અહો ! દેવો પણ દિગ્ધર છતાં આ મુનિ પ્રશાંત ચિત્તવાળા છે. નિરૂપમરૂપ, વર્ણન કરવા લાયક લાવડયતા, અને નિવિડ યુવાવસ્થા છતાં પોતાના આત્માને આવા ઉદયના અર્થી મુનિએ વ્રતના કષ્ટમાં ક્ષેપન કર્યું છે.” આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને ઉડ્ડસિત પરિણામવાળો અને સ્થિર મનવાળો તે ઠાકોર અત્યંત સત્વવાળા તે મુનિને નમસ્કાર કરીને યથાથોગ્ય સ્થાને ખેંસશે. પછી એ મુનીંદ્રની નિદ્રોપ દેશનાનું વાર-

વાર શ્રવણ કરવાથી તેને એટલો જાણે સંતોષ થયો કે તે દેવોમાં
અને પેતામાં કાંઈ પણ તફાવત નથી એમ માનશે. અર્થાત્ દેવો
અમૃતપાન કરે છે તે કરતાં આ દેશનામૃત અત્યંત વિશિષ્ટ છે કે
જેનું જે પાન કર્યું છે તેથી દેવો કરતાં મારામાં કાંઈ પણ ન્યૂનતા
નથી એમ તે માનશે. દેશનાને અતિ તે ઠાકોર મુનિરાજને પૂછશે
કે “હું મુનિશ્રેષ્ઠ ! તમને જાણવાથી એક દાણમાત્રમાં વચનથી કહી
ન શકાય તેવું આશ્ચર્ય હું પામ્યો છું. પરંતુ હું મહારાજ ! તમે
કેણ છો, ક્યાંથી આવ્યા છો અને આ લક્ષ્મી કેવી રીતે પામ્યા
છો? આટલું તમારું વૃત્તાંત કહીને મારા જેવા જીવ ઉપર અનુશ્ચય
કરો. કહાચ તમારી વાણીવડે હું પણ ઉત્સાહ પામું, કારણકે આ
(તમે પામ્યા તે) લક્ષ્મી મેળવવા માટે ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રનું
સાંભળવું એ ખરેખર લાભદાયક છે.” આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન સાંભ-
ળીને તે શ્રેષ્ઠ મુનિ મોગરાની કળીઓ સદૃશ દાંતની ઘુનિની સાથે
વાચ કરનારી વાણીવડે કહેશે. “હું શ્રેષ્ઠ ! તમે હમણાં મને જે
પ્રશ્ન પુછ્યો તેના ઉત્તર હું આપું છું. પરંતુ એ હેવાલ ઘણો મોટો
છે, માટે શાંત ચિત્તવાળા થઈને સર્વ સાંભળો.”

શ્રી જગશેખરસુરિ વિરચિત પ્રબોધ ચિંતામણિ
ગ્રંથમાં શ્રી પદ્મનાભ તીર્થકરનું ચરિત્ર અને ધર્મરૂચિ
મુનિના વર્ણન સહિત બીજો અધિકાર સમાપ્ત થયો.

છે અને કેટલાક પરાક્ષ છે. તે સર્વ ગુણોને પ્રગટ કહેવાને હંતર
 બ્રહ્માવાળો (ગોપનાગ) પણ અગ્રમર્થ છે. કોટી ગંધનો અ-
 ન્યાસ કરેલા અને નિર્ગૂન સ્થળે તપ કરનારા (મહાપુરુષો) પણ
 તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવામાં પોતાના પ્રયાસને નિષ્ફળ માને છે.
 આંગળીએ મેરૂપર્વત ઉપાડવામાં અને જે હાથે સમુદ્ર તરવામાં જે
 શૂરાઓ છે તે સર્વ આ મહા પરાક્રમી હંસરાજની શક્તિએ કરી-
 નેજ પાળવાન છે. એક સમયમાં હાથે અને નીચે લોકને અંતે જઈ
 શકવા જેટલો વેગવાન હંસરાજ તેની સાથે મિત્રાર્થ કરવાને ઈ-
 ચ્છતા પવનથી પણ લગત પામે છે, અર્થાત્ તેની સાથે રહી શક-
 નો નથી. જે બુદ્ધિ વ્યાદ પૂર્વરૂપ સમુદ્રને સુળે જોળા'ગી જાય છે
 તે બુદ્ધિ સ્પષ્ટ રીતે આ હંસરાજના માત્ર કેટલાક આત્મપ્રદેશના
 સ્પુરવારૂપ છે. એવે શાસ્ત્રો આ હંસરાજના જ્ઞાનસમુદ્રના કદલોત્ત-
 રૂપ છે. તેમાં કેટલાએક કદલોલો ઉત્તમ બોધરૂપ મોતીથી ભરપૂર
 છે અને કેટલાએક ખરાબ બોધરૂપ મગરમચ્છેથી ભરપૂર છે. જે
 (કેવળજ્ઞાન)ની આગળ આકાશમાં રહેલ સૂર્ય પતંગીઓ સરળો
 છે તે કેવળજ્ઞાન આ હંસરાજનું સ્વાભાવિક તેજ (સ્વરૂપ) છે.
 સ્પર્શમાં, વર્ણમાં, રસમાં, ગંધમાં કે સંસ્થાનમાં કોઈ પણ પ્રકા-
 રથી આ હંસરાજ જોળાખાનો નથી, અર્થાત્ આ હંસરાજમાં
 સ્પર્શ, વર્ણ, રસ, ગંધ કે સંસ્થાન છેજ નહીં. વળી તે બાળ,
 મુપાન, આર્ય, અનાર્ય, શ્રી, પુરૂષ, સ્ત્રી, વર, સૂક્ષ્મ કે બાદર
 એમ કોઈ પણ પ્રકારે કહેવાનો નથી. કેવળ તે એક રૂપવાળો
 છતાં પણ સ્ફટિક રત્નની માફક પોતાનાં કદલ કર્મોથી ઉત્પન્ન થ
 થેલ અધ્યયના (શરીરના) બંદે કરીને જિજ્ઞાસા (અનેક રૂપો)ને

પામે છે (સેવે છે). તે કર્મસહિત હોય છે ત્યાંમુધી પૃથ્વી, સ્વર્ગ, જગત્તે સ્વર્ગમાં વિસ્તાર કરે છે અને કર્મસહિત થાય છે ત્યારે લોકાન્ત (સિદ્ધાવસ્થા)ને પામીને ફરી આ સંસારનગરીમાં આવ-
તોજ નથી. જેમ કાષ્ઠમાં અગ્નિ, તલમાં તેલ, હાડકાંમાં ધી, માટીમાં
સોનું અને રૂપમાં પાણી રહ્યું છે તેમ તે શરીરમાં રહ્યો છે.

‘હું’ એવી પ્રતીતિથી જાણી શકાતો, (સંસારી આત્મા) ત્રણે
કાળમાં સક્રિય (ક્રિયા કરવાવાળો), હંદ્રિયને અગોચર, અનંતપ-
ર્યાપ્તવાળો, કર્મનો કર્તા અને તેનો ભોક્તા, જ્ઞાનમય, દેહધી જુદો,
અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો, આદિ અંતરહિત અને (ઉત્તમ) યોગી-
એવીજ જાણી શકાય એવો સ્વરૂપથી આ આત્મા (હુંસરજ) છે.
તેમ અધારી સન્નિધિ દીપક ઘરમાં પ્રકાશ કરે છે, તેમ લોકને
વિશેષદેહાસગત્રદ્રવ્યોને આ આત્મા પ્રકાશિત કરે છે. જેમ મેનાનો
અધિપતિ મેનાના અંગને અને મુનાર રચના અંગને જોડે છે, તે-
મને (આત્મા) પાંચનુઓ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આ-
કાશ)ને અનુસરેલું લેતું છે. જેમ તેજ વિના મુખ અને તેજવાન
અંદ્રવિદ્ય અકાશ નિરપે અન્ય કોઈ છે. તેમ અંતર્યથી યોગના
આત્માસરજ (આત્મા) વિત્ત સર્વ જગત્ અન્ય છે.

જરૂરીના વિશેષદેહ જાણી જાણવા અને વિવિધ પ્રકારના રૂપે
ફરી રજાનીત રજત જગત્તે આત્મા હુંસરજ નિચેતના નથી
સાધ્યું છે. અતિશય કેવલ વિવિધ ચિત્ત ચેતના પ્રકાર અને
અન્ય અંગોનો જોડાઈ તેને જાણવા તેમજ અન્ય અંગોને સાધ્યું છે. અં-
ગના વિવિધ રૂપે જગત્તે આત્મા હુંસરજ નિચેતના નથી

અને મનોહર એવું કેવળજ્ઞાન નામનું પહેલું નામ તે એ રાણીનું
સ્વાભાવિક રૂપ છે. આ કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ (રાણી) પાસે છતાં
હંસરાજ તેના સ્વરૂપને બળતો નથી, કારણકે જ્ઞાનાવરણી કંઈ
કરીને તે (હંસરાજ) નિરંતર દંકાયેલો છે, તે ચેતના રાણીનું
બુદ્ધિ નામનું બીજું રૂપ સાંભળ્યું છે. પણ તે મુખ્ય રૂપથી પ્રમામાં
અનંત ગુણુડીન છે. આ હંસરાજ પ્રગટ કે છાની રીતે જે ભણે
છે, સાંભળે છે, ખાય છે, બપ છે, મુઘે છે કે જોડે છે. તે સર્વ
કાંઈ તે બુદ્ધિ (ચેતનાના બીજા રૂપ) ને સાક્ષી રાખીને જ કરે છે.
પાંચે હંસરાજાઓએ આ ચેતનાને પુરૂષથી પેદા થએલી માનેલી
છે અને નાસ્તિક મનવાળા પાંચમૂલથી પેદા થએલી માને છે, છતાં
પણ તેનું ખંડન કરતા નથી. લવાંતરમાંજતાં પણ પોતાના સ્વામીનો
આ ચેતના કોઈ વખત ત્યાગ કરતી નથી. તેટલા માટેજ તે સતી-
મતની નીવતાવડે હંસરાજમાં વિદ્યામ પામેલી છે. કડિનતા એ
પૃથ્વીનું એક લક્ષણ છે, છતાં મીઠી પૃથ્વી, ખારી પૃથ્વી એમ તેના અ-
નેક ભેદો છે તેમ બુદ્ધિ એક જ્ઞાન સ્વરૂપ છે તો પણ સદ્બુદ્ધિ અને
અસદ્બુદ્ધિ એમ તેના બે ભેદ છે. તે સદ્બુદ્ધિ અને અસદ્બુદ્ધિ
બંને હંસરાજની રાણીઓ થઈ છે, પણ સુર્યની કાંતિ અને રાત્રિની
માફક તે અન્યોન્ય ઈર્ષા કરે છે. હંસરાજ ત્યારે પહેલી સદ્બુદ્ધિ
રાણીના કહેવાથી ઉત્તમ કાર્યનો પ્રારંભ કરે છે ત્યારે બીજી અસ-
દ્બુદ્ધિ વચમાં આવીને તેમાં ઘણા પ્રકારના અંતરાય કરે છે. તે બંને
રાણીમાં દુર્બુદ્ધિ (અસદ્બુદ્ધિ) રાજાને ઘણી પ્રિય થઈ પડી છે,
કારણકે પ્રાચે શ્રીમંતો નદીઓના અમૂલની માફક નીચાં આચરણ-
વાળા હોય છે. સુબુદ્ધિને વજ્ર ચર્મને આ રાજા અમારો સવનો

નાશ ન કરે, એમ વિચારીને દુર્બુદ્ધિમાં આસક્ત થયેલા હંસરા-
જની કર્મરૂપ સેવકો પ્રશંસા કરે છે. અનુક્રમે તેજ સંસારનગરીમાં
રહેનારી, કામણાદિ પ્રયોગની જાણ અને વિષયાદિ લોગવવામાં
પ્રવીણ માયા નામની સ્ત્રી એ હંસરાજની લોગપત્ની (રાણેલી
સ્ત્રી) થઈ. માયા, કર્મપરિણતિ, પ્રકૃતિ, આઠમી વર્ગણા અને
આત્માને બાંધનારી નિકાચના નામે દોરડી-આ શબ્દો માયા સ્ત્રીના
નામાંતરે છે. કુતૂહળ કરવાવાળી, શંકાથી ભરપૂર, કંડોલની
માફક ચપળ, વિલાસરૂપ વેલડીના વન તુલ્ય અને કામની ઉત્પત્તિ
કરવામાં સોળ વર્ષની શ્યામા સરળી તે માયાએ નિરંતર મીઠાં
વચનોએ કરીને રાજાને એવો વશ કર્યો કે તે ક્ષણવાર પણ તેને પો-
તાથી દૂર કરતો ન હતો. સ્વાર્થ સાધવામાં તત્પર અને નિરંતર રા-
જના શરીરમાં રહેવાવાળી તે માયા સ્ત્રી આંતરે આંતરે સદ્બુદ્ધિ
અને દુર્બુદ્ધિ બંનેના કહેવા અનુસારે વર્તવા લાગી. જ્યારે તે સદ્-
બુદ્ધિને મળે છે ત્યારે સાધુપણા (ઉત્તમતા) ને પામે છે અને
જ્યારે દુર્બુદ્ધિને મળે છે ત્યારે તે દુષ્ટતાને પામે છે. જ્યારે તે
સુખસમાધિમાં રહે છે ત્યારે પુણ્યરૂપ સોનાની સાંકળે કરી ચેદા
કરે છે, અને જ્યારે દુઃખિતપણે રહે છે ત્યારે પાપરૂપ લોઢાની
સાંકળે કરી પોતાના સ્વામી સાથે ચેદા કરે છે. જ્યારે તે પુણ્યની
સાથે જોડાય છે ત્યારે ‘હું મહા કુલીન [ઉત્તમ કુળવાન]
હું, હું ધનાઢ્ય હું, હું રૂપવાન હું’ એમ કહીને રાજા અહંકાર કરે છે,
અને જ્યારે તે પાપની સાથે જોડાય છે ત્યારે ‘હું નીચ કુળનો હું, હું નપું-
સક હું, હું વિયોગી હું, હું રોગી હું’ એમ કહીને રાજા હીનપણાનું આલં-
બન કરે છે. ઘણા રાગ દેખાડતી, હસતી અને ક્રીડાના કારણભૂત

યત્રી તે માયાએ દેસસજને એવા બાંધી લીધા કે જેથી તે [દ-
 સસત] તે [માયાથી] ના હપર કદિ પણ ક્રોધ કરતો નથી. સુખઅંધ
 અને પાપઅંધના અનંત દત્રીયાંવંદે કરી હોયે બંધાયેલા હોવાથી
 તે પોતાનું આખું શરીર અત્યંત બારે યયેનું બાજુતો નથી. તેના
 (માયા) થી દૃઢ બંધાયેલા છતાં પણ તે જવનથી અધિક વેગવંદે
 પાતાળના તળીઆથી સિદ્ધિ સિદ્ધા પર્વત જવા આવવાનો અવધાર
 કરી શકે છે અને કિંચિત્ પણ ઉદ્દેગ નહીં પામતાં નિદંતરતેનું પા-
 પનું કદે છે. આ કારણથીજ વિદ્વાનો તે (માયા) ને કામજુ કરવા
 પામી કહે છે. આ દુષ્ટુદિન પ્રાયે પતિની પ્રીતિ અને વિશ્વાસખૂ-
 મિકા છે એમ ધારીને કાઈ વખત સુખુદિને દૂર કરીને તે માયા દુ-
 ષ્ટુદિનીજ સેવા કરવી હતી. તેથી આ માયા મારા અનુપાયે આ-
 લનારી છે એમ જાણીને દુષ્ટુદિ પણ તેનું પોષણ કરતી હતી. આ
 પ્રમાણે તે બંને (દુષ્ટુદિ અને માયા) નો અરસાઅરસ પે.પે પો-
 પકે લાવ સંબંધ થયો હતો. આ પ્રમાણે માયાના કદેક્ષા ઉન્મન-
 પણાથી અને દુષ્ટુદિની પ્રેરણાથી રાગએ સુખુદિને તણખલા મા-
 દક કરી નાંખી ત્યારે દુઃખી થયેલી સુખુદિ વિચાર કરવા લાગી કે
 ' બહારની માયા સ્ત્રીએ આવીને મારા પતિને મારા વંશી કયો.
 પારકાના પ્રવેશથી ઘર નાશ પામે એ લોકોની વાણી જુડી
 નથી. જે આ મારી જન (દુષ્ટુદિ) તેને પણ આ (માયા) સ્ત્રીએજ
 હાથ બનાવી છે. માયા વિના તે (દુષ્ટુદિ) નું જાગ એવું નથી, પરં
 તુ જેદની વાત છે કે હવે તે (દુષ્ટુદિ) પણ મને માણવી (મારી
 સાથે એકત્ર થવી) હર્લબ છે. આ બંને દુષ્ટ સ્ત્રીઓના પાશમાં

માન અંગતના સ્થાનરૂપ યુવાવસ્થાને પામ્યું. પરંતુ માયાને વશ થએલો રાજા ક્રમે ક્રમે પોતાના શહેરનું રક્ષણ કરવાને પણ અસમર્થ થયો. (સત્ય છે કે) રોગથી પીડાએલો મિંહ પણ નિર્બળ શિયાળની માફક આચરણું કરે છે. પોતાના પતિની આવી દશા જોઈને સદ્બુદ્ધિ માયા ઉપર ખેદ પામી. ખેદની વાત છે કે (સ્ત્રી છતાં) શત્રુરૂપ થઈને આ માયાએ પતિના બળનો નાશ કર્યો. એક દિવસે પ્રેમ સંગ્રામી કલેશથી પતિથી જરા દૂર થયેલી માયાને જોઈને એકાંત હિત કરનારી સદ્બુદ્ધિ એકાંતે પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે—“હે વિદ્વાન્ ! હે ઉત્તમ પુરૂષોમાં મુગટ તુલ્ય ! આ દુષ્ટ સ્ત્રીના વ્યસનને શા માટે આદરો છો ? આવી નીચ સ્ત્રીનો પરિચય કરવો તમને લાયક નથી. હે સ્વામી ! કોઈ પણ વિદ્વાન્ પુરૂષ તો આ દુષ્ટ સ્ત્રી સાથે રાગ કરતો નથી. તમે આના ઉપર રાગ કરીને દુર્જન મનુષ્યોમાં અગ્રણીપણું કર્યું છે. (અન્યોક્તિથી સદ્બુદ્ધિ હંસરાજને સમજાવે છે). હે સૂર્ય ! નિર્મળ ઉદયને આપવાવાળી પૂર્વ દિશાને મૂંઝીને ઉત્તમ પુરૂષોને નિંદવાલાયક પશ્ચિમ દિશા તરફ તું જાય છે, પણ તેનું જે ફળ તને મળે છે તે ઠીકજ મળે છે. એ ફળ કહીને કયો પુણ્યવાન જીવ બીજાના ક્ષત ઉપર ખાર નાંખે ? અર્થાત્ તે તું તારી મેળેજ સમજી લેજે.”

તૃપાથી પીડાતા મનુષ્યે પણ યોગ્યાયોગ્યની વિચારણા તો

પૂર્વ દિશા સમાન ઉદય આપવાવાળી તો હું છું, અને પશ્ચિમ દિશા સમાન અસ્ત કરનારી આ માયા છે. સૂર્ય તુલ્ય તમે છો. માટે તે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરીને મારો આદર કરો, નહીં તો અસ્ત દશાને પામશો.

કરવીજ ભેડ્યે. કેમકે અતિ તૃપ્તા લાભ્યા છતાં પણ કયો મનુષ્ય
 ચંદ્રાળના કુવાનું પાણી પીવે? ખરાબ આચરણવાળી આ માયા
 સ્ત્રી મોક્ષના અભિલાષી છોડેને પણ બંધનનું કારણ છે, કારણ
 વિનાની ગ્રન્થુ છે અને તરતા. માણસને હુઆડવામાં તત્પર છે.
 આ તમારી માયા સ્ત્રીને તમેજ પ્રગટ કરી છે, તમેજ વૃદ્ધિ પ-
 માદી છે અને તમેજ પોતાની સ્ત્રી બનાવી છે; તમારાં આવાં
 આચરણથી જે નાસ્તિક મંત્રનો આશ્રય કરવાવાળા છે તે આજે
 બ્રાહ્મસંહિત ગર્ભસ્વ કરે છે. દ્વંષના સંગમાં જોડાયેલી આ મા-
 યાને તમે તે નાસ્તિક મતમાંજ પુટ કરી છે. તે કુતરીને મારી
 શામે આધર્મ્યતાના ધરૂપ શામાટે કરો છો? અર્થાત્ તેને અને
 મને મરખી કેમ ગણો છો? આ પૂતારી મધના બિંદુની ઉપમા
 તુલ્ય વિષય સંબંધી મુખ આપીને પાછી તમનેજ જોરથી નર-
 દરૂપ કુવામાં ફેંકી દે છે ને તો તમે બલુતારાં નથી. હે મહા પ-
 રાકમી પુરૂષ! આ હુટ સ્ત્રી તમને બાંધીને ગળુ લોકમાં લંભાવે
 છે, શું આપી પણ તમને શરમ નથી થતી? આ માયાનું તમે
 પ્રયત્નથી પાપણ કરો છો, ત્યારે ને તો ફલથી તમને બાંધે છે.
 આના ઉપર ઉપકાર કરવાની તમારી હિંમતપરને હુધનું પાન
 કરાવવા જેવી છે. સાપણ, અભિજ્ઞાના અને વિષયક્ષીની માફક
 વૃદ્ધિ પામેલી આ હુટ સ્ત્રી તેના વધારનારને અનેક પ્રકારની
 મારી પીડા કરે છે. મરદાવરથી જેમ દાવાનળની કંપતિ, અમૃ-
 તના કુંડથી જેરની કંપતિ, મૂંઝેથી અધકાર યજો, ચંદ્રથી જેમ
 અંગરાનું વર્ષવું, સમુદ્રથી જેમ પૂજના દમકાની કંપતિ અને
 પ્રથમેજનથી જેમ રાગની કંપતિ તેમ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ દેવતા
 તમારાથી આ હમના ઉપદ્રવ મુબયે છે.

વિવેચન—કેમનાં દર્શાવેલાં ન થવાની વસ્તુની જેવી રીતે ઉત્પત્તિ બનાવી તેમ તમારાથી કર્મની ઉત્પત્તિ જે ન થવી જોઈએ તે થઈ છે.

સંસારના પ્રારંભથી અર્થાત્ બનાદિ કાળથી તમારી પાછળ લાગેલી અને સ્વચ્છંદે આક્રમણી આ માયા વેશુની માફક તમને કંઈકે અનર્થ ઉત્પન્ન કરે છે. તેને અનુભવનાં છતાં પણ તમે જાણતા નથી. આ માયા સ્ત્રીમાં અવશ્ય વશીકરણ કરવામાં કુશળાયું સંભવે છે. જે તેમ ન હોય તો એ દુષ્ટ સ્ત્રીને પણ તમે દિતકારી કેમ માને? કેમજાતું જાણે, તૃણ-ધાન્યનું ભોજન, રેતીનું ઘર, ખજા પુરૂષની પ્રતિજ્ઞા અને અસતીનાં કનેક—આ બધાં સ્થિરતા વિનાનાં જ હોય છે અર્થાત્ એમાં સ્થિરતા હોતી નથી. વેશ્યાની મહત્તર (ગાફા) જેમ પ્રથમ સધુર આક્રમ્ય વંદે લેણ પમાડીને અંતે (જ્યારે પુરૂષ ધનથી ખાલી થાય ત્યારે) વિડંબના પમાડે છે તેમ આ માયા સ્ત્રીએ (વેશ્યાની માફક) કયા ગુણવાન પુરૂષને પણ વિડંબના નથી પમાડી? અર્થાત્ સર્વને વિડંબના પમાડી છે. અરે! ત્રણ લુપ્તનંદે રક્ષણ કરવામાં સમર્થ તમારું તેજગ કયાં ગયું? ઇંદ્રને પણ દુર્લભ એવું તમારું અંધર્ય કયાં ગયું? પ્રપત્નથી એકઠી કરેલી ગુચુરૂં પી લઈશી કયાં ચાલી ગઈ? હે સ્વામી! આ પાપી સ્ત્રીએ તં સમથ વસ્તુઓનો નાશ કર્યો છે એમ તમે સમજજો. વળી (સ્ત્રીઓ કેવી છે?)

‘સ્ત્રી કાષ્ઠ વિનાની અટવી છે, પાણી વિનાનો પ્રવાહ છે, નામ વગરનો શેગ છે, અગ્નિ વિનાનો તાપ છે, લોઢા વિનાની

આર છે, સાંકળ વિનાનું બંધન છે; ધૂળની વૃદ્ધિ વિનાનું આ-
વરણ છે, દારૂ વિનાનું મદસ્થાન છે, રાત્રિ વિનાનો અંધકાર છે
અને દોર વિનાનો પાશ છે. સ્નેહથી ઘેલા અગ્નિ પુરોએ
આહર કરેલી બીજ (આમાન્ય) શ્રીઓથી પણ તેના બંને ભવ
(આભવ તથા પરભવ) નાશ કરેલા દેખાય છે તો હે બુદ્ધિ-
માન! આવી માયાસ્ત્રીનો આહર કરવાથી બંને ભવનો નાશ થાય
નેમાં તો કહેવુંજ શું? આ (માયા) શ્રીના ભયથી પ્રાચે હું ત-
મારી પાસે રહેતી નથી; અને કદિ જો રહું છું તો માત્ર એક
છાયાપણે રહું છું પણ પ્રગટપણે રહેતી નથી. આ માયાનો
જે મોહ નામનો પુત્ર છે તે નિશ્ચય તમારો દ્રોહ કરનાર છે.
હે સ્વામી! હું નથી જાણતી કે એના કયા ગુણથી તમે તેના
ઉપર રાગી થાઓ છો? વળી આ માયાએ તમારી હૃદયબુદ્ધિ નાગની
શ્રીને વશ કરી છે, તે નિર્મળ મનને મલિન કરનાર હૃદયબુદ્ધિનો
પત્ર તમને સ્વીકાર કરવો ઉચિત નથી. શ્રીને વિશે વેરાનું તુલ્ય
આ માયાનો તમે હજી પણ ત્યાગ કરશો તો રાહથી મુક્ત થ-
યેલ અંદ્રની માફક તમારું તેજ તમે ફરીથી પાછું મેળવશો.”

આ પ્રમાણે સદ્બુદ્ધિની શિક્ષારૂપ વાણીથી હંસરાજને અમર
તો થઈ પણ તે આપણાથી ભય પાળી હોય તેમ અર્ધજલ પણ
સ્થિર રહી નહીં. તેથી મદોન્મત હંસરાજએ (ફરીથી) અંધ-
કારરૂપ માયાનો સ્વીકાર કરવાથી (રાત્રિને વિશે) ‘મૃત્યુસ્ત્રીની
માફક સદ્બુદ્ધિ મ્હાન મુખકમળવાળી યદ્યપ્ત’.

હવે સદ્ગુણિ પુરૂષોની નિંદા અને સ્તોત્રોની
સ્તુતિ કરે છે.

પુરૂષો વચન જોલવામાં કઠોર હોય છે, અને વળી હૃદયમાં
નિર્ઘય હોય છે. જ્યારે તેઓ વધારે ક્રોધાયમાન થયા હોય, ત્યારે
પ્રેમવડે અથવા સ્તુતિવડે પણ તેઓ રોડી શકાતા(શાંત કરાતા)ન-
થી. સ્ત્રીઓ નિશ્ચે ક્રોમળ હૃદયની હોય છે, અને પુરૂષો પ્રાયે રૂક્ષ
(સ્નેહ વિનાના) હૃદયના હોય છે, એ વાત જોડી નથી. જુઓ,
નદીઓ સમુદ્રને સ્વાદિષ્ટ (મીઠું) પાણી આપે છે, ત્યારે સમુદ્ર ન-
દીઓના મોંમાં ખાંડ પાણી નાખે છે. (ભરતી આવે છે ત્યારે નદી-
ઓના મુખમાં ખાંડ પાણી થાય છે). જ્યારે આવો મોટા મનવા-
ળો મર્યાદા મૂકે છે ત્યારે (એમ નિર્ણય થાય છે કે) પવિત્ર આચા-
રવાળાઓને પણ તે ભવિતવ્યતા દુઃખે ઓળંગી શકાય તેવી છે.
આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સદ્ગુણિ સપત્ની(શોક)ની શંકાથી અદૃશ્ય
થઈ ગઈ; કેમકે ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો તે સદ્ગુણિનું
મુખ્ય લક્ષણ છે.

તે (સદ્ગુણિ)ને નહીં દેખવાથી માયા ઉલટી(વધારે) ઉન્માદ ક-
રવા લાગી. સૂર્યની પ્રભા દૂર થવાથી શું રાત્રિ અડધંકાર
નથી કરતી? અર્થાત્ કરે છે. પછી શંકારહિત માયાએ પોતા-
ના સ્વામીના આખા શરીરને એવી રીતે આલિંગન કર્યું કે આ બં-
નેનો દૂધ અને પાણીની માફક ખીલકુલ ભેદ રહ્યો નહીં. તે (માયા-
સ્ત્રી)ના આલિંગનના મુળને પ્રગટ કરવાને તત્પર થયેલો હંસરા-
જ નિરંતર તેનાજ રાગની વિશેષ વૃદ્ધિને માટે પ્રવર્તવા લાગ્યો.
'આ માયા રાજાને અત્યંત પ્રિય છે' એમ સારી રીતે નિર્ણય કરીને

બુદ્ધિમાનોમાં મુખ્ય એવા મને પણ તેનીજ સેવા કરવી શરૂ કરી. હવે મન નિરંતર બીજાં કાર્ય મૂકીને માયાની તુષ્ટિ, પ્રીતિ, બળ અને તેજ જેમ વૃદ્ધિ પામે તેવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યું. મહામહા મનને માયાએ પણ કેટલીક લક્ષ્મી આપી. એવડોને વિષે જે પુરૂષ બાંધમુદ્રીવાળા (કૃપણ) હોય છે તે શુભ સેવાને માટે લાયક છે? અર્થાત્ નથી. માયાની પ્રેરણાથી હંસરાજએ મનને પોતાનો પ્રધાન બનાવ્યો. પ્રાચી સ્ત્રીના પક્ષના માણસોને ધનાહયો વૃદ્ધિ પમાડે છે.

હવે કોઈ અવગ્રહે કામ(વિષય)થી આકુળ થયેલા મને સ્ત્રીને અંગીકાર કરવાની ઇચ્છા કરી. (કોઈ શંકા કરે કે મન તો નપુંસક છે. તેનો ઉત્તર આપે છે કે)—મન એવો શબ્દ જો. લવામાં નપુંસક સિંમે છે, પણ પરમાર્થથી મન નપુંસક નથી. મનની એવી ઇચ્છા થવાથી નિરંતર લક્ષ્મીની નજીક રહેવાવાળી દુર્બુદ્ધિએ સ્વપ્ન સ્વભાવવાળી પ્રવૃત્તિ નામની પોતાની પુત્રીને સ્વપ્ન મનની સાથે પરજાવી. પ્રવૃત્તિ [મનપ્રધાનની સ્ત્રી] નિરંતર મોહને વિષે સ્નેહની વૃદ્ધિનો વિચાર કરતીહતી, કારણકે માયા અને દુર્બુદ્ધિથી આ પ્રવૃત્તિ કાંઈ જુદા વિચારવાળો નહોતી. એક દિવસે હંસરાજની પાસે આવેલી સદ્ગુણિ આ ત્રણે સ્ત્રીઓ [દુર્બુદ્ધિ, માયા અને પ્રવૃત્તિ] ને જોઈને વિચારવા લાગી કે “ રાજાની અપૂર્વ ભક્તિ કરવાવાળો સરખા ગુણવાળી સ્ત્રીનો સમુદાય અસંખ્ય મળ્યો છે. રાજાનું નિકંઠન કરવાને માટે કાળના દોરથી કૂર મધુરતાવાળી આ ત્રણે સ્ત્રીઓ પણ બરછી, ભદ્રા અને યોગિનીની માફક એકઠી મળી છે પોતાના સ્વરૂપને નહીં જાણનારો રાજા

મારી શિયામણુ તો કોઈ દિવસ સાંભળતોજ નથી, અને આ સ્ત્રીઓના કામણુ કરવાથી પોતાને [ગુણેથી] સંપૂર્ણ જીએ છે, જે અધિકારને મનપ્રધાન હુમણાં અંગીકાર કરે છે તે [મનપ્રધાન] ને પણ આ સ્ત્રીઓએ અજાણેલ [ફેડેલ] હોવાથી આગામી કાળમાં તેનું સ્થિરપણું હું જોતી નથી. જ્યારે મારો ગૃહસ્થાશ્રમજ આવે થયો ત્યારે હું શું કરું? અને શું જોલું? આ ઘરની છાંની વાત વિચારતાં પણ મને લજ્જત આવે છે. આજ કારણથી જો મારાથી પેદા થયેલ નિવૃત્તિ નામની મારી પુત્રીને આ મહા અમાત્ય [મન] ની સાથે પરણાવું અને કદાચ તેને કોઈ પુત્ર થાય તો તે કલેશમાં હુમેલા આ પોતાના માતામહ [હંસરાજ] નો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ થાય, અને તેજ આ ત્રણે સ્ત્રીઓના વેગને રોકવાને પણ સમર્થ થાય.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ‘ તું મારા સ્વામીને ઘણો વહાલો છે ’ એમ પ્રધાનને કહીને સદ્ગુણિએ નિવૃત્તિ નામની પોતાની પુત્રીની સાથે મનપ્રધાનનો વિવાહ કર્યો. ત્યારથી જેમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા સૂર્યની સેવા કરે છે, તેમ જીહા જીહા સ્વભાવવાળી પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ નામની જાને સ્ત્રીઓ વારાફરતી સ્વામીની સેવા કરવા લાગી. કરિઆણાના વેપાર કરવાવાળા પુરૂષને જેમ પ્રાતઃસંધ્યા ક્રિયા [હુકાન જોલવી, કરિઆણાં બહાર કાઢવાં વિગેરે કાંચો] માં પ્રેરે છે અને સૂર્યાસ્ત સંધ્યા તે ક્રિયાની નિવૃત્તિ કરાવે છે તેમ પહેલી પ્રવૃત્તિ સ્ત્રી [મનપ્રધાનને] ક્રિયા કરવામાં પ્રેરે છે ત્યારે બીજી નિવૃત્તિ સ્ત્રી તે સર્વ વ્યાપાર બંધ કરાવે છે. અનુક્રમે પ્રવૃત્તિએ દુર્ગુણિની સાથે અને નિવૃત્તિએ સદ્ગુણિની સાથે

[મન પ્રધાનનો] મેળાપ કરાવ્યો; અને કાકાશિંગોતક [કાગડાની આંખના ગોળાનો] ન્યાય પોતાના સ્વામીને સીખવ્યો.૭

હુણુદ્વિએ માયાની સારી રીતે બહિત કરી, એટલે તે દાંબિકી માયાએ પોતાના પુત્ર મોહની સાથે પ્રધાનને મિત્રાઈ કરાવી અને તે [પ્રધાન] ને કહેવા લાગી કે—“ હે પ્રધાન! તમે ભાગ્યવાન છો કે પ્રવૃત્તિ જેવી સ્ત્રી તમને મળી છે. કેમકે આયે શુણુવાન પુરુષોને પણ સરખા શુણુવાળી સ્ત્રી મળવી દુર્લભ છે. વિલાસવાળી, ખુબસુરત અને કટ્ટયુક્ત કાર્યમાં પણ ખેદ નહીં પામનારી પ્રવૃત્તિના જેવી સ્ત્રી મેં પૃથ્વી ઉપર જોઈ નથી. હે સ્વચ્છ! સદ્ગુણિથી જન્મેલી જે આ નિવૃત્તિ કન્યા તમે પરણ્યા છો તે તો સ્વભાવથીજ આગસુ, કિયારદિત અને દુનિઆથી વિલક્ષણ સ્વભાવની છે. તમે શુવાન છો, તેમજ બળવાન છો; માટે તે [નિવૃત્તિ] માં આદર કરવો એ તમને ઉચિત નથી. પૃથ્વીનો ભાર ઉપાડવામાં અમર્થ ગ્રેપનાગને [શરીરનું] ચક્રને આગરે મંડપ કરવામાં શું પ્રીતિ થાય? અર્થાત્ નજ થાય. તમે [પ્રધાનપણાની] અર્વ મુદ્રા પામ્યા છો તો હવે સ્વજનવર્ગનું રંજન કરવાવાળા થાઓ. પોતાની સરખા શુણુ વિનાના માણસની સાથે આસક્તિ કરવી તે મહત્વના ભંગને માટે થાય છે. આ મોહ રાજાનીજ છે. મેં તેને જન્મ આપ્યો છે. હું તેને તમને ઝોંપું છું. આ દુર્બળ છે તોપણ તમે અને તમારી સ્ત્રી બંને તેને

૭ કાગડાને આંખનાં છિદ્ર બે હાથ છે, પણ જીવાની શક્તિવાળો ગોળો એક હાથ છે; તેથી આંખોનો ગોળો જેમ ફરવો હાથ તેમ ફરે છે. તેવીજ રીતે આ સ્ત્રીઓ જેમ મનપ્રધાનને ફરવે છે તેમ તે ફરે છે.

વૃદ્ધિ પમાડજો [શરીરે પુષ્ટ કરજો] આ પ્રકારની માયાની શિખા-
મણથી મનપ્રધાન પ્રવૃત્તિ ઉપર ઘણું સ્નેહ રાખવા લાગ્યો. પરંતુ
આંતરે આંતરે તવી પરણેલી નિવૃત્તિને પણ લોગવતો હતો.

કાળાંતરે નિવૃત્તિને મહા વિવેકથી વિવેક નામનો પુત્ર થયો.
તે પુત્ર સર્વ પદાર્થોના સદ્-અસદ્-પણા [છતાપણું-અછતાપણું-
હિતપણું-અહિતપણું વિગેરે] નો વિચાર કરવામાં સમર્થ થયો.
વિવેકના જન્મથી જોઈ પામેલી માયા, દુર્બુદ્ધિ અને પ્રવૃત્તિ [આ-
પસમાં] કહેવા લાગી કે આપણો નાશ કરવાને માટે આ વિવેકનો
અંકુર ઉત્પન્ન થયો છે; માટે જેમ તેમ કરીને આ વિવેકને રાગ
અને પ્રધાનને મળતાં રોકો અને આપણે સર્વે માતા [નિવૃત્તિ]
સહિત વિવેકને અહીંથી કાઢી મૂકવાનો પ્રયત્ન કરો. આ પ્રમાણે
તે સર્વ સ્ત્રીઓ (આપસમાં) જોલે છે; તેટલામાં સદ્-બુદ્ધિ ત્યાં આવીને
‘આ વિવેકથી પરમશ્રદ્ધ્યને તમે પામશો’ એમ પોતાના સ્વામીને
જણાવવા લાગી. ત્યારપછી હું સરાજ શાંત અને સુંદર શરીરવાળા તે
વિવેક જાળકને જોળામાં જોસાડીને નિરંતર લાડ લડાવવાની ઈ-
ચ્છા કરવા લાગ્યો, પરંતુ પેલી ત્રણ સ્ત્રીઓને વશ થયેલો રાજા ઘ-
ણાકાળ સુધી વિવેકને દેખવાને પણ સમર્થ ન થયો, તો પછી લાડ
લડાવવાની તો વાતજ શી કરવી! આપસ આપસમાં વેરધારણ કર-
તા એવા મોહ અને વિવેક વનમાં રહેલ ફૂર અને શાંત સ્વભાવવા-
ળા બાજપશી અને પોપટની માફક રાજાની આગળ વૃદ્ધિ પામવા
લાગ્યા. ત્યારપછી અપળ એણાવડે પતિને ખુશી કરતી પ્રવૃત્તિએ મા-
યાને અને પોતાની મા [દુર્બુદ્ધિ] ને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કર્યું. ત્યારે
શાંત અને ગંભીર વત્તિવડે સ્વામીને સંતોષતી નિવૃત્તિએ પણ તે

[પ્રધાન]ના અને સંજ્ઞા મહાન્ સુખમાં વધારો કર્યો. -રાત્ર અને પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિના સુખી કરવાથી આપણા ઉપર કદાચ વિરજા થયે, આ પ્રમાણે વિચાર કરીને માયા અને દુષ્ટદિ પ્રવૃત્તિને એકાંતે કહેવા લાગી-હે પુત્રી! તારે તારા સ્વામીની સેવામાં આંતરું ન પાડવું અને તે તે [દિશા પ્રમુખ] આરંભના સંજ્ઞા કરી તારે તારા સ્વામીને નિરંતર તેમાં કાર્યોમાં પ્રેરવો, અર્થાત્ આરંભમાં મગ્ન કરવો, આ નિવૃત્તિનો (નાશ સ્વામી પાસે જવાનો) અવસર તારે સાવધાન થઈને રાખવો. તે (નિવૃત્તિ) આપણી વેરજી હોવાથી તેનો વારો ઉઠાવવો થયો તારે શ્રીવક્ત્ર ન ગણવો, આ પ્રમાણે માયાને દુષ્ટદિની શિખામણ પામીને મન કામની જાણ એવી પાપાળી પ્રવૃત્તિ સંકષ્પરૂપ સ્વભાવ રહીને નિરંતર સ્વામીની સેવા કરવા લાગી, અને કોઈ વખત વિદ્યામ પામીને મારો સ્વામી રખેને નિવૃત્તિને મળી જાય, એ હેતુથી પ્રવૃત્તિ ઉપર ઉપર જુદાં જુદાં કાર્યો કરવામાં સ્વામીને પ્રવર્તાવવા લાગી. (તે કાર્યો બતાવે છે)—જ્યોતી દિશા કરવામાં, અન્નજોડવામાં, ચેરી કરવામાં, પદશી જોગવામાં, મધમાં જાપરવામાં, શિકાર કરવામાં, ચાલી કરવામાં, કોણ કરવામાં અને મહારાજ કરવામાં સ્વામીને તેણે (પ્રવૃત્તિએ) એવી રીતે પ્રવર્તાવ્યો કે મનપ્રધાન (નિનો સ્વામી) નિવૃત્તિને દુષ્ટદિની સ્ત્રીની માફક આંખથી પણ જોઈ ન શકયે. પ્રવૃત્તિ ધાણીના અગદની માફક નિરંતર મનપ્રધાનને એવી રીતે બગાવતી હતી કે શિકારીના પગથી પગથી લેમદુરુષ કોઈ કોઈ વિદ્યામ ન પામે તેમ તે (મનપ્રધાન) કિન્નિપણ વિદ્યામ પામતો નહોતો.

દવે માયા વિચાર કરે છે કે—આ દંત્રસાળ પણ પાપાળા સ્વા-

નના શુભાશુભ પરિણામને અનુસારે તેનું ફળ મળે છે. તપ, યજ્ઞ, દયા અને દાન તેના તેજ હોય છતાં તે કરવાના અવસરે મનના પરિણામ કલુષિત હોય તો તેનું શુભ પરિણામવાળું ફળ મળતું નથી. આજ કારણથી ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે દાનાદિક દરેક કાર્યોના ફળમાં મન પોતાનું પ્રમાણ પાળું ધરે છે. અર્થાત્ પોતાનું ધાર્યું જ થાય છે, એમ જાતાવી આપે છે.

માયાથી મોહિત થયેલા પ્રધાનને તે (માયા) નો મોહ નામનો પુત્ર પ્રિય થયો. તે છતાં ઉપેક્ષા કરાયેલા પણ વિવેક વનના વૃક્ષની માફક વૃદ્ધિ પામ્યો. એક દિવસે પોતાની આગળ ફીડા કરતા મનોહર સુખવાળા વિવેક પુત્રને જોઈને એકાગ્રપણે વિચાર કરતાં વિસ્મૃત થએલ વિદ્યાની માફક તે (વિવેક)ની મા (નિવૃત્તિ) ને તે (મન) સંભારવા લાગ્યો. સ્મરણ કરતાં જ બુદ્ધિ વેપને ધારણ કરતી નિવૃત્તિ દેવાંગનાની માફક પ્રગટ થઈ. વ્યગ્ર ચિત્તવાળો પણ પ્રધાન તેના દર્શનરૂપ અમૃતે કરી થોડો વળત શાંત થયો. તે નિવૃત્તિની સાથે આવેલી પોતાની પૂર્વ પત્ની સદ્બુદ્ધિનો હંસરાજ એ પણ દષ્ટિથી સ્પર્શ કર્યો; કેમકે દૃઢ બંધાયેલા રાજામાં તેને આલિંગન કરવાની શક્તિ તો ક્યાંથી જ હોય? અર્થાત્ તેટલી શક્તિ તેનામાં નહોતી. પરંતુ સ્મરણ શક્તિવાળો હંસરાજ સદ્બુદ્ધિએ આપેલી આગળની શિક્ષાને જેમ જેમ સંભારવા લાગ્યો તેમ તેમ આનંદરહિત થઈને તે પોતાને નિંદવા લાગ્યો. પછી તે વિજ્ઞાપ કરવા લાગ્યો કે—“હે ગૌરશરીરવાળી! હે આદર કરવા લાયક! હે ગુણશાળી! હે ગંગાજાની માફક ઉજ્જવળ! હે સદ્બુદ્ધિ! મને તારું દર્શન ગાપ. હે સદ્બુદ્ધિ! તને દૂર કરીને અને માયાને

આગીકાર કરીને મેં મને ચોતાનેજ વિડંબના કરી છે. અરે !
 ચિનામળિનો ત્યાગ કરી કાચને લેવાવાળો શું કોઈ પણ ઠેકાણે
 આનંદ પામે ? અર્થાત્ ન પામે. હે સદ્ગુણિ ! તારા છતાં ત્રણ
 લોકનું અધિપતિપણું મેળવવું મને મુશ્કેલ નથી, અને તારા વિ-
 ના અનાયોગે કાર્યપ્રસંગે કર્મરૂપ ધરતે વિષે મને (હંસરાજ-
 નને) દેવયો (ભમાવયો) એ પણ મુશ્કેલ નથી. પૃથ્વીપતિનું
 વિદાસપણું તારા હોવાથી મેળવાય છે, અને તારા વિના તો ચા-
 રની માફક બંધનો અનુભવ કરાય છે. સ્વામીપણું ને દાસપણું,
 સ્વર્ગ ને નરક, વૃદ્ધિ ને હાનિ, સુખ અને દુઃખ આ મર્વ તારી
 પ્રસન્નતા અને અપ્રસન્નતાનુંજ સ્ત્રીતાયિત છે. હે વક્ષભા ! તારા
 વિયોગથી કોઈ ઠેકાણે હું રૂંધાણું, કોઈ ઠેકાણે બંધાણું, કોઈ ઠેકા-
 ãણે શ્રાપિત થયો, કોઈ ઠેકાણે હણાયો, કોઈ ઠેકાણે અપ્રીતિવંત
 થયો, અને કોઈ ઠેકાણે પુષ્ટ થયો. તારા વિના કોઈ ઠેકાણે ઠામ
 થયો, કોઈ ઠેકાણે પારકું અનાજ ખાવાવાળો થયો, કોઈ ઠેકાણે
 ક્રિંકર થયો, કોઈ ઠેકાણે અનાજ થી તેલ વિગેરે વેચનારો થયો,
 અને કોઈ ઠેકાણે સ્મોધ કરનારો થયો. હિતકારી વચનોથી તેં તો
 મારા વિષે કૃત્તમ શ્રીને લાયક આચરણ કર્યું છે, અને તેનાથી
 પરાક્રમુખ થવાને સ્ત્રીયે હું તો નીચ પુરૂષોની પંક્તિમાં બેઠા છું.
 મૂળથી મહીન આશ્રયવાળી આ માયાએ નિવૃત્તિને અને પ્રધાનને,
 મને (હંસરાજને) અને તને (સદ્ગુણિને) તેમજ વિવેકની માથે
 મને તથા પ્રધાન બનેને મળતાં અટકાવ્યાં છે. પ્રકાશની વેરણ
 રાત્રિ જેમ કમલિની અને સૂર્યનો વિયોગ કરાવે છે તેમ હે સદ્ગુણિ !

આ સમયે કોઈની વેરણ માયાએ આપણુ જાનેનો વિયોગ કરાવીને
 શું સાધ્યું? અર્થાત્ તેને શો ફાયદો થયો? ઉચ્ચ સ્થિતિમાંથી ભ્રષ્ટ થવું
 એ અત્યંત દુઃખદાયી છે છતાં આ પ્રધાને પણ મને સ્વર્ગરૂપ
 મહેલના અગ્ર ભાગ ઉપર ચડાવી ને ચાંચી ફરી નરકમાં ફેંટી દીધો છે.
 હે પ્રિયા! આ પ્રધાને દાણમાં લોભી તો દાણમાં સંતોષી, દાણમાં
 દોષી તો દાણમાં શાંત બનાવીને મને પોતાને ક્ષીડા કરવાના આગ્ર
 રૂપ કર્યો છે. સર્વ છવો સુખના અભિક્ષાળી છે, કેઈ પણ દુઃખી
 થવાની તૃષ્ણા રાખતું નથી; પણ જોકેની વાત છે કે માયા અને મનને
 પરાધીન હોવાથી હું માફ પોતાનું હિત કરવાને સમર્થ રહ્યા નથી.
 બીજો પણ જ્ઞાનવાન પુરૂષ શરણે આવેલાની ઉપેક્ષા કરતો નથી; તો
 હે કૃપાળુ સ્ત્રી! આવી દુર્ગતિ દશા પામેલા મારા જોવાની તું શામાટે
 ઉપેક્ષા કરે છે? હે ચ્છાલી સ્ત્રી! ટઢથી પીડાએલા છવો સૂર્યનાં કિરણને,
 સમુદ્રમાં પડેલા છવો નાવને, આંધળા છવો આંખને, રસ્તો ભુલેલા
 છવો રસ્તાને, ધનરહિત છવો ધનને, અધકારથી અકળાયેલા છવો
 દીપકને અને રોગી છવો લેમ આરોગ્યતાને ધ્રુષ્ટિ છે તેમ હું તને
 જોવાને કેતલુક થયો. હું; હું કંઈકને લાયક છું માટે મારાપર
 કૃપા કરવાને તારું દર્શન આપ. આપણમાં આવી પડેલા પતિને
 લે સ્ત્રી ઉપકાર કરે છે તેજ સ્ત્રી પ્રશંસાને પાત્ર છે. સૂર્યનાં કિરણથી
 ગરમી પામેલા અંદરમાને રાત્રિ આવીને શું ઉત્કાશ નથી પમાડતી?
 અર્ધનૂ પમાડે છે, મટે હે સ્ત્રી! વ્રતજથ્થા, આપણમાં સ્ત્રીજનો એવો
 વે હું તેને. ઉદ્ધાર કર. હિતમ સ્ત્રીની હીતના કરવાનું ફળ આ-
 દરથી મને મળી ચુક્યું છે. ?

આ પ્રમાણે સદ્ગુણિના સુહૃદને સંભારી સંભારીને ચાલ પ-

આસોપ કરે છે તેટલામાં મંત્રથી આકર્ષાયાની માફક ક્યાંઈથી અ-
કરમાત્ દુર્બુદ્ધિ આવી ચડી. તેના લયથી સદ્બુદ્ધિ પોતાની પુત્રી
સહિત ત્વરાથી નારી ગયે સને દુર્બુદ્ધિ આદિ ત્રણે સ્ત્રીઓ દરીને
એકઠી મળી આપસમાં વિચાર કરવા લાગી— 'હે સખીઓ! હવે
ચોગથી જો કે હમણાં આપણે આંધીન ભત્તારવાળી છીએ તોપણ
સ્ત્રીજાતિ હોવાથી આપણે દુર્ગળ છીએ. માટે આપણે (પતિને)
વિશ્વાસ ન કરવો. આપણે રાજાને બાંધ્યો છે, તોપણ આંતરે આંતરે
તે સદ્બુદ્ધિનું ધ્યાન કરે છે; અને મંત્રીને વાચી છતાં પણ તે નિ-
વૃત્તિને કેખવાની ઇચ્છા કરે છે. હવે પ્રવૃત્તિના ઉપદ્રવથી રાજા
ત્યાં નિવૃત્તિને યાદ કરશે ત્યારે તત્ત્વદંષ્ટિરૂપ ફત્તીએ જોલાવેલી
તે (નિવૃત્તિ) પ્રગટ થશે. તેમજ નહીં પામેલાને મેળવી આપનારી
અને પામેલાનું રક્ષણ કરનારી સદ્બુદ્ધિ પણ તેની સાથે આવશે
ત્યારે તેને કેખવાથી રાજા આનંદ પામશે. મુખનો અર્થાં રાજા દ-
રીથી પણ પ્રધાનને મીઠાં વચનથી જોલાવશે, અને પ્રધાન પણ નિ-
વૃત્તિને જોલાવશે. આમ થવાથી આપણા તો નારા થયોજ તમે
અમળો. તેટલા માટે (આપણા બચાવ કરવાને) નિવૃત્તિને દૂર
કરવાને ઉદ્યમ વિસ્તારવો જોઈએ. પોતાનો બચાવ કરવાને ઇચ્છતા
પુરૂષોએ સાપણને દૂર કરવામાં આજમુ થવું ન જોઈએ.' આ પ્ર-
માણેની વાત સાંભળીને તે અવસરે મદ્યી ઉદ્ભવ થએલી પ્રવૃત્તિએ
પ્રતિજ્ઞા કરી કે— 'હવેથી જો તમે નિવૃત્તિને અહીં' (સ્વામી પાસે)
દેખો તો હું તમારી દ્રોહ કરવાવાળી છું એમ સમજજો; અર્થાત્
નિવૃત્તિને હું મારા સ્વામી પાસે આવવાજ ઇચ્છી નહીં.

પ્રવૃત્તિ કહે છે કે કાચિડી ૧ અધિકરણી ૨ પ્રદેવડી ૩

પરિતોષની ૪ પ્રાણીધાતકી ૫ આરંભકી ૬ પરિગૃહકી ૭ મા-
યિકી ૮ અપ્રત્યાખાનકી ૯ મિથ્યાત્વીકી ૧૦ દૃષ્ટિકી ૧૧ યુ-
ષ્ટિકી ૧૨ પ્રતીત્યકી ૧૩ સામંતોષનિષાતકી ૧૪ નેસર્ગીકી
૧૫ સ્વહસ્તિકી ૧૬ વિદ્યારણકી ૧૭ આજ્ઞાપનીકી ૧૮ અ-
નાલોગીકી ૧૯ અનવકાંક્ષિકી ૨૦ પ્રયોગકી ૨૧ સમુદાયકી ૨૨
પ્રેમકી ૨૩ દ્રેષકી ૨૪ અને ઈર્થાપથિકી ૨૫—આ પચીશ ક્રિ-
યાઓ મારા ઉપર એક ચિત્તવાળી મારી સખીઓ છે. તે પચી-
શમાંથી એક એક પણ તે નિવૃત્તિરૂપ વેલીને છેલ્લાને કુહાડાની
માફક આચરણ કરે તેવી છે.

વિવેચન—આ પચીશ ક્રિયાઓ આશ્રવદ્વારમાં ગણવામાં આવી
છે. તે કર્મને આવવાના મુખ્ય કારણરૂપ છે; એક એક ક્રિયા એ-
ટલી સખળ છે કે તે વિદ્યમાન છતાં નિવૃત્તિને અવકાશ મળ્યો
અગર સ્થિરતા આવવી તે મુશ્કેલ છે. તેમાં પચીશમી ક્રિયા છે તે
નિવૃત્તિને ઘણે ભાગે મદદગાર છે પણ અપૂર્ણરીતે નિવૃત્તિ પાળ-
વામાં તો તે પણ અંતરાયરૂપ છે. આ ક્રિયાનો વિસ્તાર નવ ત-
ત્વાદિથી બાળી લેવો.

છેલ્લી ઈર્થાપથિકી વિના ખાકીની આ સર્વમાં મને નિશ્ચિત
વિશ્વાસ છે. તે પચીશમી અહીં નથી માટે નિઃશંકપણે હું કહું છું
કે મારી આગળ તે નિવૃત્તિ શું ગણતીમાં છે? અર્થાત્ કાંઈપણ
ગણતીમાં નથી. હે મહત્તર! આ નિવૃત્તિને પહેલાં પણ મારા
સ્વામી પાસેથી પ્રાપ્ત કાઢી મૂક્યા જેવીજ મેં કરી છે; અને હવે-
થી તો તેનું આવવુંજ છેદી નાંખીશ.

આ પ્રમાણે કહીને સ્વામીમાં એકતાનવાળી પ્રવૃત્તિ ત્યારથી

વિશેષ પ્રકારે રાજ્યકાર્યમારને વિસ્તારતી એક દાણુ પણ પોતાના
સ્વામીનું પદ્મ મુકતી ન હતી. દાણુની માફક આંધીન ધ્યેતા
સ્વામીને જોઈને કાંઈક અંગોપાંગ સંકોચાયાની માફક થઈને પ્ર-
વૃત્તિ તેને (મનપ્રધાનને) કહેવા લાગી કે ‘હે નાથ! જો મારી વા-
ત માનો તો હું તમને કાંઈક કરું.’ તેના ઉત્તરમાં ‘નિઃશંકાજો જોડો,
બચ નહીં શણ.’ આ પ્રમાણે પ્રધાનના કહેવાથી તે (પ્રવૃત્તિ) કહેવા
લાગી—‘હે પ્રાણનાથ! આ નિવૃત્તિ નામની તમારી સ્ત્રી મારા ઉ-
પર નિરંતર દુઃખનની માફક આચરણ કરે છે. તેનું મુખ તો
ગાંધનું છે પણ તે વાપણની માફક મને મારવાને ઇચ્છે છે. હું જે
પ્રાણુ ધારણ કરું છું તે કેવળ તમારોજ પ્રસાદ છે. હે સ્વામી! ત-
મારા તેજ બળને પણ એ જોડું કરવાને ઇચ્છે છે. તેથી એને
આધીન થઈને એક પગનું પણ બરગો તો તેમને જોડું છે. કારણ કે
કીડા કરવી, હાસવું, ગાયન કરવું, સ્નાન કરવું, પાન કરવું તથા
જોજન કરવું વિગેરે સુવાવરથામાં સુરાન પુરપોને સારમૂત છે તે
ના આ નિવૃત્તિને ક્યનુંજ નથી. તેની મા પડુ દોષવાળી છે, કે-
મકે હંસશાલ્યે પહેલાં તેને ત્યાગ કરવું છે. તેથી તેની પુત્રી
આથી ધાય તેમાં અણપડનું શું છે? હે સ્વામી! તમારે વિષે તે
નિર્ભર બહિનવાળી નથી તેથી તે આંતરે આંતરે નમે અવગણના
કરીશા હંસશાલ્યને તે નિરંતર આશ્રય લીધા કરે છે. તેનો વિચેક
નામનો પુત્ર છે તે મારી સ્વામિનીના મોહ નામના પુત્ર પ્રત્યે જા-
નિ પેદીની માફક વેર ધારણ કરેના ત્રેનો તે (ત્રિહ) ના પ્રાણુ લેવાને
ઇચ્છે છે. એ બળવાન વિચેકના દાકવાળી જો આ મોહને ઉપદ્રવ
થઈ ને હે પ્રાણનાથ! નમે મને ફરીને જીવની નહીં જોશો. અ-

ચાંત હું મરણ ગામીશ. હે લોકના સ્વામી ! પૂર્ણ શરીરવાળી
એવી હું તેની સાથે જોતમારે પ્રયોજન હોય અર્થાત્ મને ઇચ્છતા હો
તો શક્યની માફક પુત્ર સહિત એ નિવૃત્તિને ધરમાંથી કાઢી મૂકો.
સાપણ મુખમાં વિપ રાખે છે, વિછણ પુચ્છને છેડ વિપ રાખે છે, ક
શોળીઆઓ લાલમાંજ ઝેર રાખે છે પણ સપત્ની (શોક) તો આખી
વિપ રૂપ છે.”

આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિના કહેવાથી તેણે જે પ્રમાણે કહ્યું તે પ્ર
માણે સર્વ પ્રધાને કર્યું. કવિ કહે છે કે આમ થવાથી સતી સ્ત્રી
ઓની જે દુર્દશા ધાય છે તે પ્રગટ કહેવાને અમે સમર્થ નથી.
સ્ત્રીઓને આધીન થયેલા પુરુષો એવું કયું અકાર્ય છે કે જે નથી
કરતા અર્થાત્ સર્વ કરે છે. મુઓ, વાયરાથી પ્રેરાયેલા અગ્નિ આ
પા નગરને બાળવાનો આરંભ કરે છે.

રાજા બંધાયેલો છે. એમ જાણવાથી બેદિત થયા છતાં પણ
તેની પ્રસન્નતાનેજ આધીન થયેલી અને તે (રાજા)ની ઇચ્છા અને
શક્તિથી પ્રેરાયેલી નિવૃત્તિ માર્ગને મુખેથી જોળાંમીને ચાલી ગ
ઈ. નિવૃત્તિ પરદેશ ગયે સતે તે (પ્રવૃત્તિ) નિરંતર નાચવા લાગી
અને હમણાં શક્યસહિત રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું છે એમ જાણી તેનું
મન હિંમત પામવા લાગ્યું. તેમજ નિવૃત્તિ ન હોવાથી પ્રચંડ પ
વનના ભેરથી હતાવેલ વ્યગ્રતા છેડાની માફક ચંચળ મન પ્રધા
નને તે દરેક દિશામાં ભ્રમવા લાગી. દુર્બુદ્ધિથી પ્રેરાયેલા પ્રધા
ન (ખાટા) વિચારો કરે છે, માયા તેને બદુ માને છે, અને પ્રવૃત્તિ
તેને હુન્નમ કરવાને ઉચ્ચમવાન કરે છે.

હવે એક દિવસે તેણે (પ્રવૃત્તિએ) પ્રધાનને વિનંતિ કરી કે

“હે નાથ! મોહ મહાળગ્નિવાન છે, તેમજ સ્થંભી ધોંસરી વડન કરનારની માફક રાજ્યની ધોંસરી વડન કરવાને તે લાયક થયેલ છે. તેને માયાએ જન્મ આપ્યો છે અને તમારા અને મારા ખોળામાં સોપિયો છે, માટે તેને રાજ્ય અપાવવાથી આપણે માયા સ્વામિનીના કાંઈક અલુરહિત થઈશું. વળી સદ્ગુણદિ હમણાં ફરે છે, રાત્ર કાંઈ ન કરી શકે તેવો થયો છે, અને નિવૃત્તિ તો પુત્રસહિત નાસી ગઈ છે; માટે આવો અવસર ફરી ક્યારે મળશે? જો કાળના વશથી કોઈ પણ શત્રુ પ્રગટ થશે તો આપણને અવગરને નહીં જાણવાનો શોચ કરવો પડશે. આ મોહ પોતે પોતાના તે તે ગુણોવડે પૃથ્વીને વિષે અંધાર્ય પાતું લોગવશે. (કદાચ મોહ ખરાબ નીકળશે એમ તમને ભય રહેતો હોય તો તે વખતે) લોકો મોહનું ઉદ્ધતપણું અને તમારું શાણપણું જણાવશે. (અર્થાત્ એમાં તમારું કોઈ ખરાબ બ્રાહ્મણ નહીં.) માટે હે સ્વામી! વિવર્ણ નહીં કરો અને તે (મોહ) ને રાજ્ય આપો. આપણા તરફથી તેને રાજ્ય મળવાથી તે આપણને ઘણી મોટાઈ દેવાવાળો થશે.” આવી રીતની તે (પ્રવૃત્તિ) ની પ્રેરણાથી જે તે બોલવારૂપ વાણીના શબ્દોવડે ગ્રહિત કરાયેલ છે દિશાનો સમૂહ જેમાં એવું રાજ્ય પ્રધાને મોહને આપ્યું.

રાજ્ય પ્રાપ્ત થયેલ મોહના પ્રસરતા પ્રતાપે કરીને પ્રચંડ વાયરાવડે વેલ્લીની માફક ત્રણ ભુવન કંપવા લાગ્યાં. એક હુંકાર માગથી માંધ્ય થઈ શકે એવા ત્રણ જગતના મુલદોને પ્રહાર કરવાને હથિયાર લેતાં તેની ભુલ લગ્ન પામતી હતી. (અર્થાત્ શસ્ત્ર લેવું જ ન પડ્યું). દેવ, માનવ અને તિર્થંચને વિષે એવો કોઈપણ નહોતો કે જે પડતા વચ્ચની માફક તેની આજ્ઞાનું ઉદ્ભવન કરી શકે. પ્ર-

ધાન તે (મોહ) ની મતાને માનનીય હતો, તેના પિતાનો મોટો અધિકારી હતો અને તેણેજ તે (મોહ) નું શરીર પુટ કરીને તેને રાજ્ય આપ્યું હતું; તેટલામાટેજ મોહ મનપ્રધાનને પોતાના પિતાથી ઘણુંજ વધારે માન આપીને ક્ષણવાર પણ તેને પોતાથી દૂર કરતો નહોતો.

આ પ્રમાણે શ્રી જયશેખરસૂરિએ બનાવેલા પ્રજોધ ચિંતા-મણી ગ્રંથમાં મોહ અને વિવેકની ઉત્પત્તિ અને મોહને રાજ્ય આપવું એ અધિકારવાળો ત્રીજો અધિકાર સમાપ્ત થયો.

ચોથો અધિકાર.

હવે મોહ પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે કે અહીં અવિદ્યા નામની જુની નગરી છે તેને સર્જી કરીને રહેવું એ મને ઉચિત છે. મહાદેવના મસ્તક ઉપર, સમુદ્રને વિષે અને આકાશમાં એમ ત્રણ ઠેકાણે ચંદ્રમા જેમ ઇચ્છાનુસાર વિલાસ કરે છે તેમ રાજાઓની રીતિ પણ તેવીજ છે. (એટલે એક ઠેકાણે ન રહેવું તેજ યોગ્ય છે. રાજા પણ જો અનેક સ્થાનની વ્યવસ્થા કરવામાં આજસુ હોય તે એક ઘરમાં રહેવાનો આગ્રહ કરનાર સામાન્ય લોકથી તે અધિક કેમ કહેવાય? એવો નિષ્ણેય કરીને રાજ્યનીતિના જાણુ મોહરાજાએ છિદ્રો વિનાના ઘરોવાળી અવિદ્યા નામની નવી નગરી વસાવી. તેની ચારે બાજુ પાખંડીઓના મતરૂપ અનેક કાંગરાઓથી ઉપશોભિત અજ્ઞાનરૂપ કિલ્લો નાંખીને (બનાવીને) તે તેમ રહ્યો. તે નગરીમાં સેંકડો લોકોના પેસવા અને નિસરવાથી થત અન્યોન્ય સંઘર્ષની સાક્ષીભૂત, રાજમાર્ગ સરખી, ચાર ગતિ (દેવ મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક) જોવામાં આવે છે. તે નગરી ફરત

નિપુણ બુદ્ધિવાળાને જોનો સ્વસ્થમૂલ મદ્ય કરવા લાપક નથી
 એવી વસ્તુ કૃપી ખાઈ છે, અને મદ્યમદ્ય વસ્તુઓ કૃપા પર છે. તે
 માં સીતલ ધાયાથી મનોદર સ્ત્રીઓના જોગકૃપા લાગીયા (ચોખી
 રહ્યા છે) અને વસ્તુઓના વિલાસકૃપા દુર્ગમ કૃપા પવતો આવી
 રહ્યા છે. વળી જ્યાં સમર (કામરેષ) આદિ મોદસાળના પ્રયોગ પતુ-
 વિધાનો અસ્થાયી કરી રહ્યા છે એવું હૃદય અને નેત્રને છવનનુરય
 ચોવનકૃપી થન છે. દિસાને પુષ્ટિ કરનારા પ્રયોગકૃપાઓ છે, તેનો
 દિગ્ગ (પ્રાણજો અથવા પક્ષી) ના સમૂહકૃપા પરિવાર છે અને સ-
 મઘ ઉપદ્રવો જ્યાં અટકાવેલા છે એવી હૃદયકૃપા મોટી પાળ છે.
 તે નગરીમાં સુદર સંસ્થાનવાળી અને સ્તનકૃપા કોક પક્ષીથી, ત્રી-
 વક્રીકૃપા કર્ણોલથી અને દાયકૃપા કમળથી ઉપગ્રોભિત એવી
 સ્ત્રીઓના સ્તરીકૃપા કૃપા કરવાળી વાવો છે. વળી સદાચારનો ત્યા-
 ગ કરવામાં તત્પર થયેલી, અન્યને દુષિત કરવાના વિચારવાળી અને
 પરચક (વિવેક) થો થતા ઉપદ્રવને સમાવનારી પાદરદેવતા છે.
 તેમાં અનેક ભવમાં પ્રમળ કરવાકૃપા અને સર્વ પ્રકારે મોહના સં-
 ન્યને ચાલવા લાપક, ઉદ્ધાત પામતી ધૂળવાળા પડોળા રસ્તાઓ
 છે. વળી વિવચસેવનના ચોરાશી આસનકૃપા ચોરાશી બગરો છે
 તે આ નગરીમાં દુકાનની ઓળીથી ગોળાને વિસ્તારે છે. તેમાં વિપ-
 રીત પરિણામકૃપા મોટાં ઘરો છે કે જેમાં વ્યાસની માફક અત્યંત
 અનંદી પ્રાણીઓ નિરંતર વસે છે. જે લોકો આ અવિદ્યા નગરીમાં
 નિવાસ કરીને રહે છે તે સર્વે અનેપાતવાળા, મદિસ પીધેલા અને
 ભૂત વાગેલા પ્રાણીની માફક મદ્ય ઉન્મત્ત થયેલા છે. થોડા લા-
 બથી પલ્લુ તેઓ હર્ષિત થઈને ગાયન કરે છે અને હસે છે. તેમ

ગ્રોહો પાણુ નાશ થવાથી તે દુઃખિત થઈને આક્રંદ કરે છે અને રૂ-
દ્ધન કરે છે. તે નગરીમાં કેટલાએક લોકો કુદે છે તો કેટલા-
એક ફલંગો મારે છે; કેટલાએક વિવાદ કરે છે ત્યારે કેટલાએક
ગોલે છે; કેટલાએક સ્તુતિ કરે છે તો કેટલાએક નિંદા કરે છે;
કેટલાએક યાચના કરે છે તો કેટલાએક વાંચે છે; કેટલાએક
કોપ કરે છે તો કેટલાએક ગર્વ કરે છે અને કેટલાએક પોકાર
કરે છે. એવી રીતે આ નગરીમાં મનુષ્યનો કોલાહલ કોઈપણ
વખત શાંત થતોજ નથી.

તે નગરીમાં કુવાસનારૂપ મહેલમાં મૂર્ખ પુરૂષોની સોળત-
વાળી પર્ષદામાં અતીશે ખુદ્ધિની શ્રદ્ધતારૂપ સિંહાસન ઉપર બેઠેલો,
ખરાળ સંસ્કારવડે વિસ્તારવાળું અસંયમરૂપ છત્ર ધારણ કર્યું છે
જેણે એવો, રતિ અને અરતિ નામની વેશ્યાઓએ ચપળતારૂપ
આમર વીંજેલ છે જેને એવો, પાખંડીરૂપ પ્રતિહારોવડે મોટા પુ-
રૂપ પાસે લવાતો, પોતાના લક્ષ્મણને રનેહવાળી અને ગંભીર
દૃષ્ટિવડે ખુશી કરતો, અનેક પ્રકારની સંજ્ઞા (આહાર, લય, મૈથુન
અને પરિશ્રદ્ધની ઇચ્છા) રૂપ નટીએ રચેલા નૃત્યને જોતો, કામી
પુરૂષોરૂપ ગાંધર્વવડે ગુણગ્રામ ગવાય છે જેના એવો, ક્રિયાના તેર
સ્થાનકોરૂપ વંદ પુરૂષોએ પગચાંપન કર્યું છે જેનું એવો, અલંકાર-
રૂપ વચનની રચનાએ સર્વ શરીર વિભૂષિત કર્યું છે જેનું એવો,
નિર્દયતારૂપ ખર્જૂલતાવડે શોભિત ભુન્નગ્રાણો, નાસ્તિકતારૂપ બાળ-
મિત્રની સાથે ક્રીડા કરવાને કુતુહલથી સિંચાયેલ અનિ-
ચ્છા.

કંક માન અને રાંભાઓન
મોહગલ અને

સ્વામી જડતા નામની તેને સણી થઈ છે, કે જે પતિવ્રતા રાણી પોતાના પતિના દેષ કરવાવાળા પુરૂષો ઉપર કદિ પણ પ્રસન્ન થતી નથી. તેની કુક્ષિરૂપ ગુફાના મધ્ય ભાગથી કેશરીસિંહની માફક મકરંદેયજ (કામ) નામનો પુત્ર થયો છે કે જે પોતાના પ્રતાપ રૂપ સૂર્યવટે વિથને શોભા પમાડતો સતો વૃદ્ધિ પામેલો છે. તેને ધનની પ્રાપ્તિમાં પ્રીતિ અને અપ્રાપ્તિમાં અપ્રીતિ એ આદિ બીજી પણ અનેક સ્ત્રીઓ હુતી. પરંતુ ભરથારના ભાગ્યથી આ સર્વ સ્ત્રીઓને આપણમાં શોક સંબંધી ઇર્ષ્યાભાવ નહોતો. તે સ્ત્રીઓને રાગ, દ્વેષ અને આરંભ પ્રમુખ હૃલ્લેસ પુત્રો થયેલા છે, કે જેઓની આના ઈંદ્ર અને ચક્રવર્તી આદિ પણ મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે. અભિધ્યા (વિષય પ્રાર્થના), મારિ (મરડી) અને ચિંતા વિગેરે પુત્રીઓ પણ તે (મોહરાજ) ને અનેક છે કે જે રણસંઘામના પુરૂષાર્થમાં (લડાઈના મેદાનમાં પરાક્રમ દેખાડવામાં) પોતાના ભાઈઓથી ઓછી ઉતરે તેવી નથી. તે મોહરાજની યુવરાજપણાની ધુરા વિપર્યાસ નામના પુત્રે અંગીકાર કરી છે કે જેના વિધમાનપણાથી મોહને રાજ્ય સંબંધી કંઈ પણ ચિંતા રહી નથી. સર્વ કાર્યોને વિષે મર્મનો જાણુ મિથ્યાદૃષ્ટિ નામે તે (મોહ) નો પ્રધાન થયો છે કે જેની સુદ્રા (છાપ) વડે લોકો ત્રણ જગતની અંદર અસ્ખલિતપણે પરિવ્રમણ કરે છે. ખરાબ મનના યોગરૂપ તેને સામંતો છે કે જેઓ સંપૂર્ણ રીતે તેને પગે ચાલનારા છે અને જેઓ પોતે શત્રુની સાથે યુદ્ધ કરી જીત મેળવીને સ્વામીના ચરણો દેલાવે કરે છે. વળી ક્રોધ, માન, દંભ અને લોભ નામના તેના માંગીક રાજાઓ છે કે જેમાંના એકેકનુ પણ પરાક્રમ ધારૂંજ અસહનીય છે.

તેને પ્રમાદ નામનો સેનાપતિ છે કે જેણે શત્રુની સેનાની સાથે લડાઈ કરતાં શાંત મોહ જેવા (અગીઆરમે ગુણકાણે રહેલા) મહા સુસરોને પણ નીચા પાડી દીધા છે. જેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા વ્યવહારને પ્રાચે લોકો લોપતા નથી તેવા વેદરૂપી (સ્ત્રીવેદ-પુરૂષનો અલિલાષ, પુરૂષવેદ-સ્ત્રીનો અલિલાષ, અને નપુંસકવેદ-મેઉનો અલિલાષ) તેને પંચાતીઆઓ છે, જેઓ સર્વ જીવોને તપાવવામાં સદા તત્પર રહે છે. દેખવાથી પણ જીજ્ઞાસુ દ્વાલ પમાડનાર ચંડ-લાવ નામનો તેને કોટવાળ છે અને મહાજનના મનને પ્રિય વ્યાક્ષેપ નામનો નગરશેઠ છે. અકુશળ કુર્મ (ખરાબ કર્તવ્ય) રૂપ લંકાર છે. સંચય નામનો લંકારી છે અને સમસ્ત વસ્તુના સમૂહનો સાક્ષી સંગ નામનો દાણ લેવા વાળો છે. પાખંડીઓના સંસ્તવ (પરિચય કરવા) રૂપ વિદ્યશાંતિમાં તત્પર પુરોહિત છે. ગૌરવ નામના (રસનો ગર્વ, રિદ્ધિનો ગર્વ અને સુખનો ગર્વ કરના રૂપ ત્રણ ગૌરવો) દ્વાને સ્પર્શ પણ નહીં કરનારા એવા ખંદી-ખાનાનું રક્ષણ કરવાવાળા ગુપ્તિવાળો છે. તેને ઘણા વડાલો આળસ નામનો શત્રુનું રક્ષણ કરનાર છે, અને કૂર બુદ્ધિવાળો તેમજ ઘડાનો સંગ્રહ કરવાવાળો શ્રાપ નામનો પાણીનો અધિકારી છે. અનેક પ્રકારના રસ (શૃંગારાદિ) ની વૃદ્ધિ કરવામાં નિપુણ કુકવિરૂપ રસોર્ધયા છે, અને સુખથી રાગની જાગૃતિ કરતો પ્રેમાલાપ નામનો સ્થગીધર (પાનળીડા દેવાવાળો) છે. તે (મોહરાજ) ની સલામાં હુર્ષ અને શોક નામના બે મડલો આપસમાં યુદ્ધ કરે છે અને મર્યાદારહિતપણે પડવા અને ઉઠવારૂપ કૌતુકના કારણભૂત છે. નિરંતર તેની પાસે રહેનારા દુષ્ટ અધ્ય-

વસાય નામના મુત્રદો છે; જેઓ આદે દિશાએ ફરીને મનુષ્યોને ઉન્નતિ લઈ જાય છે. આત્મોત્કર્ષ, પરાભ્રેષ એ આદિ તેના મુખ્ય આધારો છે, તેઓ જેમ વરસાદ વાયુને અનુસરીને વર્તે છે, તેમ તે (મોહ)નેજ અનુસારે વર્તન કરે છે.

આ પ્રમાણે મોહસત્ત્વની નવી પ્રભુતા આંખાંત્રીને નિવૃત્તિ (વિવેક નામના) પોતાના પુત્રસહિત પવન ચક્રી પછી વેગવાળી થઈ. (અર્થાત્ ઘણી ઉતાવળો દૂર જવા લાગી). દોડવાપૂર્વક લાંબા માર્ગ ઉદ્ધવન કરવાથી તે ઘણી ચક્રી ગઈ; તેથી તે વિદ્યામ-લેવાની ઇચ્છા કરે છે એવામાં નજીકમાં એક યજ્ઞનો વાટો તેણે હીડો.

મંત્રથી પવિત્ર કરેલ પાણીના સિંચવા (છાંટવા)થી પૃથ્વીતણ જ્યાં ઠંડું થયું છે, તેમાંતરના ઋત્વજ (યજ્ઞના ગોર)ને અંદર લાવીને પગ ધોવાનું પાણી જ્યાં અપાય છે, અને અંદર સ્થાપન કરેલ યજ્ઞના સ્તંભની સાથે જ્યાં બકરાને બાંધેલા છે એવા, યથાયોગ્ય શ્રુતિપાઠને માટે શ્રાદ્ધપ્રાય ગ્રાહણના સમૂહવાળા, અડધી પ્રમુખ હોમવા લાયક વસ્તુના બાળનો (વાસણો)થી ગોળિત, ઉદ્ધવ ભાવવાળા ગ્રાહણોના બાળકો બકરાને મારવાના અવસરની પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે જેને વિષે એવા, વપત્કાર માદામંત્રના ઉન્ન્યારણના કોલાહલથી આકુલ થયેલા અને નિરંતર શ્રાગમાયેલા ત્રેતા અગ્નિ (દક્ષિણાગ્નિ, હવનીયાગ્નિ અને ગાંડપત્યાગ્નિ, એ ત્રેતા અગ્નિ કહેવાય છે) ના મૂમના સ્પર્શે કરી ઉદ્ધાસ પામતા મનુષ્યવાળા યજ્ઞપાટકની અંદર પ્રવેશ કરીને વેરીની ચંકાથી આદે તરફ નજર ફેંકતી નિવૃત્તિએ મારવાને માટે ગ્રાહણવટ પ્રોક્ષણ કરાતા (મંત્ર લાળીને પાણી છંટાતા) બકરાઓને જોયા. તે જોઈને નિવૃત્તિ વિચાર કરવા

લાગી દે અરે ! આ નિરપરાધી પ્રાણીઓને અપરાધીની માફક
આ પ્રાણીઓ કેમ દુઃખ આપે છે ? અહો ! આ યજ્ઞપાટકમાં મ-
ત્સ્યગળાગળ ન્યાય (નાના માછલાને મોટું માછલું ગળી જાય,
તેને વળી તેનાથી મોટું ગળી જાય, આને મત્સ્યગળાગળ ન્યા-
ય કહે છે.) પ્રવર્તવા લાગ્યો જણાય છે. અરે ! આ જગત ધણી
વિનાનું છે. જે આ વેદ સંજ્ઞાથી મંત્રોમાંજ અપૂર્વ શક્તિ છે,
એમ આ પ્રાણીઓ ઉદ્વેગપણ કરે છે તો મારવાના વ્યાપાર વિના-
જ આ યજ્ઞરાશ્યો પ્રાણથી સુક્ત થાઓ, અર્થાત્ તે માર્યા વિનાજ
મરી જવા જોઈએ. વળી જે વેદ સંજ્ઞાથી મંત્રોની શક્તિ પ્રમાણ સ-
હિત હોય તો આ પ્રાણીઓથી મરતા યજ્ઞરાશ્યોને કિંચિત્ પણ
વેદના ન થવી જોઈએ. તેમજ જે વેદ સંજ્ઞાથી મંત્રોમાં અતિ-
શયવાળી શક્તિ છે તો શાંતિને માટે વાદને હોમવાથી શામાટે
દેવો તૃપ્ત થતા નથી ? ઉત્સાહ વિનાની દૃષ્ટિવાળા અને યરાડ નાં-
ખતા યજ્ઞરાશ્યોને નિર્દયપણે મારીને ધર્મ કરનારા આ યાજ્ઞિકો
કસાઈને પણ ઓળંગી જાય છે. (કેમકે કસાઈ છવને મારીને
ધર્મ કહેતા નથી અને આ લોકો તો ધર્મ કહે છે.) વળી જે
વેદના મંત્રવડે યજ્ઞમાં હોમાયલાં પ્રાણીઓ સ્વર્ગમાં જતાં હોય
તો, કંઈ છે સ્વર્ગ જેને એવાં પાતાનાં વહુલાં માતપિતાઓવડે તે
યજ્ઞ કરાવે જોઈએ, (અર્થાત્ વહુલાં માતપિતાઓને સ્વર્ગમાં
પહોંચાડવા માટે તેમને યજ્ઞમાં હોમ કરવો જોઈએ.) વેદના મં-
ત્રવડે પરલેલી સ્ત્રીઓનું પણ વિધવાપણું જોઈને ક્યો વિદ્વાન
પુરૂષ વેદનું નિર્દયપણું માન્ય કરશે ? કોઈ નહીં કરે. જ્યાંસુધી
વેદના કહેવાવડામાં રાગદ્વેષાદિના અભાવનો સુનિશ્ચય ન થાય

આંધ્રુથી વેડનાક્યમાં ગ્રામ્ય પ્રતીતિ અમે તો રાખી ગયા નથી.
 એમો વેડને 'પુરુષથી પેદા થયેલ નથી' એમ કહે છે તેઓ ક-
 લકા વેડ ઉપરથી વિશ્વાસ દેડાડી નાખનારા વેડના ગ્રામ્યો છે; કે-
 મકે પ્રમાણિક પુરુષોનાં વચનથીજ જગતમાં વિશ્વાસ પેદા થાય
 છે. પાંખ, નખ, હાડાં કે પગના બળ વિનાના બકરાઓને ધર-
 ણીને ધર કરવાવાળાઓ "કેવ દુર્બળનો નાશ કરે છે"
 વાકમાં ચાલતી જોડી વાતને સત્ય કરી બતાવે છે. ધરને
 મારેજ પશુઓને પેદા કરવામાં આવ્યાં છે એમ જો સ્મૃતિ
 કહેતી હોય તો તે (પશુ)ના માંસ બહુ કરનાર રાગ-
 ઓને તેઓ (સ્મૃતિના બળનારાઓ) શામાટે અટકાવતા નથી?
 (અર્થાત્ માંસ નહીં ખાવાનો ઉપદેશ શામાટે આપતા નથી?)
 માંસ લક્ષણ કયાં શિવાય રાત્રીઓમાં પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવાને લા-
 ચક બળ પ્રાપ્ત થનું નથી એમ જો તેઓ (સ્મૃતિના બળનારા) કહે-
 તા હોય તો તે કહેવું પણ શુદ્ધ નથી, કેમકે દૂધ અને ધીવડે પણ
 તેવું બળ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. કેટલાક એમ કહે છે કે 'હવેનો
 વધ કરવામાં હોય છે; પણ માંસ વેચાતું લાવીને ખાવામાં હોય
 નથી' આ કહેવું પણ દુર્બુદ્ધિ બરેલું છે. કેમકે જો માંસ ખાવા-
 વાળા ન હોય તો હવેને કોણ મારે? તેટલામાટે હણવાવાળો
 અને ખાવાવાળો એ બેક પાપના સરખા ભાગીદાર છે. મનુ કહે
 છે કે—“અનુમોદના કરવાવાળો, દાર મારવાવાળો, હણવાવાળો,
 લેવડદેવડ કરવાવાળો, માંસ સંધવાવાળો, ખીરસનારો અને (માં-
 સનો) ખાનારો આ સર્વ હવના ઘાત કરવાવાળા છે.” જે નિર્વિ-
 આર, બુદ્ધિવાળાઓ પાતાના સિદ્ધાંતના રાગથી હિંસાને પણ વેદ-

માં રહેલી દોષથી અદિશા દહે છે, તેઓ નાસ્તિક મતવાળાને શા-
માટે આકેશ કરે છે ? (કારણકે તેઓ ખાતે પણ તેનુંજ આચરણ
કરે છે.) અરે ! જેઓનું મન પદ્મદ્રિવના છવેનો વધ કરવામાં
સંકળનું નથી તેઓને કુંથુના અને પુરા પ્રગુણ છવેના વધમાં તો
દયા ક્યાંથી હાય ? જેઓને છવેનો વધ કરવો એ ધર્મ છે, પાણી
એ તીર્થ છે, ગાયનમસ્કાર કરવા શોભા છે, ગૃહસ્થ ગુરુ છે, અગ્નિ
દેવતા છે અને કાગડો (દાન આપના માટે) પાત્ર છે, તેઓની સાથે
મારે પરિચય શું કરવો ? અર્થાત્ નિવૃત્તિ વિચાર કરે છે કે તેઓ-
ની પાસે રહેવાથી મને કાંઈ ફાયદો નથી. (યજ્ઞમાં એકડા થયેલ)
આ સર્વે મારી શોક પ્રવૃત્તિના પક્ષપાતી છે તેમજ મોહની પુત્રી
મારિ (છવેનો વધ કરવાને) પણ અહીં છે, એમ વિચાર ક-
રીને નિવૃત્તિ ત્યાંથી આગળ આવી.

ફરી પણ આલવાના શ્રમથી પીગયેલી વિદ્યામને માટે આમ
તેમ જોતી નજીકમાં યજ્ઞના દ્વારી ભાગવત મનના સમુદાયને તેણીએ
જોયો. લંગાટી માત્ર વસ્ત્ર છે જેનું એવા, ફક્ત દાંડ અને કમંડળ છે
વપગરણ જેનાં એવા અને રૂદ્રાક્ષની માળાચુકલ આ ભાગવતનું
અવલંબન કરીને નિવૃત્તિ જેટલાના ત્યાં રહેવાની કમ્પ્લેક્ષ કરે છે
તેટલામાં ‘બ્રહ્મ વિના આ સર્વજ્ઞો પ્રપંચ મિથ્યા છે’ આવો
તે ભાગવતના મુખમાંથી નીકળતા શબ્દ તે નિવૃત્તિને કાને
આગ્યો. તે સાંભળી વિચેક કહે છે—હું માતા ! અહીં શામાટે વિ
લંબ કરો છો ? તમે સાંભળો તો ખરાં ! કાનમાં તપાવેલા સીસાના
રેડવા તુલ્ય આ લોકો આમ કેમ બોલે છે ? જો તેઓ પરબ્રહ્મ
વિના સર્વજ્ઞ મિથ્યા કહે છે તો તૃષા ભાગવાથી તેઓ નદીની શા

માટે પ્રાર્થના કરે છે? [ઇચ્છા કરે છે?] અને મૃગનૃપ્ત્યા [જેને
 ઝાંઝવા કહે છે તે] ની શામાટે ઇચ્છા કરતા નથી? [કારણકે ઝાં-
 ઝવા અને પાણી એ બેક તેઓને મન મિથ્યા છે તો આ ઝાંઝવાથી
 તેઓનું કાર્ય કેમ સિદ્ધ થતું નથી?] જા આ લોકોનું ‘પરબ્રહ્મ
 વિના સઘળું મિથ્યા કહે છે’ તે [બોલવું] પણ પ્રગટ રીતે જુદું
 છે તો તેઓના ઉપર આપણે બરોસો શો કરવો? જો તેઓ પરમાર્થ
 દૃષ્ટિવાળા થઈને એમ કહેતા હોય કે આ નથજો પ્રપંચ મિથ્યા
 છે તે પરમાર્થ દૃષ્ટિથી અમે કદીએ છીએ. [અને પરમાર્થ દૃષ્ટિએ
 આમા નિત્યમુક્ત છે] તો તે ભાવશુદ્ધિ યુક્ત છે છતાં નદીને કિ-
 નારે જઈ નિરંતર શામાટે સ્નાન કરે છે? કેમકે શુદ્ધ આત્માને
 પવિત્ર થવા માટે કાંઈ પણ કરવા જેવું નથી. પાણીથી શરીરની
 પવિત્રતા, આહાર કરવાથી તૃપ્તિ, શામેથી જુદીની મદુતા અને
 વચનો સાંજળવાથી જોખનું થવું—એ સર્વ બધુતાં છતાં આ લોકો
 શામાટે સર્વ વસ્તુનો અપભાષ (ઓળવવું) કરે છે? વળી તેઓ
 જળમાં દેખાતા સ્વંદ્રના દણ્ડથી કહે છે કે ‘આત્મા તો એકજ
 છે.’ [જેમ સ્વંદ્ર એક છે છતાં મેંઠયોગમે પાણીનાં ભરેલાં વાસ-
 જોમાં તેનું પ્રતિબિંબ જુદું જુદું પડે છે તેમ આત્મા
 એકજ છે પણ તેનાં પ્રતિબિંબ અનેક શરીરોમાં જુદાં જુદાં છે.)
 પરંતુ તેઓનું આ કહેવું પણ હીક નથી કેમકે વિચાર કેમ પરમા
 ને પ્રવેશ કરી શકતું નથી, અર્થાત્ સુદ્ધિયુક્ત નથી.

તેજ જનાવે છે:—કેટલાક પ્રાણીઓ દેવપણે કૃત્ય થાય છે
 તો કેટલાક નારહીપણે કૃત્ય થાય છે, કેટલાક શાસ્ત્રજુપણે નો
 કેટલાક ગેરેચ્છપણે કૃત્ય થાય છે; કેટલાક મુદ્રપણે નો કેટલાક

સ્ત્રીપણે ઉત્પન્ન થાય છે; કેટલાક લોગને લોગવે છે, તો બીજા દી-
નમુખવાળા થઈ રોગોને લોગવે છે; કેટલાક બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિને
પણ હાથે એવા હોય છે, ત્યારે બીજા કેટલાએક મૂર્ખ હોય છે.
કેટલાક ક્રમી ક્રીડા, અને પંતગીઆ આદિ થાય છે ત્યારે બીજા
કેટલાએક ઘોડા અને હાથી વિગેરે થાય છે. જો એકજ આત્મા
હોય તો આવા પ્રકારનું વિશ્વનું વિચિત્રપણું કેમ ઘટી શકે ? વ-
ળી તેનીજ સિદ્ધિને માટે તેના પંડિતોએ જળ અને ચંદ્રનું જે દ-
ષ્ટાંત કહ્યું છે તે પણ બાળકના આલાપની માફક યુક્ત નથી. કાર-
ણકે તે યુક્તિથી સિદ્ધ થાય તેવું નથી.

જ્યો, આકાશમાં ચંદ્ર ઉદય પામે છે, અસ્ત થાય છે, ઠંકાઈ જાય
છે, રાહુથી પ્રસિત થાય છે, દુર્ગળ થાય છે અને પુષ્ઠ થાય છે. આ
સર્વ (ઉદય, અસ્ત, ઠંકાવું, પ્રસાવું, દુર્ગળ થવું અને પુષ્ઠ થવું)
જળના વાસણોમાં દેખાતા ચંદ્રને પણ થાય છે અર્થાત્ તેજ પ્ર-
માણે જળના વાસણમાં દેખાતો ચંદ્ર પણ ઉદય પામે છે, અસ્ત
થાય છે, ઠંકાય છે, પ્રસિત થાય છે, દુર્ગળ થાય છે અને પુષ્ઠ થાય
છે. પરંતુ તેવી રીતે આત્માના સંબંધમાં કંઈ થતું નથી; અર્થાત્
એક આત્મા મોક્ષે ગયો કે એક દુઃખી થયો તો તે પ્રમાણે સર્વ
મોક્ષે જવા જોઈએ અગર સર્વ દુઃખી થવા જોઈએ. આ મોંઘેનું
કંઈપણ થતું નથી. માટે જળ અને ચંદ્રનું દૃષ્ટાંત બાળકના
આલાપની માફક યુક્તિરહિત છે; અને કર્મની વિચિત્રતા સિદ્ધ
હોવાથી અનેક આત્મા સિદ્ધ થાય છે. ‘જેમ સમુદ્રમાં કલ્લોલો
ઉત્પન્ન થાય છે અને અદૃશ્ય થાય છે (પણ સમુદ્ર તો એકજ છે)
તેમ આ સર્વે એક આત્માના વિશેષો છે પણ તેનાથી તે જુદા નથી.’

એ પ્રમાણે તેઓ કહેના દોષનો તે જાણુ યુક્ત નથી કારણ કે તે
કહેતાં આમુદ્રના જેવાજ દોષ છે (પણ તેનાથી જુદા રૂપના
રૂપાનાથી) અને આ પદમાંનો અમૂર્ત (અકૃષી) આત્માના મૂર્ત
(કૃષી) વિગ્રેષા કહેવા એ દુર્વચન છે, અર્થાત્ તે કહેતું પણ અનર્થ છે.
આ ન્યાની હોકો પણ જો આ પ્રમાણે અમમજગત ગોચરે લેવા વિશેષ
કહે છે કે હે મા !) હું જોઇ માનુંમું કે આ મર્ત હોકો મોઢ
રાખના (મિથ્યાજગ) પ્રજાનને આપીત છે. હે મા ! મારી પુત્રાવના-
જે પુત્રાવ કાર્યમાં જો નાહું મન સર્વેણ પામતું હોય નો તું
ધારી મર્ત છે નો પણ નરીનાં કિનારાની છાયાની માફક આ હોકો
ના આશયનો તું ન્યામ કર.

આ પ્રમાણે યુગની પ્રેરણાથી પરને સર્વવાળી નિવૃત્તિ (તે આ-
ધમનો ન્યામ કરી) આગળ રહેને આજવા લાગી. આજનાં કરી
ધારી મર્ત, ન્યાં કોઈ એક દેકાણું તેને તાપમનું આધમ માલમ પડતું.

તાપમના, આધમનું વર્જન—પ્રયત્ન વિના મળી શકના
આપરાનાં પાંદડાંની ઝુપડીમાં રહેવાવાળા, જટાને ધારણ કરવા-
વાળા અને વિધ્યાને બોગવીને કચ્છાણની હચ્છારી બોગનો ન્યામ
કર્યો છે તેજે એવા તાપમેથી યુક્ત, બાગક કપિએ પાણીના
કુબેથી નાનાં વૃક્ષને જ્યાં મિચી રહ્યા છે એવા, પદ્માગનમાં એડેલા
મુનિઓના બાગમાં મૃગનાં બાગકો [અર્યા] જ્યાં કીડા
કરી રહ્યાં છે એવા, વૃદ્ધ તાપમેના આજવાથી જ્યાં કપિએની પપટા
(માન આપવા માટે) વ્યવ થઈ રહી છે એવા, જ્યાં યુ પડીના આં
ગજામાં તૃણ ધાન્ય અને તાંડુલ સુકાઈ રહ્યાં છે એવા તેમજ

ત્યાં પાપદને જાણવાય છે અને દુઃખથી માળા ગુ થાય રહી છે એવા અશ્રમમાં એકામ પ્રવેશ કરીને વિશ્રામ લેવાને માટે તે [નિવૃત્તિ] આરંભાનું જોવા લાગી તો તેઓનું ગ્રીષ્મને સુકવડું, મૂલ, દંદ, ફળ અને છાલને બુદ્ધી પાડવી, વૃદ્ધાને પાણીનું સીંચવું અને દર્શનું છેડવું ઇત્યાદિ જોઈને તે પિતાના મનમાં જોડવા લાગી કે ‘આ તપસો મેં રામના આરંભ નામના પુત્રના વિદ્યાસપત્ર જાણાય છે તેથી હું થાકી ગઈ છું’ તો પશુ ચોરના [અશ્રમમૂર્ત] ઝાડની માફક મારે આ આશ્રમનો હરથીજ ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે; આ પ્રમાણે વિચારીને તે આગળ ચાલવા લાગી. વળી નિરંતર ચાલવા વડે થાકી જવાથી કોલ મંત્રવળા [શાસ્ત્ર ઉપાસક] ને જોઈને ત્યાં રહેવાને માટે તે બહુ કાળ સુધી વિચાર કરવા લાગી.

કોલમંત્રની માન્યતાનું વર્ણન—જેવી રીતે દેવકાના શબ્દ વડે તૃપ્ત તુર થયેલું હાથીનું ટોળું પાણીના આગેત્રીયા પ્રત્યે આકર્ષણ પામે છે તેમ [અમુક પ્રયોગથી] કમ ઇત્યાદિની સિદ્ધિની ઉદ્ઘોષણ વડે મનુષ્યોના મનનું આકર્ષણ કરતું, મધની ધારાવડે માખીઓની માફક મનને ગમે તેવી ધાતુવાંદાદિ [સુવર્ણોદિ ધાતુની ઉત્પત્તિ અગર પ્રાપ્તિ થાય તેવી] વાર્તા વડે કણ કણ અવાજથી આકુલ થએલા લોકોને ગ્રસ્ત કરતું જેમ ધરીના ખીસાવડે રથ દઢ કરાય છે તેમ મુળથી નાથ, નાથ એમ જોડવા વડે સદ્ગુણિને માટે આસક્ત એવા મન રૂપ રથને દઢ કરતું, ઇંડા અને પિંગળા નાડીના વાયુને રોકીને પિતાના નાકમાં નાં પુલકાં

રાખી સુખમ્મના નાડીના વાયુના સંચારને દેખાડતું, 'રાખથી શરીર ખરડતું' અને અનેક પ્રકારનાં આસનના અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છાવાળું આ કૌશલમંડળ મારી વિદ્યામની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાવાળું છે એમ વિચાર કરીને તેનો સન્મુખ જતાં તે મંડળના મુલાસદોના મુખથી અભિમાનવાળા અને કઠોર આ પ્રમાણેના શબ્દો તેના શ્રવણનોચર થયા—“વિધવા થએલી અને દોષથી દીક્ષિત થએલી એ ધર્મ શ્રીઓ છે અર્થાત્ તેને ભોગવવામાં હરકત નથી. માંસ અને મદિરા જેમાં ખવાય પીવાયછે, ભિક્ષાર્થિની બોજને કરાય છે અને આમણના કટકા સમ્યા તરીકે વપરાય છે એવો કૌશલધર્મ કોને રમણિક ન લાગે?” આ શબ્દો સાંભળતાં નિવૃત્તિ વિચાર કરવા લાગી કે અરે! આ તો મોહના મિત્ર સ્વર્ગોક [નાસ્તિક]ના નાનાભાઈ છે તેની સાંખ્ય કરવી જો અને યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે બોલીને અપગ દવસાવવાળી નિવૃત્તિ ત્યાંથી ચાલી નીકળી.

ત્યાર પછી જેઓ ક્ષત્રુ ક્ષત્રી સર્વ બાવને કહે છે એવા બોદ્ધ બો-
કાને વિશે પણ તેની વિદ્યામ સ્ત્રેણી ઇચ્છા ન થઈ. કેમકે જેમને પાનાને બીજકૃષ્ણ સ્થિરતા નથી તેઓ બીજને સ્થિરતા આપવાવા-
ળા કેવી રીતે ધાય? સ્તંભ પોતેજ પડવાની નવારીમાં હાય તો તે સ્તંભને આધાર દેવા વાળો કેવી રીતે ધાય? (બોદ્ધની માન્યતા
વિષર નિવૃત્તિ આશ્રેય કહે છે અથવા (વનકં દરે ૪) જે માણસે ક-
ર્મ કર્યું તે માણસના નિગ્નવ્ય નાશ થવાથી બીજા કોઈ બીજે ન-
વા કંપન થયો. નો તે પહેલા માણસનું કરેલું કર્મ કે ન બોગ-

વે? બીજા માણસે સ્ત્રીની સાથે વિવાહ કર્યો, (તે ક્ષણમાં નષ્ટ થવાથી) તેને લોગવવાવાળો બીજો થયો, પુત્રનો જન્મ આપનાર બીજો થયો અને તેનો પિતા પણ જુદોજ કહેવાય આ કેવી વાત? અપરાધ બીજા માણસે કર્યો સતે તેનો દંડ બીજા જુદાજ માણસને અપાય. આ પ્રમાણેની બૌદ્ધ લોકોની ન્યાયની નવીન કલ્પના આશ્ચર્યકારક છે અથવા ખેદહાયક છે. ખાત્રાથી તૃપ્તિ થવી, ચાલવાથી થાકી જવું અને ઔષધથી રોગની શાંતિ થવી આ સર્વ વ્યવહાર આત્માની સ્થિરતા (ક્ષણક્ષણમાં આત્માનો ક્ષય ન થાય એવી માન્યતા કર્યો) વિના બની શકે તેમ નથી— તે આત્મા ક્ષણવિનશ્વર હોય તો પછી પુણ્યપાપ શું? સ્વર્ગ અને નરક શું? અને મોક્ષ શું? આ સર્વ જગત્ શૂન્યજ થઈ જશે—અરે! આ તો મોહની સ્ત્રી જડતાના ભકતો છે. અહીં આવેલી મને રખેને તેઓ દેખે. આ પ્રમાણે નિવૃત્તિ વિચાર કરે છે તેટલામાં તેઓના શુદ્ધત્વ કથન કરેલું શ્રુત સંગ્રહી વાક્ય ત્યાં તેણે સાંભળ્યું—“કોમળ શય્યામાં સુવું, પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને દુધ પીવું, મધ્યાહ્ને અનાજ ખાવું, છેલ્લા પ્રહરમાં પીવાલાયક પદાર્થનું પાન કરવું, દ્રાક્ષ અને સાકર મધ્ય રાત્રિએ ખાવાં. આ પ્રમાણે કરવાથી અંતે શાક્ય પુત્રે (ખુદે) મોક્ષ દીઠો છે અર્થાત્ (બૌદ્ધ કહે છે કે આ પ્રમાણે વર્તનાર મોક્ષને પામે છે.) ”

આ વચન સાંભળી દુઃખી થયેલી નિવૃત્તિ વિચાર કરવા લાગી—“અરે ખેડની વાત છે કે સર્વોન્નૃપ મોક્ષાત્ત્વને આ લોકો વિહંગિત કરે છે. મોક્ષના અભિલાષીઓને આવી (કોમળ શય્યામાં

સુષુ' વિગેરે) ક્ષીણામણુ આપવી તે કર્પૂરની ઇંછાવાળાને લવણ (મીઠું) આપવા જણાવે તેઓએ કયું છે. કારણ કે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (કામજ શર્યામાં સુષુ' વિગેરે) કરવાથી નિષ્ક્રિયોતું પોંપણ થાય છે, અને ઇંદ્રિયોની પુષ્ટિ થવાથી સંસારરૂપ સમુદ્રની વૃદ્ધિ થાય છે. દ્વિશાઓના વિલામને પણ નહીં જાણનારા પુરૂષોએ શ્રીજાને માર્ગતું નિરૂપણ કરવું (સ્તો ગતાવયો) એ જેવી રીતે અનુચિત છે તેમ મોક્ષ અને સંસારનો ભેદ નહીં જાણનારાઓએ સુરૂપણું ધારણ કરવું એ અયોગ્ય છે. મોક્ષને નામે ભાળા લોકોને સંસારરૂપ કુવામાં ફેંકતા આ પૂર્વ લોકોનો વિશ્વાસ કરવો તે મને ઉચિત નથી. " એમ વિચાર કરીને તે (નિવૃત્તિ) ત્યાંથી આસત્ર લાગી. આગળ આસત્રાં કાપાલિક, નાસ્તિક, નીલપદ, કુંભચરક અને આરાદ્ધમાણિક વિગેરે જે જે મતો તેણે જોયા તે સર્વે મોહશબ્દના મિત્ર છે એમ જાણી વૈરીના પદપાત્રીઓનો પણ વેરીની માફક તેણે દ્રશ્યીજ ત્યાગ કર્યો.

આ પ્રમાણે બની લનીને ઘણી યાત્રી ગયેલી અને વિશ્રામની ઇંછાવાળી નિવૃત્તિને દુરાભ્યાસી દુઃખે પાત્રી શકાય (ખરાબ આવજણવાળાઓને ન પાત્રી શકાય) તેવું પ્રવચન નામનું શહેર મળ્યું; જેમાં મનોહર આદિત્ર નામના મહેલ ઉપર રહેલા ધર્મધ્વજે (રમેદુરણ) જોતા માત્રથી પણ મનુષ્યોના પરિશ્રમને શમાવે છે. ત્યાં પવિત્ર આશયવાળા ઉત્તમ પુરૂષો ઉપદેશના મિત્રથી પાપકર્મરૂપ ચંડાળના અંદર પ્રવેશજી અટકાવે છે. ત્યાં મંથ આગની અંદર નાપુ લોકો રહે છે અને ગહારના બાગમાં સ્તમ્બન

હવે જીવે રહે તે, જેની તરફે ઈશ્વર પદ્મ મિતલા કરવાની અભિલાષ રાખે છે. નિરંતર તરફિય (આત્મ સાંગથી) સુખને જ ભોગવતા એવા તેમાં વચના દોષો દેવ સાંગથી સચિદરૂપીક સુખને તૃપ્તી આફક પણ માનવા નથી; અપોત્ત દેવ સાંગથી સુખને તૃપ્તી પણ હવેકું માને છે. કારણકે રાજ્યની પ્રાપ્તિવાળાને જેમ ભંડાર દુર્લભ નથી તેમ જેનું નામ સાંગમત્તથી પણ પ્રાપ્તિઓને મહા સુખ થાય છે એવી મોક્ષનગરી તે પ્રવચન શહેરમાં રહેનારા લોકોને દુર્લભ નથી.

પોતાને લાયક ધ્યાનના લાભની ચિંતાથી પીડાએલી નિવૃત્તિઓ તે શહેરમાં શાંતિના કારણમૂલ અશ્વદ્ભૂત (પાંચે ઈન્દ્રિયોને વશ કરવી તે) ન મનું વન દીકું; જ્યાં સાધુઓના મુખરૂપ કુંડથી પેદા થએલું અને કર્ણરૂપ નીકળી સાથે મળેલું અર્કિત ભગવાનનાં વચનરૂપ અમૃત, ઘણાં ભવજનમયથી ખેડ પાયેલા જીવોને સુખ આપે છે; અને જ્યાં ધર્મધૃતિરૂપ લતા (વેલી) થી પેદા થએલ ઉત્તમ કાવ્યરૂપ પુષ્પોના અર્ધરૂપ મકરંદ (પુષ્પના રસ) નું પાન કરીને યોગીના મનરૂપ ભમરાઓ આનંદિત થઈ રહ્યા છે. તે પવિત્ર વનમાં પરિશ્રમ દૂર કરવા માટે વિશ્રામ લેતી નિવૃત્તિઓ, નજીકમાં ત્રણ ભૂમિવાળા ઉંચા યોગ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર) રૂપ મહેલમાં રહેનાર, દિનગ્ધ અને જાંલીર દહિના પાતથી પાપના સમૂહનો નાશ કરનાર, કોમળ અને દેહીખ્યમાન આકૃતિ વટે પોતાને અલોકિક જણાવનાર, સર્વ વિધાનું રક્ષણ કરનાર, પાપી જીવોને લય ઉપજાવનાર અને દેવવાથીજ આનંદ આપનાર કોઈ એક દિવ્ય આકૃતિ-

વાળા મનુ- યને જોયો. તે વળતે હર્ષના ઉત્પન્ન થવા વટે શેમાંથી
 થી ઉદ્ભવિત શરીરવાળી અને પોનાને મુખી માનતી નિવૃત્તિએ
 તીર્થની માફક તેને નંમસ્કાર કર્યો. તે પુરુષની પણ મુખે આવવા
 પ્રમુખ પ્રશ્ન પૂર્વક કોમળ શબ્દોથી જોડાવાયેલી (નિવૃત્તિ) એ
 મેઘથી સંશ્લેષિત લગ્નની માફક પૂર્વના સંયોગ તાપ દૂર કર્યો.
 પછી નિવૃત્તિએ પુછ્યું કે 'હે બુદ્ધિના નિધાન! તમે કોણ છો? આ
 વનમાં આ મારે રહે છે? અને શું શું જાણો છો? તે જ્ઞે જીવનનું
 હિત કરવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો મને સાચે સાચું કહો.' તે પુરુ-
 શે કહ્યું કે 'કન્યાત્વી! સાંભળો. માયા રહિત પુરુષને કાંઈ પણ ગોપવવા
 યોગ્ય હોતું નથી. મરૂં નામ વિમળજોષ છે અને હું પ્રસિદ્ધી પા-
 મેલો શિવપુરુષ છું. નજીકમાં આવેલા આ પ્રવચન શહેરના
 મુખ્ય અધિપતિ અર્હત નામના રાજાએ તે તેજતના વૃક્ષોના સ્થાન
 દ્વારા ઈન્દ્રિયદમન નામના આ વનનું રક્ષણ કરવાને મારે મને
 નીમ્યો છે. આ [યોગ નામના] મહેલની પહોંલી ભૂમિકામાં રહીને
 હું આ વનનું રક્ષણ કરું છું અને સંતોષ તથા પુષ્ટિ કરવાવાળા
 આ વનના કુળોવટે આજીવિકા કરું છું. આ અર્હત પ્રમુની મારા
 ઉપર કોઈ અતિશયવાળી પ્રસન્નતા છે કે તેણે કરીને પરાક્ષ
 વસ્તુઓને પણ પ્રત્યક્ષની માફક જોઈ હું. આ પ્રમાણે આંતરણીને
 પ્રેમથી નમ્ર થયેલી નિવૃત્તિ હાથ જોડીને તેને કહેવા લાગી કે
 "હે સમગ્ર જગતને ઉપકાર કરવાવાળા! કોઈ પુણ્યના ઉદયથી મેં
 નમને જોયા છે. અરે! સ્ત્રીપણું, પતિ તરફથી પરાલવ, પુત્રની
 બાંધ્યાવસ્થા અને ઘણા વખતથી જાટવું ઈત્યાદિ મારા દુઃખ-

અમલનું તમારી આગળ હું કેરું વર્ણન કરી હું કરાણી બાણ !
 હે પિતા ! હમણાં અકસ્માત તમારું દર્શન થયું. મારાં સર્વ
 દુઃખોનો આજે નાશ થયો છે. હવે હું શાંત્ય ! મારા ઉપર પ્રસન્ન
 થઈને તમે સ્પર્શ કરો કે કાંઈ પત્ર પ્રભુના [કકુરાઈ]ને પાગીને
 સુખી થએલા મારા પુત્રને હું ક્યારે જોઈશ ? ” તે [વિભળખોધ]
 પણ તે વિવેક બાળકને પોતાના જોખાનો સંજી કરીને [પોતાના
 જોખામાં બેસાડીને] તેના દોષ સ્ફુટિત સર્વ લક્ષણોને જોઈ નિવૃત્તિ-
 ને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે “હે ભાગ્યવાન સ્ત્રી ! મારું કહેવું
 તમે માનો તો હું તમને તેનો ઉપાય કરું છું, કારણ કે પ્રમાણિક
 પુરૂષનાં વચનનું ઉલ્લંઘન ન કરવું તે જ ધર્મસિદ્ધિનું કરવાવાળું છે.
 બુદ્ધો ! સ્ત્રીમાર્ગણા (ઉત્તમ માર્ગની ગવેયણા) નામની મારી સ્ત્રીની
 કુક્ષીથી પેદા થયેલી અને પાંડિત પુરૂષોને વર્ણન કરવા લાયક તત્ત્વરૂચિ
 નામની મારે એક કન્યા છે. હે મૃગલોચના ! ચૈવનાવસ્થાને
 પામેલી તે તત્ત્વરૂચિને જો તમારો પુત્ર પરણે તો આ તમારા પૂછેલા
 પ્રશ્નનો સાર હું કરું. આ વિવેક સકળ ઉત્તમ આચારવાળો છે,
 અને આ તત્ત્વરૂચિ પણ જન્મથીજ પ્રકાશિત છે. આ જોઉં તો મેળાપ
 ચંદ્રમા અને પૂર્ણિમાની માફક થોડો છે. ” આ પ્રમાણેનાં વિભળ
 બોધનાં વચન સાંભળીને અને કન્યાને પૂર્વોક્ત ગુણવાળી જોઈને
 રોમાંચથી વિકસ્વર શરીરવાળી નિવૃત્તિ તેને કહેવા લાગી કે “હે
 ઉત્તમ પુરૂષ ! અનુભવ કરેલ પરાભવરૂપ વ્રણ (ગુમડા)ને રૂઝાવવાને
 સંરોહિણી આંધળી સમાન અને પુત્રના પાણિગ્રહણની ચિંતારૂપ
 સમુદ્રને તરવાને હોડી સમાન તમારી વાણી જયવાન થાઓ.

(અર્થાત્ નમાસં વચન માત્રી જ ને ચિન્ના દ્વર કરનારો છે). અરુ! માફ બાપા! અરુ! માફ બાપા! કે મને સ્વેચ્છાના સ્થાનનો પલ્લુ અંશય હતો ત્યાં અકસ્માત સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના તરખી વડુ પ્રાપ્ત થઈ. કસ્યાણની ઈચ્છાવાળી હું નમાસં વચનની અવગણના કરું એ નજ બની શકે. જીવવાની ઈચ્છાવાળો કયો માણસ મળેલા અમૃતનો આદર ન કરે? અર્થાત્ સુર્વ આદર કરે. "આ પ્રમાણે સાંભળી વિભાગ-ભોધ સિદ્ધ પુરૂષ કહે છે કે "હું પડિતા! જોએમજ છે (અર્થાત્ માફ વચન તમે માન્ય કરો છો) તો હવે વિલંબ ગ્રામાટે કરો છો? પૂછ્યા વગરજ આ મુદ્દર્જ આશ્ચું છે કે જ્યાં આપણા જ નેનો અમાગમ થયો છે." ત્યાર પછી પોતાના મનના ઉદ્ભાસને ઉચિત મહોત્સવ કરેલ છે જેણે એવા વિભાગભોધે તત્ત્વરૂચિ નામની પોતાની પુત્રીને તત્કાળ વિવેકની સાથે વિવાહિત કરી. પછી પુત્રીને યોગ્ય સ્થાને આપવાથી દુર્ધિત થએલો અને જગતનું ક્રિત કરનારો સિદ્ધ પુરૂષ નિ-વૃત્તિને કહેવા લાગ્યો કે "હે મહાલાગ! તમે સાંભળો-એમ અંદ્રમાની વૃદ્ધિ અને દાનિ ધાય છે તેમ અપદા અને વિપદા મદાન પુરૂષોનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. અંઆમને વિવેકશક્તિના પ્રદાર અને રાજતના ગૃહાંગણમાં સોનાનાં આભૂષણ એ એક જાતિવાન ઘોડાનેજ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ મહાપુષ્ટ એવા ગર્ધનને પ્રાપ્ત થતાં નથી; મદાન પુરૂષો આ-પદાને વિવે પલ્લુ પોતાના દ્વાભાવિક ધેરવનો ત્યાગ કરતા નથી. જુઓ, મોટા વાયરાના આઘાતથી પણ મેરૂ પર્વત અલાયમાન થતો નથી. પુરવવાન જીવોને આપદા લાંબો વખત રહેતી નથી. કલમ અઘારવાળો (ગિળાકાર વાળો) અંદ્રમા રાહુના મુખમાં ગયો

હોય તોપણ શું થોડા વખતમાં મુક્ત થતો નથી? અર્થાત્ મુક્ત થાય છે. હે નિવૃત્તિ! આ તમારો પુત્ર વિવેક હવે સર્વ આપદાનો ખીજો (સામો) કિનારો પામ્યો છે. (અર્થાત્ સર્વ દુઃખોને હવે ઓળંગી ગયો છે). હવેથી તે પોતાના પુણ્યવડેજ નિરંતર વૃદ્ધિજ પામશે.

આ પ્રવચન નામના નગરમાં અનિવાર્ય ભુજના પરાક્રમવાળો અને અંતરંગ શત્રુઓના ખંગને હતવાવાળો અર્હત નામનો રાજા છે. તેની કૃપાથી ભુક્તિ (ભોજન) તો દૂર રહો [એ તો મળી શકેજ] પરંતુ મુક્તિ [મોક્ષ] પણ નહીં છે. આજ કારણથી તેની સાથેની સરખામણીમાં કલ્પવૃક્ષ પણ હીન ઉપમાતું સ્થાન છે. તે [અર્હત] ના મસ્તક ઉપર ધારણ કરતાં જગતના સાક્ષીમૂત અને ત્રણ લોકના ઐશ્વર્યને સૂચવવાવાળા ત્રણ છત્રોને કોઈ પણ નિવારણ કરી શકતું નથી. [ધર્મદેશના અવસરે] સોના અને મણિમય જે ત્રણ ગદની ઉપર તેનો નિવાસ છે તે ગદના સોમા લાગની પણ શોભા દેવોના મહેલમાં નથી. પૃથ્વીમાં પર્યટન કરતાં સોનાના કમળો પગની શોભાથી બાજુ પરાલવ પામ્યા હોય નહીં તેમ અકસ્માત્ તેમના પગની નીચે આવીને રહે છે. તે જ્યારે ઉચ્ચ સિંહાસન ઉપર બેસે છે ત્યારે કંકેલી વૃક્ષ (અરોહ) કાલવેદી સેવકની માફક નિરંતર સારી રીતે છાયા કરે છે. તેનું ઐકે ઐકના સ્વામીપણું આશ્ચર્યવૃક્ષના મૂળ જેવું છે, અને ઈંદ્રાદિ પણ તેની આગળ વગર પગારના સેવક સરખા છે. તેની વાણી સાંભળવાની ઈચ્છાવાળા મુર, અમુર, મનુષ્ય અને તિર્યચો

આ પીરોનો ત્યાગ કરીને તેની પરિદામાં જોવે છે. તેને નમસ્કાર
 કરવાને દેવોનો સમૂહ જતું આવતું કરતો હોવાથી સ્વર્ગથી નરક
 [પાતાળ] પરિવર્તો મારે કોઈ વખત પણ શૂન્ય થતો નથી. આ-
 કસ્મમાં રહેતું અને પ્રમુદી આગળ આવતું ધર્મચક્ર સૂર્યના કિ-
 રણની માફક બીજા નાથકે [મિથ્યા ધર્મચાળા] ના દર્પરૂપ અ-
 ધારનો નાશ કરવાને માટે ચેબે છે. તેને છાત્રની ઈચ્છાથી આ-
 વેશ થતુના સમૂહને અપાગ વાતના છેડાવડે કરીને કંપનને સૂચ-
 વનો ઈશ્વરજી તેમની આગળ ચોબી રહેા છે. દુર્દુલિનો શબ્દ,
 ગુપ્તની જગતી વૃદ્ધિ અને પુષ્પના દમસ્તા પ્રમુખ તેના સર્વે અ-
 નિશ્ચયો બીજાને સ્વપ્નને વિષે પણ દુર્લભ છે. જેમ સિદ્ધિ આક-
 મણ કરેલ હોયમાં શિયાલણી પ્રવેશ કરી શકતી નથી તેમ તેમણે
 (જહાને) આક્રમણ કરેલા હોયમાં ચાલ બાતની ઇતિ [ઉપદ્રવ],
 દુકાળ, રોગ, અગ્નિ, મહાપીડા અને લગ્નથી પેદા થતી વ્યથા વિ-
 ગેરે ઉપદ્રવો પ્રવેશજ કરી શકતા નથી. તે [અદ્ભુત] દેહીપ્રમાણ
 કેવળ જાનવાળા અને કર્ણાના સમુદ્ર છે; નેટલામાટેજ જગતના
 જીવોની પીડા લાલુવાને અને દૂર કરવાને તે સમર્થ છે. તેથી ત્રિ-
 ર ચિત્ત શાખીને આ માટે જમાઈ જો પ્રયત્નથી તેની મેવા કરશે
 નો યોગજ વખતમાં થતુને દહીને નિશ્ચયે સંભળવે પામશે "

આ પ્રમાણે તે [વિમળજોષ] નાં કંઈલા વચના રૂંદ પ્રકારે
 સાંભળીને ઉપજા થયેલા કાનુકલાળી અને સદેહ રહિત થયેલી
 નિરુત્તિ શાંતિ પામી. પછી પોતાના દિલની આશાથી પુત્ર રહિત
 થતુને ત્રાપી લઈને તે પ્રવચનપુરમા જવાને માટે મનમધાનની ત્યા

[નિવૃત્તિ] ત્યાંથી ચાલવા લાગી. ત્યાં પાણીના ખાઓચીયાના ખ-
 ગલાઓની જેવા તે પ્રવચનપુરની નજીકમાં રહેવાવાળા નિર્દય, ક-
 પટી અને લોભી પાખંડીઓને તેણીએ જોયા. જેમ પારધીઓ
 કપટક્રિયાવડે હરિણને જંગમાં ફોદી લે છે તેમ અહિંતની પાસે જતા
 મનુષ્યને આ પાખંડીઓ અસહ્યવચનના પ્રપંચવડે ફોદી રાખે છે.
 જેમ સૂર્ય ચિત્રા નક્ષત્રને પામીને અધિક તેજવાન થાય છે તેમ તત્ત્વ-
 રૂચિ સ્ત્રીને પામીને અધિક શોભાયમાન થએલા વિવેકને વશ કર-
 વાને માટે તેઓ આ પ્રકારનાં વચનો કહેવા લાગ્યા—“ હે પુત્ર !
 અહીં આવ, અહીં આવ. નકામું જાંખું મોઢું ન કર. અમે તારો
 ઉદ્ધાર કરીશું. તારા શરીરે આવી દુર્ગંધતા શોભતી નથી. તું આ
 ગળ કયાં જાય છે ? ત્યાં તું અધિક શું પામીશ ? આ અહિંત સાંભ-
 ળવા માત્રજ રમણિક છે, કેમકે તેનું સેવન કરવાથી સંસારનો
 વૈલવ બધો નાશ પામે છે. [વિતરાગ હોવાથી] તુષ્ઠ થવાથી તે
 કાંઈ આપતો નથી અને કોપી થવાથી કાંઈ જોતી લેતો નથી, તેથી તે
 આકાર માત્રજ પુરૂષ છે. વાર્તાવડે [તેનાં કહેલાં વચનો વડે] જ
 તેના બળને તું નિશ્ચય કર. આ અમારા મનમાં તો જગત્તને બના-
 વનાર, પાલન કરનાર અને તેનો નાશ કરનાર બ્રહ્મા, હરિ
 [વિશ્વ] ને હર [મહાદેવ] આદિ હાથા પુરૂષને સ્તવવા લાયક
 દેવો છે, જેને આધીન ત્રણ જગત્ છે. આ દેવો તુષ્ઠ થવાથી ઠકુરાઈ
 [પ્રભુતા] આપે છે અને ક્રુદ્ધ થવાથી બધું જોતી લે છે. તેથી
 ભક્તિ અને અભક્તિનું ફળ આ પ્રમાણે સાક્ષાત્ જોતો છતો તે
 [અહિંત] ને વિષે મોહ ન પામ. ધનુર્વેદ, કામશાસ્ત્રનું તત્ત્વ, વૈદક

અને જ્યોતિષ વિગેરે આ હરિહરસિદ્ધિ દેવા કહે છે અને લોકોની ચિંતા પૂર્ણ કરે છે. પણ અર્જુન તો આમાંનું કંઈ પણ કહેતા નથી તેમ લોકોની ચિંતા પણ કરતા નથી. આ દેવો લીલામાત્રમાં [વગર મહેનતને] મુક્તિ આપે છે અને જિતે તો ઘણા કપ્પથી મુક્તિ આપે છે. અ.મ. હોવાથી મુખે આદ્ય ધર્મ શકે તેવા આર્થમાં કયો વિજાન પુરૂષ દોષ કરે? જે નાયકની પાસે રહેવામાં આવતું, વાહનનું, સુદનનું, નાટકનું, હાસ્યનું, ગાયનનું અને કથાના રસનું કંઈ પણ મુખ નથી ત્યાં [તે ચિત્તનું મુખ તે] પણ પાત્રને સૂચવવાવાળું જ મુખ છે. જેને પોતાના સ્વાર્થમાં પણ ઉદાસીનપણું છે તેનાથી જે કાલની ઇચ્છા રખતી તે ઇચ્છા આકાંક્ષના કુલમાં પોતાના મસ્તકના મુગટની રચના કરવા જેવી આસંભવિત છે. આ હરિહરસિદ્ધિ બળત તો મારી જમનું છે અને એ અર્જુનના બકનો તો ઘણું ઘોડા છે. મારે હે ત્રિવેણી મદાન (ઘણું) પુરૂષો જે રસ્તે આજ્યા તેનો તું કેમ આશ્રય કરતો નથી?"

આ પ્રમાણે શિયાળની માફક તેના ખરાબ શબ્દો સાંભળીને સિદ્ધની માફક પરાક્રમવાળો અને જગતના સ્વામીની સેવાનો અર્થ વિવેક તેઓને [તેમના પૂછેલા પ્રશ્નનો] ઉત્તર આપે છે કે "અરે! તમે મને આમાટે બોલાવો છો? જેવે તેવે ઠેકાણે મને મુખ ધનું નથી. વાયશવટે જેમ પર્વત કોબ પમતો નથી તેમ જે રી તે રી વાણીથી હું કોબ પ્રાપ્તવાનો નથી. તરવરૂચિને પ્રાપ્ત થઈને [હમચાજ નેની ગાથે પદ્મજીવ] એવો જે હું તેના મુખ ઉપર ગ્રાંખારા હોવાજ નહીં, અને કદાચ હોય તો તમારા જેવાની વિપરીત મુક્તિથી તેનું નિવર

રણ થઈ શકે નહીં. જેમ ધુમાડો દેખવાથી તે ઠંડાણે અગ્નિ છે એમ નિર્ણય કરાય છે તેમ જેનામાં દેવપણું ઘટે છે તેવા ઉત્તમ દેવોને ધુપાવવાથી અને જેનામાં દેવપણું ઘટતું નથી તેવા કુદેવોને પ્રકાશિત કરવાથી તમારામાં મિથ્યા જોડવાપણું નિર્ણય કરાય છે. મોહને આપી ન થએલા તમે મારો ઉદ્ધાર નહીં કરી શકો, કારણકે મિથ્યા લાપણું કરતું તેજ મોહ કહેવાય, અને તે તો તમારે વિમે પ્રકાશિત છે. મનમાનનો [ઇષ્ટ] સ્વામી નહીં મળવાથી મારા શરીરે ઘણા કાળથી આ દુર્બળતા થઈ છે, તે ત્રણ જગતના નાથન સેવા કરવાથી નિવર્તન થશે. તે દેવાધિદેવ [અર્જુન] ની જે સેવા કરે છે તેના ઉપર તમે શામાટે કોપ કરો છો? કેમકે મણિ ગ્રહણ કરવાવાળાની નિંદા કરો કાચને ગ્રહણ કરવાવાળો પોતેજ નિંદા પાત્ર થાય છે. ખીનગ અને સોનું, કાચ અને મણિ, ખનુઓ અને સૂર્ય, ઘાસની [ખરાણાની] પૃથ્વી અને વૃક્ષની પૃથ્વી એઓ વચ્ચે જેટલું અંતર છે તેટલુંજ અંતર કુદેવ અને સુદેવ વચ્ચે છે સુવર્ણસિદ્ધિના અર્થી જેમ પારાની સેવા કરે છે તેમ વિદ્રાન પુરૂષ દ્વપશુરહિત, પ્રગટ ગુણવાળા, દેહિપ્રમાન અને ઉત્તવળ સ્વભાવાળા દેવનેજ સેવે છે. [માટે] તમે પશુપાત મૂકી દો, ગુણવાળા ઉપર સ્નેહવાળા થાઓ. પોતાના મિથ્યા શાસ્ત્ર ઉપરજ વિશ્વાસ ન રાખો. એક અર્ધો ક્ષણ મનને નિર્મળ કરીને વિચાર કરો. આયો! હું તમારા સંબંધી બધું બધું છું કે ઇંદ્રિયોને દમન કરવી સમભાવ રાખવો, સમતા રાખવી અને સત્ય જોડવું એ આ ઉત્તમ ગુણની શ્રેણી અને અત્યવસ્તુનો અભિલાષ, વિષયની ઇચ્છા

અહંકાર, અસત્ય જોડાવું, કલેશ કરવો અને કપટ કરવું એ આદિ
 દોષોનો પ્રપંચ— આ શુભો અગર દોષો સર્વ પ્રકારે કોની અંદર
 છે? શું જિનેશ્વર [અહંત]ને વિષે છે કે બીજા જે હરિ હરાદિને
 વિષે છે તેનો તમે પોતેજ વિચાર કરો. જેનામાં કામ સંબંધી પ્રપંચ
 નથી, કલેશ સંબંધી હોય નથી, ઇંદ્રિયોનો ઉપદ્રવ નથી; તૃષ્ણાના
 કલેશો નથી, કપટ કરવામાં પ્રવિણતા નથી, ક્રોધાગ્નિનો તાપ
 નથી, અહંકારનો વિકાર નથી, ક્રોધનો પરાભવ કરવાપણું નથી અને
 વિજ્ઞાન સંબંધી મઠી આશાઓ નથી તે દેવનેજ નિશ્ચયે મોક્ષ
 પાડી ઇચ્છવાળા ઉત્તમ પુરુષોએ પૂજ્યઃ જ્ઞેયઃ. આ જગતમાં
 નિર્દોષતાના યશને વદન કરવાને અસદૃશ પરાક્રમવાળા વીતરાગ
 દેવ વિના બીજા કોઈ 'જેદેનદ્રી' દેવ સમર્થ છે? (તેમનાં શાસ્ત્રોથી
 અને તેમની પ્રતિમાથી તેમનું સદ્દોષપણું બતાવે છે.) જુઓ,
 અન્ય દેવો પાસે શ્રી રાજે છે તેથી તેઓ રાગી છે એમ
 જણાય છે, [જો રાગી ન હોત તો શ્રી શામાટે પાસે રાજે?] રૂદ્રાક્ષની
 માળા રાજે છે તેથી તેઓ હ્રસ્વ મોહવાળા છે એમ નિશ્ચય થાય છે,
 શંભો રાખવાથી તેઓમાં ક્રોધ છે એમ નિર્ણય થાય છે. [કારણકે
 શંભો બીજાને મારવામાંજ ઉપયોગી થાય છે અને ક્રોધ વિના બીજાને
 મરણ નહિ.] જાપ કરે છે માટે તેઓ હ્રસ્વ અધુરા છે એમ જણાય
 છે [જો પૂર્ણ જાની હોય તો જાપ કરવાનું શું પ્રયોગન? કાંઈક મેળવવાની
 ઇચ્છાથીજ જાપ કરાય છે] અને તેઓને અવનાર લેવા પડે છે તેથી
 હ્રસ્વ તેઓ સંભારીજ છે. જા તેઓ મુક્ત થયા હોય તો તેઓએ

તે ગ્રહા પ્રમુખની નિપુણતાની અમે સ્તવના કરીએ (પણ તે-
મ તો દેખાતું નથી.) વળી આત્મા, દિશા, આકાશ અને કાળ
એ આદિ દેટલીક વસ્તુઓ અદૃશ્યમ માને છે તો (સર્વ જગત્
કર્તા ગ્રહા છે એવો જો) સર્વ કર્તૃત્વવાદ તો તેનો અર્ધજાડિત
થઈ જાય છે; અને દુઃખ, વ્યાધિ, જરા, મૃત્યુ, નરક અને ગર્ભ-
વાસપણું એ આદિ જનાવતાં તે ગ્રહાદિને પ્રગટ રીતે લોકોના
ઉપર શુભતા છે (એમ સિદ્ધ થાય છે.) કદિ શુભ અશુભ
કર્મની અપેક્ષાએ તે ગ્રહાદિ પ્રાણીઓને કાળ આપે છે એમ જો
તમે કહેતા હો તો તે કર્મો તો અમારે પ્રમાણ છે. ત્યાર પછી તે
(શુભાશુભ) કર્મોનું મુખ જોનારા ગ્રહાદિકનું શું પ્રયોજન છે?
અર્હત લકતો ઉપર તુટમાન થતા નથી અને અલકતો ઉપર
કોધાયમાન થતા નથી (એ સત્ય છે), પણ તેની લક્ષિતથી પુણ્ય
અને અલક્ષિતથી પાપ જાંધાય છે અને તે પુણ્યપાપની પરિપક્વ-
તાએ મનુષ્યોને મુખ ને દુઃખ થાય છે માટે અર્હતને પણ ઉપ-
ચારથી કર્તા કહો તો કાંઈ અડચણ નથી. કરેલું કર્મ [ભોગવ્યા વિના]
ઉદ્ધવન થઈ શકતું નથી. એ પ્રમાણે કહેનારા તમારે પણ તે ક-
ર્મજ કર્તા તરીકે પ્રમાણ છે; માટે તત્ત્વથી ગ્રહાદિ કોઈ કર્તા છેજ નહિ.
જો તે ગ્રહાદિ લકતોને સંપદા આપવામાં અને અલકતોની સં-
પદા હરી લેવામાં સમર્થ હોત તો તેમના સર્વ લકતો ધંદ્ર જેવા-
થવા જોઈએ અને તેમના અલકતો સર્વ દરિદ્ર થવા જોઈએ. વ-
ળી વૈદક પ્રમુખનો ઉપદેશ આપવાથી તેઓ [ગ્રહાદિ] વિદ્વાન
પુરુષોને જાહુ માન કરવા લાયક નથી, કેમકે તેનો ઉપદેશ લીધા

વિનાના પંજુ યવનાદિ લોકમાં જીવે છે. જો સ્વપ્નમાં આમાંમાં ગુર-
 વીર હોવાથી અને શત્રુઓના સમૂહનું નિકંદન કરવાથી તેઓમાં
 દેવપણું ઈચ્છેતા હોતો તેવા ગુરવીર રાજાઓમાં પણ તે (દેવપણું) ગ્રાં
 માટે ન માનવું તે રાજાઓ મુજ્જિ દેવામાં ગ્રમય નથી માટે તેઓને
 દેવ નરીકે ન માનવા એમ જો નમે કહેતા હો તો આ પ્રશ્ના-
 દિક્ષ પણ મુક્તિ આપનાં વાળા છે એમ માનવું સંપુરણે ઈદં નથી;
 દેમકે આ દેવામાં [આગળ બનાવ્યા પ્રમાણે]. દોષોનો સમૂહ
 દેખાય છે. ક્રીડા કરવાને એકડાં યંચેલાં બાળકોમાં એક બાળક
 જેમ બીજા બાળકને જોલવા માત્રજ એક દેશનું રાજ્ય આપે
 છે પણ નાત્વિક રીતે તેને કાંઈ મળતું નથી, તે ઉપમાની બદા-
 બરતપ અને ધ્યાનથી જે મુક્તિ સિદ્ધ થઈ શકે તેને ક્ષીલામા-
 ત્રમાં આપવી તે છે. તે દેવો સર્વ વસ્તુથી ઉત્તમ જે મુક્તિ તેને વગર મ-
 હેનને આપે છે તે બાળનું અશક્ય છે. અથવા ઉત્તમ વસ્તુનું ક્ષાગ્ર આ-
 પવાપણું દેવાવાળાની પૂર્તતા પ્રગટ કરે છે. જે મૂઢ પુરૂષો મુક્તિને
 ગોપીપ્રિય (કૃષ્ણ) ની ટાંચી કહે છે તેઓએ મુક્તિને ગોવાળણીથી
 પણુ દલદી ગચ્છી જણાય છે. શ્રાપ દેવો, અતુચકુ કરવો, અસત્ય
 જોલવું, પરને કમવું, ક્રીડા કરવી, અહંકાર કરવો, વાગ્દત્ત વગા-
 દવાં, નાટક કરવું અને હાંગ્રી કરવી ઇત્યાદિ ઉપદ્રવો તેમજ જળમાં,
 વૃક્ષ ઉપર અગર સ્મશાનમાં રહેવું, અને (તેમના સેવકોએ) આ-
 કડા પ્રમુખનાં પુષ્પોથી તેમની પૂજા કરવી અને હાંગ્રી થાય તેવી
 સ્તુતિ કરવી—આ સર્વ હુરિહરોદિ દેવોનાં કર્તવ્યો તેમના હુદ્ર
 દેવપણાને સ્પર્શવે છે. (અર્થાત્ તેવું કરવાથી તેમનામાં ઉત્તમ દેવ-

પણ હુમણું તે મોહનો નાશ કરવાને સમર્થ નહીં થાય. કારણકે એક તો તે તેનો પુત્ર છે, તેમજ તેનાં મૂળ ઉંડાં બંધાયેલાં છે (મજબુત પક્ષવાળો છે) માટે એકદમ તેને સાધી શકાશે નહીં. તું રોષની ભૂમિકા ન થઈશ. હે સ્ત્રી! તારા પક્ષમાં પણ હું વર્તું છું, માટે પુત્રને આગળ કરીને તું તાકે ઇષ્ટ સાધન કર. ” આ પ્રમાણે પ્રધાને નિવૃત્તિને કહ્યું. તે સાંભળીને સ્વભાવથી જ ગંભીર એવી નિવૃત્તિ પણ પતિના પૂર્વે કરેલા પરાભવને ભૂલી ગઈ, અને પોતાની ગંભીર વાણીવટે તેની પરમ પ્રીતિપાત્ર થઈ.

એક દિવસ નિવૃત્તિ પુત્રને કહે છે કે “હે પુત્ર! હે અદ્વિતીય હિતકારી! જેમ પાકો ઘડો પાણી ભરવાને યોગ્ય છે તેમ તું હિતોપદેશને યોગ્ય છે; માટે મારી વાત સાંભળ. પ્રાચી પૃથ્વી ઉપર જેવા તેવા પુરૂષોને ગુરૂનાં વચનો રચતાં નથી, કેમકે જેવા તેવા પુરૂષો રતનનો સંગ્રહ કરવાને સમર્થ થતાજ નથી. જ્વરવાળા પુરૂષને જેમ ક્વાથ કઢવો લાગે છે પણ પરિણામે ગુણુ કરે છે, તેમ ગુરૂનાં વચનો કદાચિત સાંભળવા માત્રમાં કટુકહોય તો પણ અતિ ગુણુ કરવાવાળા સમજવાં. જેઓ ગુરૂના ઉપદેશને નહીં માનનારા, સ્વેચ્છાચારી અને નિરંકુશ છે તેવા વેપરૂપ પડદામાં છુપાએલા બકરાઓનો જન્મ નિરર્થક છે. હિતોપદેશનાં વચનો પુણ્યવાન હોયેના કાનમાંજ પ્રવેશ કરે છે. શું કામયેનુ કોઈ વાગત પણ ત્રાંચાળના પાણ (મહોદ્ધતઃ) માં પ્રવેશ કરે છે? નથી કરતી. માટે હે પુત્ર! હું જે વાત કહું છું તે તું પરમ આદરથી સાંભળ; કેમકે અનાદરવાળા પુરૂષોને વિષે વૃદ્ધ વાણી દ્વાર (ઉપર) જગીનમાં

તી કૃષ્ણિની માફક નિરૂપયોગી થાય છે. હે પુત્ર! હે સ્વચ્છ બુદ્ધિવાળા!
 એ સ્ત્રીની પ્રેરણાથી સ્વામીએ (મનપ્રધાને) આપણા બેઉને
 માથે જે કબુલ છે તે બોલતાં પણ લાલ્લા આવે છે. એર, સર્પ અને
 અગ્નિ આદિને શાંત કરવાના ઉપાયો છે પણ સંપત્તી (શોક) ને
 શાંત કરવાનો ઉપાય માથે એ કોઈ ઠેકાણે જોયો નથી. શોક મહા
 દુઃખ છતાં અને સ્વામી ક્રોધાયમાન થયા છતાં આપણે આપણા
 ઉત્તમ આચરણોથીજ છવતાં રહ્યા છીએ. કહ્યું છે કે જ્યાં ધર્મ ત્યાં
 જય છે. હે પુત્ર! પ્રીતિવાળી દૃષ્ટિવડે મારી આગળ ફીટા કરતાં તને
 જોઈ હું તેમી સ્થાનપ્રેરણાનો અને સ્વામીની અવહીલનાનો
 કોઈ પણ શોચ હું કરતી નથી. ખરચ કરવાથી સર્વ પ્રકારના નિ-
 ધાનનો ક્ષય થાય છે. પણ પવિત્ર ચરિત્રવાળો પુત્ર એ મૃદુસ્થોનું અ-
 ક્ષય (ખુદી ન શકે તેવું) નિધાન છે. જેને એક પણ ઉત્તમ ચરિત્રવા-
 ળો પુત્ર છે તે સ્ત્રી પોતાને શામાટે નિદે? કેમકે જાતિવાન રત્નની
 પ્રગટ થયેલી ખાણ કેને હર્ષ માટે ન થાય? હે પુત્ર! તું ભાગ્ય-
 વાન છે કે પિતા અને એરમાન માતાના મુખમાંથી નીકળ્યો છે,
 અને આ પવિત્ર કન્યાને એક લીલામાત્રમાં પામ્યો છે. તારી
 ચિતા તારો પિતા આંતરે આંતરે આવીને નિશ્ચયે કરશે-
 જ, કેમકે પ્રવૃત્તિની પ્રેરણાથીજ તારો પિતા તારે વિશે શ્રદ્ધા રાખે છે
 પણ સ્વભાવથી તે પોતે તેવો નથી. મહા પરાક્રમવાળા તારાવડે-
 જ હું સ્ત્રીએને વિશે પુત્રવતી થઈ છું, તેટલામાટે તું મોટા આયુ-
 ધવાળો થા; આ સિવાય મને બીજું પ્રાર્થના કરવા લાયક શું છે?
 હે પુત્રીન! હે પુત્રનો ભાર ઉપાડનાર! તું માતાના મનના સંતા-

આત્મ (પ્રમાણિક) નામને પામેલા અને આત્મિક સુખના અનુભવથી સંસારમાં રહેલાં દુઃખોને અતિક્રમ કરનારા હે ભગવન્ ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું. દેવ એ નામ સાધારણ છતાં હે દેવ ! ખીન્ન દેવોને વિષે તમેજ અધિકતા ધારણ કરો છો. જીઓ ! ધાતુપણું સાધારણ છતાં સર્વ ધાતુને ઓળંગીને સોનું અધિક સ્કુરાયમાન થતું નથી ? અર્થાત્ થાય છે. હે જિનેશ્વર ! દયારૂપ ખડ્ગ તમારા હાથમાં વર્તે છે, નિરંતર ધર્મને વિષે જોડાવારૂપ બાણ છે અને સાધુઓ (ઉત્તમ પુરૂષો) રૂપ ચક્ર (સમૂહ) નિરંતર તમારી પછાડી ફરે છે; તેટલા માટેજ આ મોહાદિક શત્રુઓ તમારી સન્મુખ આવી શકતા નથી. સંસારમાં અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ કરી રહેલા પ્રાણીઓને હે પ્રભુ ! તમે કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયા છો. છતાં દુર્બુદ્ધિ મનુષ્ય કલ્પવૃક્ષને ત્યાગ કરીને કાંટાવાળા ફેરડામાં જેમ આસક્ત થાય તેમ તમારો ત્યાગ કરીને અન્ય દેવોમાં આસક્ત થાય છે. હે પરમાત્મા ! તમારી સેવા વિનાના પ્રાણીઓને હિંસા, અસત્ય, ચોરી અને કુશીલતા આદિ દોષો ભેટે છે (પ્રાપ્ત થાય છે), અને (તમારી સેવા કરવાવાળાને) તે સેવાનાં પવિત્ર રૂપો તરીકે દયા, ઇંદ્રિયોનું દમન, ઉદારતા અને શમાદિ પ્રાપ્ત થાય છે. હે દેવાધિદેવ ! દયા અને ઇંદ્રિયોનું દમન વિગેરે શાસ્ત્રમાં રચીને (દાખલ કરીને) તમે મનુષ્યના મુખને માટે મિત્ર થયા છો; ત્યારે અન્ય દેવોએ હિંસાથી મલિન સિદ્ધાંતો બનાવીને લોકોને વિષે શત્રુતાનો ફેલાવો કર્યો છે. હે પ્રભુ ! જેમ સૂર્યની આગળ ધ્રુવડ, મયૂરની આગળ સર્પ અને મંત્રવાદીની આગળ ભૂતાદિ દોષો ટકી શકતા નથી, તેમ

બંધ આપવાવાળા કુતીર્યાઓના ચાહે પણ તમારી આગળ ટકી શકવાને સમર્થ નથી. અકર્મતા, નિષ્કલતા, નિવાર્ણરૂપ પાંચમ કલ્યાણરૂપતા, વિશ્વગી વિલોભતા, નિર્માનતા અને અકિંચનતા વિગેરે સર્વ દોષો કહેવાય છે, છતાં પણ હું પ્રભુ! તમારા મહાજ્ઞ કરવાથી તે સર્વ શુભતાને પામે છે (અર્થાત્ દોષો બદલાઈને શુભરૂપ થઈ જાય છે.)

ત્રેતઃ અકર્મી—હુનિઆમાં આ એક દોષ ગણાય છે. કારણકે કોઈ માણસને અકર્મી કહીએ તો તેને દુઃખ લાગે છે. પણ તેજ દોષન્યારે પ્રભુનો આશ્રય કરે છે ત્યારે અકર્મી એટલે કર્મ-રહિત થવું એ શુભને પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે બીજા શુભો માટે સમજવું.

નિષ્કલતા—કળારહિતપણ એટલે કોઈ પણ જાતના ધંધા, વ્યાપારાદિમાં અજાણપણું આ દોષ ગણાય છે. પણ ન્યારે તે દોષ પ્રભુનો આશ્રય કરે છે ત્યારે તે નિષ્કલતા એટલે કોઈ પણ જાતના શરીરના અવયવરહિતપણું એ શુભને પ્રાપ્ત થાય છે. પાંચમું કલ્યાણરૂપ એટલે મરણ પામવું એ અન્ય પક્ષમાં દોષ, તે પ્રભુપક્ષમાં મોક્ષરૂપ થવાથી શુભ. વિશ્વવિલોભતા—હુનિઆથી વિપરીત ચાલવું તે દોષ. પ્રભુપક્ષમાં હુનિઆથી બુદ્ધો સંસારથી વિમુખ થવાનો રસ્તો એ શુભ. નિર્માનતા—એટલે કોઈ પણ જાતની વ્યવસ્થા ન ચાલવી—નિર્માલ્યતા જાણાવવી એ હુનિઆમાં દોષ ગણાય છે તેજ જિનેશ્વરમાં ગર્વરહિતપણું ગણાવાથી શુભ. અકિંચનતા—નિર્ધનતા એ દોષ, તેજ પ્રભુપક્ષમાં અચરિત્રહી,

તે સમયે ગુણુ રૂપ મંડળ (પ્રાંત અગર પરગણું પછે ગુણુના સ-
મૂહ) નો આગેવાન થાઓ. (અર્થાત્ તેને ગુણુરૂપ દેશનો આગે-
વાન કરવામાં આવે છે.)”

એ પ્રમાણે ભગવાનના પ્રસાદને પ્રાપ્ત થવાથી આદર પૂર્વક
શહેરના લોકો પણ વિવેકની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પછી વિવેકે
પણ એ પ્રવચનપુરમાંજ નિરંતરનો વાસ કર્યો. એક દિવસે અવસર
જોઈને તેણે (અહિંત) રાજાને વિનંતિ કરી કે હું વિશ્વના ઐશ્વર્યની ધુરા
ધારણ કરવામાં શ્રેષ્ઠ! તમે જે શત્રુને છુટ્યા છો તેમાં પ્રચંડ તીક્ષ્ણ હ-
સ્ત રૂપી હંડવડે શત્રુના આડંબરને ખંડિત કરતો, અવિદ્યાનગરીના
કિલ્લાની સહાયથી નિરર્ગલ (અત્યંત) ભુજબળવાળો, પુત્ર પૌ-
ત્રાદિ પરિવારના વિસ્તારથી વડવૃક્ષના વિસ્તારને વિડંબના પમા-
ડતો અર્થાત્ વડવૃક્ષ કરતાં પણ વધારે વિસ્તરેલો, ફ્રાતરાના અગ્નિ
અને રેશમના તાંતણાની જેવો પાતળો, ત્રણ જગતના લોકને વશ
(તાળે) કર્યા છે જેણે એવો, ઘણું રત્ન, રથ, ઘોડા, હાથી અને સુ-
લટોની શ્રેણિથી ભયંકર, અસંખ્ય સંખ્યા પ્રમાણે ઉત્સાહને વધા-
રતો, સાહસનો એક નિધાન, ઈંદ્ર અને ચક્રવર્તીના પરાક્રમને પણ
તૃણ અને આકાશના તુલની માફક ગણતો, તપસ્વીના તપનો નાશ
કરતો, મહાત્માઓને વિદ્ધ કરતો અને વિદ્વાનોના માનને પણ મ-
ર્દન કરતો મહામોહ નામનો શત્રુ હાલમાં મહવાન થયો છે અને
વળી નવીન પટ્ટતાને પામ્યો છે; એ મહા પરાક્રમી મોહની પાસે
ઘોડા, હાથી, સિંહ, અગ્રાપદ, સર્પ અને વેતાલ એ કાંઈ ગણતરીમાં
નથી. હું મહારાજ! તે પાપીની પાસે ભૂત કે વ્યંતર, દેવો કે દા-

નયો અને ઇંદ્ર દે વ્યકવર્તીનું કાંઈ પણ ચાલતું નથી. તે પ્રગંડ
 બુદ્ધિવાળાની આગળ કુળવાન દે કળાવાન, સ્માર્ત દે કલ્પિત, યો-
 ગી દે યોગીશ્વર એ મૂર્ત સરળ છે. હેસ્વામી ! મોટી કદિવાળા ઇંદ્રા-
 દિક હમણાં તમારી સેવા કરે છે. પણ ગાંડીથી ગહાર ગયા પછી તે
 મૂર્ત પદ્મ તે (મોહ)નીજ સેવા કરે છે. ગૂંચ અરણ્યમાં રહેવાવાળા જે-
 એ અત્યંત તપસ્યા કરે છે તેઓ પણ મોહથી બીતા હોય તરીકે તેમ
 તેના પદ્મપાત છેડના નથી. જે મહર્ષિઓ હાંથી તમારા નામના
 મંત્રનો બપ કરી રહ્યા છે તેઓનાં પણ મંત્ર તેના હુમલાથી
 અત્યંત બચવાળાં થઈ રહ્યાં છે. જે ઉત્પાતોથી એક ક્ષણમાં
 બીજાનું રાજ્ય નાશ પામે છે તેજ ઉત્પાતોવડે તેનું રાજ્ય ઉચ્ચ
 સ્થિતિને પામે છે. નિમિત્તનો જાણનાર પણ આ ઠેકાણે શું કરે ?
 હિંસા કરવી, ચોરી કરવી, અમત્ય બોલવું, બ્રહ્મચર્યનો નાશ, કુ-
 બુદ્ધિ, સાત બ્રહ્મનો અને બાળદત્ત વિગેરે—તેની પાસે રહેનારા-
 ની નિરંતરની વૃત્તિ (પ્રવૃત્તિ અથવા આજીવિકા) છે. તેમાંના કેટલા-
 એક (નાગપંચમીને દિવસે) જીવ રહિત સર્પોને (સર્પની મૂર્તિને)
 નમસ્કાર કરે છે અને જીવતા સર્પોને તેજ નિર્દયો પાછા હજો છે,
 અને કેટલાએક તો હાવાનળ લગાડવાથી પુણ્ય માને છે. આવા
 મૂર્ખ મનુષ્યો તો દૂર રહો પણ અનેક શાસ્ત્રના જાણકાર મનુષ્યો-
 ની પણ તેના યોગે નિર્વિચાર પ્રવૃત્તિ હાડીઆના જેવી દેખાય છે.
 (તેજ બતાવે છે). તેઓ કિંબશનાં ઝાડ અને ખાંડછીયા પ્રમુખને દે-
 વની માફક પૂજે છે; અને અમર્ષિંડ (તેયાર થયેલ રસોઇનો
 પહેલો ઉપરનો ભાગ) દેવાને માટે કાગડાઓને પણ પાત્ર ગણે

નારા પુરૂષો ધર્મને માટે આરોપણ કરે છે. જેની લાખ પાપનું કારણ છે, ક્ષણ ક્ષમીથી વ્યાપ્ત છે, અને જેનું મૂળ એક જાતિના દીકાવાળું છે એવા પીપળાના ઝાડને પિતૃઓને તૃપ્તિનું કારણ હોય એમ તેઓ માને છે. જેમ પાણી વડે ગાય પ્રમુખની તૃપ્તિ (ઇચ્છાની શાંતિ) થાય છે તેમ જગલાં આદિ જીવોવડે માછલાનો નાશ પણ જ્યાં થાય છે એવું સરોવર ધર્મ કરવાવાળું છે એમ તેઓનું માનવું છે. ‘દેહથી કરેલાં કર્મ દેહનેજ લોગવવાં પડે છે’ એવો નિશ્ચય છે છતાં કેટલાક ધનના લોભીઓ (શુદ્ધ થઈ બેઠેલાઓ) પૈસાનું દાન કરવાથી પાપનો ક્ષય થાય છે એમ તેના સેવકોને આદેશ કરે છે. ‘ગોળની, તલની અને સોનાની બનાવેલી ગાય મંત્રવડે સજીવન થાય છે અને તે તમારા પાપનો નાશ કરે છે’ આ પ્રમાણે બોલવાવાળા લોભીઓ (તેમ કરાવીને) તેને લાંગી કરીને પોતે વહેંચી લે છે. ખંખીઓ માર ખાતાં ક્ષેત્રમાંથી જે ત્રણ કણ ખાવા પામે છે, તો આવા કર્મણના આરંભથી આટલા માંજ મુક્તિ મળે (એમ કહે છે) એ આશ્ચર્યની વાત છે. ‘સૂર્યનાં દિશ્ણ સ્પર્શવાથીજ સર્વ વસ્તુ પવિત્રતાને પામે છે’ એ પ્રમાણે સ્મૃતિનું વચન છે છતાં કેટલાએક રાત્રે લોજન કરે છે. ગંગાનદીનું પાણી પણ રાત્રિએ પાપ દૂરણ કરી શકતું નથી તો રાત્રે ખાવાવાળા અચમનના પાણીથી કેમ શુદ્ધ થાય? કર્મની લિપ્તતાથી જીવો પણ પ્રગટપણે જુદી જુદી ગતિમાં જનારા હોય છે છતાં ‘ધણીની સાથે બળી મરવાથી ફરીને તેનો સમાગમ થાય છે’ એવાં મૂર્ખ પુરૂષોનાં વચનોવડે સ્ત્રીઓ ધણીની સાથે બળી મરે

છે. એમ સમજે કે પિતા એક જુદા ઘરમાં રહે છે તે અવસરે પિતાને નિમિત્તે પુત્રે આપેલું દાન તેને મળતું નથી (તો પરલ-વમાં ગયેલ પિતાને તે ક્યાંથી મળશે? એમ જાણે છે) તો પણ અન્ય જીવમાં ગયેલા પિતાને પુત્રો પિંડદાન આપે છે. 'શ્રી જાર કર્મ કરવાથી દુષિત થતી નથી' એવી જેઓનાં ધર્મશાસ્ત્રની વાણી છે તેઓને પોતાની સ્ત્રીના રક્ષણ માટે કલેશ પામતાં જોઈને લોકો તેની દીક્ષના કરે છે. પરસ્ત્રીના સંગમાં મહા અવશુભ છે એમ જોણનારા પણ મહાદેવે ઋષિપત્નીઓને, કૃષ્ણે ગોપીઓને અને ધંદ્રે તાપસ્ત્રી (અહુર્યા) ને બોગવી છે. વિવેકરહિત તિર્થંગીના (વાછડા વાછડીના) અને સંસારદિન વૃક્ષો (તુલસી પ્રમુખ) ના વિવાદ કરતાં તેઓ પોતાનેજ અચેતન (અજ્ઞાની) જાણાવે છે. અટવીમાં રહેવાવાળા, મુકા ધાસ પ્રમુખનો આહાર કરવાવાળા અને વાયુનું પાન કરવાવાળાદિશિષ્યાદિનિરપરાધી જીવોને મારનાર છવો દુતરાની જેવી આજીવિકાને કરવાવાળા છે. 'માંસ વિનાનું' ભોજન રાજાઓને ન હોય' એ પ્રમાણે જોણનારા કેટલાક વાચાળ પુરૂષો પોતાના સ્વામીને (રાજાને) પણ સંસારઆવર્તમાં દુભાવે છે. કેટલાએક આત્માને અવિદ્યમાન માને છે અર્થાત્ આત્મા (જીવ) છેજ નહીં એમ માને છે, કેટલાએક આત્માને સર્વવ્યાપક માને છે, કેટલાએક તેને ક્ષણે ક્ષણે નાશ થતો માને છે અને કેટલાએક આત્માને શરીર સાથે લેપાયેલો માને છે અર્થાત્ એકરૂપ માને છે. હે મહારાજ! આ મોહનું રાજ્ય દિલ્લે જળવાનું છે એ વાત વિચાર નામના મારા મિત્રે આજે જાણુ ચરત્તનિએ નપાન્ન ઠરીને

એકાંતમાં આવીને મને કહી છે. હે સ્વામી! તમે ત્રણ લોકના નાયક છો અને મોહ પણ પોતાને ત્રણ લોકનો સ્વામી કહેવરાવે છે, તો શું એક મ્યાનમાં બે તરવાર હોઈ શકે? લોકો તમને સ્વામી તરીકે માને છે પરંતુ તે ઉત્કૃષ્ટ આજ્ઞાવાળો મોહ આંતરે આંતરે અહીં આવી લોકને જોરથી દબાવીને પોતાની આજ્ઞા શ્રદ્ધા કરાવે છે. હે જગન્નાથ! બે રાજ્યના સંકટથી દુઃખી થયેલા અને ‘હવે શું કરવું’ એ વિચારમાં વ્યાકુળ થયેલા લોકોનો તમે ઉદ્ધાર કરો અને આ દ્વિવિધ ભાવનું નિરાકરણ કરો.”

વિવેકે કહેલ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું કે “હે વત્સ! હે સ્વચ્છ બુદ્ધિવાળા! તું સાંભળ, તેં જે વાત કહી છે તે સર્વ અમે જ્ઞાનથી જાણીએ છીએ. પણ શું કરીએ! કર્મના સંબંધથી મોહરાજા બળવાન છે. વીર પુરૂષોએ યુદ્ધને વિષે તેને પરાભવ પ્રમાડ્યો છે છતાં પણ તે દુર્વા (ધ્રો)ની માફક વૃદ્ધિ પામે છે. મોહજ શત્રુ છે, મોહજ મહાબલ પુરૂષ છે, મોહજ વ્યાધિ છે અને મોહજ મહાવિષ છે. (તેના જોરથી) જે મહોન્મત્ત સ્ત્રી મદનથી આતુર થયેલા બીજા જોર પુરૂષની સાથે જોરકર્મ કરી ધારણ કરેલ ગર્ભને શત્રુની માફક ક્ષાર અને ઉગ્ર તેલાદિવડે મારવાને ઇચ્છે છે; કદાચ જન્મ થાય છે તો તેને મળની માફક તળે છે અને જે સ્વાર્થ સાધવામાં પૂર્ણ તથા એક નિષ્ઠાવાળી છે તે છતાં તે (માતા) અત્યંત હિત કરનારી છે એમ કેટલાક અજ્ઞાની કહે છે. મોહની આ એપ્રાને ધિક્કાર હો! પુત્રપણું (સર્વ પુત્રોમાં) સર ખું છે છતાં પણ પિતા જે પુત્ર બળવાન, વ્યાપાર કરવાવાળો અને લક્ષ્મીના સમૂહને એ-

કઠી કરવાવાળો હોય તે પુત્ર ઉપર પછો સ્નેહ રાખે છે, બીજામાં તેવો સ્નેહ રાખતો નથી; જે પિતા ઉત્તમ પુત્ર પાસેથી ધનના ભાગની ઇચ્છા રાખે છે, (જે તે નથી આપતો તો) તેને શ્રાપ આપે છે, આક્રોશ કરે છે અને દ્વેષ કરે છે તેવા પિતાને (અસાનીઓ) સ્નેહ કરીને ઉત્તમ પિતા તરીકે માને છે. મોહની આ ચેટાને પણ ધિક્કાર હો! જે સ્ત્રી દેખવા માગતી પણ મનનું હરણ કરનારી, વિવાહ કરવામાં આંદર કરવાથી ધન હરનારી, સ્પર્શ કરવાથી પ્રાંધુ (બળ) હરનારી, સ્વાર્થના લાભ થાય ત્યાંસુધીજ સ્વામીની સેવા કરનારી, દુઃખે રક્ષણ થાય તેવી, લયનું કંરણ, ચપળ દુષ્ટિવાળી, શંકાનું સ્થાન અને માયાની બુદ્ધિ છે—તેવી સ્ત્રીઓને પામીને પણ મનુષ્યો (દર્પથી) નાચે છે. મોહની આ ચેટાને ધિક્કાર હો! જે પુત્ર ગર્ભમાં રહેતા સતો માતાને પીડા કરવાવાળો અને યાવનનું હરણ કરનારો છે, માતાને મળ, શ્લેષ્મ, વિદા અને મૂત્રથી દૂષિત કરે છે, તેનું શરીર તેવડે લિપે છે, સુવાસનામાં સ્ત્રીને આધીન થઈને માતાપિતાને જેમ તેમ બોલે છે અને વૃદ્ધ માતાપિતાનો પરાભવ કરીને તેની એકઠી કચેલી લકડીને પોતે બોગવે છે તેવા પુત્રને મનુષ્ય સુખને અર્થે ધન્ય છે. મોહની આ ચેટાને ધિક્કાર હો! જે બાઈઓ પ્રયાણ સમયે (જન્મ્યો ત્યારે) સાથે આવ્યા નથી, સાથે ચાલવાના નથી, જન્મ, જરા તથા મરણાદિ વિપદા ઉદવામાં અને ઈદ દેવામાં અન્નમર્થ છે, અને પૃથ્વી, ઘર તથા ધનને અર્થે એકદમ જોરથી બાઈઓની સાથે કલેશ કરે છે (વડે છે) તેવા બાઈઓમાં આગ્રહ ધએલા તેને બહુ માને છે; પણ સુદૃઢને બ-

હું માનતા નથી. મોહની આ ચેપાને ધિછાર હો! જે શરીર મજ્જા (ચરખી), મળ, મૂત્ર અને માંસથી મલિન છે, પાણીવડે ધોવાથી પણ જે શુદ્ધ થતું નથી, નિરંતર ઘણા રોગરૂપી શત્રુને રહેવાને સ્થાન આપે છે (અર્થાત્ રોગનું ઘર છે) અને યત્નપૂર્વક પાલન કર્યા છતાં (મરણને સમયે) એક પગલું પણ આત્માની સાથે ચાલતું નથી તેવા આપદાના ધરરૂપ શરીરને માટે અનેક પ્રકારનાં પાપ કરાય છે. મોહની આ ચેપાને ધિછાર હો! અનેક પ્રકારના આરંભનું કારણ, શરીર અને મનના કલેશથી પેદા કરેલું, ભાઈઓમાં પણ વેર કરાવવાવાળું, દંભ, લોભ, અસત્ય અને મોહાદિ પાપનું સ્થાન, રાજા, અગ્નિ અને ચોરથી લય પ્રાપ્ત થવાના સંભવવાળું અને સમુદ્રના કદલોલની જેમ ચપળ એવું જે ધન તેને સાત ક્ષેત્રમાં ખરચીને (અજ્ઞાની) ખુશી થતો નથી, તેનો સંગ્રહ કરી રાખી મૂકે છે. મોહની આ ચેપાને ધિછાર હો! સર્વે મા, ખાંચ, પુત્ર, ભાઈ વગેરે આવા ખરાબ હોતા નથી તોપણ બુદ્ધિવાનોએ નિશ્ચયે તેઓથી શંકાતા તો રહેવુંજ જોઈએ. જેમ સઘળાં દરોમાં કાંઈ સર્પ હોતા નથી, તોપણ દર જોઈને લય રખાય છે. પ્રત્યંક વાયરાથી ઉછળતા કદલોલથી ભરપૂર સમુદ્ર પણ સુખે તરીકે કાય, સૂકા વનની અંદર દેહીપ્રમાન થયેલા દાવાનળને પણ સુખેથી સન્માવી શકાય, ક્રુધાથી દુર્ગંજ (ખાલી) થયેલા પેટવાળા રાક્ષસથી પણ ચોતાનું રક્ષણ કરી શકાય, સત્પુરૂષોને એ સઘળા કરતાં એક મોહ અત્યંત દુઃખે દૂર કરી શકાય તેવો છે. સ્વામીના શુભ વડે તેના સર્વે સેવકો (રાગદ્વેષ-વિષયકપાયાદિ) પણ દુઃખે મરી શકે તેવા છે; તેઓને હૃદયમાં

છતાં પણ નારહીના છવોની માફક તેઓ ફરો ફરીને છવે છે. આ મો-
 લ સર્વ જીવોમાં ફરેડો છે, પ્રસાદની અપેક્ષાએ જનતાંરિ સ્વર્ગ છે;
 કેઈ અગ્નિની (અબજની) અપેક્ષાએ જનન છે અને કેઈ અગ્નિ-
 ની (અબજની) અપેક્ષાએ અંતરાણો પણ છે; પરંતુ જનતાંરિતા સર્વની
 અપેક્ષાએ છે. હે વચ્ચે વિવેક! તું કેઈ કેઈ (મિદમાં) પ્રસાદની
 અપેક્ષાએ આદિ અંત વિનાનો છે; અને કેઈ અગ્નિની અપેક્ષાએ
 આદિવાળો અને અંતરાણો પણ છે. તું વિચાર કર. આ મોલ અને તેના
 ને બકતો છે તે સર્વે અનેકરૂપ ધારણ કરવાવાળા છે, તેથી તે મળા
 ગ્રન્થો દરેક પ્રાણીની પાછળ એક એક રૂપે લાગેલા છે. હે વિવેક!
 તું અને જેઓ તારા ભક્તો (શ્રદ્ધાળુ) છે તે પણ બહુરૂપ ધારણ કરવા
 વાળા છે. પરંતુ તમે સમ્યક્દષ્ટિઓની સંગતેજ મંબપ ધરા-
 વનારા છો, બીજા (વિશ્વાધર્મવાળા) ની સાથે સંબંધ ધરાવતાં ન-
 થી; તેટલા માટે મોહના પશવાળાને તારા પશવાળા કરતાં ત્રિહાંત-
 ને વિષે અનંત ગુણો કહ્યા છે. હે વિવેક! તું જાણવાનું છે, તો પણ
 આ સર્વેને કેવી રીતે છતી ચક્રીય? માટે હે કૃત્તમ! સર્વ છવો-
 ની ચિંતાથી સર્વ; તું તારો સ્વાર્થ ગ્રાહ અને તે તારો સ્વાર્થ તારે
 શરણે આવેલાઓનું રક્ષણ કરવા શિવાય બીજો શો છે? અર્થાત્
 શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવું એજ તારો સ્વાર્થ છે. હું જાણું છું કે
 મોહથી કદર્યના કરાતા આ જગતના સર્વ છવોને જોઈને એ સર્વ
 આપદાના મૂળ મોહનેજ ઉખેડી નાખવાને તું ઇચ્છે છે પરંતુ તેને
 ઉખેડી નાંખ્યો હોય તો પણ મળોના વેલાની માફક તે ફરીને
 પાછો સજીવન થાય છે, તે છતાં પ્રાણીઓની પીડા શમા-

વવાનો કાંઈક ઉપાય હું તને કહું છું તે સાંભળ— આ
 લોકના અંત ભાગમાં આવેલું એક નિર્વાણ નામનું શહેર
 છે. તેની પ્રાસિને માટે કયા કયા પુરૂષો વિવિધ પ્રકારના કલેશોને
 ચરૂન કરતા નથી? અર્થાત્ તે શહેરની પ્રાસિને માટે ઘણા પ્રાણીઓ
 મહેનત કરે છે. પરંતુ તે શહેરમાં ભવ્ય છવોમાંથી પણ ઘણાજ થોડા
 નિવાસ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેમકે સર્વ મણિનો સમૂહ કાંઈ સુવર્ણ-
 નો સંયોગ પામી શકતો નથી. (નિર્વાણ શહેરનું વર્ણન) તે શહેર-
 માં જન્મ, જરા અને મરણ નથી; વિપદા નથી; ગર્ભવાસની પીડા
 નથી; લક્ષ્મી, સ્ત્રી, પુત્ર પુત્રી અને જાંઘનની પરાધીનતા નથી; ઇદ્રિ-
 યોની અપજાતા નથી; મન અજાંઘી પીડા, શરીર અજાંઘી પીડા,
 વિયોગ, શોક અને પરાલવ નથી; દુઃખ અને દાસપણું નથી; લય
 નથી; હ્રુદય નથી; તૃપ્તિ નથી; ઈર્ષ્યાળી વાણી નથી; પીડા નથી
 અને દાહ કે તાપ પણ નથી; ક્રૂર એક કેવળજ્ઞાન યુક્ત અમૃતના
 ભોજનથી ધરાયેલાની માફક આહુત્તાદથી ભરપૂરપણે અનેક છવો
 તે શહેરને વિષે નિરંતર રહે છે. જેમ આવે તેમ (નિર્વાણને માટે) દો-
 રતા મોહથી લય પામેલા છવો પણ તેને મેળવવાના આશયવાળા
 છતાં રસ્તાને નહીં જાણનારા વટેમાર્ગીની માફક મોહ નગરીમાં જ
 રહે છે. વળી તે (નિર્વાણ શહેર)નો માર્ગ નહીં જાણતાં છતાં પણ
 કેટલાક હમ્મરોએ તેનો માર્ગ (નિર્વાણ શહેરનો રસ્તો) કહીને (જતા-
 વીને) વિદ્યાર્થી મનુષ્યને જવારવદ્યમાં જ ભમાડે છે. વૈરાગ્ય ચરિત
 નમ્યમહાન અને નમ્યમ ક્રિયા એજ તેનો માર્ગ છે. જે પ્રાણીઓ
 અમારાં વચ્ચેનાં વિદ્યાર્થી સમૂહ છે તેજ તે (નિર્વાણ)ના માર્ગને
 ધારે છે. મુક્તિની લગ્નમ પહોંચેલા પણ સ્વામી વિદ્યાના શુભને

મોહ પાછા વાળે છે. સમુદ્રને કિનારે આવેલા વહાણને પણ શું વાયુ સમાવતો નથી? અર્થાત્ લમાવે છે. માટે હે વિવેક! જે કોઈ મોહથી ભય પામ્યા હોય અને તે (નિર્વાણ) શહેરમાં જવાની ઈચ્છા વાળા હોય તેવા વટેમાર્ગીઓનું રસ્તામાં રક્ષણ કરવા માટે તું એકલો દીક્ષિત (પ્રયત્નવાન) થા. તું પાસે હોવાથી શત્રુઓથી નિર્ભય થઈને તે લોકો મોક્ષને પ્રાપ્ત થાઓ. ગરૂડ ઉપર ચઢેલાને શું સા-પણ સંભળી ભય હોય? અર્થાત્ ન જ હોય; તેમ વિવેક પાસે હોવાથી જીવેને મોહ સંભળી ભય ન હોય. પહેલાં પણ તારી મા-ફક અનેક વિવેકો મારી પાસે આધ્યા હંતા; અને આજ રસ્તે તેઓએ પણ પોતાની સ્વાર્થસિદ્ધિ મેળવી હતી.”

ઉપર પ્રમાણે લગવાને આદેશ કર્યો. તે વિવેકે અંગીકાર કર્યો. કારણકે બહીષ્ણુ ભુક્તવાળાનું સત્ત્વ (બળ) વજનની માફક ન અટકાવી શકાય એવા વિસ્તારવાળું હોય છે. તે (વિવેક)ના વીરં ચરિત્રથી નુષંગાન થયેલા ત્રણ લોકના સ્વામીએ તેને પુણ્યરંગ નામના નગરનું અધિકારીપણું (અધ્યય) આપ્યું. પછી અહીં તે કહ્યું કે—“હે વિવેક! જે વિમળગોધ (નિર્મળજ્ઞાન) નામનો તારો સમર છે તે-નેજ તું તારા (પુણ્યરંગ નામના) નગરમાં કોટવાળ કરજે; અને તારા કોટલાએક સેવકો હમણાં જે મોહની પાસે છે તેઓની મુક્તિ સ્વભાવથીજ અનેક રૂપ કરવાવાળી (અનેક ભવ કર્યા પછી) છે એ-મ તું બાણજે. માટે આ વિમળગોધ મારા વનનું પાલકપણું ન મૂ-ક્યાં તારા નગરનું કોટવાળપણું પણ સારી રીતે કરશે.” ભાવાર્થ એ છે કે તારા સેવકો જે મોહની પાસે છે તેઓને હજી ઘણા બવ

દેશવાના છે, આટે તેની આકર્ષી કરવાની અભારથી જરૂર નથી. તે
થી સામાન્ય રીતે વિમળજોધને જાને કામ મોંઘવામાં આવે છે
નહિતો એક જ કામ તેને મોંઘવામાં આવત.

પછી તેમના (જિનેશ્વરના) આપેલા કેટલાએક ભગ્ય સુભદે
નાજ પરિવારવાળો, દેવના ધ્યાનરૂપ ક્ષત્રના પ્રકાશથી પોતાના
આગમનને સૂચન કરતો, ગુરુના હિપદેશરૂપ વાજીરના ક્ષત્રિવર
આકાશને વાચાવિત (શબ્દિત) કરતો, આનંદિત દષ્ટિએ વારંવાર
માતા (નિવૃત્તિ)થી જોવાતો, પ્રેમરૂપ વૃક્ષોના વનની પૃથ્વી તુલ્ય
સ્વરૂપિ નામની સ્ત્રી સહિત ચાચકોને ચાચના પૂરતું લીલા માત્ર
દાન આપતો, મહાત્મા પુરૂષોની સ્ત્રીઓથી ગુણગ્રામ ગવાતો અને
ને વિદ્યાસિદ્ધ પુરૂષની માફક કોઈએક રૂપથી સ્વામી અહંતા
સભાને નહિ મૂકતો (અર્થાત્ એકરૂપથી અરિહંતાની સભામાં પ
રહેલો) વિવેક ધર્મના નિધાનરૂપ જિનેશ્વરનો આદેશ પામી
દાણુમાત્રમાં પુણ્યરંગ નામના નગરને પ્રાપ્ત થયો. તે નગરમાં
હેલા મહાજનોથી આનંદથી થયેલા વિકસ્વર ચક્ષુવડે આશ્ચર્ય
વંક જોવાતા વિવેકે પોતાના પરિવાર સહિત નગરમાં પ્રવેશ કયે
પછી ત્યાં વિવેક રાજાએ પોતાના સસરા વિમળજોધને તરતજ તે
નગરના કોટવાળપણે સ્થાપન કયો. ઉત્તમ પુરૂષો સ્વામીનાં વ
નનું કદિપણ ઉલ્લંઘન કરતા નથી. જેમ ઘરનો સ્વામી ભગ્નત હે
વાથી શ્વાન ઘરમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી તેમ આ વિમળજો
કોટવાળ ભગ્નત હોવાથી દયા રહિત, દાંડ, દગાખોર, દંભ કરવાવ
ળા, ખીલાડાની માફક પારકાપરજ આજીવિકા કરવાવાળા, અ

તીવ બુદ્ધિવાનુ છતાં જગજોષાવાળા પાપાચારી હોયો તે નગરમાં પ્રવેશ કરી શક્યા નહિ. હવે મોક્ષના માર્ગની સંભાળ કરતો અને ઉત્તમ આચરણરૂપ અમુને કરી માતાને સતોષ ઉત્પન્ન કરતો વિવેક ત્યાં રાજ્યને ભોગવે છે. ત્યારે જ્યારે આ ઉતાવળે ચાલનાર અને ક્ષેપિત મન-મોહને અથવા વિવેકને આશીર્વાત (અહાપકારી) થાય છે ત્યારે ત્યારે મોહનું અથવા વિવેકનું રાજ્ય વૃદ્ધિ પામે છે.

આ પ્રમાણેની વિવેક પુત્રની ભાવ્યપ્રાપ્તિ વિચાર કરતો મનપ્રધાન અંતઃકરણમાં અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો; અને તેના ઉદ્ભવથી માયા, કુબુદ્ધિ અને પ્રવૃત્તિ — એ ત્રણે શ્રીઓએ પોતાનું સુખ મલિન કર્યું. પરંતુ એ ત્રણે શ્રીઓ વ્હાની પામવાથી સુખભિ (સહબુદ્ધિ) અત્યંત નિરાશીપાત્રું (આનંદ) પામી, અને હંમરાઈ પણ પોતાના બંધન ઢીલાં થવાથી સહબુદ્ધિના આશ્લેષ (આલિંગન)નું સુખ ઘણા કાળે પામ્યો.

આ પ્રમાણે શ્રીમત્ જયશેખરસૂરીએ રચેલ પ્રબોધ ચિંતામણિ ગ્રંથમાં મોહને રાજ્યની પ્રાપ્તિ, વિવેકનું તત્ત્વરૂચિ ત્રાથે પાણિપ્રહણ અને તેને રાજ્યની પ્રાપ્તિના વર્ણનવાળો ચોથો અધિકાર સમાપ્ત થયો.

પાંચમો અધિકાર.

હવે અવિદ્યાનગરીમાં રહેલ મોહરાજ (નાસ્તિક નામના) મિત્રની સાથે એકદા રાજ્યતંત્રના સંબંધમાં વિચાર કરે છે. મિત્ર હે છે કે 'હુ મોહ! નિવૃત્તાના પુત્ર રાંક વિવેકને મૂકીને ખીજા યો બંધુવર્ગ તારે આધીન છે' તે સાંભળી પૂર્વે અનુભવેલા વિઠના બાહુબલના અનુભવથી સેનાના સમૂહને એકઠી કરતો મોજેની સર્વ વસ્તુનો નાશ થયો હોય તેની માફક નિસાસો ના મિત્રને કહે છે કે 'હુ ચાર્વાક! તે (વિવેક) રાંક નથી; તેની આગ હું રાંક છું; જેમ વાઘ હરણને દુઃખ આપે છે તેમ તેણે ઘણીવાર મદુઃખ આપ્યું છે. મનપ્રધાન બરેબર મૂર્ખ છે કેમકે તેણે (વિવેક)ને છવતો મૂકી દીધો. પોતાનો પુત્ર પણ વિષમ (વિપરીત ચાલવાવાળો) હોય તો અંતઃકરણવાળા ગુરૂએ તેને મારી નાંખે છે. જે મનુષ્યને એક પણ શત્રુ છવતો હોય તેને સુખ ક્યાં હોય? જેના શરીરમાં એક પણ રોગ સ્થાયી (નિરંતર રહેવાવાળો) હોય તેના શરીરમાં સુખ ક્યાંથી હોય? જેને માથે શત્રુ હોય છતાં મૂઠ પ્રાણીઓ સુખે નિદ્રાએ સુવે છે તેઓ ઘરની અંદર આલાખ્યા છતાં સુઈ રહેનારની માફક મરેલાજ સમજવા. હે મિત્ર! છુદ્ર (નાનો) છે એમ વિચારીને શત્રુનો તું વિદ્યાસ કરીશ નહીં. કેમકે મચ્છર નાના શરીરવાળો હોવા છતાં પણ મોટા હાથી મારી નાખે છે, તેથી નાના સરખા શત્રુની ઘોડી પણ કંપેક્ષા સ

નુના નાશ કરવાવાળી થાય છે. જુઓ, એક નાનો પણ વૃક્ષનો
 ફુરો કાળાંતરે શું મોટા મહેલનો નાશ નથી કરતો? કરે છે.
 બી અવસ્થામાં આવી પડેલાં શત્રુની પણ વિદ્વાન્ પુરુષોએ
 કા રાખવી. કેમકે પત્થરથી ચૂર્ણ કરાએલું ઝેર પણ પ્રાણનો
 નાશ કરેછેજ. કેટલાએક સંતો પણ કોઈ કોઈ ઠંકાણે કહે છે કે જે-
 માને હું અપ્રિય છું તેઓ પણ તે (વિવેક) ની સાથે મળી જવાથી
 હું પરાક્રમવાળા થયો. શૂરવીર પુરુષ તો દૂર રહે પણ જેમ ઘણા
 ઈતજ્ઞાના સમૂહવાળા વસમાં વણાયેલો વાળ દુઃખે શ્રદ્ધા કરાય
 કે તેમ અદ્ય પરાક્રમવાળો પણ ઘણાની સાથે મળવાથી દુઃખે
 શ્રદ્ધા કરી શકાય છે. તેથી આ વિવેક કદાચિત્ત પ્રવચન નામના
 નગરમાં ગયો તો પછી શુદ્ધાની આંદર રહેલા સિંહની માફક કયા
 પુરુષથી તે શ્રદ્ધા કરી શકાયે? અર્થાત્ તેને કોઈ પણ પકડી શક-
 થે નહીં. કદાચિત્ત તે (પ્રવચન) નગરના સ્વામી અર્હતના કહેવા
 મુજબ તે ચાલ્યો તો પછી અમૃત પીધેલા દેવની માફક તેને કોણ
 મારી શકયે? અર્થાત્ કોઈ મારી શકયે નહીં. ‘શત્રુને પોતાના
 સાથે મારવો એજ ઇષ્ટ છે’ એ એક ઉત્તમ રાજનીતિ છે. ત્યારે
 આ તો પોતાના ઘરમાંથીજ પેદા થયેલો અને પરના ઘરમાં જઈ
 રહેલો શત્રુ છે તેથી તેની તો ઉપેક્ષા કરાયજ નહીં, માટે જ્યાંમુધી
 હવતા અગર મરેલા વિવેકની ખરી ખબર મળ્યો નહીં ત્યાંમુધી
 સંદેહરૂપ શક્યવાળો આ મોહ મુખ ક્યાંથી પામયે? તેથી ચરપુ
 ખેને મોહથીને ચરાચર (જંગમ અને સ્થાવર) સર્વ પૃથ્વી જો
 ધને જો વિવેકના સમાચાર મળવું તો હું અમાધિવંત થાઉં. આ
 ચોત મુખી થાઉં.’

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને કાર્યના બાણ મોઢે ખરેખરા સ્વા-
 મીભક્તો અને વિવશાલો દંભ, પાપાંડ અને કુશ્રુત (અજ્ઞાન) આદિ
 જાણ્યોને આદેશ કર્યો કે “હે સ્વામીના ખરા ભક્તો! આ પૃ-
 થ્વીમાં ફરી ફરીને વિવેકની તપાસ કરો અને તેના સમાચાર
 મેળવવાને દૃઢ આશ્રયવાળા થાઓ. અર્થાત્ વિવેક હાલ ક્યાં છે
 તેના સમાચાર લઈનેજ આવો.” મોહરાગતનો આ પ્રમાણેનો આ-
 દેશ પામીને ભુન્નખળથી ગર્વિત એવા તે સુભટો જેમ વાંદરા મોટા
 વનમાં ભમે તેમ ઘણી પૃથ્વી ઉપર ભમ્યા. ત્યાંસુધી વેદ (શાસ્ત્ર-
 જ્ઞાન), ઉદંત (સાધુ) અને તેના માણસની પાછળ તેઓ જોડાયા
 ત્યાંસુધી તેઓએ પગલે પગલે તે (વિવેક)ની ગવેયણા કરી. તોપણ
 સહાત્મા વિવેકની શુદ્ધિ (ખખર) તેઓને મળી નહીં કેમકે થોડા-
 એક સાધુઓના હૃદયરૂપ ખૂણામાં રહેવાવાળાને કોણ (ખાલ્ય દૃષ્ટિ-
 વાળો) જાણી શકે? ત્યારપછી હાથમાંથી પડી ગયેલા બાણ-
 વાળા પુરૂષની માફક વ્યાકુળ ચિત્તવાળા તેઓ પુણ્યરંગપુરની
 બહારની ભૂમિ સુધી ગયા. ત્યાં ખરાબ આશારૂપ ખાઈને આશ્રયે
 તેઓ (દંભ પ્રમુખ) સ્થિર થઈને બેઠા, તેટલામાં વિમળબોધ ગો-
 વાળનાં ઉદ્ધોષણ કરતાં આવાં વચનો તેઓએ સાંભળ્યાં. “અરેસ-
 મ્યકત્વ, સુશીલ અને સમાધિ પ્રમુખ સુભટો! તમે બીલકુલ પ્રમાદ
 કરો નહીં અને આદરવાળા થઈને બુઝો, બુઝો. આ મિથ્યાત્વરૂપ
 ધૂતારો આવે છે તેને ઉત્તમ સિદ્ધાંતરૂપ તલવારથી અટકાવો, અને
 આ ઉન્માદ (વિપય ધ્રુવજા) રૂપ ચોર નગરમાં પ્રવેશ કરવાની ઈ-
 ઞજા કરે છે તેનો વધ કરો. આ હુર્લાવ નામના હુર્જનને વધ કર

વાની બુદ્ધિ પ્રત્યે લઈ આવે. એ છુપી રીતે ચાલનાર મેરી છે તેથી તેને શાળીએ ચડાવ્યા વિના મૂક્યોજ નહીં. આ સર્વે સુલટો એ રીતે મોહનીજ સેવા કરવામાં તત્પર છે માટે વિવેક નામના આખ-
ણા સ્વામીએ તે સર્વને મારવાનો દુક્રમ કર્યો છે તેથી તેમાં વિલં-
બ શામાટે કરે છે ? ” આ પ્રમાણેનાં કોટવાણનાં વચનો સાંભ-
ળવાવડે વિવેકની શુદ્ધિનો લાભ થવાથી અને (મોહના સુલટોને
મારવાના) કોટવાળે કહેલા શબ્દોથી હંસ વિગેરે એક સાથે હર્ષ
અને વિખવાદથી વિગ્નના પામ્યા. (અર્થાત્ વિવેકની શુદ્ધિ મળ-
વાથી હર્ષિત થયા અને પોતાને મારવાનો દુક્રમ સાંભળવાથી વિ-
ખવાદ પામ્યા.) કોટવાળના શબ્દો સાંત થયા છતાં પણ તે
મલિનોએ બયથી દુરિચ્છાદ્ય ખાધનો આશય ન મૂક્યો;
કેમકે પર રાજ્યની જમીન પરાભવને માટેજ થાય છે. પછી
મળતા વનમાં મૃગ ન રહી શકે તેમ ત્યાં રહેવાને અસં-
મર્થ થવાથી તેઓ ઉતાવળે પાછા ફરીને મોહરાજાની ચલા-
માં આવ્યા. ત્યારપછી સમુદ્રનો કિનારો પામવાવાળા (સમુદ્રમાં ડુ-
બતા માણસ)ની માફક પોતે ઇવતા છે, એમ માનવાવાળા તે દી-
ન સુલટો સ્વામીને નમસ્કાર કરીને જેટલામાં કાંઈ બોલે છે તેટ-
લામાં મોહજ કહ્યું કે “દે! દે! કાંઈ બોલશો નહીં, કાંઈ બોલશો નહીં.
તમારૂં મોહજ કહી આપે છે કે તમે કૃતાયે થઈને (જે કાંઈ કરવા
ગયા હતા તે કરીને) આવ્યા નથી; પણ હંસ નામનો સુલટ જે
તમારી સાથે હતો તે કેમ દેખાતો નથી ? તેને ન દેખવાથી મારું
મન કંપે છે, અરે! મારું સર્વ ઐશ્વર્ય તેને આધીન છે. તે મારો

જામણા હાથ છે. તે વીર સુલટની હુદ્દશા કોઈ રીતે ન સાંભળું તે વધારે સારું.”

(નોટ)અહીં સમજવાનું છે કે દંલની સાથે મોહનું નિરંતર રહેવાપણું છે. જ્યાં દંલ હોય ત્યાં મોહ અવશ્ય હોય છે અને દંલનો નાશ થવાથી મોહનો નાશ ઘણી સહેલાઈથી થાય છે માટે ધાર્મિક તેમજ વ્યવહારિક કાર્યમાં દંલ (કપટ)નો તો અવશ્ય લાગ જ કરવો યુક્ત છે.

વળી મોહ કહે છે કે—“કોઈ ઉત્પાત તો થયા નથી, ખરાબ સ્વપ્ન પણ મેં જોયું નથી, છતાં મારા રાજ્યનું સર્વસ્વ-દંલ દે ખાતો નથી, તેથી મારું મન વિસ્મિત થાય છે.” આ પ્રમાણેનાં મોહુરાજનાં વચન સાંભળ્યા પછી પાછા આવેલા સુલટોએ અહીંથી ગયા ત્યારથી તે પાછા આવ્યા ત્યાં સુધીનું પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત મોહને કહીને પછી મહા આરંભવાળા દંલનું વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યું કે “હો મહારાજ! જ્યારે અમોને કોટવાળથી લય થયો ત્યારે દંલે અમને કહ્યું કે-હો સુલટો! તમે પાછા આવ્યા જાઓ. કેમકે થોડો પણ પરિવાર અન્ય રાજ્યના માર્ગમાં લયને માટે થાય છે, (લય આપનાર થાય છે.) અને હું તો વિવેકના નગરમાં પ્રવેશ કરીને કોઈ પણ રીતે તપાસ કરી તે (વિવેક) ની મૂળથી ખખર મેળવી લાવીશ. જો આ કોટવાળના લયથી કાર્ય કર્યા વિના એમને એમ પાછો ફરે તો મોહ જેવા સ્વામીના ઉત્તમ પ્રસાદનો અનુભવી કેવી રીતે થાઉં? આ પ્રમાણેના દંલના સમાચાર સાંભળીને મોહુરાજ વિલગ થયે અને આકાશમાં નજર ખાંધી (ઉંચું જોઈ)ને ગળગળો થઈ કહે-

લાગ્યો કે “હે અનેક પ્રકારની બુદ્ધિના આધારભૂતા હે મારા સ્વતંત્ર
 રાજ્યરૂપ ધરના સ્તંભરૂપ! હે આરંભના સંરંભમાં સફળતા પામનાર
 દંભ! તું વિજયવાન થા. હે શત્રુના સમૂહને વિષે સિંહ તુલ્ય દંભ!
 તું આવ, તું આવ, મને દર્શન આપ, તું તો મારા પ્રસાદના
 જલ રહિતજ છે. આ તું શું બોલ્યો? (અર્થાત્ આવો વિચાર તા-
 રા મનમાં ક્યાંથી આવ્યો?) વૈરીથી ભય પામીને મારા સેવકોનો
 સમુદાય જ્યારે શિયાળ જેવો થઈ ગયો ત્યારે હે સત્ત્વને ધારણ કરના-
 ર દંભ! તે એકજેજ તે વૈરીને વિષે સિંહની માફક આચરણ કરું છે.
 ઉત્તમ સેવકો સ્વામીને અર્થ પોતાના પ્રાણ પણ તૃણની માફક
 ગણે છે. આવી સેવાની રીતિ બીજા સર્વ સેવકોએ સાંભળી છે પ-
 ન્ તારે વિષે તો તે રહેલી છે. હે દંભ! તનેજ અવલંબીને રા-
 જ્યો બુદ્ધમાં શત્રુના સમૂહને છતે છે. તારા વિના લોક મંળમી
 કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ થતી મેં કોઈ ઠેકાણે જોઈ નથી. બુદ્ધમાં,
 રાજકુળમાં, અરણ્યમાં, દુકાનમાં, નાટકમાં, જળમાં અને સ્થળમાં
 તને એકનેજ આગળ દરીને મનુષ્યો સંપદા (લક્ષ્મી) મેળવે છે.
 હે વીર પુરૂષ! અત્યંત તેજવાળા વચક્ષા મણિ વિના મોતીની મા-
 ગા જેમ પ્રભારહિત દેખાય છે તેમ તારા એક વિના આ મારી
 સભા આજે પ્રભારહિત થઈ ગઈ છે. ”

આ પ્રમાણે મોહરાજા શોકાતુર થયે સતે મહા સત્ત્વવાળા કો-
 ધાદિ સુભટો પોતાની મેળેજ દંભની ણગર મેળવવાને માટે કો-
 ટ્યા. તે સુભટો વિવેકના નગરની નજીકની બૂમિમાં આવી પહોં-
 ન્યા, પણ સમુદ્રની માફક તે નગરીમાં પ્રવેશ કરવાને સમર્થ થયા
 P. Ch—૮

નહિ; ત્યારે તેઓ એકઠા થઈને વિચાર કરવા લાગ્યા કે—‘આમ ને આમ (દંભની તપાસ કર્યા વિના) પાછાં વળતાં તો આપણને લજ્જા આવે છે માટે કાંઈપણ કરીને જઈએ તો ઠીક.’ એ પ્રમાણે અભિમાનના સ્પુરવાથી કેટલાક વિવેકના માણસોને તેઓએ બંદીવાન કર્યા. કુરૂટી (કુરડને ઉકુરડ) આદિ સાધુઓને ક્રોધે, બાહુબળી સરખાને માને, કેસરી પ્રમુખ સાધુઓને લોભે અને રથને મિ આદિ સાધુઓને કામસુભટે પકડી લીધા. આ પ્રમાણે તેઓના પકડવાથી ગર્વ કરતા અને પાછા ફરતા ક્રોધાદિ સુભટોના હાથમાંથી બાહુબળી સરખા વીર પુરૂષો તો નાસીને પાછા પોતાને ઠેકાણે આવી પહોંચ્યા, એટલે બીજા કુરૂટી સરખાઓને તેઓએ વિશેષ પ્રકારે બાંધ્યા અને તે મહા લયવાળા (કુરૂટી આદિ)ઓને તેઓ મોહરાજની આગળ લઈ ગયા. આ શત્રુના પક્ષમાં રહ્યા હતા એ કારણથી મોહરાજએ તત્કાળ દુર્ગતિરૂપ બંદીખાનામાં નાખીને તેઓને મહા કલેશના લોગવનાર કર્યા; તોપણ મોહરાજને દંભ સંબંધી શોક ઓછો ન થયો. કેમકે પથરના લાલથી કાંઈ રત્ન ઝોવાયાનું દુઃખ નાશ પામે છે? નથી પામતું. તેથી ફરીને પણ પૂર્વની માફક શોકથી ઘેરાએલો મોહરાજ બોલે છે, તેવામાં અકસ્માત્ સલાના લોકોએ દંભને ત્યાં આવેલો જોયો. જેમ વર્ષાઋતુમાં આકાશ અનેક વણાથી સંકીર્ણ (મિશ્રિત) થાય છે તેમ દંભને જોઈને મોહરાજ હર્ષ, વિતર્ક, રોષ અને ઉત્સુકતા આદિ ભાવો વડે સંકીર્ણ થઈ ગયો. પછી નમસ્કાર કરતા દંભને રાજાએ સંભ્રમપૂર્વક ઉઠાડીને દૃઢ આલિંગન કરી સ્વાગત (તું) સુખે આ-

જ્યો. ઇત્યાદિ) અને ઘડીરની કુશળતા સંબંધી પાછા. કંઈ કે
 છે કે “ સ્વામીબંધુ સ્ત્રીએ જે હું તેને દુઃખનો સંબંધ હોયજ નહીં.
 સંદ્રભાષે અંગીકાર કરેલ મૂર્ખને શું ગિરદારી કહેશ માય? અર્થ-
 નાનકાપ. હે સ્વામી! હવે જે પ્રમાણે ન્યાનો છલિદ્વાસ છે અને જે પ્ર-
 માણે મેં ત્યાં ભેગેલ છે તે પ્રમાણે હું હું હું તેમને સાંભળો. જે વખતે
 કોટવાળના બયથી મેં આ મુળદોને પાછા વાળ્યાં ને વળાને નગ-
 રને સારી રીતે રક્ષણ કરાએલું અને કોટવાળની લીલના ભોળને ન-
 ગરમાં પ્રવેશ કરવાને માટે મેં અનેક પ્રકારના ઉપાયો વિનખ્યા,
 પણ બીજા કોઈ ઉપાય ન જણાયાથી અને તત્કાળ બુદ્ધિ હિરણ્ય
 થવાથી હું તે નગરમાં રહેવાવાળા મલા ધાર્મિક પુરુષોના જેવો વે-
 પધારી ધાર્મિક થયો. ગાંધી કોઈ ઠંકાણું મેં ગ્રાધુનો વેપ લીધો, કે-
 ઈઠકાણે આવકનો વેપ લીધો, એમ નિઃશંકપણે જેમ મૃદુર્ય પોતાના
 ઘરમાં ફરે તેમ હું તે આખા નગરમાં ફર્યો તે નગરમાં ચારિત્રભાવના-
 થી રહિત મનવાળા અને ચારિત્ર ધારણ કરનારના વેપમાં રહેલા મેં
 દેવળ આણવિકાને માટે કેટલાંએક મન સંબંધી દુઃખો સદન
 કર્યા. કોઈ વખત આધ્યાર્ચની મુદ્રા (પદવી) થી સલામાં ઉંચા આ-
 સન ઉપર જોડેલો હું બંદીવાનોથી બોલાના મારા મુળોને સાંભ-
 લીને મારા હૃદયમાં મારા (ખરાબ) ચરિત્રથી હસતો હતો.
 તીર્થાદિકમાં એકાંતે ખાઈને ‘ હું ઉપવાસવાળો છું ’ એમ બીજાને
 કહેતો હતો. હું પોતે અન્ન (મૂર્ખ) હતો છતાં કોઈ ઠંકાણે જઈ કો-
 ઇને પુછીને (હું ભણેલો છું એમ જણાવવા માટે) તે જ્ઞાનને બી-
 વાની આગળ વિસ્તારથી જણાવી આપતો હતો. અવશ્ય કરવાનાં

(પ્રતિકમણાદિ) કાર્યો સત્રે તો હું જેમ તેમ કરતો, પણ લોક-
માં તો હું કીર્તિવાન થાઉં એ કારણથી દિવસે તો વિધિપૂર્વક વિશે-
ષ પ્રકારે કરતો હતો. અંતઃકરણમાં તો મત્સરથી ભરેલો હતો
છતાં મલામાં જાને આંખોને સંકોચિત કરતો સંસારથી ભય પા-
મેલા છયોની માફક સમતા રસની દેશના આપતો હતો. પીત્ત
સાધુને મારવાને હું ઉદ્યમવાન થયેલો હોઉં તેવામાં માણસોને આ-
વતાં જોઈને 'હે મુનિ! માફ કહેવું તું માન અને આવી આકરી ત-
પસ્યા તું કર.' આમ (અપરાધ છુપાવવાને) કહેતો હતો. દિવસે
ધર્મધ્વજ (આયો-રજોહરણ) ધારક થઈને શ્રાવકના સમુદાય પાસે
વંદાવતો હતો અને સત્રિએ માથે પાઘડી પહેરીને નીચે સ્થાનોમાં
કરતો હતો. કોઈ વખત વેર લેવાને માટે સાથળની નીચે શુભ શ-
સ્ત્ર રાખતો હતો. અને શુદ્ધની આગળ બાણતો બાણતો તેના પગ
માં ફોટતો હતો. છતાં હું તો ચક્ર રહ્યો હતો. બાવવાળો
યથે નહોતો. કોઈ વખત શ્રાવકનો વેપ લઈ ખેડા તોલા માયા-
દિ રાખનારની નિંદા કરીને મારી દુશ્મને વિશ્વાસ પામેલા ચાહકો
ને હું હુલોડતો હતો. કોઈ વખત મુખે નવકાર મહામંત્રનો જાપ
કરતો કરતો સાધુના ઉપાશ્રયે જતો અને સત્રિએ સાધુઓની ઉપ-
ધી અને ધનકાના ધનની વચ્ચે ચારી લેતો હતો. ધોએલાં ધ્રુ-
વ વચ્ચે ખેડેલી, મુખકોષ ધારણ કરી, મંદિરમાં જઈ, પાપાળની
મૂર્તિની પૂજા કરીને હું ધાતુની પ્રતિમા ઉપાડી જતો હતો. એક
દિવસે કપડી શ્રાવક જે હું તેને કેટલાક સમર્થમિત્રો (એક ધર્મવા-
ળો) પાસેના મહાનમાં લઈ ગયા અને (આશ્ચર્યચક્રાવૃત્તિ) તેઓએ

મને ઘણું માન આપ્યું, ત્યારે મેં સત્તિએ તેઓનું સર્વ ધન હુંડી લીધું હતું. મેં દોઢ વખત લોભથી ધનને માટે 'મારા સાંપડ્યોને જાંદીવાન કર્યા છે' (તેને છોડાવવાને માટે ધન જોઈએ છીએ, દોઢ આપો) એમ કહીને જુડી રીતે સિંકુક ઘણું ધર પર પ્રત્યે ધન માગ્યું હતું. એમ વિચિત્ર પ્રકારના વેપ ધારણ કરીને તે નગરમાં નિર્ભયપણે કીડ કરતાં મેં જેવી રીતે આપું નગર જોયું છે તે પ્રમાણે તમને જણાવું છું. લોકોનું રક્ષણ કરવાને માટે તે નગરને નિયમ અધન (શાંત, સતીય, તપ અને સ્વધ્યાયાદિ) નામનો ઉચ્ચ અને ઉત્તમ મત્તરૂપ કાંગરાથી શોભિતો કિલ્લો છે. તેની દરતી વ્યાસધણેલી, લક્ષ્મીવટે મુંદર શોભાવાળી, ઘણા ઉંચાણને લીધે માખી શકાય નહીં તેવી અને યજુઓથી યોગાંગી ન શકાય તેવી પુણ્યવાસના નામની ખાઈ છે. તે કિલ્લાને આસા વિશ્વ, અપાય વિશ્વ, સંસ્થાન વિશ્વ અને વિપાક વિશ્વ (એ ચાર ધર્મધ્યાનના પાયા-બેઠ) નામના નગરીની લક્ષ્મીના મુખ હોય તેવા ચાર દરવાજા છે. તે નગરમાં સાધુઓને રહેવા માટે શુભ ભાવનારૂપ સુનાથી ઉજ્જવળ દરેલા અને ઉચ્ચ ઉચ્ચતર ભૂમિકાવાળા સત્પરિણામ રૂપ આવામો છે. પ્રાક્ષર્યના અદાર બેઠરૂપ અદાર વર્ણો મર્યાદાવંતે તે નગરમાં વ્યવસ્થાપૂર્વક રહે છે, અને ઈંદ્રાને પણ માનનીક સંઘરૂપ મહાજન ત્યાં છે. યોગીઓને લાયક આગનોરૂપ દુકાનો પુણ્યરૂપ કરિઆણાંના સમૂહથી ભરેલી છે. અને પોતાને તથા પરને વિષે અરખાપણાવાળા સમતારૂપ નિર્મળ રસ્તાઓ છે. છાયાથી મનોદર આરામો અને ખાલ્ય શુભરૂપ

કદથી પાલન કરેલા પુત્રો પણ માઆપના શત્રુ થાય છે, ત્યારે ત્યાં આવેલા પરદેશીઓની સાથે પણ ત્યાંના લોકો ત્રગા લાઇઓની માફક રહે છે. આ નગરીમાં મહેનત કરતાં છતાં પણ લાલ થયે એ સંશયવાળો છે ત્યારે તે નગરમાં થોડી પણ મહેનત કરી હોય તો નિશ્ચયે તેઓને લાલ મળે છે. આ નગરીમાં જમણા લાલ થવાથી જ્યારે વેપારીઓને ઘણા હર્ષ થાય છે ત્યારે ત્યાં થોડા પ્રયત્નથી અનંતો લાલ મળવા છતાં તે લોકો ખીલકુલ ગાલિમાન કરતા નથી. તે નગરમાં ગ્રાહકથી જે લાલ થાય છે તેને હું કોની સાથે ઉપમિત કરું? (અર્થાત્ તે લાલને કોની ઉપમા આપું?) કે મુકે અડદના બાકળા જેટલું ગ્રાહકો (સુપાત્ર સાધુઓ) ને આપવાથી (ખંધાયેલ પુત્રથી) દેહીખ્યમાન કરોડો સોનેયાનો લાલ થાય છે. હે મહારાજ! તમારા રાજ્યમાં અધિક મહત્વવાળા ઈંદ્ર અને ચક્રવર્ત્યાર્ધિક જે છે તેઓ તે નગરમાં રહેલા અલ્પ ઋદ્ધિવાળાનું પણ દાસપણું કરવાને ઇચ્છે છે.

આ પ્રમાણે તે નગરની શોભા જોવાવડે નેત્રને આનંદિત કરતો હું (દંભ) એક વખત રાજસભામાં ગયો અને ઉભો રહ્યો તો ત્યાં સહલાવરૂપ મહેલની અંદર સાધુઓની સોળતરૂપ પર્ષદામાં સત્ત્વ નામના સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, મહાન્ કાંતિમંડળવાળા, હૃદયની પટુતાવડે ગુરૂના આદેશરૂપ શ્રવેત છત્ર ધારણ કરેલ છે જેણે એવા, લક્ષ્મી અને લજ્જાનરૂપ વારાંગનાઓ પાંચ આચારરૂપ મનોહર ચામર વિંને છે જેને એવા, કર્મ વિવરરૂપ છડીદારથી મહાજન જેની પાસે લવાયેલ છે એવા, આત્મજ્ઞાનના બાણ ગાય

કરવાવાળાઓ જેના ઉત્તરણ શુભવૃદ્ધ ગાઇ રહ્યા છે એવા, શુભ
 સેવ્યારૂપ નરીએ રચેલા તાટકને ભોવાની ઇચ્છાવાળા, નિશ્ચય અને
 અવધારરૂપ નેત્રના પાત (ભોવા) થી ત્રણ જગત (નું સ્વરૂપ) બહો-
 લ છે જેણે એવા, બુદ્ધિના આઠ શુભરૂપ વંઠ પુરુષોએ ઉત્કંઠાપૂર્વક
 જેના ચરણનું સેવન કર્યું છે એવા, શુભરૂપ આભરણના સંમૂહથી
 ઉત્પન્ન થયેલ કાંતિથી દેદીપ્યમાન, આચાર્યના છત્રીય શુભની સમૂ-
 તિરૂપ છત્રીય પ્રકારના આયુષ્યમાં પરિધમ કરેલ છે જેણે એવા,
 અતિ લીક્ષુ અને દેદીપ્યમાન ખડગ દંડરૂપ ભુવનક છે અંતઃકાંર
 જેનું એવા અને વિચાર નામના બાળમિત્રની આંધે બંધે એ-
 ક્યતાને, પ્રાપ્ત થયેલ હોય તેવા પ્રિય દર્શનવાળા વિવેક
 રાજાને મેં ભોલે તેમજ નિરંતર પવિત્ર એવી તત્ત્વરૂચિ નામની
 તેની પ્રદર્શણી કે જેનું મુખ સ્નેહથી તે (તત્ત્વરૂચિ)ને ઘણું
 વદાલે। વિવેકરાજ પમલે પમલે ભેષા કરે છે તે પણ ભેયું.”
 આ પ્રમાણેનાં દંભનાં વચનો સાંભળી મોહ બોલ્યો—“ કાર્યના
 પ્રારંભમાં જે સ્ત્રીનું મુખ જુએ તે શું પુરૂષ કહેવાય?” આમ કહી
 હાસ (મજકરી)થી બોલીને તેણે દંભને કહ્યું કે—“ કહેા દુરે આગળ
 શું થયું?” દંભ કહે છે કે “ તે (વિવેકરાજ)ને ભવવિરાગ
 નામનો ન્યાયવાન પ્રથમ (મોટો) પુત્ર છે, જેણે પિતાની સહાયથી
 ક્યા બળવાન હોવાને છતાં નથી? અર્થાત્ ધણને છતાં છે
 તેને બીજા પણ સંવેગ અને નિવેદ નામના યયુને છત્રવાવાળા
 બે પુત્રો છે કે જેમાંનો એક એક પુત્ર આ જગતની મુદ્ધિ (રચના)-
 ને મૂળથી ઉન્મૂલન કરવાને સમર્થ છે, કપરાંત પદાક્રમમાં બાંધે

ગીરજની અધિકારી (દેવીઓ) હોય નહીં તેવી તેને દયા, મિત્ર-
 તા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા એ નામની ચાર પુત્રીઓ છે. સમ્ય-
 ગદૃષ્ટિ નામનો તેને મહાઅમાત્ય (મધાન) છે, જેની ચાતુર્યે પ્ર-
 શંસા કરે છે, અને જેના દર્શન વિના પ્રશન્ન કરેલો વિવેકરાજ
 પણ વૃથા છે. તે (વિવેકરાજ) ના સામ્રાજ્યરૂપ વંશને દેકો આ-
 પવાને રાજા (દારણ) સમાન માર્દવ, આર્જવ, સંતોષ અને
 પ્રશમ નામના ચાર સામંત રાજાઓ છે. તેને સાત તરવ (જીવ,
 અજીવ, આદ્રવ, મંવર, નિર્જરા, ણંધ અને મોક્ષ) ના અવળોધ
 રૂપ સમાંગ રાજ્ય છે અને દાનાદિ (દાન, શિયાળ, તપ અને ભાવ)
 ચાર ધર્મના બેદોરૂપ ચતુરંગ સેનાનું જળ છે. તેને વિમળઓધ
 નામનો કોટવાળ, ઉત્સાહ નામનો દંડનાયક, સદાગમ નામનો
 ભંડાર અને ગુણુસંપ્રદ નામે કોડાર છે. તેને સૂર્યોપશમિક-
 ભાવ નામનો દાણ લેનાર દાણી છે અને સર્વ મનુષ્યને પ્રિય
 ન્યાયસંવાદ નામનો નગરશેઠ છે. પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર
 (આગમચ્ચવહાર, શ્રુતચ્ચવહાર, આજ્ઞાચ્ચવહાર, ધારણાચ્ચવહાર
 અને જીતચ્ચવહાર) તે તેના કારણિયા (પંચાયત કરનારા) પુરૂષો છે,
 અને સામાયિક આદિપદ્ધર્મના અનુદાન કરાવનાર પડાવશ્યક (સા-
 માયિક, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, વંદનક, પ્રતિક્રમણ, કાર્યોત્સર્ગ અને પ્ર-
 ત્યોજ્યાન) નામે તેને પુરોહિત છે. નવ રસના જાણનાર એવા તે
 (વિવેક)ને રસોયા તરીકે ધર્મોપદેશકો છે અને પાપની શુદ્ધિ
 કરનાર પ્રાયશ્ચિત્ત નામનો જળાધ્યક્ષ (પાણીખાતાનો ઉપરી) છે.
 તેને શર્યાપાલ તરીકે સમાધિ જનનભાવ (સમાધિ ઉત્પન્ન કર-

નાર બાપ) છે અને ધર્મગ્રામવિવર્ધન (ધર્મના રાજની વૃદ્ધિ કર-
 ના) નામે કથગીધર (પાનગ્રીય આપનાર) છે. વગી શુભ આ
 કથાશ્રાવ્ય નામના બાપથી ગર્વિત એવા કદોડો તેના મુખડો છે
 કે જેઓના બાપનું વર્ણન કરવાને માત્ર પુરુષો જ સમર્થ નથી.
 આ સર્વે જાણુ હુશિયાર, પ્રસિદ્ધ, પુદ્ગમાં નહીં પણ તેવા,
 જાન્ય બોલવાવાળા અને કેઈ પણ પ્રમાણની અભ્યુચિત (પગાર)
 લીધા વિના સ્વાગીનીની પાછળ ચાલનાર છે. આ પ્રમથે વિવેક
 રાજની માયામાં હતું એના દુતો તેવામાં વિમલવેદ્ય નામના કોટો
 વળે ત્યાં આપીને આ પ્રમાણે પાકાર કર્યો—“હા મનુ! હું નહીં
 હું તો ત્યાં જાણુ મોહરાજની મેનાના મ.વૃન્દા, જેમ જાણે મોહ-
 રાને હાઈ સમ તેમ અગ્રમાતૃ આપણા નગરનો કેટલોક માણુ-
 મેને હાઈ ગયા છે. તેમાંથી કેટલાંએક પાડે વગી આપ્યાં છે અને
 કેટલાંએકને તો તેઓએ છાંધી લીધાં છે. અરુ! અરુમિત પુરુ-
 મોએ આજેની ક્રિયા નિષ્ફળ રાખી નથી. આટલે છે મનુ! કે હું
 આજે કદો કે જેનેમને પ.દ. માગી લેવું” આ વચને, સંજાત
 સાંધ કેવળી કપાસમાળ આ.હ.પ.સર કમેલ છે જેના એવે
 મુશ્કેલ વિવેક રાજ બોલવા જાન્યે કે “અરુ! મું કાપુની
 પરાજનક મું આનરૂપ કુલ્યે આ.હ.પ. મહં છે? નિષ્કામ્યે
 આ મનુ! મનુની પરાજય પ્રમથને નટેજ મું કરી છે? કે અ-
 ગામુદ્ય વિવધર (સર્વજ્ઞ) આ.સ.ક. નિર્વિગ્નજ રાજી નહીં પણ
 ન. ધર સમજ તે મોહરાજ આજે આટલે કાપુ છે તે જાણુ
 પૂને કો દરે છે જાણુ મહં ન.ન. રાજ્યને સં. કેવળી સ્વામ

રાજે છે, તે દુર્ગા હતો ત્યારે પણ વાઘના ગરબાની માફક મને
 મારવાની ઈચ્છાવાળો હતો તો હમણા તો તે વળી મોટાઈ પામ્યો
 છે ત્યારે તો મારી વૃદ્ધિને તે હવે કેમ ચાહુન કરશે? રાજ્ય છે અ-
 ને શત્રુ પણ છે. આ જે વસ્તુ વિરૂદ્ધતા પામે છે, કેમકે સંપૂર્ણ
 અધિકારનો નાશ કર્યા વિના શું સૂર્ય ઉદય પામે છે? તે મહાશત્રુ
 છતાં (હું રાજા છું એવી) મારા ઐશ્વર્યની કથા વૃથા છે, કેમકે જે-
 ના માથા ઉપર મુદ્ગર ઉગામેલો છે એવો માટીનો ઘડો કેટલા
 વખત સુધી ટકી શકવાનો છે? મારે હે મહાઅમાત્ય! હે જાતિવાન
 રત્નની માફક ઉજવણ! શુદ્ધ બુદ્ધિના નિધાન! અને રાજ્ય રૂપે-
 વહીના વિદ્યામમંડપ! તું મારી વાત સાંભળ—તું કાંઈક એવો
 ઉપાય કર કે જેથી આ રાજ્ય ઘણાકાળ પર્યંત વિસ્તાર પામે, અ-
 ને ભય દેવાવાળા વૈરીના વંશને હું મૂલથી ઉન્મૂલન કરી નાંખું.”
 રાજાના આવા આદેશથી એકાંત હિતકારી સમ્યક્ત્વ નામના
 પ્રધાને શુરૂપ જ્યોતિષી (જ્યોતિષ જાણનાર)ને રાજ્યની વૃદ્ધિ
 અને શત્રુકુળનો ક્ષય થવાનું કારણ પુછ્યું. જ્યોતિષી કહે છે કે
 “હે રાજાને ગૌરવ કરવા લાયક પ્રધાન! આ વાત હિતની ઈચ્છા-
 એ વૃદ્ધ પુરૂષ પાસેથી પામેલા શ્રુતજ્ઞાનથી પહેલાં પણ હું જાણ-
 તો હતો, હવે સાંભળો—અવચન નામનું શહેર પ્રથમ તમારું
 જાણેકુંજ છે, તેનું દાતા, દિવ્યવાન અને દયાવાન સર્વજ્ઞ મહારાજા
 ચાલણ કરે છે. તેને કેવળ શ્રી (સંપૂર્ણ-કેવળજ્ઞાન) નામની
 નિરંતર સાથે રહેવાવાળી રાણી છે, જેની દૃષ્ટિથી તે લોકાલોકના
 વૃત્તાંતને જુએ છે. તે (કેવળશ્રી)ની સાથે એકાંતે નિરંતર સુખ

ભોગવવાની ઈચ્છાથી પોતાના સભ્યની સ્વર્ગ સ્થિતિ તે મહારાજને
એ વિવેકને માંગી છે. પરંતુ જ્યાંમુધી સ્વસ્થિતિ છે ત્યાંમુધી સ્વ-
ર્ગ મહારાજને અને વિવેકને આ સર્વ અર્પણના લોકો શિદ્ધ વિ-
દ્યાવાળા પુરુષોની આશ્ચર્ય જે રૂપ કરીને દેવે છે. તે સર્વ મહારા-
જને અનંત પરાક્રમવાળો સંવર નામનો એક સામંત છે. તે
એકલો પણ સંસારમાં સંન્યસદિત મોહરાજનો નાશ કરવાને સ-
મર્થ છે. તેને સીના શુભાવટે મુખ્યતાને પામેલી સુમુક્ષા
(મોક્ષની ઈચ્છા) નામની સ્ત્રી છે, જેનું સ્વરૂપ અને સૌંદર્યતા જે
યોગીદ્રા હોય છે તેજ જાણી શકે છે (જીજ્ઞાસા જાણી શકતા નથી).
તે સંવર અને સુમુક્ષાને વિધેને દ્વિતકારી અને મહા પરાક્રમવા-
ળી, સંયમશ્રી નામથી પ્રસિદ્ધ પામેલી એક પુત્રી છે જે દેવોને
પણ હુલ્લ છે. જ્યારે તે નિર્દોષ શરીરવાળી સંયમશ્રીને વિવેક
પરણેશ ત્યાગેજ નિમિત્તના જાણકારોએ તે (વિવેક)ના શત્રુકુળનો
શય (જ્ઞાનમાં) દીડો છે. આ સંયમશ્રીને પાંચ સમિતિ અને ત્રણ
ગુણ (ધર્મો, ભાષા, એપણા, આદાનભંડમત્તનિષેપણા અને પા-
રિકાપનિકા; મનગુણ, વચનગુણ અને કાયગુણ) નામની આડ
સામીઓ છે જેઓ તેને નિરંતર આધીન છે. તેમાંથી એક એક
પણ મોહના રાજ્યાદાહને ધસી કાઢે તેવી છે.

(તે આડ સામીઓનું પરાક્રમ દર્શાવત દ્વારા જતાવે છે—)

ધર્મરૂચિ મુનિની ધર્મો સમિતિ (મંયમની અને આત્માની
વિરાધના ન થાય તે માટે રસ્તે યુગ પ્રમાણ દષ્ટિ કરી વેદર્થને આ-
લવું તે) એ અને યક્ષમંદિરમાં રહેતા કરકંડુ ઋષિની ભાષા સ-

મિતિ (કાર્યપ્રસંગે નિર્દોષ, સત્ય, હિતકારી અને પ્રિય ભાષા બોલવી તે) એ, મોહનો નાશ કર્યો છે. વજ્રસ્વામીની એપણા સમિતિ (જેંતાળીશ દોષ રહિત આહાર, પાણી, વસ્ત્રપ્રમુખ લેવાં) દેવની પરીક્ષામાં અને ચોથી આદાનલંકમત્તનિષ્ણેપણા સમિતિ (વસ્ત્ર, પાત્રાદિ દૃષ્ટિથી દેખી, રજોહરણથી પુંજ નિર્જીવ જગ્યાએ લેવાં મુકવાં તે) વલ્કલચીરીની ઝડની છાલનાં વસોની પ્રત્યુપેક્ષણા (પડિલેહણા)માં અખંડિતપણાને પામી છે. મળેલા મોદકનું ચૂર્ણ કરતાં ઢંઢણા રાણીના યુત્ર ઢંઢણુકુમાર મુનિને પાંચમી પારિષાપનિકા સમિતિ (સદોષ તથા સજીવ આહાર પાણી, ખેળ, પરિશ્રવણ, ઉચ્ચારાદિ નિર્જીવ પ્રાસુક જગ્યા ઉપર તજવું તે) મોહનો નાશ કરવાને હેતુભૂત થઈ છે. કર્મની મલિનતાની નિંદા કરતાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને મનોગુપ્તિ (મનને કાંઈપણ વિચાર કર્યા શિવાય સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં નિર્વિકલ્પપણામાં રાખવું અથવા દુર્વિચારથી રોકી સદ્વિચારમાં પ્રવર્તિત કરવું), કૈાચપક્ષીના (જવ ચણવાના) અપરાધને જાણતાં છતાં (તેનો ખચાવ કરવાને માટે) નહીં બોલવાવાળા મેતાર્યમુનિને વચન ગુપ્તિ (કાંઈપણ ન બોલવું-મૌન રહેવું) અને આપદાને વિષે પણ (ડીડીઓએ શરીરને ચાલણી જેવું કર્યું છતાં પણ) કાયોત્સર્ગ ધ્યાનથી ચલાયમાન નહીં થતાં સ્થિર રહેનારા ચિદ્વાતીયુત્ર મુનિને કાયગુપ્તિ (સ્થિર આસન, હાલવું ચાલવું નહીં તે) મોહને હુણનારી થઈ છે. જેની સખીઓ પણ શત્રુનું ચૂર્ણ કરી નાખવામાં સમર્થ છે તે સંયમશ્રીનું જાળ સાંભળીને દેવો પણ (આશ્ચર્યથી) મસ્તક ધુણાવે છે તે ખરેખર યુ-

દાન છે. તેના પરણવાના પ્રારંભથીજ દંબાદિકની સાથે મોહ, ઉ-
 દ્વેષ લાગેલા વૃક્ષની માફક (ઉદ્વેગ લાગવાથી જેમ વૃક્ષ ડાળવે, ડા-
 ળવે નાશ પામે છે તેમ) શત્રુદષ્ટિ નાશ પામશે. (નિમિત્તિઆએ
 પ્રધાનને આ પ્રમાણે કહેલું. આંબજતાંજ જે સ્ત્રી કરવાનાં કામગી-
 આતુર થયેલો વિવેક બોલવા લાગ્યો કે “હે તાત ! (હે તાત !
 એ એક જાતનું સંબોધન છે, પણ પિતાવાચક નથી.) હું સ્વભા-
 થીજ કામગી છું માટે આ (જે સ્ત્રી કરવાની) વાત આંબજીશ પણ
 નહીં. જેના ઘરમાં સતી અને પુત્રવાળી એક સ્ત્રી વિદ્યમાન છે છ-
 ત્તાં તે સ્ત્રીના મનને શક્ય સરખી બીજી સ્ત્રી જે પુરૂષ અંગીકાર
 કરે છે તે પુરૂષ પાપથી લેખાય છે. જે પુરૂષને જે સ્ત્રીઓ છે તેના
 બંને ભવ (આ ભવ અને પરભવ) એક બીજી સ્ત્રીઓના અપરાધને
 એક બીજી પાસે નિરંતર છુપાવતાં, અવશ્ય બ્રાહ્મ થાય છે. (અર્થા-
 ત્ આ ભવનું કે પરભવનું સાધન તે કરી શકતો નથી.) કારણ
 વિનાનો કલેશ કરવાને બીજી સ્ત્રી કૃત્રચિત્રક (કાળો ચિતરો કહેવાય
 છે તે એક જાતની વનસ્પતિનું મૂળ છે કે જેનાથી વગર નિમિત્તે
 મનુષ્યોને આપસમાં કલેશ થાય છે) ના મૂળ સરખી છે અને સ્વા-
 મીનું સુખ હરી લેવામાં બાવબાનો શૂળ છે. જેમ કામગીને
 માટે શ્રદ્ધા કરેલો ઘેટો ચીર આવવાને ઉભો થાય છે તેમ
 સુખને માટે સ્વીકાર કરાયેલી બીજી સ્ત્રી સુખના નાશને અર્થ
 થાય છે; એક સંધ્યા (પ્રાતઃસંધ્યા) પાગીને બીજી સંધ્યા (રાત્રિ
 સંધ્યા) પ્રત્યે જતો સૂર્ય તેજથી બ્રહ્મ થાય છે, અને એક દ્વિતીયા
 (શુકલપક્ષની) મૂકીને બીજી દ્વિતીયા (કૃષ્ણપક્ષની) ને પ્રાપ્ત થતો

અંદ્રમા ક્ષય પામે છે. તેવીજ રીતે જીજી સ્ત્રી પરણવાથી મારા તે-
જથી બ્રાહ્મ થાઉં માટે મારે જીજી સ્ત્રી કરવી નથી.” આ પ્રમાણે
જોલતા વિવેકને જોઈ કાંઈક હસીને તરવરૂંચિ જોલવા લાગી—“હ
હદીશ! સદ્ભાવને ઠેકાણે આવી કૃત્રિમ લીરૂતા (ભય) શામાટે રાખે
છો? ઘણી સ્ત્રીઓવાળા ભત્તારને વિષે પણ ઉત્તમ સ્ત્રીઓ પોતા-
ની ભક્તિનો ત્યાગ કરતી નથી. જીજીઘણી નદી (નદીરૂપ સ્ત્રીવાળા)-
ઓવાળા સમુદ્રને વિષે ગંગાનદી મંદ આદરવાળી નથી. સ્ત્રીઓ-
ના ધર્મ (કરુણ-કર્તવ્ય-સ્વભાવ-લક્ષણ-અવહાર-લાયકાત) જીજી
છે અને પુરૂષોના ધર્મ પણ જીજી છે, કેમકે વૃક્ષોના અને લતાના
ધર્મ એક સરખા હોતા નથી. વૃક્ષની સાથે ણંધાયેલા હાથીઓ
ઉભા રહે છે, પણ વલ્લી(વેલડી)ની સાથે ણંધાયેલા હાથીઓ ઉભા
રહેતા નથી. તેમ પુરૂષો સર્વ કામને માટે લાયક છે અને સ્ત્રીઓ
તો માત્ર વિલાસ કરવામાંજ એક રસવાળી હોય છે. જો સમુદ્રની
માફક મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન કરે તો ઘણી સ્ત્રી કરતો છતો પણ પુ-
રૂષ અપરાધી નથી. વિકલ દેહવાળો (આંધળો, લુલો, અશક્ત વિ-
ગેરે) સ્વામી મળ્યા છતાં પણ સ્ત્રીએ તેના આધારે રહેવું જોઈએ.
જીજી, તળાવ સુકાયે સતે માછલી સ્થાની પામે છે અથવા મરણ પામે
છે. હું સ્વામી તરફથી માન મેળવવાની અર્થી નથી પણ સ્વામીના
હિતની અર્થી છું માટે જેનાથી તમારો જય થાય તે સ્ત્રીને મારે
તેના ગુણને માન આપીને સેવવીજ જોઈએ.”

પોતાની રાણીનાં આવાં વચન સાંભળીને વિવેક કહે છે કે “હ-
વે સર્વ શત્રુઓને મેં જીતી લીધાજ, કેમકે આ પ્રમાણે શોકો પ-

જુ આપણમાં સ્નેહવાળી જેવું થઈએ છે એમાં નહીં નહીં રહે. જો
 મારે દે, મારી દે, વિદેશ ન હોય. વિદેશ, વિદેશી અને કેવળ
 ન વ્યવસ્થાપ્ય નામના પુરુષને જિનેશ્વરી પદ મેં મેં મેં. કેમકે
 તે જિનેશ્વર આદિ ૧૫૪ પ્રકાર છે, તેથી જાણના વાંચને. કેવળ
 આમાં કુદારી સુવ્ય જાણમણી કુમારિયા તે અને જાણવોડે. જો
 આ પ્રધાન જિનેશ્વરી પામે જાણવાને જિનાના માણુએને નવાર
 કરતો હતો, અને હું (દેવ) ને મમત જુનાં જાણુને જાણારી જામે
 આજ્યોર્ણ, મારે છે મારું. પુદ કરવામાં હું દુષ્ટીજાર હું અને મ
 વં આમણી જાણુર્ણ એમ પારીને (મારી જાણુર્ણ એવો) નવે જિજ્ઞાસ
 ન જાણના. દેશીજ્ઞાન થયેલા (મરવા-ઓગાવાને દીપેલા) દીવાની દ
 જાણી માફક જાણારી પિનાની દયા પવણીતુ પાછે એમ તમે જાણુને;
 જાણુને વિજ્ઞાનવાળું રાજ્ય, જલમ પરિવાર, જાણી, પુષ્કળ જાણ
 (જાણુ) અને પરિપૂર્ણ જાણુ-આ સર્વ જે પ્રમાણે વિવેકને છે
 તે પ્રમાણે તમારે નથી. વિવેકનું રાજ્ય દિગ્વિજય થયે અને પંચિત
 પુરો તમારા રાજ્યને, જેમ ઈંદ્રના શહેરની પામે બીજના
 મુકામને માને, તેમ માને છે. અહીં રહેલા જે જાણુને, જુવાનો,
 પુરો અને શ્રીઓ છે તે સર્વ વિવેકની પામે જાણી જાણી ચેરીની
 માફક તમને જાણવાને તમાર થયે (એમ જાણુને). તેના કેટલાક
 માણુએ મહામંત્રનો જાણુ કરે છે, કેટલાક રાજદિવસ યમ (તપસ્યા)
 કરે છે, કેટલાએક ઉપવાસાદિ યજ્ઞોને તિજણુ કરે છે અને કેટલા
 એક જાણુને વિનાશ કરવામાં ઉપયોગી એવા યજ્ઞો લાગે છે. આ
 પ્રમાણે તેના રાજ્યમાં તેના સર્વ મનુષ્યોને ઉદય તમારા વધને

માટેજ છે, અને તમારી નગરીમાં રહેવાવાળા લોકોને મુખની વાતો વડે લોભ પમાડીને તેઓને મોક્ષનગરમાં નિવાસ કરાવવાનું વિવેક હુમણું ધરે છે; પરંતુ હે નાથ ! નિગોદ નગરીમાં વસવાવાળા જીવા ઘણા હોવાથી તમારો આ વાસ ખાલી થાય છે તેની તમને ખબર પડતી નથી.”

આ પ્રમાણે દંભ પાસેથી બધા સંભાર સાંભળીને મોહ રાજા ‘હવે શું કરવું ?’ તેના વિચારમાં જડ થઈ ગયો, અને શાખાથી બ્રહ્મ થયેલા વાંદરાની માફક થોડીવાર તો નિશ્ચય શરીર રાખી રહ્યો. આ વખતે અવસરનો જાણુ પચ્ચશર (કામદેવ) નામનો તે (મોહ) નો પુત્ર શત્રુના વંશના વિસ્તારની ચિંતાથી મક્કિન મુખવાળા થયેલા મોહરાજાને વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે “હે તાત ! હું એક તમારા નાના સરખા ચાકર જેવો જીવતો છું છતાં આ પ્રમાણે તમે ખેદ શામાટે કરો છો ? તમારા શત્રુઓનો સમૂહ કે જેને મેં બંદીવાન કરેલ છે તે ખેદ પામો. પુત્ર છતાં પણ જો પિતા ચિંતાથી મુક્ત ન થાય તો નિશ્ચે તેનો હેતુ પુત્રનું દુર્ગળપણું અથવા પિતાનું અજ્ઞપણું છે (પુત્રની યોગ્યતા અયોગ્યતાને કે તેના બળાબળને તે જાણતો નથી.) જેમ મોતી છીપના નાશ માટે થાય છે તેમ કેટલાએક પુત્રો પણ પિતાનો નાશ કરવાવાળા થાય છે, અને સૂર્યની સાથે જેમ શનિ તેમ કેટલાએક નિસ્તેજ પુત્રો પિતાની સાથે વેર કરવાવાળા પણ થાય છે. જેમ કમળ સરોવરની શોભાને માટે થાય છે તેમ હું પિતાની શોભાને માટે થઈશ, પણ જેમ મેલ શરીરને કલેશને અર્થ થાય છે તેમ હું પિતાને કલેશને

અર્થે ધર્મશ નહીં. જો કે હું અનંગ (શરીર વિનાનો—લોકિક કહે-
વત છે કે કામદેવને મહાદેવે બાળી નાંખ્યો છે, માટે તે અનંગ
કહેવાય છે.) છું તો પણ હું પિતા છું! તમારા પ્રસાદથી આ જગતને
જીતવાને સંમર્થ છું. જેમ શરીર વિનાની કંડી (શીતને, શરીર વિ-
નાનું કહેયું એ સ્વૂળ વ્યવહારથી છે) પણ કાળવિગ્રેષ્ઠી (શિયા-
ળાની કાતુની સહાયથી) કોને કંપાવતી નથી? જેમ વડવાનાળ
અગ્નિ સમુદ્રને ગ્રાંથી બાય છે, તેમ વચનની રચનાથી શોભતા શત્રુ-
બળને હું શત્રની શ્રેણીથી ગ્રાંથી જઈશ અર્થાત્ નાશ કરીશ.”

કામનાં આવાં અભિમાનવાળાં (પિતાને સહાય મળી શકે તે-
વાં) વચનો સાંભળીને ‘હિ જુદિમાન! બહુ સાડું, બહુ સાડું’ આ
પ્રમાણે કહી તેની સ્તુતિ કરે. મોહ તેને કહેવા લાગ્યો કે ‘હિ વ-
ત્સ! આવા પરાક્રમે કરીને તું વંશને ઉદ્ધોલિત કરે છે અને સાં-
ભળવાવાળાની સભાને વિષે પણ પિતાના સદેહને તું બંધે છે
(ફર કરે છે). આ રાજ્યની ધુરા કોના ખભા ઉપર સ્થાપન ક-
રીને હું મુખી ધર્મશ? એ પ્રમાણે ચિંતાડપ સમુદ્રમાં ફુબેલો
એવો જે હું તેનો ઉદ્ધાર કરવાને તારી વાળી વદાળુની માફક આ-
ચરણ કરે છે. જેમ ધુળુ લાકડાની, ધૂમાડો અમિની, વ્યાધિ શરીર-
ની, ખુધ ચંદ્રમાની, લાખ વૃક્ષની અને કાદવ પાણીની શોભાના
નાશ કરે છે, તેમ કુપુત્ર પિતાની શોભાનો નાશ કરે છે, અને જેમ
તેજમતુરીને મોનું, પાપાળને બિંબ (પાપાળની ઘડાયેલી મૂર્તિ),
કાદવને કમળ, સર્પને મળિ અંને માટીને ભરેલો ઘડો શોભાને
માટે ધાય છે તેમ કુપુત્ર પિતાના પિતાની શોભાને માટે ધાય છે.

હે પુત્ર! આ સંપૂર્ણ રાત્રીના મગડાને તું નિશ્ચય કરી છતીશ, કેમકે આ તારો મહારાજ (ચિન્હ) દ્વરથી દેખતાં પણ ભયને માટે ધાય છે. (ભય ઉપજવવાવાળો થાય છે). આ તારો વહાલો આર્યિ વસંતનરુદ્ર, એકલો પણ અવગર પામીને સંપૂર્ણ નિશ્ચયે એવનાના કુલથી નિર્ધન કરવાને સમર્થ છે. બાળપણથી તારો વહાલો આ ઉન્માદ નામનો મિત્ર દારૂ પીધેલાની માફક જગતને કણુવારમાં પરવશ કરે (નેવે) છે. ભમરાઓ જેની આંદર રહેલા છે એવા, મનુષ્ય સહિત તારા પુણ્યરૂપ બાણો જાણે વિપત્તી સુક્ષ્મ હોય નહીં તેમ સ્વર્થવદે પણ એવનાને લેજો છે. હે પુત્ર! કુવિ દેવો તને સહાય કરવાવાળા છે. તેને પ્રાણાયામ અને આસનાદિ કરી નિરાશનું કરી છતાં પણ તે મનુષ્યના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી જ ભય છે. સર્વ સ્તોત્ર ક્રિયા આ શુંગારવસ, તારા મૈત્ર્યની ખેડે આત્મથી પ્રસોગ અને વિપ્રદાસ (દોષાવનું અગર લોભાવનું) અર્થે મેં રૂપ પારણ કરીને મૈત્ર્યનું સ્થાન કરવાને રહ્યો છે. આ મિત્ર આદર્શને નામનો પ્રધાન તારી આર્યિ રહ જવા જેવો છે; કેમકે જે દેવદિ (અદિશાસ્ત્રથી સુર, ધર્મ વિગેરે હેતુ) થી તારો મહારાજ વ્યવર્તે છે તેનેજ (હરિદુરદિગ્ને) દેવદિકાપણ આ પ્રધાન રહે છે. નિરુદ્ધ પ્રતિજ્ઞાથી રતિ અને પ્રીતિ નામની આ ખેડ તારી સ્ત્રીઓ છે. તેઓ સ્નેહથી દુષ્ટિએ એકંદરે યુદ્ધમાં તારા બળને વધારે કરશે. મનની અજ્ઞાત વાતનહીં રાત્રીની દશ અવસ્થા, રૂપ મેં તારી રક્ષા પુરીએ છે તેમજ મુ પ્રજાને. પણ પરાભવ તરીકે કરીને ભયનું કરે તેવી છે. અતરથી અમુદ અને મહારૂં છે.

તણ દિશ્વેને મુકવાવાળો તેમજ યોગામાં ચપળ મુકવાળો તા-
રા ક્રમ્યમાં સ્વેચ્છા પૂર્વે ચાંદ્રમાં કયા (વિરહી) શ્રીપુરુષને વિચ્છેદ
કરતો નથી? શ્રીની સાથે એછી (મિત્રાઈ, વાતચિત, આલાપ, વ-
ગેરે) કરવી તદ્દુપ યોગિની તારા રાજ્યની વૃદ્ધિને માટે કામલુટુ-
મણ્વદિ કરવાવાળી છે; અને વિકલા (શ્રી સંજાથી કયા, બોજન,
સંજાથી કયા, દેશ સંજાથી કયા અને રાજ્યસંજાથી કયા આ ચાં-
દ્ર વિકલા) રૂપ કયાં મહાનુ કરી છે જેણે એવી તે યોગિની કાંતે
મૂર્છા પમાડતી નથી? અર્થાત્ સર્વને પમાડે છે. કાનને અને નેત્ર-
ને પ્રિય આ ગીતકળા અને નાચ કળારૂપ કમારીઓ (કુતારીઓ)
જગતના મનુષ્યોનો નાશ કરવાવાળી નારી સાથે છે. જેની ગંધ
પણુ બીજાઓ મહાન કરી શકતા નથી એવો આ રાંગસાગર ના-
મનો નારો લાઈ કે જેણે મોટા સંગ્રામોના સમૂહનો નિર્વાહ કર્યો
છે તે પણ તારી પાછળ ચાલનાર છે. શણુગાર અને અતિ ક્ષિન્ન
આહારાદિ રૂપ, વેરીનું નિર્મોહન કરવામાં કિતકંડાવાળા, વંડ પુરૂષો
શું તારી પાસે નથી? અર્થાત્ તેવા અનેક વંડ પુરૂષો તારી પાસે
છે. આ મહિરા (દારૂ) નામનો નારો ચોધો તો અપૂર્વ છે કે જે
પ્રથમ મનુષ્યને નિર્ધન કરે છે, ત્યાર પછી ધૂર્ણિત કરે છે અને અ-
તે વિશ્વ (દારૂપીનાર) ને અચેતન કરી નાંખે છે. પાશ (પાસા)
રૂપ દાઢ જેણે વિન્તાદેવ છે એવો અને કોલાદલથી વ્યાકુળ ક-
ગારાઓથી ઝાડી રીને મેવાતો આ ઘૂલ (લુગાર) નામનો તારો સુ-
ભટ જગતને છતવાવાળો છે. કુતુહલ જેને પ્રિય છે એવો હાસ્ય-
રસ નામનો આ તારો વિદુષક છે કે જે નિર્લજ્જ ધર્મને રાજતઓ-

ને પણ અત્યંત વિદ્યમાન પમાડે છે. લાગુરુદિત, નિરંતર નવી-
 ન કેવાને મોળતી (રમણાવતી) અને નિરંતર નવી આ તારી કીડા
 જામની હાથી કોનાથી ફાટી શકાય તેવી છે? અભ્યંગ (તેલ વગેરે
 નું મોળાવું), સવન (એક ગતતનું સ્વાગ) અને ઉદ્વર્તન (લેપત કર-
 વું) એ આદિ આ તારા કનેડી લોકો દુઃખચ્છનીક એવા આ દેહ-
 ની પણ ચોલાના સંમૂહને વિસ્તારે છે. કાનને આનંદ આપે તેવા
 અને સાંભળતાં શરમ થાય તેવાં વચનોરૂપ તારાંવાણંત્રો છે, જે-
 ના ધ્વનિથી વજ્રધાતુની માફક શત્રુનું સૈન્ય ફોલા પામે છે, અભિ-
 માનરૂપ અખતર તારા મિત્રરૂપ થઈને યુદ્ધમાં તારી ચોખ્ખતા જણાવે
 છે. નિર્લજ્જપણરૂપ તારું શિરચાણુ (માથાનું રક્ષણુ કરનાર લોહનો
 ટોપ) શત્રુના વચનરૂપ બાણુના ભયને ભેદવાવાળું છે. લીલા (વિલા-
 સ)થી હળવે હળવે પગ સ્થાપન કરતાં આઠ મદરૂપ તારા હાથી-
 એ ભુલદંડરૂપ સુંઠ ઉંચી કરી છે જેણે એવા સત્તા ગર્જસ્વ કરી
 રહ્યા છે. ઇચ્છારૂપ નદીના કિનારા ઉપર આળોટવાથી વૃદ્ધિ પા-
 મેલા અને સર્વ ઇંદ્રિયોના વિપયનું ચણું કરનારા ઇંદ્રિયોના વ્યા-
 પારરૂપ આ તારા ઘોડાઓ છે. નિર્લજ્જતા રૂપ વાધના ચામડાથી
 બાંધેલા, અરુબલિત ગતિવાળા અને પૃથ્વીને કંપાવતા પાપમ-
 નોરથ રૂપ આ તારા રથો છે. પ્રેમ રૂપ દંડાધિપના આશ્રયે ર-
 હેલા અને શત્રુની સાથે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયેલા અઢાર બ્રહ્મચ-
 ર્યના ભેદરૂપ પદાતીઓ તારા સૈન્યમાં છે. જેને બ્રહ્મટીરૂપ ધનુષ્ય,
 તૃણારૂપ બાણુ, લાંબી વેણીરૂપ ખર્જ, વિલાસરૂપ લાલા, હારરૂપ
 પાશ, કંકણરૂપ ચક્ર, બરાબર બાંધેલા કંચુકરૂપ અખતર અને કેશના

સમુદરૂપ શિરશ્ચાણ (માથાનો ટોપ) છે એવી પ્રાત્વિકંબાવને પાસત્ત
 કરતી સ્ત્રીઓરૂપ યોદ્ધા તારે છે. હે પુત્ર! આ સેનાવટે શત્રુઓને
 છનાયેલાજ તું જાણ. કેમકે પાત્ર, તેલ અને દીવેટના યોગે દી-
 વો મહા અંધકારને પણ દૂંછે છે; તોપણ હે રાજનીતિના જાણી!
 તું કોઈનો પણ વિશ્વાસ કરીશ નહીં. કારણકે તેજવાન સૂર્ય પ-
 જી વિશ્વાસ રાખવાથી રાહુના મુખમાં પડ્યો છે. જુદિમાન પુર-
 પાને તું આશીન નથી અને તું જુદિમદણ કરવાવાળો, પ્રયત્નવા-
 ન, યોદ્ધા બોલવાવાળો તેમજ ધણું કરવાવાળો છે માટે જલદી ત્રણ
 જગતની છત મેજાવ. વળી નમ્મ રહેનારાઓ, કાપાલિકો, ભિક્ષુ-
 દો, મૂર્ખો, જટાધારીઓ, યોગીઓ, સ્ત્રીઓ, તપોવનમાં રહેનારા-
 ઓ અને બ્રાહ્મણો-એ કોઈ કંપર છે પુત્ર! તું ક્યા કરીશ નહીં. ક-
 રું છે કે:—

હીરણિનિ દામા ક્ષત્રે તુષ્ણીકત્વં ચ વાદિનિ ।

વેદ્યાયાં મેમ કામ્પાયં જિગીર્ષાં નેષ્ટસિદ્ધયે ॥

“યાચકને વિષે લજ્જા, ક્ષત્રીઓને વિષે ક્ષમા, વાદીને વિષે
 મૌનપણું, વેશ્યાને વિષે પ્રેમ, છતવાની ઇચ્છાવાળાને વિષે કડ્ડણા એ
 ઇષ્ટ સિદ્ધિને અર્થ થતાં નથી.” તેમજ વળી.

ગુણા અપિ ક્ષાપિ જવંતિ દોષા, દોષા અપિ ક્ષાપિ ગુણા જવંતિ ।

સ્નાનક્રણે ઘપકરી વિનૃપા, ચિરાયુષે ચાનૃજુતા મહાદ્રોઃ ॥

“શુભો પણ કોઈ દેહાન્તે દોષરૂપ થાય છે અને દોષો પણ કો-
 ઈ વખત શુભરૂપ થાય છે. સ્નાન કરવાને અવસરે આમૂપણ દોષ-

ને માટે થાય છે અને મોટા વૃક્ષની વાંકાઈ ઘણા આયુષ્યને માટે થાય છે, અર્થાત્ વાંકું વૃક્ષ ઘણો વખત ટકી રહે છે; વાયરાથી એકદમ સીધા વૃક્ષની માફક તે લાંબી જતું નથી.”

વળી મોહ કહે છે કે—“હિ કામ ! પ્રવચનપુરના રાજ્યનું પાળન જે અર્હત કરે છે (તેનો તો તારે ત્યાગ કરવો); તેની દૃષ્ટિ બીજાઓને કલ્યાણકારી છે, પણ આપણા સંમુદાયવાળાઓને તો ભય આપનારી છે. તે એક પ્રવચન નગર વિના આપણા રાજ્યમાં શુન્ધનતા છે ? ઝાડને એક પાંદડું ન હોય તો શું તેની ઉત્કૃષ્ટ છાયા ચાલી જાય છે ? અર્થાત્ નથી જતી. તું યુવાન છે, શૂરવીર છે, તોપણ (અમુક) સ્થાન પ્રત્યે જવાની (પોતાની) યોગ્યતા જોવી જોઈએ. કેમકે (દંતુશળ મારવાના સ્થાનની યોગ્યતા જોયા વિના દંતુશળથી) પહાડ તોડવાને ઉદ્યમવાન થયેલ હાથીના દાંતના કુશળ સમાચાર ન હોય; માટે આપણી યોગ્યતાને લાયક સ્થળે આપણે જવું.”

આ પ્રમાણે પિતા તરફથી શિખામણ પામીને મહાન બુદ્ધના વૈભવવાળો મનોભવ (કામ) જયલક્ષ્મી પોતાની અંદરજ શુભપણે રહેલી છે, એમ માનવા લાગ્યો. (હવે કંદર્પ જગત્જયકરવાને ચલાઈ કરે છે). પછી તેને આવાંકે શુદ્ધ બીજે અંદ્રમાનો ઉદય થાય ત્યારે ચાલવાનું મુદ્દર્ત આપ્યું. તે મુદ્દર્તે જોનારે જેને આશીર્વાદ આપ્યો છે એવો, માતાએ જેને કપાળમાં નિલક કર્યું છે એવો, પિતાથી આજ્ઞા અપાયેલો, બંધુઓથી બહુ માન કરાયેલો, સ્ત્રીઓથી ઉત્સાહિત કરાયેલો, મિત્રોથી દ્વેષિત જેવાયેલો, કુ-

જાવૃદ્ધા શ્રીઓવડે વેગથી ધવલ મંગળ ગવાયેલો અને પાપદુન
રૂપ બાટોથી ગુણના સમૂહનું વર્ણન કરાયેલો મકરધ્વજ (કામ)
અપયશવાળા શબ્દરૂપ ઘંટાના ટંકરના આડંબરવાળા ક્રુમિત્રની
સોબતરૂપ દામી ઉપર બેસીને નીકળ્યો, અર્થાત્ પ્રસ્થાન કર્યું. ભુ-
ખ્યા થયેલાની માફક ત્રણ જગતને ઝસન કરવાની (ખાવાની) ઇ-
ચ્છાવાળા, હાથી, અશ્વ, રથ અને પદાતી વેગથી તેની પછવાડે ચા-
લવા લાગ્યા. કોપથી લાલ નેત્રવાળા અને જયલક્ષ્મી વરવાની ઇ-
ચ્છાવાળા, ગર્વથી 'હું પડેલો હું પડેલો,' એમ બોલતા સર્વે યોદ્ધાઓ
તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે આ પૃથ્વીચક્ર ઉપર
કામદેવનું ચતુરંગ સૈન્ય ગતિ કરતે ત્રે પરતની ઉંચી ઉંચી ચૂ-
લિકાઓ સહિત કંઈ કંઈ વસ્તુઓ લાંબા વખત સુધી કંપાયમાન
થઈ નહીં ? અર્થાત્ સર્વ કંપાયમાન થઈ. આ પ્રમાણે કામના પ્ર-
યાણ કર્યા પછી યુદ્ધના પ્રારંભમાં જ ને શૂરવીરો, ને લક્ષ્મીવાળા,
ને ચરણો અને ને સુબદો આ જગતમાં હતા, તેની સાથે સ્ત્રીરૂ-
પ યોદ્ધાઓએ યુદ્ધ કરીને તેઓને તો વેગથી છુટી લીધા. (હવે
તે સ્ત્રીરૂપ યોદ્ધાઓએ કેવી રીતે યુદ્ધ કરીને આ વિશ્વ છુટી લી-
ધું તે બતાવે છે) કેટલાકને દેખવાથી, કેટલાકને સ્પર્શ કરવાથી, કે-
ટલાકના ખોળામાં બેસીને ફીકા કરવાથી, કેટલાકને આલિંગન દે-
વાથી અને કેટલાકને સુખચુંબનથી તેમજ કેટલાકને સ્તનસ્પ-
ર્શ અને દાઘપગના આઘાતથી એમ સ્ત્રીઓએ આખા જગતને
વશ કરી લીધું. વળી જ્રમ્યુત્રીના વિજ્રમથી, નેત્રના વિલમોથી, હાકાર
હંકાર કરવાથી, હસવાથી, હિપાલંબ દેવાથી અને રૂદનથી સ્ત્રીઓ-

એ વિચારને પણ ક્યું. તેમજ કોઈ વખત શક્તિથી, કોઈ વખત
બળિયો અને કોઈ વખત મીઠાં વચનોથી તથા ગીત નૃત્ય અને
વિલાસથી તેમજ મૃદિમ આંતરિયા અને શેષથી તે સ્ત્રીઓએ હ-
નિયાને વશ કરી. દેવાંગનાઓની સાથે દેવોએ, સ્ત્રીઓની સાથે પુ-
રુષોએ, માછલીની સાથે માછલાંઓએ, નાગગણીની સાથે નાગોએ,
પંખીફીની સાથે પક્ષીઓએ, હાથગણીની સાથે હાથીઓએ, હર-
ણીની સાથે હરણોએ અને મિંદગ સાથે મિંદગોએ વિવિધશુભની
પ્રાપ્તિ કરી. વધારે શું ક્યું ! તે સ્ત્રીઓએ એકદ્રિયોને પણ છ-
તી લીધા. કહું છે કે—સારાદ્વયઃ સમદયા વિવ્રસત્યજ્ઞૈઃ કલ્યાણિ-
(યુવાન સ્ત્રીવટે પગથી લાત મરાયેલું અગ્રોદયુક્ત વિકલ્પર ધાય છે
કલ્યાણિ).

ત્યારે હરેક પુરુષની સાથે એક એક સ્ત્રીઓએ લાગુ થઈ ગયા
ત્યારે તે સ્ત્રીઓએ આનંદ આનંદ પ્રાપ્તિ આનંદપૂર્વક કે
હેવા લાગ્યા કે શું આ સ્ત્રીઓએ આનંદ પ્રાપ્તિ છે? એની
આસ હોવાને પણ પાછલાં લાગે છે એવા દંડને પણ લયકર વા-
ળી શકુલીવાળી દંડગણીએ કરેલાં મુશામતનાં વચનો (મિલતી)
મીઠાવણી (અર્થે) એવા આનંદપૂર્વક દંડ પણ અપસરાઓની
પાને મુશામતનાં અનેક વચનો આપે છે. એના વચનોને સામ-
ઓનો સમુદાય મનકે દંડર ધારણ કરે છે એવા અદ્વતીને પણ
આનંદ એકાંતમાં પાતળાં પગનું નર્તન કરનાર દાસ બસાવ્યા.
હનિવારો પ્રગિઠિ નર્તકા અને ક્રમપત્રી શુદ્ધિને કલ્યાણ છે
એવું એવા દેવ સમક્ષે હતા તેમજ પણ કામથી વ્યગ્ર થઈને

શ્રીને શક્તિ મળ્યા છે અભિમાની પુરુષોના મસ્તકને ઉડાવવા ન માવી શક્યો નથી એવા અભિમાનીઓને શ્રીઓએ પોતાના પદોમાં નમતા અને પોતે કૃષ્ણનાં પદોને દ્વંદ્વથી તેનું અપમાન કરાવતા કરી દીધા. ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને કળાશાસ્ત્રની રૂચિવાળા પવિત્ર બ્રાહ્મણો પાસે વેરવાદ્ધ શ્રીઓએ 'મમ' પીવાનાં સ્થાન સાફ કરાવ્યાં. પોતાની શક્તિથી દ્વંદ્વથી અને સિદ્ધાંતના રૂપરૂપોને શકવાને સમર્થ એવા તપસ્વીઓનાં તપનો તે શ્રીઓએ એક વચન માત્રથી જ ત્યાગ કરાવ્યો, અર્થાત્ આવા ઉચ્ચ તપસ્વીઓને પણ શ્રીઓએ પ્રભુ કરી નાંખ્યા. જપમાળા ફેરવવાની વૃત્તિવાળા અને બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કરનારા સંન્યાસીઓને પણ શ્રીઓએ ચોરી કરવાનું અને વિપથ મેવવાનું શીખવી દીધું. દુઃકમાં ધુતવાળાનું ધુત, ખીર પુરવાનું ધિર, બુદ્ધિવાનોની બુદ્ધિ અને બળવાનોનું બળ—આ સર્વ શ્રીઓએ જદાસાવી નાખ્યું.

આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ યોદ્ધાઓના બળથી પુરુષ કરીને ત્રણ જગતને છતતો કામદેવ વેદની ધુતિના ચળદને સાંભળતો મતો બ્રહ્મલોકમાં પહોંચ્યો. (બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્મા રહે છે આ વાત લોકિકશાસ્ત્રાનુસાર તે લોકોની માન્યતા પ્રમાણે જણાવી છે. જૈનશાસ્ત્રાનુસાર તે વાત નથી.) આર મુખવાળા અને વેદને કહેનારા પ્રગતપતિ (બ્રહ્મા) પુરાણમાં પુરાણ (જુનામાં જુના) અને જગત્જનક એવા નામથી આ બ્રહ્મલોકના સ્વામી કહેવાય છે. તેની પાસે રહેવાવાળા કંદારો તેજસ્વી બ્રાહ્મણો છે. (ત્યાં કામને આવતો નેધને) 'આહી તારે ઉદમ કરવો તે સુક્ત નથી કેમકે બ્રાહ્મણો સર્વત્ર નિર્ભય હોય છે.'

આ પ્રમાણે બીજાઓએ વાર્યા છતાં પણ કામ જોર કરીને ત્યાં પેઠા. કામને વારવાથી તે ઉલટો. સામો થાય છે એ મનુષ્યોની કહેવત શું જોટી છે? અર્થાત્ જોટી નથી. (જે બીજાઓ કામને પ્રહ્લા પાસે જતાં મના કરે છે તેને તે કાંઈક ઉત્તર આપતો જાય છે) પ્રહ્લા તો નામ માત્રથી બળવાન હો (અર્થાત્ જોલવામાંજ માત્ર સાત્વિક હો) અને પ્રાહ્મણો નામ માત્રથી તેજસ્વી હો. કેમકે તેઓ અતિ બળવાળી અને લયવાળી મારી બ્રહ્મીએ કરીનેજ નદી થશે તો મારા બળથી તો શું નહીં થાય? અર્થાત્ મારી બ્રહ્મીથીજ તે નદી જશે, બળ કરવાની તો જરૂર પડશેજ નહીં. આ પ્રમાણે કહીને સ્ત્રી રૂપ યોદ્ધાઓને જેટલામાં યુદ્ધ કરવાને માટે તે પ્રેરે છે તેટલામાં હૃતરૂપ થઈને રાજ ત્યાં આવ્યો અને પ્રજાપતિ (પ્રહ્લા) પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો કે 'હિ પ્રહ્લા! તમે અકાળે મરો નહીં, આ રમર (કામદેવ) વિશ્વનુ' લક્ષણ કરનાર છે, અને મોહની આરા બળવાન છે તેથી હમણાં કોઈપણ તેનાથી છુટી શકવાનું નથી. હે પિતામહ! સૈન્યવડે યુદ્ધ કરીને તેને હતવાને તમે સમર્થ થઈ શકશો નહીં; માટે માન મૂકીને તે કામના એક સાવિત્રી નામના યોદ્ધાને તમે પાસે રાખો. અને તેને જોળામાં બેસાડીને તેમજ ભોગવીને ઘણા કાળ સુધી જીવો અને સુખી થાઓ. બળવાન પુરૂષે દળાવ્યા સત્તા પોતાના હિતના અર્થીઓ કદિપણ ગર્વ કરતા નથી.' આ પ્રમાણે રાજનું વચન પ્રહ્લાએ માન્ય કર્યું અને સાવિત્રીને અંગીકાર કરી. પછી તેવીજ રીતે સર્વે પ્રાહ્મણોને પણ એક એક પ્રાહ્મણીની સાથે બાંધી લીધા, અર્થાત્ કામદેવની આરાથી

રાજે ગ્રાહ્યોને પણ એક એક સ્ત્રી રખાવી. પછી જયવાળો કામ-
 દેવ વિકસ્વર મુખને ધારણ કરતો અને પસંત નામના મિત્રની
 સાથે જોતો ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. ત્યાં નજીકમાં એક અદ્ભુત પુ-
 રુષને તેણે જોયો. તેને જોઈને 'રામચંદ્રના જેવી કાંતિવાળો અને
 અસ્થિ રત્નોથી ખનેલા કૃષ્ણની જેવો તેમજ લોકાધિક' આકૃતિ-
 વાળો યમુના નદીને કિનારે આ કોણ કીડાં કરે છે?' આ પ્રમાણે
 કામદેવે પૂછવાથી (પાપશ્રુત નામનો) માગધ (ભાટ) કહે છે કે
 "હું મહારાજ! સાંભળો. શત્રુઓથી દુઃખે દેખી શંકાય એવો આ
 વૈકુંઠ નામનો લોક છે, તેના સ્વામી વેદના પારને પામેલા આ
 નારાયણ છે. બીજા પુરાણવાળા લોકોએ તેના અનેક અવતારો
 કહ્યા છે. તેમણે કાચળાનું અને વરાહનું રૂપ ધારણ કરીને પૃથ્વીને
 ધારણ કરી હતી અને નરસિંહનું રૂપ ધારણ કરીને હિરણ્યકશિપુ
 શક્તિનું હૃદય બેદી નાંખ્યું હતું. ગ્રાહ્યનું રૂપ લઈને ગાંધીશ-
 વને બાંધીને પૃથ્વીતળીએ ફેંકી દીધો હતો અને શ્રગુ ઋષિના
 પુત્રપણે યજ્ઞને પૃથ્વીને ક્ષત્રીના અંકુશરહિત કરી હતી, અર્ધાત
 પૃથ્વીને નક્ષત્રી કરી હતી. તેણે દશરથરાજના પુત્રપણે જન્મીને
 રાવણને માર્યો હતો. તેજ આ કૃષ્ણ એવા નામથી હમણાં યાદવકુ-
 ળને વિષે અવતરેલ છે. આ નારાયણકંઠ, કાળ (જરાતંકનો પુત્ર),
 કાળી નાગ અને કેશીરાસનને દળવાવાળો અને પૂતના રાક્ષસી,
 અસ્થિરાસન, ચાલુરમંદલ અને યમલાઝ્ઞનને તર્જના કરવાવાળો છે
 જેમ વાયરાથી વૃક્ષો કપે છે, તેમ સર્વ દાનવો આ નારાયણના નામ-
 થી કપે છે, અને ચંતન્યની કળા (અંશ) વડે સર્વ બૃહોને વિષે તે રહેલ

મે. તેવાં મને સમજાવેલાં મથન કરનાર આ નારાયણે અમુદ્રનું પણ મ-
થન કર્યું છે. મને તેના દિવરરૂપ થરમાં બાદ ભુવનો પશ્ચીના મા-
થાનું આગવજી કહે છે. વળી એ પંચજન્ય શાંખના શબ્દથી આ-
કાશ મને પુણીના મધ્યભાગને ભરે એવા આમર્થ્યવાળો તેમજ
આર ભુવનવાળો જેમને ને આર ભુવનમાં ચક્ર, ગદા, ચારંગ ધનુષ્ય
મને મળે, આરણ કરવાવડે ભયંકર છે. મારે છે કામ! જેને કોઈ
પણ વિષમા ન ગણી શકાય એવા આ નારાયણને વિષે તું તાર-
ભુવનનું ભય ન દેવાય. શું લોકોનું તીવ્રતા દાંકનું પણ વળતે કાંઈપ-
ણ કરવાને સમર્થ છે? અર્થાત નથી. (નેમ લોકોના તીવ્રતા દાંકન
રૂપ તું વચ્ચરૂપ નારાયણને કાંઈ પણ કરી શકીશ નહીં. "

પરમને અર્થ શ્રવણી જેમ સર્વ કાપાયમાન થાય તેમ પાપ-
કર્તાનાં આ પ્રમથનનાં વચનોથી કાપાયમાન થએલા કામ આકાંક્ષા
રહી હુંકાર શબ્દ કરતો કૃષ્ણનેજ કહેવા લાગ્યો કે "હું ગોપચિત્ર
(માથેમાં રહેનારા ગોવાળીમાં થયે) હું પયપુત્ર! (દુષ્ટથી પુત્ર થ
કેલા) હું ગોપાલ! (માથનું રક્તનું કરનાર) હું મધ્યમદન! (મધ્યમા-
ના કામને ભારનારા હિમા રહે, હિમા રહે, મેં તને દેખ્યો છે, હવે
તું અક્ષત કેમ ગદ્યા છે મન! હું વાતુર! તું પીત્તગ્રાથી પિ-
ત્ત પ્રથમ કાંઈક વડે નદી-મત્ત થયો છે. પણ તું તેને કીધેજ તું
આવેજ ભરી અગ્નિ તપવનના મધુરને મેળવીશ " કામે આ
મધુરું કામ પડી જે ન મનુદ્રવ્ય કહેલો કાંઈને થરી છે તેમ કે
મદેવએ નેત્ર કાંઈક જે કાંઈક સંસ્કારે એ કાંઈક એ (કૃષ્ણને
આને કાંઈક થરી કાંઈક અને તે કાંઈક કૃષ્ણને કહેવા લાગી

“હું દામોદરો મંદને મૂંઝી દે અને દર (હિંદર બુદ્ધ) ને સેવ. હનુમુખી નું
 નિશ્ચયે બાળક છે, કેમકે અમારું બાળ તું મંજુનો નથી, જે કામદેવ-
 ને ધંદ્રા કૃષ્ણવ કહે છે, દેવો સેવા કરવામાં તૈયાર રહે છે, જેનું પ્રિ-
 ય બોલવાવાળા ચંદ્રવર્તીઓ છે, અને રાત્રીઓ જેની પામે ચોતાના
 બાનુ (હીંચળ) ધરનારા (નમસ્કાર કરનારા) છે તે કામદેવના વિશ્વને
 છનવાવાળા અમે ચોદાઓ છીએ. તેથી જો તમે બાળનો મદ રા-
 ખતા હો તો કંદ્ય યુદ્ધ કરવાને માટે તૈયાર થાઓ. પણ હું કૃષ્ણ!
 તું એક છે, અમે ઘણી છીએ. તું કોમળ છે, અમે કઠોર છીએ.
 તું બાળક છે, ને અમે પ્રોઠા છીએ; તો અમારી સાથે તારી સ્પર્ધા
 શું ગણતરીમાં છે? અમારા દૃષ્ટિરૂપ બાળુથી વીધાયેલો, ભુજરૂપ
 પાશથી બાંધાયેલો, વચન રૂપ ભાલાથી જ્જ્જરિત થયેલો. અને
 સાચળરૂપ સાણસાથી દળાયેલો તું અમારી આગળ શું હિસા-
 બમાં છે? (અર્થાત્ અમારી આગળ તારું કંઈ જોર ચાલવાનું
 નથી.) જેઓ અમારા કઠ્ઠાથી વિપરીત ચાલે છે તેવા મનુષ્યોને
 અમે અમારું શરીર અસાર, અશુભિ અને બીલગ્ન બતાવીએ છીએ.
 વળી અમે કષ્ટ કરવાના યોગોને પણ બાણીએ છીએ, માટે હું ગો-
 પ તું શું બજે છે? માટે હું કૃષ્ણ કયાં નો અમારી સાથે આવીને
 મળ; અથવા તપનું સેવન કરવાને દિઠાઈ રથજો અથવા મહાન્મા
 પામે] બ, પણ શ્રી વિના ઘરને વિષે તો તારો નિવાસ અમે સહન
 કરીશું નહીં.” આ પ્રમાણે તે સ્ત્રી ચોદાઓનું ઘણું બળ દેખીને
 તેઓનાં વચન માત્રથીજ ગ્તાનિ પામેલા પદનાબ [કૃષ્ણ]
 સ્થિર રહેવાને અથવા નાસ્ત્રી જવાને સમર્થ ન થયા. એટલે પછી

આમાં ભારના બપવાળી કોઈ ગોળી પોતાનું જીવવાનું વસ્ત્ર પૂ-
 ખ્ખને (ડિપાડવા) આવે છે ત્યારે “પહેરવાનું હેઠનું” વસ્ત્ર પણ શા-
 માટે આપતી નથી ?” એ પ્રમાણે દમ્પતીને કૃષ્ણ તેને કહે છે. ગો-
 પીના ગુપ્ત અંગ જોવાને માટે ઉત્કર્ષિત થયેલા કૃષ્ણ જામે છાત્ર-
 દિન એવી કોઈ ગોળી સખીની માફક પોતાની નીલી (નાટી) બધા-
 વે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ હાથોહાથ કૃષ્ણને વશ કર્યાંથી મારી કો-
 ઇ પણ ઠેકાણે દ્વાર થવાની નથી એવો કામ સુમટે નિઃશ્વક થયો.

પછી કંસના શત્રુ (કૃષ્ણ)ના બળનો સંહાર કરવામાં ભુલક-
 ડની ઉમતાને સ્પૃશ્યમાન કરવાવાળા અને આગળ પ્રવાણ કર્યું છે
 જેણે એવા કામદેવે નજીકમાં એક મોટો પર્વત જોયો. તેને જો-
 ઇને કામદેવે પૂછ્યું કે “ અરે ! આ ઉંચા શિખરવાળો કયો પ-
 ર્વત છે અને આનો સ્વામી કોણ છે ?” આ પ્રમાણે તેના પૂછવાથી
 સ્વામીને આપીન કરેલ છે શરીર જોઈ એવો મિથ્યાદષ્ટિ પ્રધાન
 કહેવા લાગ્યો કે “ હે મહારાજ ! આકાશમાં ચાલતી વિદ્યાધરી-
 ઓને હાથમાં પકડ્યા વિનાના આરિસાનુકૂળ કેવળ સ્ફાટિક પર્યટ
 (રત્ન)નો આ કૈલાસ નામનો પર્વત છે જેમ અધિકારનો અ-
 તિશયપણે નાશ કરનાર સૂર્ય પૂર્વાચલ ઉપર શોભે છે તેમ આ
 (કૈલાસ)ના શિખર ઉપર રહેલા અધક શત્રુનો નાશ કરનાર
 શંભુ (મહાદેવ) તેથી પણ વધારે શોભે છે. આકાશથી ઉતરતી ગંગા
 પૃથ્વીને ડુબાવી ન દે તેટલામાટે જટારૂપ શિખરથી શોભિત
 મન્ત્રક ઉપર તેમણે તે (ગંગા)ને ધારણ કરી છે. અહીં મમુદ્રને
 P. Ch-૧૦

મથન કરવાથી પેદા થયેલ ઝેરને ખાવાની ઇચ્છાવાળા મહાદેવને વિષે ત્રણ ભુવનમાં લયંકર એવા સર્પો ભુષાપણના લાવને પામ્યા છે (અર્થાત્ ઘરેણાંને ઠેકાણે સર્પો છે). આ વિદ્રાન્ સ્વામી (મહાદેવ) તું ત્રીજું નેત્ર એક જ્વાળાવડે આખા જગતને ખાળવાને અર્થે અસિના કુંડની માફક આચરણ કરે છે. જે શૈવો (શિવધર્મીઓ) ભસ્મ (ચોળવા) થી શત્રુઓની આંખને અંધપણુ વિસ્તારે છે તે શૈવો, દેવથી નિર્ભય એવા મહાદેવનો કઠોર વાણીવાળો પરિવાર છે. આ મહાદેવ સમગ્ર વિશ્વનો સંહાર કરતાર છે, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી; કેમકે ભાર્ગવ (પરશુરામ) નામના તેના શિષ્યે પણ ક્ષત્રીઓના વંશનો ક્ષય કર્યો હતો. ધનુષ્ય, ત્રિશૂળ અને ખડ્ગવાગ ધારણ કરવામાં વ્યથ ભુલવાળા આ મહાદેવે તને પણ શક્તિરહિત કરેલો છે એમ મેં કાંઈ ઠેકાણે સાંભળ્યું છે. માટે હે કામ! સર્પ સહિત રાક્ષાની માફક આ પર્વતને તું દૂર છોડી દે કેમકે જે યુદ્ધ કરવામાં જશ અથવા ધર્મ ન હોય તે યુદ્ધ નથી પણ કદાચહ છે.” આ પ્રમાણેનાં પ્રધાનનાં વચનો સાંભળીને અતિ છેડાયેલા સિંહની માફક કોપાયમાન થયેલો કામ બોલ્યો કે “હે મંત્રી! મને મન્મથને તું ખીવરાવ નહીં. જો હું કપાલી (મહાદેવ)ને વિષમ (દુઃખે ભ્રમી શકાય તેવો) બાણીને આજે મુકી દઉં તો હા ઇતિ ખેદે! મોહના કુલની શૂરવીરપણાની કથાનો વિસ્તાર નાશ પામે. માટે આ પાંચ મુખવાળો મહાદેવ કુશળપણાને મૂકીને ત્રણ ભુવનમાં વ્યાપ્ત થએલા મારા પ્રભાવરૂપ અગ્નિમાં પતંગીયાની માફક આચરણ કરો.”

આ પ્રમાણે કહીને કામદેવે અકસ્માત્ જાણોની સાથે ધનુષ્ય
જેન્મ્યુઃ કેમકે વધ્ય દોષીને પ્રાપ્ત થયેલા શત્રુને મારવામાં શૂરવીર
પુરૂષો વિલંબ કરતા નથી. ધનુષ્ય ઉપર પલ્લુ ચડાવીને તેનાવડે
મોહન નામનું જાણુ મુકવાથી તપસ્યા અને ધ્યાનયુક્ત શરીરવા-
ળો પલ્લુ મહાદેવ કંપાયમાન થઈ ગયો. એટલે માર (કામદેવ)
ઉચ્ચે સ્વરે કહેવા લાગ્યો કે “હે જાંડપર્શુ (મહાદેવ) ! પાપકર્મો ત્યાગ
કર. જગતને છૂતવાવાળો હું કોઈપણ થવાથી ધ્યાન શું અને તપ-
સ્યા પણ શી? આ મોટો પર્વત આંજો મરણથી તારું રક્ષણ નહીં
કરે પણ મારી આપેલી મૃગના જેવી આંજોવાળી સ્ત્રીને અંગીકાર
ર કરવાથી તારું રક્ષણ થશે.”

(કામનાં આવાં વચનો સાંભળીને) હર (મહાદેવ) કહે છે કે
“હે શ્રીમન્મોહરાજપુત્ર ! આવી જુદી મને પછી આપણે પણ
પ્રથમ મારી જદિ તમે સાંભળો—પ્રેતની માફક પ્રેતવન (સ્મશાન)
માં માદા નિરંતર નિવાસ છે અને બિહુકની માફક ટાઢી અને લુખી
બિલાથી ભોજન કરે છું. કાપાલિકની માફક હાથમાં માથાની જો-
પરી એ માફ લાજન છે અને ગધેડના આજોડવાની માફક મારા
શરીર ઉપર રાખનું યોગવાપણું છે. છુર્ણ વૃક્ષની માફક ભટકતા
નિપથરો (સૂપો) મારાં આલુપણ છે અને સિંધ દેશમાં રહેનારા નિ-
ર્ધનની માફક વૃદ્ધ જગદ માફ વાહન છે. હું આવી અવસ્થાવાળો છું
હતાં સ્ત્રીને કેવી રીતે અંગીકાર કરું? કારણકે જેમ નદીઓ સમુ-
દ્રને યોગ્ય છે તેમ સ્ત્રીઓ શ્રીમાન (ધનાઢ્ય) નેજ યોગ્ય છે. વળી

જેમ અરણ્યમાં વસીને વાણી થાય તેમ જંગલમાં મારણ કરવાવાળા
 વિદ્યુત આંખવાળા, અને કુંડમાંના સરકાવવાવાળા મારાળી સ્ત્રીઓ
 માત્ર પામે છે. તેમજ શાંતિ (ભાત), દાળ, ઘી, છાશ, વડાં અને
 ચટાણાને માગનારી આ સ્ત્રીઓ બિશાલોચન કરવાવાળા મને
 જોદ પમાડે છે. ચંદન, અગર, કપૂર, કસ્તુરી અને કુંકુમઆદિની
 યાચના કરતી આ (સ્ત્રીઓ) રાખમાં લોટવાવાળા મને જોદ પમા-
 ડે છે. સોનું, પ્રવાહ, માલોદ અને આબૂખાના ચમૂદની યાચના કર-
 તી આ (સ્ત્રીઓ) સર્પથી શોબતા મને જોદ પમાડે છે. દુક્કે
 વસ્ત્ર અને દેશમના વસ્ત્રોની યાચના કરતી આ (સ્ત્રીઓ) ચામડાના
 વસ્ત્ર પહેરવાવાળા મને જોદ પમાડે છે. કેશના માર્ગમાં (માથાના
 વાળના મધ્ય ભાગમાં-સે'થામાં) મિંદુર નાજોલો છે જેણે એવી આ
 સ્ત્રીઓ હુમાણ સહિત અગ્નિ હોય તેવી જણાય છે. તેને વિષે અ-
 જ્ઞાની પુરૂષ જો આસક્ત થાય તો તે બાળીને લસમ થઈ જાય છે.
 વાઘણ અને સર્પણ શ્રેષ્ઠ છે કે જે (કરડવાથી) એકજવાર મરણ
 પમાડે છે; પણ નિરંતર મરણથી અધિક કલેશ કરવાવાળી સ્ત્રી મારી
 નથી (કેમકે તે અનેક લવોમાં મરણ પમાડે છે). ત્રીવલીરૂપ તરં
 ગોવાળી અને હાસ્યરૂપ શીણવાળી સ્ત્રીઓ એક નવી નહીં તુલ્ય છે
 જેમાં સ્તનરૂપ તટ (કિનારા) સાથે અધડાતું યુવાન પુરૂષોની દૃષ્ટિ
 રૂપ નાવ ડુળી જાય છે. એક કે જે નેત્રવાળાનેજ રાત્રિ પ્રકાશન
 હાણનારી થાય છે પણ આ સ્ત્રીરૂપ રાત્રિ તો કોઈ નવીન છે કે જેમ
 હુન્નર આંખવાળો (ઈંદ્ર) પણ મોહ પામે છે. ચપળ ચિત્તરૂપ વા

દેવતાળી અને કામરૂપ બીજોવાળી આ સ્ત્રીરૂપીએક નરીનજ અ-
ટવી છે કે જેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ કામરૂપ અગ્નિ દેવતાવાળાનું
પણ ગુણસ્વ બાળી નાંખે છે. ભવરૂપ અટવીમાં મોહરૂપ શિકારી-
એ સ્ત્રીરૂપ ભાગ વિસ્તારી છે કે જેમાં ભોળા મૃગો તો ફર રહ્યા પણ
પંડિતો પત્તુ બાંધાઈ જાય છે. જેનો મધ્ય ભાગ (હૃદય) ન જાણી
શકાય તેવી અને અધકાર (અજ્ઞાન)ના ધર તુલ્ય સ્ત્રીરૂપ શુદ્ધ છે
કે જ્યાં વિજ્ઞાનરૂપ અજ્ઞાન મદાન પુરુષોને પણ ચાવી જાય છે
(જાણી જાય છે). તેટલામાટે એ સ્ત્રીઓથી હું બીડું છું. માટે મને
નપદવીને મૂકી દે. શું ઇદ્ર, ઉષેન્દ્રાદિકથી તારી મુદ્દ કરવાની હોંગ
મૂકી થઈ નથી? ”

! આ પ્રમાણેનાં શિવનાં વચનોથી ‘કૃપા ઉત્પન્ન થઈ છે જેને
એવો રમર (કામદેવ) કહેવા લાગ્યો કે “હે શક્તિ (મહાદેવ)! તું
કાયરપણું ન કર. દેમકે તું મળને ભેદનારો અને કાળ નામના
દેવનો ધાત કરવાવાળો છે. (અર્થાત્ આપો ગુરવીર થઈને આ પ્ર-
માણે કાયરપણું શામાટે કરે છે?) માટે સતી અને વારંવાર પુત્રા-
દિકનો પ્રસવ ન કરે તેવી એક હિમાચળની પુત્રી પાર્વતીને સ્ત્રી
તરીકે તું અંગીકાર કર. આટલાથીજ હું તને મૂકી હઉં છું.” કા-
મદેવનું આ વચન કબુલ કરીને મહાદેવે તે પ્રમાણે (પાર્વતીનું
પાણિગ્રહણ) કર્યું. પછી અવસરે પુત્રનો જન્મ થવાથી વિજ્ઞાનો-
જનથી ઉદ્ભવ પામેલી પાર્વતી મહાદેવને કહેવા લાગી કે “હે શ્રી-
કંઠ (મહાદેવ)! વિજ્ઞાનવૃત્તિ કરતી તે તો વિશુદ્ધાનેજ ગ્રોળા માટે

સહિત કિલ્લો આગામી કાળમાં થવાવાળા નગરભંગના ભયથી અતિશે કંપાયમાન થવા લાગ્યો અને પોતાના અધિકારથી પતિ-
ત થવારૂપ દુઃખસમુદ્રના ખિંદુની ઉપમાવાળાં મોટાં મોટાં આંસુ
ઓથી અધિષ્ઠાતા દેવી ખુલ્લી રીતે રોવા લાગી. વિશ્વમાં વ્યાપ્ત થ-
યેલ સ્મર (કામ)રાજના પ્રતાપની ગરમીથી હુણાયા હોય નહીં તેમ
અકસ્માત્ સર્વ આરામો શોભારહિત (સુકાઠ ગયેલાં) થઈ ગયાં. ભવ-
રૂપ અરણ્યમાં રહેવાવાળાં. ખરાબ આશય (અભિપ્રાય)રૂપ શશલાં,
મૂઠ્ઠા રૂપ હુરિણા અને નિર્દયતા રૂપ સુવરો વિગેરે નગરમાં આરે બા-
ળુ ભમવા લાગ્યાં. મિથ્યાદૃષ્ટિને વિષે રાગરૂપ લોહીના ખિંદુઓ પ્ર-
ગટ થયાં અને મનુષ્યોના માથાના મુગટ ઉપર લોક અપવાદરૂપ
કાગડા બેસવા લાગ્યા. અશ્નિબુણના વાયરાથી જેમ મોટા સમુદ્રમાં ક્ષો-
ભ ઉત્પન્ન થાય તેમ શાંતિવાળા નગરમાં પણ આ (ઉપર કહેલ)ઉત્પા-
તોથી સર્વ ઠંડાણુ ક્ષોભ ઉત્પન્ન થયો.

હવે આ બધું જાણીને વિવેક વિચાર નામના મિત્રની સાથે વિ-
ચાર કરે છે કે—“આપણો મહાન્ શત્રુ સ્મર (કામ) આપણી ભૂમિ-
વધારે વધારે દયાવતો આવે છે. મોહરાજ પણ પુત્રના પ્રેમથી તે-
ના બળમાં વધારો કરે છે. આનો પરિવાર પણ ઉણુ છે અથવા
પોતાની મેળે પણ આ કામ જગતને છતવાવાળો છે, માટે હમણા
તેની સાથે હું યુદ્ધ શરૂ નહીં કરું; કેમકે શત્રુના વાહન અને આસન
વિગેરે જાણીને પછી યુદ્ધ કરવામાં આવે છે, તોજ છતવાની ધમ્મજા-
વાળાને જય મળે છે. બુદ્ધો ! પ્રાતઃકાળમાં સૂર્ય અધિકારને લે-

દીને રાત્રની માફક હૃદય પામે છે. પરંતુ આશ્ચર્ય છે કે તેજ સૂર્ય
 રાત્રિ ને અંધકાર પુદ્ગલવાથી ચોરની માફક નાશી જાય છે,
 (અન્ત પામે છે.) માટે જે અવસર જાણે છે તેનેજ ઇષ્ટાર્થની સિ-
 દ્ધિ થાય છે, કેમકે શાળ (ચોખા)વાવવાના કાળમાં ઘઉંને સારી રી-
 તે પાણી પાણું હોય તોપણ કૃષ્ણ ઝંડણ કરી શકાયે નહીં. ગાયન,
 નાટક, લક્ષ્મી, શ્રી, આબુખલુ, બોજન, પાણી, અને સાકર—આ
 સર્વે વસ્તુ અવસર-વિના પ્રીતિરૂપ વેલડીને કાપવાને પર્યુપાણુ ધા-
 રણ કરે છે(કુહાડાનું કામ કરે છે). પથ્થર, રાખ, ધાતુ, તૂલ, ધૂળ,
 અંધકાર, અગ્નિ અને ઝેર—આ સર્વે વસ્તુ અવસરે પ્રીતિની વૃ-
 દ્ધિ કરનાર ધાય છે. માટે હુમણાં તો હું અર્દ્યન સ્વામીને શરણે
 જઈશ અને તેમની બક્ષિથી સ્વયંમશ્ત્રી કન્યાને પરણીશ. તેના
 સ્વીકાર કરવામી હું અને સર્વે પરિવારપણ કપટપણાનો ત્યાગ કરીને
 શત્રુનું વિદારણ કરવામાં દક્ષતા પામશું. સુરૂપ નિમિત્તિઆનું ક-
 હેતુ વચન મારા હૃદયમાં દહી પણુ અતિશય શબ્દ કરે છે, તેથી તેના
 ઉપદેશથીજ શત્રુને દુર્બળતા પમાડીશ. (આમ નાશી જવાથી) કેટલા-
 એક મને ડઘો(અવસરનો અણુ છે એમ) કહેશે અને કેટલાએક મને
 ખીકણ પણ કહેશે, પરંતુ ખુશ્લા મુખવાળા લોકોનાં કેટલાંક વચન
 હૃદયમાં ધારણ કરીએ ? ચક્રવાક પક્ષી આનંદ પામે અને આનં-
 દ વિનાના ધુવટો નિંદા કરે. તોપણ નૂર પોતાની સ્વાત્ત્વિક ગ-
 નિ છે.ને નથી. અરે મિત્ર! પોતાની પત્નીનો ત્યાગ કરતાં નગર-
 બાની અને પોતાનું સ્થાન મૂકતાં કૃષ્ણનું મનુષ્યોના અન્નબંધ વ-

મનોમી સ્થાવના થઈ છે તે શું તું જાણતો નથી? (માટે આપણે આ વખતે લોકોના સાલવા કિપર જ્ઞાન આપવાની જરૂર નથી). હે વિઝાર નિવ! મારા ગયા પછી તું નગરના લોકોને ત્યાં (પ્રવચનપુરમાં) લાવજે, કેમકે પદ્મપત્રી (મારા જવા પછી) આપણે પદ્મપાત્રી કોઈ પણ તે કોપાયમાન થયેલા કામના કાંસામાં આવી ન પડે.”

(આ પ્રમાણે વિચારને બતાવતી કદે છે) તેટલામાં (સંયમશી-ને માટે અર્જુન પાસે) જે ઉત્તમ પુરૂષાને મોકલ્યા હતા તે આવી પહોંચ્યા અને મસ્તકે હાથ બેટી નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા કે— “હે સ્વામિન! તે અર્જુન ભગવાન તમારા કિપર અત્યંત પ્રસન્ન થયા છે, અને કોઈપણ વાતની વાતચિતમાં શુભોના આધારભૂત એક તમનેજ કહે છે. હે શુભવંદ ઉત્તમ! તમારા શિવાય બીજા કોઈ તેને ગૌરવ કરવા લાયક નથી. તેને જવાથીજ તમારી ઈષ્ટાર્થની શ્રિદ્ધિ થઈ એમ સમજાવે. એમાં કોઈપણ અશય નથી.” આ પ્રમાણેનાં તેઓનાં વચનને ઉત્તમ શકુન તરીકે માનીને વિવેકરાજ ત્યાંથી નીકળ્યો, અને સુખે સુખે પ્રવચનપુર પહોંચ્યો. વિવેકના વિયોગને સહન કરવાને અસમર્થ વિચાર પણ નગરના દુઃખી લોકોને પોતાની આગળ કરીને તે (વિવેક)ની પછવાડે દોડવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેઓ સર્વે અર્જુનની નગરીમાં આવ્યા અને ઘણો આનંદ પામ્યા. કેપકે તેમની દૃષ્ટિજ વૈરીના સમગ્ર કોપદ્રવ્યનું નિવારણ કરવાવાળી છે.

હવે મકરધ્વજ (કામદેવ)સ્વામી વિનાના પુણ્યરંજનનગરમાં આ

વ્યો. તેણે પ્રથમ ચારે બાજુથી નગરને ઘેર્યું, પછી તપાસ કર્યો, પ-
 ખી હુંદરું અને તેનો નાશ પણ કર્યો. અહુતની પાસે જવામાં આ-
 ગમુ થઈને જે લોકો ત્યાં (પુણ્યરંગનગરમાં) જ રહ્યા હતા તે છ-
 વતા છતાં મરણ પામ્યા જેવા અને જડ લોકોને તેણે (મકરધ્વજે)
 જાંઘીવાન કર્યા. તે સંકટાઓને પકડવાથી અંતઃકરણમાં ગર્વ કરતા
 કામદેવે બાહ્યવૃત્તિએ પુરુષાર્થને વિષે અગમગમીપણું ધારણ કર્યું
 અને કહેવા લાગ્યો કે “માફું નામ સાંભળીનેજ નાશી જનારા વિ-
 વેકે આજે શત્રીકૃષ્ણના આચારની કથાકથ કંથાલીલી કરી નાંખી છે,
 પરંતુ એ વિવેક તો પ્રધાનનો પુત્ર છે અને હું તોરાલનો પુત્ર છું
 મારે મારાંથી એ નાશી ગયો તેજ મુજબ છે; કેમકે હિત્તમ વંશમાં
 હિત્તમ થયેલા પુરુષ વિના બીજામાં તેવું ગુરાતન કયાંથી હોય? પ-
 દેલાં મારા પિતા(મોહ)ના ભયથી વિવેકે જે નાશી જવાનો અભ્યા-
 સ કર્યો છે તે સારી રીતે સીખેલાની માફક હનુમુથી પણ તે બુદ્ધિ-
 માનુ ભૂર્યો નથી. પણ એવી રીતે આ મહાબળવાન વિવેકના
 નાશી જવાથી મારી બુલદંડને મુદ્દ કરવાની ખરજ મટાડવાને
 હવે મેં કેટલા ધરો ? (અર્થાત્ વિવેક વિના મારી મુદ્દ કરવાની હિં-
 સ પૂરી કરવાને બીજો કોઈ સમર્થ નથી). અથવા આ વિવેક જિ-
 નેશ્વરનો બ્રહ્મા છે અને તે (અહુત)તદન મરણહિન હોવાથી તે પ-
 ન્થ મરણહિન જ હો. આ વાત મુજબ છે કે સ્વાતીનો દવભાવ ઉત્ત-
 મ સેવકમાં સંક્રમિત થાય છે. આ અહુતની સ્ત્રીયે (હિન્દુ દવ-
 બાવવાળા) સિંહાદિક પણ અસ્થ મદવાળા થઈ જાય છે ને બરાબર

છે; કેમકે ઠંડા પાણીની સોળતથી અગ્નિની ઉષ્ણતા તત્કાળ શાંત પામે છે. હું વિપ્રમ શસ્ત્રવાળો છું એમ કવિઓએ પણ મારી ખ્યાતિ કરી છે. ને તે પ્રમાણે ન હોત તો એ (વિપ્રમાસ્ર) નામની ખ્યાતિ ક્યાં થાત? શું ઉંદરમાં કે ઇંદ્રમાં થાત? (અર્થાત્ એ ખ્યાતિને હું લાયકજ છું). હું જાણું છું કે, મને આવતો જાણીને તે(વિવેક) અર્હતના ચરણને શરણે ગયો છે, પરંતુ ત્યાં પણ દરમાં રહેલ ઉંદર સર્પને દુર્ગાહ્ય ન હોય તેની માફક તે મને દુર્ગાહ્ય નથી. પણ પ્રવચનપુરમાં જવાને માટે મારા પિતાએ આદેશ આપ્યો નથી, માટે અરે સેનાના લોકો! હવે પાછા ફરો, આપણે ત્રણ જગતને જીતી લીધા છે.”

પછી અનેક પ્રકારના દુર્વાક્યના શબ્દોથી સર્વ દિશાને શબ્દિત કરતો, કૃતકૃત્ય (કરવા લાયક કાર્ય જેણે કરેલ છેએવા) શસ્ત્રોને ચાકરો પાસે તેના મ્યાનવિગેરેમાં મૂકાવતો; ગામડાના લોકોએ તાબું ગાયનું ઘી, નગરના લોકોએ અનેક પ્રકારના ખાવા લાયક પદાર્થો અને વનમાં ફરવાવાળા લોકોએ વનનાં ફળો ભેટણા તરીકે મૂકીને રંજન કરેલો, દરેક ઘરે પોતાના (સ્ત્રી) સુભટોનું પૂજન થતું જોઈને હર્ષ ધારણ કરતો, અવજ્ઞાવડે આળસવાળી દૃષ્ટિથી ઇંદ્રાને પણ તુચ્છ માનતો, પોતાની આજ્ઞાનો લોપ કરવાવાળા તપસ્વીઓનું નગ્નપણું, ભિક્ષાલોજન અને અરણ્યમાં રહેવાપણું જોઈને પોતાના પરાક્રમ સંબંધી ગર્વને ધારણ કરતો, બ્રહ્માદિકનો જય કરેલો હોવાથી તે જયસ્તભોને પગલે પગલે (દિવાદિકપણે) આરોપિત કરતો, વૈતાગિક(ભાટ ચારણો)

ના મુખથી વગતુનો જ્ય કરવારૂપ પોતાનો વશ આંમળનો, પોતા-
ને અનુસારે શ્વહનાર મૃત્યુર રમ્મને પ્રવ રસોમાં પ્રથમ સ્થાપન કર
તો અને પોતાને અગ્રિય શાંત રમ્મને મર્વ રસને અતે સ્થાપન કરતો.
તેમજ બીજા પાંચ વીર રસાદિકને યથાયોગ્ય માન આપનો. મારકુમાર
(કામદેવ) ક્ષીતામાત્રમાં (શંખવારમાં) અવિધાનમરીએ પડેંગ્યો. જે
સંતોષ વિષમ શરવાળા વીર(કામદેવ)ને પિતાના પગથી પવિત્ર એ-
વી પોતાની અવિધાનમરી જોવાથી થયો, તે સંતોષ શ્રદ્ધાના જા-
ગમાત્રવટે ઇદ્રાનો સમૃદ્ધ તાજે યવાથી અને ત્રણ ભુવનના અન્ન-
ચંદ્રપ વેશવ કરકમળમાં જમરતુલ્ય યવાથી પણ થયો નહતો.

આ પ્રમાણે શ્રી જયગેખરસુરિએ બનાવેલ પ્રજોપચિનામણિ
ગ્રંથમાં મોહરાજના ઘરપુરુષોને (વિવેકની તપાસ માટે) મોકલવા-
ની હદીકતવાળો અને કંદર્પના દિગ્વિજયના વર્ણનવાળો પાંચમો
અધિકાર સમાપ્ત થયો.

છઠ્ઠો અધિકાર.

કામને આવતો જોઈને મોહરાજા પરિવારસહિત તેની સન્મુખ
ગયો; કેમકે કનેહની અધિકતા નાના મોટાની મર્યાદાની અપેક્ષા
રાખતી નથી. મન્મથે (કામે) પણ સામે આવેલા પિતાની સન્મુખ
જઈને તેને નમસ્કાર કર્યો; કેમકે જાગવાનું સુપુત્રો પણ પોતાના

ગુરુવર્ગ (પૂજનીક પિતા, ગુર્વાદિ) ની આગળ દાસની માફક વર્તન કરે છે. તે પિતા પુત્ર પ્રથમ હૃદયે કરી, પછી વચને કરી અને પછી શરીરે કરી એવી રીતે મળ્યા કે નહીં અને સમુદ્રના પાણીની માફક તે ગેઢમાં કાંઈ પણ ભેદ રહ્યો નહીં. (આ પ્રમાણે નગરની ઘડી પરસ્પર મુલાકાત થયા પછી) જ્યાં નગરના લોકોએ એકઠા મળી મોટો મહોત્સવ પ્રારંભલો છે એવા, જ્યાં દરેક મંદિર (ગૃહસ્થોના ઘર) ઉપર લવભ્રાંતિ(લવમાં લમવા)રૂપ ધ્વજઓ ઉઠી કરેલી છે એવા, બીજાને ઠગવાના વચનરૂપ ઉંચા કરેલ માંચાઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત થયેલા, ચારે બાજુ થતા અશ્લીલ (ખરાબ) શબ્દરૂપ વાજીરના નાદથી જ્યાં નગરના લોકો સર્વે જાગૃત થયેલા છે એવા, વિચિત્ર પ્રકારની વિક્રિયા(કુકર્મ) રૂપ વેશ્યાઓનો નાચ જ્યાં ચાલી રહ્યો છે એવા, હાવભાવ રૂપ સ્ત્રીઓની સાથે આસક્તિરૂપ અંદનની માળાઓ જ્યાં બાંધાયેલ છે એવા, મોટા-ચિતાદિ (શ્રીઓના અભિલાપ) રૂપ ઉત્તમ પ્રકારના મોતીના સાથીઓથી ત્યાં રસ્યાઓ શોભાવેલા છે એવા, ઘરના અથ્ર ભાગ ઉપર જ્યાં કુશીળતારૂપ કલેશોની શ્રેણીઓ સ્થાપન કરેલી છે એવા, નાઠ્યરસ અને હાસ્યરસથી પ્રતિષ્ઠિત નટ અને વિદ્યુપકોનો સમૂહ જ્યાં છે એવા, આશ્રવ નામના ગોળ (ઝરૂખા) ની અંદર નર-નારીનો સમૂહ જ્યાં ગેઢલો છે એવા અને હર્ષની આકુળતાથી એકઠા મળતા ચપળ લોકોના કોલાહલથી વ્યાકુળતાવાળા નગરમાં વિસ્મયપૂર્વક નગરના લોકોથી જોવાતા મન્મથે પ્રવેશ કર્યો. (તે વખતે બાંદીવૃંદ તેની સ્તુતિ કરે છે કે) — “હુ મન્મથ ! તે પુખ્ત-

બાણી જેવી રીતે ત્રણ જગતને જીત્યાં તે પ્રમાણે જીતવાને ખીજું
 દોણ સમર્થ છે? માટે આવી વીરવૃત્તિથી તું દુનિયાના મુલોટોમાં
 મુખ્ય મુલોટ છે. હે મહાદેવના ગણના વિલાસનો પરાભવ કરનાર!
 બ્રહ્માની વેદની વાણીનો નિરાસ કરનાર! વિષ્ણુના આરંગ ધનુષ્ય
 અને સુદર્શન ચક્રની હાંસી કરનાર! હાથમાં વજ્રને ધારણ કરવા-
 વાળા ઇંદ્રને પણ વિન્નજી કરનાર! એક પાતળા તાંતણાવડે સમુ-
 દ્રના વિભારની તુલના કરનાર! સૂર્યના કિરણોના પ્રકાશને મંદ
 કરનાર! ચંદ્રની કળાના કલાપ(સમૃદ્ધ)ની અવહીલના કરનાર!
 મહર્ષિઓના પ્રબળ શ્રાપને નિષ્ક્રી કરનાર! વિગધર(અર્ધ)ની
 વિષમ લાગનો તિરસ્કાર કરનાર! દુર્ધર (દુર્નિવાર) સિંહની કા-
 ળને પાછી ફેરવનાર! ગરૂડની એટી પાંખના વાયરાની પણ અવગ-
 ણના કરનાર! વિકટ મુલોટોના શમ્ભાતને પણ નષ્ટ કરનાર!
 શૈથલાદિઓના શૈથનો અંત લાવનાર! પાખંડિઓના માનતું
 ખંડન કરનાર! યોગીશ્વરના યોગનો ભંગ કરવામાં સમર્થ!
 અને ત્રીજા પુરુષાર્થ! એવા હે કામ ! તું જ્યવાન થા, જ-
 યવાન થા. હે ત્રણ જીવનરૂપ ઘરમાં પ્રમણ કરવામાં સચ્ચ!
 હે ધાત્રા યશના સમૃદ્ધી શોભાયમાન! હે સત્જન, દુર્જન,
 મૂર્ખ, વિદ્વાન, બાળ, યુવાન, પુરૂષ અને સ્ત્રીઓનાં મનનું
 હરણ કરનાર! હે મુર, નર અને કિન્નરોના સમૃદ્ધી સંગ્રામ
 સંબંધી ઉત્તમ પરાક્રમ ગવાય છે જેનું એવા! હે વાણીને અગો-
 ચર એવું વિવશનિવ મુખ દેવામાં કલ્પવૃક્ષ તુલ્ય! હે બધુવ-

જને પ્રિય! માતાપિતાના ચરણના લકત ! સેવકોને કળ આપનાર! શ્રીમન્મોહરાજના પુત્ર! અને અતુલ જાળવાનું કામ! તું ઘણો કાળ જીવ, ઘણો કાળ જીવ.” આ પ્રમાણે નવીન છંદોવડે બંદીજનોના સમૂહથી સ્તવના કરાતો કામ પિતાને આજળ કરીને પોતાના મૂળસ્થાનને પામ્યો. ત્યાં જેમ કમળ હંસને પોતાના મધ્યભાગમાં રાખીને ઉત્તમ પ્રભાવડે પાણીના સરોવરને શોભાવે તેમ મોહરાજએ કામકુમારને જોળામાં જોસાડીને પોતાનું સિંહાસન શોભાવ્યું. પછી ‘હુ પુત્ર! તે’ દિગ્વિજય કેવી રીતે કર્યો? એમ મોહરાજએ પૂછ્યાથી પોતાનું વૃત્તાંત (પોતાને મોઢેથી) કહેવામાં લક્ષ્મણથી કામદેવે મૌનપણું ધારણ કર્યું (અર્થાત્ ઉત્તર ન આપ્યો). ત્યારે પોતાની જીવ્હાએ સમુદ્રના કડલોલને પણ મંદકર્યો છે જેણે એવા એક બંદીએ વિવેકના નાશી જવા પર્યંત તે (કામદેવ)નું યથાસ્થિત વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. (આ પ્રમાણે પુત્રનું વૃત્તાંત સાંભળીને) પ્રમદથી વિકસ્વર થયેલ રોમાંચ સંચયવાળા મોહરાજએ પોતાના આંગણમાં ત્રણ પ્રકારના વાજીરથી મોટા ઉત્સવ કરાવ્યો.

પછી પિતાના આદેશથી, લાંબા વખત થયા વિરહાતુર અને પુત્રને જોવાને તૃપિત નેત્રવાળી માતાને કામે નમસ્કાર કર્યો. તે પણ પ્રીતિની અધિકતાથી વિકસ્વર થયેલ જે હર્ષ તેથી ઝરતાં આંસુવડે સ્નાન કરાવતી તેને આલિંગન દર્શ આશીશપૂર્વક કહેવા લાગી કે “હુ પુત્ર! જેક સ્ત્રીઓ(રતિ અને અરતિ)ની સાથે અવિયુક્ત

(વિષેષ સહિત) અંગેનાં વિચારો થા, અને તેમાં મેં જોયેલાં જરાક મન-
 વદે માનના મનને અમારાક ઉપજા કર, જે પુત્રે પ્રભુએ મેં જીવેને
 ગુરુજનનો પરાજય (નિરાશ) કરે છે તેમજાથી હું જેમ સ્પષ્ટરૂપ
 વેતરી અપારજય વેતરીથી વિપરીત છે તેમ વિપરીત છે તે મન-
 વાળા આજીવોમાં મુખે! પુત્રપદ્મ શ્રીઓ કરી ગળુ મુખને દિ-
 બિત કરવાથી કામાદિત મુખવાળા તે મને શ્રીઓમાં મુખવા-
 લે કરવાન કરી છે. હું પુત્ર! જગવાન એવા કર્મકાળથી પદા પ-
 વેલીકાવાથી પહેલાં વીરપુત્રી હતી. માત્ર સંયતિ વિવાદથી વીર-
 પત્ની થઈ હતી અને તારા પદે વીરપુત્ર (વીરપુત્રને જન્મ આપના-
 વાળી) થઈ હતી. પુત્રને આ પ્રમાણે કરીને હવે તે (મિત્રની શાળી) સમય
 શ્રીઓને વિષે શેતાનું વીરમાતા પદ મનદ કરવાને માટે મુખ્યરૂપ, ની-
 લેરૂપમાં અને કાપોતરૂપમાં નામની પોતાની કાળીઓને કરે છે કે
 "હે સખીઓ! જ્યારે પુત્રજન્મને છૂટવાને માટે મધે ન્યાદે મેં
 પહેલાં કરાયા (પરાજ આશા) નામની જોતરેવીને પૂજીને વિનાંતિ
 કરી હતી કે—હે ભગવતો! જ્ય મેં જીવેને આપેલા મારા પુત્રને
 જોઈ છૂવતી સતી જોઈ તો તારી આગળ હું વધોપના (વધામ-
 જીનો ઉત્સવ) કરીશ. તે માટે મનારૂપ વૃક્ષ આજે ફળીમૂળ થ-
 યું છે, માટે હે સખીઓ! તેનો ઉત્સવ કરવાને માટે તમે મંત્રીઆ-
 દિની શ્રીઓના સમૂહને નિમંત્રણ કરા. પણ પહેલાં પુત્રરાજની
 શ્રાંતિ નામની શાળીને જાણવો, અને પછી અમાલ્ય (પ્રધાન)ની
 તરૂપરૂપિ નામની સ્ત્રીને, 'સેનાપતિની અવજા નામની સ્ત્રીને,

ઢકોટવાળની દુર્વાડુ નામની સ્ત્રીને, પુરોહિતની સાધુનિદાની
મની સ્ત્રીને, નગરશેઠની ત્વરા(ઉતાવળ)નામની સ્ત્રીને, લગ્ન
ની કૃપણતા નામની સ્ત્રીને, જ્યાળમિત્રની અજ્ઞાનતા નામ
સ્ત્રીને, દાણીની અનવસ્થા નામની સ્ત્રીને, સામંતોની તે તે પ્રક
રની આહુના નામની સ્ત્રીઓને, શઆપાલની હલતા (મદપ
ણ) નામની સ્ત્રીને, દેશપાલની ધર્ષા, અહંકૃતિ, વંચના અ
આધિ નામની સ્ત્રીઓને, વંઠોની લાલસા નામની સ્ત્રીને, છત્રધાર
કરનારની કુલાવના નામની સ્ત્રીને, ગુપ્તિપાળની અતિવૃણા, લો
લતા અને કુશીળતા નામની સ્ત્રીઓને, રસોયાની દુષ્ટ
ટના નામની સ્ત્રીને અને કૃષ્ણચારિઓની રૂચિ નામની સ્ત્રી
હે સખીઓ! તમે જોલાવી લાવો. ”

હવે તે દાસીઓએ રાણીના હુકમથી સર્વ સ્ત્રીઓને લાવ્યે સં
તેઓ (દાસીઓ)ની પાસે તેણે (રાણીએ) ઉન્માદ ઉત્પન્ન થય
એવો મૂઢતા નામનો દાડ તુરત મંગાવ્યો. તે અવસરે તે (રાણી)
ના રોહને લઈને તેની શોકો (પ્રીત્યપ્રીતિઘનાયાદ્યાઃ) પણ ત્ય
આવી; અને રતિ, પ્રીતિ, અસૂયા તથા આર્તિ પ્રમુખ કામર્
સ્ત્રીઓ પણ આવી. પછી સદ્ભક્તિપૂર્વક ગોત્ર દેવતાની પૂજા કર

સઘળી સ્ત્રીઓએ ગળા સુધી મદિરાસનું પાન કર્યું. એ
પુનઃ મદિરાપાન કરવાથી ઘૂર્ણિત થયાં છે લોચનો જેન
ઉપર કામભોગના વચન રૂપ તાંબુલ લેવાથી પ્રમળ મ
રાસકીડામાં કામદેવના ગુણોની શ્રેણીનું ગાયન કર
અંતીના પ્રશંસા કરનાર ૫ આશ્લેષ ૬ સંગ્રહ ૭ આવા

ની બંને આબુપરંતુ ના અવસ્થાથી, દાંતના નાડેલાથી જાને માટેની
પાણી બાળનાથી જાને બીજાકાળને વિદ્યાર્થીને જાણે છે ને
શ્રીમાતે વધારાના કામ કરે.

ને અવસ્થા. મુખના મળકુળ દર્શના કાલે દર્શના ન્યામ મળે મ-
ને મોદશાળ બાળાની કામ મળેથી દર્શનાને વ્યવસ્થા મળે મ-
તો આ પ્રમાણે વિચાર કરવા જાણે કે—"અરે નિર્વંશ શ્રીમા
નમારી મરણમાં આવે નેમ ઉચ્છેને વિદ્યાર્થી, પાત્ર વિદ્યાર્થી જે
વતો મળે તે મને દરી દરીને ખીસ કરે મે. જાણેથી માફક
શ્રીમા બુદ્ધિવિદ્યાર્થી (રદિત) દર્શનાને તેમજ આવના કાળમાં મળા-
વાળી વિધિને જાણતી નથી. તેમજ પુરુષોને વિષે પણ એવા મો-
ટા દોષ છે કે જેઓની મનિ આવના કાળના કાર્યને વિષે પ-
હાંચી શકે છે. જે કાર્ય પશ્ચિમ મુદર દોષ છે તેની આપ (મ-
ધ) પુરુષો પ્રમાણ કરે છે, કેમકે દર્શના રસવાળા કાલ (કાળા)
પણ મળે દર કરવાવાળા દોષથી તે મનુષ્યને ઘણું બધું જા-
ણે છે. જે કાર્ય વિષાકે (કલ્યાણ) દુઃખ દેવાઈ દોષ તે વિદ્યાર્થીને ન કર-
તું જાણે, માટે જ શરૂઆતમાં સ્વાદિષ્ટ પાત્ર અતિ મનુષ્ય આપનાર
કિંપાક કળને ત્યાગ કરાય છે. જે સત્ય દુરમન રદિત દોષ ત્યાગ
મહાત્મ્યો મોટે છે અન્યથા કલ્યાણ કરવા તે સ્વભાવ સાદુ મર-
ખા છે. વિવેક જે નાત્રીને જાણે રહ્યો છે તે કપટથી મળે છે બધથી
મળે નથી, તેથી પાછા હડીને કાળ મારનારો સિંહ શું દાંતીઓને
હળતો નથી? (અર્થાત્ હલે છે તેવીજ રીતે મને તો વિવેક સંભ-
ધી પણ જાણાય છે). આ વિવેકજિનેશ્વરી પામે જાણે નંથમશીને

પરણશે અને પછી તેનાથી જાળવાનું થઈને મારા વંશને મૂળથી ઉખેડી નાંખશે. સહનશીળ એવો શૂરવીર પુરૂષ અકસ્માત્ જોનારી જાય છે તો તે પાછળથી દુઃખે સહન કરી શકાય તેવો થાય છે. કારણ કે અકસ્માત્ દેખાવ આપીને ઉપરથી રૂઝાઈ જતું જરાણ શુંમડું પરિણામે મૃત્યુનું કારણ થાય છે.”

આ પ્રમાણે આવતા કાળના વિચારથી ઉત્પન્ન થયેલ ચિંતાવડે જાળતા હૃદયવાળો મોહરાજા જોડો છે તેટલામાં દારપાળે આવીને વિજ્ઞાપિ કરી કે “હો મહારાજા! કાળસ્વરૂપ અને વિસ્તાર પામેલા સમસ્ત શત્રુરૂપ વૃક્ષને કાપવાને કુહાડાતુલ્ય કળિકાળ ઘણો વળત થયાં અહીં આવેલ છે તે તમોને જોવાને ઈચ્છે છે.” પછી “તેને શી-મ્ર અહીં લાવ” એવા મોહરાજાના આદેશથી છડીદારે વાઘની માફક પુષ્ટ સ્કંધવાળા કળિકાળને સભાની અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. રો-ધથી સ્નેહ વિનાના મુળવાળો, લોહથી વીંધાયેલાની માફક કર્કશ અને દેખ્યાં છતાં પણ અનન્ય સદૃશ એવા કળિકાળને જોઈ સભાના લોકોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. મદ અને ગૌરવનો ત્યાગ કરીને તેણે મોહરાજાના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો. જો કે તે શત્રુઓને વિષે ભયંકર છે પણ મોહ પ્રત્યે તો સ્નેહવાળો છે. પછી સ્વાગતના પ્રશ્ન પૂર્વક મોહરાજાએ તેને કહ્યું કે “હો મિત્ર! તું ઘણાકાળે આવે જાયો છે. તારું અહીં આવવાનું કારણ શા હેતુથી થયું છે?” કળિકાળ કહે છે કે “હો મહારાજા! જ્યારે ભાગ્ય પરિપક્વ થાય છે ત્યારે (તમારા જેવા) સ્વામીનો સમાગમ થાય છે. મારે અહીં આવવાનાં જો કારણ છે. એક તો તમારા પુત્રને ત્રણ જગત્ને જીત-

વાવાળો સાંભળીને તેને જોવા માટે આવ્યો છું, કેમકે મોટા વીરપુ-
રુપનું સુખ જોવું તે પણ મહા કુળદાયક છે; અને... બીજું કારણ એ છે કે
શત્રુ જીતે નામી જવાથી દુઃખી થયેલા જે તમે તેના પક્ષમાં
(મદાય કરવાને માટે) તૈયાર થઈને આવ્યો છું કેમકે તે વિવેક પ્ર-
થમ મારો પણ શત્રુ હતો. (ખરેખર કળિકાળમાં વિવેકની દુર્લભ-
તા—એજ વેરભાવને સૂચવે છે). હવે જ તમે આદેશ આપો તો હું
અહીં તમારી પાસે સ્થિતિ કરું (રહું), તમારા શત્રુઓનો ઉછેદ
કરું અને તમારો વેગ વધારું. હે દેવ! પ્રવચનપુર જે કારણથી
તમને દુઃખે મહાજુ કરી શકાય તેવું થયું છે તે જ્ઞાન તલ્લારક્ષ (વિમ-
ળબોધ કોટવાળ)ને હવેને હું પ્રવચનપુરને વિમ્બસ્થુલ (શિથિલ)
કરી નાંખીશ. ઉદ્ધામ પામતા સંવેગાદિક શત્રુઓ હમણાં તમને
હસે છે પણ તેઓને ખરી પડેલા બાબતની માફક નિષ્ફળ કરીને
આપણા સમુદાય પામે હતાવીશ. જેની દૃષ્ટિરૂપ પાણીથી (સિંચા-
યેલા) શત્રુરૂપ સર્વે વૃક્ષો વિસ્તાર પામ્યાં છે તે જિનેશ્વરને જેમ
વાયરો વાદળાને ફેંકી દે છે તેમ હું દૂર ફેંકી દઈશ; અને હુલ
ચોટો જેમ અસ્વારને વિહ્વળ કરી નાખે છે તેમ વિવેકને વિહ્વળ
કરીને હું ચોદાજ વખતમાં મોક્ષનો માર્ગ કોઈ ન જઈ શકે તેવો
કરી નાખીશ (અર્થાત્ બંધ કરીશ).”

કળિકાળનાં આવાં વચનો સાંભળીને મોહસાગર વિચાર કરવા
લાગ્યો કે—“આને વિષે સર્વ વાત સંભવી શકે છે, કેમકે તેની
સ્ફૂર્તિ, આકૃતિ અને વચનવટે આ અનુપમ જણાય છે. પરંતુ ઘણા
ઉદ્ધતપણાથી તે મારી સાથે લાંબો વખત રહી શક્યો નહીં, કેમકે

ઘણા ઉદ્ધત એવા વૈદો અને હુનીધન આદિ રાજાઓ તત્કાળ નાશ
 પામ્યા છે. તોપણ રાજ્યના આધારના કારણભૂત તે કળિકાળને
 મારે રાખવો તો જોઈએ. કેમકે જે દિવસને મારે પણ પ્રાપ્ત થયેલ
 ચિંતામણિ રત્નશુ મનુષ્યને પ્રીતિદાયક થતું નથી ? (અર્થાત્ પ્રીતિ-
 દાયક થાય છે).” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને તેનો સત્કાર કરી પો-
 તાની પાસે રાખ્યો. ખરી વાત છે કે રત્નના ભંડારથી પણ જીત-
 વાની ઇચ્છાવાળાને યોદ્ધાઓનો સંગ્રહ વધારે પ્રિય હોય છે. હવે
 કળિકાળ વિસ્તાર પામવાથી જિનેશ્વર અને કેવળજ્ઞાની દૂર જતા
 રહ્યા, અર્થાત્ આ ભરતક્ષેત્રમાં પંચમકાળમાં તેનો વિરહ પડ્યો.
 જીતવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષોને યાત્રા, આસન અને કાળના પશુ-
 ભુંડું જ્ઞાન હોવું જોઈએ (આજ કારણથી મોહરાજાએ કળિકાળને
 અંગીકાર કર્યો). પછી જેમ સૂર્ય દૂર જવાથી ઉત્તમ રસ્તાનો
 શોધ કરનાર અંધકારસમૂહ ફેલાય છે તેમ જગત્ના નાથ જિને-
 શ્વર દૂર જવાથી કળિકાળ પોતાની ઇચ્છાનુસાર પ્રસરવા લાગ્યો;
 અને મોક્ષે જવાના રસ્તાની ઝેડ ણાળુએ રાગ અને દ્વેષ નામના
 બે મહા સુલટને સ્થાપન કરીને પોતે આકાંત કરેલ (દબાવેલ)
 ક્ષેત્રમાંથી કોઈ પણ મનુષ્યને મોક્ષે જવાનું બંધ કર્યું. મનઃપર્ય-
 યજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, પરમાવધિજ્ઞાન, દાપકશ્રેણી, ઉપશ્રમશ્રેણી,
 ઉપરના ત્રણ સંયમ (પરિહાર વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મ સંપરાય અને ય-
 યાજ્ઞાત) જિનકલ્પ અને પુણ્યકલ્પિ—આ દશ વસ્તુઓનો તેણે
 શરૂઆતમાં જ નાશ કર્યો, કેમકે આ વસ્તુઓ હોવાથી જિનેન્દ્રનો
 પ્રતાપ વિશેષ જાગ્રત રહે છે. પછી મોહના મહાન શત્રુ એવા ચૌદ

જોની ચેષ્ટ કરવાનું તેણે શીખવ્યું; અને કેટલાકને (ગૃહસ્થીઓને) ગેર જઈને, મીઠાં વચનો જોલીને અને (પુસ્તકાદિ) લખીને આ-
હુવિકા કરવાવાળા ક્યો, એટલે કેટલાક સાધુઓને તેણે હાથીની
માફક આહુવિકાનો ત્યાગ કરાવીને કુતરાની માફક આહુવિકા અ-
હુણ કરાવી. વળી કેટલાએક સાધુઓને તેણે વિક્રયા કરીને મનુ-
ષ્યોના અપવાદ જોલતા, વાર્તાવટે દેશના આપતા અને ગાથા
ત્રોષક વિગેરેથી આગમનો અભ્યાસ કરતાં શીખવ્યું.

આ કલિકાળમાં કુલિંગીઓ (વેપ સાધુનો હોય અને વર્તન સા-
ધુનું ન હોય તે અથવા વેપમાં ફેરફાર હોય તે કુલિંગી કહેવાય).
ગર્ભધારણ, વશીકરણ અને કામણુ આદિ કુકર્મોની અને દેવ-
દ્રવ્યથી આહુવિકા કરે છે. “દેવદ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું તે અનર્થ છે”
એમ જોલવામાં ચતુર છતાં પણ હણાયેલી આશાવાળા કુલિંગી-
ઓએ તે દેવદ્રવ્ય (પોતાના ઉપયોગમાં) ગ્રહણ કરાવીને શિષ્યોનો
અને શ્રાવકોનો પણ વિનાશ કર્યો છે. નિશ્ચય કરીને ધર્મ અંગીકાર
ર કરેલ ન હોવાથી તત્કાળ ક્ષણની ઈચ્છાવાળા શ્રાવકો સંયમવાળા
સાધુઓને વિષે પણ વિશ્વાસ કરતા નથી. એક રૂપીયાના લાલ મા-
ટે કોડ સોનૈયાથી અધિક ક્ષણવાળી પ્રવર્તતી એવી દેવપૂજા અને
સામાયિક આદિ ક્રિયાનો પણ ત્યાગ કરે છે. એકાંત ધનની ઇચ્છા-
વાળા અને ખરાબ રીતે વેપાર કરનારા વેપારીઓ જોટી રીતે લેવું,
જોટાં તોલ માપ રાખવા, જોટા સોગન ખાવા અને હાથની ચાલા-
કી કરવી-ઇત્યાદિ કુકર્મો કરે છે. યશના અર્થીઓ યશને માટે લાજો-
ગમે દ્રવ્ય કુપાત્રમાં ખરચી નાંખે છે; પરંતુ આપત્તિમાં આવી પ-

[illegible]

ધાયજ છે, તો જિનેશ્વર વિના બીજા દેવોને માનવાનું મને શું પ્રયો-
જન છે ? આ પ્રમાણે આકૃતને વળતે પણ ધીરતા રાખવાવાળા
શ્રાવકો કલિકાલમાં થોડાજ જણાય છે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ,
આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ણંધ અને મોક્ષ—આ તત્ત્વો ત્રણે
તેઓ (કલિકાલમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રાવકો) જાણતાજ નથી.

* જીવ-જેનામાં ચૈતન્ય છે તે ૧. અજીવ-જડ-ચૈતન્ય
રહિત તેમજ જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ છે તે. જો કે દરેક
મનુષ્યાદિકમાં એ રૂપ રસાદિ દેખાય છે પણ તેથી તેઓ જડ છે,
એમ માની ન લેતાં તેમાં વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરવો કે જેમાં રૂ-
પ રસાદિ છે અથવા જે રૂપ રસાદિમય છે તે પુદ્ગલ (શરીર) છે-
શરીર છે તે જડ છે. પણ તેમાં રહેલો આત્મા જે કે અરૂપી છે તે
ચૈતન્ય છે ૨. પુણ્ય-શુભ કર્મોનો વિપાક—આ તત્ત્વમાં પુણ્ય કેવાં
કારણોથી ણંધાય છે તે જાણવાનું છે ૩. પાપ-અશુભ કર્મનો વિ-
પાક—આમાં પણ પાપ કેવાં કારણોથી ણંધાય છે તે જાણવાનું છે ૪.
આશ્રવ-કર્મને આવવાના પ્રકાર ૫. સંવર-કર્મને આવતાં અટ-
કાવવાના પ્રકાર ૬. નિર્જરા-આંધેલ કર્મોનું ઝરી જવું—ખરી પડ-
વું. આ તત્ત્વમાં કર્મનો નાશ કેવા ઉપાયોથી થાય છે તે જાણવાનું
છે ૭. ણંધ-કર્મોનું જુદાજુદા રૂપમાં પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભવ ને
પ્રદેશપણે જુદાજુદા રૂપ આપવા તરીકે ણંધાવું ૮. મોક્ષ-સર્વથા
કર્મોથી મુક્ત થવું—પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવસ્થિત થવું ૯.
પાપ-પુણ્ય અને આશ્રવ આ ત્રણેને એક આશ્રવમાંજ ગણતાં સાત
તત્ત્વો પણ કહેવામાં આવે છે.

જેઓની પાસે લેણી અને મદદ (મેદાઈ, માન) તે-
ઓને વિદેશના પમાડવાને માટે કળિકાળે મિથ્યાત્વ, નિરર્થિત્વા-
ભવૃત્તિ ઉપર દ્રવ્ય અને કૃપાવમાં આગ્રહિત કરવાનું શીખવ્યું છે.
આખો દિવસ ધન પ્રયાસવાળા આરંભે કરાવીને ધર્મકાર્યને અ-
વશ છે તેમના શરીરમાં તે ધર્મ (ધાક) ઉત્પન્ન કરે છે. ધર્મ સમા-
ધિથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ લાગીને સમાધિનો નાશ કરેલા માટે
કલેશની પ્રિયતાવાળા કળિકાળે પૃથ્વીને સુદના આડંબરવાળી
કરી મુદ્રી છે. અર્થાત્ જ્યાં ત્યાં પરસ્પર કલેશ ઉત્પન્ન કરાવીને
સમાધિનો નાશ કર્યો છે. વળી કળિકા મદાભ્યગી લોકોનું (ધન) લ-
ઈ લેવા માટે રાજાઓ રાક્ષસોના જેવા થયા છે, અને તેઓએ નિ-
મેલા રક્ષણ કરવાવાળા મનુષ્યો (અધિકારીઓ), ભક્ષણ કરનારા
(હુડીને ખાવાવાળા) થયા છે. વળી એ કળિકાળમાં પુત્રો માતા
પિતાની સેવા કરતા નથી અને માતા પિતા પુત્રોનો વિશ્વાસ કરતા
નથી. સગા ભાઈઓ ધનની આશાથી માતેલા સાંકડની માફક અ-
ન્યોન્ય મુદ્દ કરે છે. સામુ વિંછયુતી માફક વહુને થોડા અપરાધ
પણ નિરંતર આંધુ પડાવતી કરીને દુઃખ આપે છે અને પુત્રી
ઉપર કામધેનુ ગાયના જેવું અચરણ કરે છે. પરિશ્રામ તે વહુ
પણ ધરને વિરે પોતાને મલિક માનતી સામુની સાથે સારી રીતે
વર્તતી નથી, અને નહીં જેમ પર્વતને બેઠે છે તેમ શીતળ વચન-
રૂપ જાગરે તે પોતાના સ્વામીને બેઠે છે (અર્થાત્ સ્વામીને પોતા-
ને આધીન કરીને સામુ ઉપરથી મન ઉતરાવી નાખે છે). મનુષ્યો
પોતાના ગોત્રવાળાની સાથે ધન્યો કરે છે અને સાળાઓની સાથે

મિત્રાઈ ગાંધે છે, તેમજ સ્ત્રીને આધીન થઈને માતાને પણ કંઠે વચનો કહે છે. શ્રીષ્ઠ ઋતુમાં સરોવરના પાણીની માફક કળિકળમાં મનુષ્યોની પાસે ધન થોડું હોય છે, અને તે પણ ઘણા આરંભ વાળું, ઘણા કલેશવાળું અને ઘણાને આધીન રહેલું હોય છે. અવસરે મેઘ વરસતો નથી, અકાળે વૃષ્ટિ થાય છે અને ધનાઢિ સુપાત્રદાનથી પરાક્રમુખ થઈ દુપાત્રમાં પૈસો ખરચે છે. ધર્મ પત્નીમાં પુરૂષોનો સ્નેહ વિષયવૃત્તિ શાંત થાય ત્યાં સુધીજ દેખા છે ત્યારે પત્નીનો સ્વામી ઉપર સ્નેહ પણ તે પોતાનું ભરણપોષા કરે ત્યાં સુધીજ જણાય છે. આવી રીતે કળિકાળમાં પત્નીની અને સ્વામીની—ખાતેની ધૂર્લતાવાળી મિત્રાઈ છે. સ્વાર્થની સિદ્ધિ થાય ત્યાંસુધી મિત્રાઈ, સંકટ ન આવે ત્યાંસુધી નિયમ, હૃદય મજબુત રહે ત્યાંસુધીજ સમ્યક્ત્વ અને પ્રસિદ્ધિનો લાભ મળે ત્યાંસુધીજ સારી ક્રિયા જણાય છે. વળી આ કળિકાળમાં શહેરો ગામડેવાં, ગામડાંઓ ભિલોના વાસ જેવા, નગરના લોકો ગામડાંના લોક જેવાં અને ગામડાંના લોકો ભૂત જેવા દેખાય છે. કર દેવા વાળા ચોર જેવા, કુળવાન પુરૂષો ભાંડ જેવા અને કુળવાન સ્ત્રીઓ પણ ચાલ, પહેરવેશ અને હસવા પ્રમુખથી વેશ્યા જેવી દેખાય છે. તેમજ પૃથ્વી થોડા અનાજવાળી, ગાયો થોડા દૂધવાળી, વૃક્ષો અલ્પ ફળવાળાં, દેશો થોડી વસ્તીવાળાં અને જળાશયો થોડા પાણી વાળાં થયાં છે, વાણી ઘણી પૈશુનતાવાળી (ચાડી ખાવી—આઘી પાછી કરવી તે), પ્રભ ઘણી કન્યાઓવાળી, આજીવિકા ઘણા આરંભવાળી અને સુખ ઘણું મૈથુન સેવવું તે થઈ પડ્યું છે, અહં-

કાર વિનાનો તપ, હંલ વિનાનો ધર્મ, મદ વિનાનું દ્યુત, કૃપણતા વિનાની લક્ષ્મી અને વિકાર વિનાનું યોગન કળિકાળમાં ક્યાંથી હોય? (કોઈ જગ્યાએ દેખાતું નથી.)

આ પ્રમાણે વનમાં લાગેલ દાવાનળની માફક પૃથ્વી ઉપર કળિકાળ આવસર પામીને વિસ્તાર પામ્યે સતે એવો ગુણવટે મેઘ સમાન ફોણ હોય કે જે કળિકાળરૂપ અગ્નિને ઘુમ્મવવામાં નિપુણ નાને ધારણ કરે? અર્થાત્ એ અવમરે એવો કોઈ દેખાતો નહોતો. એ વખતે ગુણથી ગંભીર અને વીર પરમાત્માની (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ) લક્ષ્મીનો અંતઃકરણથી પ્રેમી કુમારપાળ રાજા પૃથ્વીતાળને વિષે અવતર્યો. જ્યેતાંબરાચાર્ય (શ્રીમદ્દેવચંદ્રાચાર્ય) ના ઉપદેશથી તે રાજા વિષમ શત્રુ(કામ)ને છુટવાવાળો થયો, અને (જિતેશ્વર ભગવાનના) દેરાસરના મિત્રથી તેણે પોતાના યશના શુચ્છાઓ પૃથ્વી ઉપર વિસ્તાર્યા (અર્થાત્ અનેક સ્થળે દેરાસરો બંધાવી પોતાનો યશ ફેલાવ્યો). શરીરમાં મન્યત્ત પર્યંત જૈનધર્મી એ રાજાએ અઠાર દેશને વિષે 'માર' એવો શબ્દ પણ બંધ કરાવી દીધો; જેથી તે રાજા રાજર્ષિ (રાજા છતાં મુનિ)પણે પ્રખ્યાતિ પામ્યો, પતિ અને પુત્ર વિનાની સ્ત્રીઓના ધનની આશાથી પોતાને પુત્રની માફક ગણાવતા રાજાઓમાં તે રાજા સંતોષથી પતિપુત્ર વિનાની સ્ત્રીનું ધન લેવું મુદ્રી દેવાથી રાજપિતામહ થયો.

નોટ-આગત્તા વખતમાં એવો શિવાજ હુતો કે ઘરનો માલિક પુત્ર વિના મરી જાય તો તેનું ધન સ્ત્રી વિધવાન છતાં તે(સ્ત્રી)ના નિવાંડુ જેટલું રાખીને બાકીનું રાજાઓ લઈ જતા હતા. કેમકે બીજા વારનદારની પા-

છળ રાજ વારસદાર છે એમ તેઓ માનતા હતા. તે વારસદારમાં
યુવજ વારસદાર ગણાય પણ બીજાઓ નહીં એમ તેમનાં કર્તવ્યો
ઉપરથી અનુમાન થાય છે. આ રિવાજ કુમારપાળે બંધ કર્યો.

કાયર પુરૂષોના ધનનો ત્યાગ કરતો અને વીર પુરૂષોના પ્રા-
ણને હરતો તે ધર્મયુદ્ધ કરવાવાળા વીર પુરૂષોમાં મુગટ સમાન
થયો. મનુષ્યોજ ક્રૂર તેને દીર્ઘાયુષી ઇચ્છતા હતા એમ નહિ પણ
અકાળે મરવાના ભયથી મુક્ત થયેલા હરિણ, પક્ષી અને માછલાં
પ્રમુખ પણ તેને દીર્ઘાયુષી ઇચ્છતા હતા. તેણે માત્ર મનુષ્યોનેજ
ધર્મમાર્ગમાં જોડ્યા એમ નહીં પણ નીચ જાતિના દેવોને પણ
જોરથી માંસની આશાનો ત્યાગ કરાવીને ધર્મમાર્ગમાં જોડ્યા છે.
જન્મથી બળવાન અને પુષ્ટ શરીરવાળા કળિકાળને જાણીને ચા-
લુક્યવંશનો ચક્રવર્તી અને જ્ઞાની કુમારપાળ રાજ તેનો નાશ કરે-
વાને આજ્ઞો. પછી બળવાન કળિકાળે પોતાના સૈન્યના અગ્રેસર
કરેલા દૂત (ગુપ્તાર), મહિરા, માંસ અને શિકારરૂપ સુમત્રેને તે
રાજાએ પ્રથમજ માર્યા. (અર્થાત્ દૂત, મહિરા, માંસ અને શિકાર-
આ ચાર વસ્તુઓ પોતાના રાજ્યમાંથી કઢાવી નાખી). કસાઈખાતું
અને મહિરાની લઢી—આ નામની મોહુરાજની એ રાણીઓ જે
કળિકાળના શરીરને ભોજન અને પાનદેવાથી હિતકારી હતી તેમને
આ રાજાએ હવથીજ મારી નાંખી (અર્થાત્ કપાયજાનાં અને કા-
રૂની લઢીઓ રાજ્યમાંથી કઢાવી નાંખી). અમારી શબ્દ (કાઈ જ
વને ન માર્યો એવી રીતે દરેક સ્થળે જાહેર કરવું) રૂપ ભાષાવં
આ રાજાએ કળિકાળને ભેટી નાંખ્યો તોપણ તે અક્ષત શરીરવાળો

રહ્યો, તેથી શું તેનું આયુષ્ય નિરૂપકમ (લેટલુ) આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તેટલું પૂર્ણ કર્યા સિવાય કોઈ પણ કારણથી મુટી ન શકે તેવું છે? અથવા શું તેને પહેલું સંઘયલું છે? અથવા શું તેણે રસાયણ આધુ છે? કે શું તેને ચમરાબની સાથે મિત્રાઈ છે? આ પ્રમાણે મોટા પુરૂષો તેને માટે વિચાર કરવા લાગ્યા. હવે કળિકાળ ગળિયા જાગડની પેઠે ઉડવાને અસમર્થ છે એમ બહુને રાજ્યે તેના ઉપર ક્ષમાને ઉચિત આચરણ કરીને છોટી દીધો. કેમકે સમય પુરૂષો ગ્લાનિ પામેલાનો ઘાત કરતા નથી. ત્યારપછી જગત્ શત્રુરૂપ કાંડા વિનાનું યવાથી કુમારપાળ રાજા દોમળ પગવાળી જિનેશ્વરની આજ્ઞાને દરેક દેશમાં એકાવવા (મવત્તોવવા) લાગ્યો. ચારે વર્ણના લોકો (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર) ગર્હનના અનુયાયી (જૈની) થયા. લોકોએ કિસાનો ભાગ કર્યો, મર્વ જગ્યાએ સાધુઓ પૂજવા લાગ્યા અને ધર્મ રાંજ ધી વાણી ભળાવા લાગી. આ પ્રમાણે કુમારપાળ રાજ્યે જ્યાંસુધી પૃથ્વીનું પાલન કર્યું ત્યાંસુધી આંશુલીના અમ લાગે પૃથ્વીને સ્પર્શ કરનાર કળિકાળ દુર્ગા અવરુદ્ધમા રહ્યો. પછી અપ્સરાઓના ભાગ્યે કુમારપાળ રાજા સ્વર્ગરૂપ મહેલમાં આરોહિત થયે અને અર્ધાત્ મરુ. પરંતુ ને કિનારાની ઋતુ ગયા બાદ મુકવેલ દેહકા પછ તત્ત થાય તેની માફક કળિકાળ દરીને નિલાસ કરવા લાગ્યા; અને મનુષ્યોમા ગુરુમકિર, જાળ મુદ્દિ, ધર્મ, આયુષ્ય, શુદ્ધ અને મુખ એ જનનનુત્તુ હનિવે. વિનર ઘટાડવા લાગ્યો. તેમજ વિદેષ, કોષ, અરુન, અમલ્ય, કપર અને કંઠશ—એ જનનનુત્તુ વૃદ્ધિવે. પ્રતિદિન વધારવા લાગ્યો. આનુ

માફકે સેર પદાર્થના પ્રકારક વીતરાગ (કિવળી તથા તીર્થકરે) ફરીને પ્રગટ થયાં. પડેલાં જાગવાનું કળિકાળે પકડેલાં મેલપુરીના વટેમાર્ગીઓં મોહસંકળને ઘેર દાસ તરીકે રહ્યા હતા, તેમાંથી કેટલા-એક તે વખતે (વીતરાગ પ્રગટ થયા ત્યારે) ત્યાંથી નાસી મયા અને વીતરાગની પામે આવી હાથ જોડીને તેમો મોહરાગ તરફથી અનુભવેલી પેનાની વિડંબનાં જંઝુ ચીંકડેલાં લાગ્યા કે 'હે કૃપા-કર! તમારા ઉપર લાગી રહેલ અંતઃકરચુલાળા અમે મોહરૂપ વ્યાધિની મહાં આપણે તુલ્ય મુક્તિ (મોક્ષ)ને જેમ પામી શકીએ તેમ કરે.' પછી (તે કોકોનાં વચન માંભળીને) દયાળુમાં અચેસર જગનના સ્વામી અર્ધને કશું કે 'હે ભગ્ય ભગ્યે! તમારી મુક્તિની ઇચ્છા અખંડ થાઓ. કેમકે મોક્ષના અંખંધમાં પ્રતિખંધ કરવા-વાળો કળિકાળ પોતાની મેળે નાશ પામ્યો છે તેથી તમારું પોતાનું ભાગ્ય જાગ્રત થયું છે એમ જાણો. કળિકાળથી થતી તમારી સમગ્ર ખીડને જાગ્યા 'જનાં હું જે અવસરની રાહ જોઈને કુદામીનના રાખનો હનો તે અવસર હવે આવ્યો છે. આ વિવેકધીર જ્યારે સંયમશ્રીને અંગીકાર કરીને સુદ્ધ કરવાને કડશે ત્યારે નિ-ગ્રથે મોહનો નાશ થયોજ સમજજો.' પછી અર્ધન વિવેકને કહે છે કે "હે વિવેક વત્સ! તું આંભળ. જો તું અનુદા પરાક્રમને ધારણ કરે છે તો આજે નારી વીરચર્યા (વીરપુરુષોને કચિત આચરણ) ઉતાવળથી દેખાડીને આ સંયમશ્રીનું પાણિપ્રદણ કર. આ સં-યમશ્રી વીરકુળમાં પેદા થયેલી છે, પોતે વીર (વિકટ) યનોને આ-શ્રયે રહેલી છે અને વીર પુરુષનેજ વરવાની ઇચ્છાવાળી છે; કાયર

પુરુષોને વિષે તો રોગ (ગુસ્સો) કરવાવાળી છે. આની સાથે વિવાહ કર્યે સતે માદાન, જ્ઞાન ઉદ્ધાસ (વૃદ્ધિ) પામે છે. કેમકે બીજી સ્ત્રીઓની માફક આ સ્ત્રી બુદ્ધિ અને જ્ઞાનની વિરોધી નથી. બીજી સ્ત્રીઓ (સંસારી સ્ત્રીઓ)ની આસક્તિથી વશ થયેલા દેવો પણ દુર થઈ જાય છે, અને આ સંયમશ્રીની સંગતિની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યોના અરણુ તો ઈંદ્રો પણ સેવે છે. પ્રાચે સ્ત્રીઓ રસ્તામાં પુરુષોને પગઅધનનું કારણ છે; પણ આ સંયમશ્રીમાં આસક્ત થયેલો માણસ તો મોક્ષને પણ ધરના આંગણાની માફકજ માને છે. મનુષ્યોને આજીવિકાને અર્થે સ્ત્રીઓ કલેશનું કારણ થઈ પડે છે; અને આ સંયમશ્રીને તો બાહ્યવૃત્તિથી (અંતરંગ શ્રદ્ધા વિના) પણ અંગીકાર કરાય તો તેની (અંગીકાર કરનારની) તે (આજીવિકાની) ચિંતા તો દુરજ થાય છે. પ્રાચે સ્ત્રીઓને યુવાન સ્વામીજી સારો લાગે છે, અને આ (સંયમશ્રી) તો ઉસટી વૃદ્ધ સાધુઓને વિશે પ્રીતિ ધારણ કરે છે. બીજીબુદ્ધિ આદિ લગ્નધીઓ અને અણિમાદિ સિદ્ધિઓ મનુષ્યોને આ (સંયમશ્રી)ના પ્રસાદથી પાતાની મેળેજ પ્રગટ થાય છે. જેમ મોતીની પક્તિમાં મુકેલો કાચમણિ પણ મરકત મણિની માફક અ.ચરણ કરે છે (શોભે છે), તેમ આની સાથે મળી જવાથી દોષો પણ ગુણની માફક અ.ચરણ કરે છે. કુધાથી પેદા થયેલું દુર્ગળપત્રું, કુત્સિત અને જનું ખાલું, ટાઢ તાપ સહન કરવા, વાગનું બરસટપણું અને કેવળ પૃથ્વીતળ ઉપર શયન કરવું આ સર્વ વસ્તુઓ ગૃહસ્થશ્રમમાં અવનનિ બતાવે છે, અને તેજ વસ્તુઓ સંયમમાં (સાધુપણાને વિષે) ઉત્તનિ કરે છે. માટેજ ચેત્ય

પદે દેવાથી રોગો! પણ મનુષ્યોને મુખપુષ્પ થાય છે.

જગી આ મંથમધી જ્ઞાન કર્યા વિના વિશુદ્ધ કરીશ્વારી ને, આમણુ વિના મનોદક્ષ છે, આદાર વિના જન્મવાનું અને નમ્રવિના ખલુ આરી રોગે દંડાયેલી છે. એક જ વિના અભિગન કાળાગળી, મોહ જન્મણ કર્યા વિના મુખ દેવાવાળી, વાદન વિના મંથે આજનારી અને પ્રાર્થના કર્યા વિના પ્રાંતિ કંપાન કરનારી ને. તે દેવ, દેવેન્દ્ર અને હુપેન્દ્રની છાંછાવાળી નથી, પણ મુલુના આમદવાળી (શુભાનુરાગી) દેવાથી મુદ્ધ આશય (પરિભ્રમ) વાળાને વિષેજ આમણ થાય છે. નેટલામાટે બીજી નવે સ્ત્રીઓ કરનાં આ (મંથ-મધી) પાનાના કાશજોષટે જુદાજ સ્વભાવવાળી છે. આની સાથે કોકોત્તર (ઉત્તમ) આચાર વિના કોઈપણ મંથપ કરવાને કાયક નથી. આણે (મંથમધીએ) પદેતાં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે 'જે પુરુષ મોદેથી અગ્નિની જ્વાળાને પીનો શધાપેષ કરે તે મારીધ્વજા કરે' (અર્થાત્ તેની સાથે દુ પશુપીશ). માટે હે વિવેક! તને વરવાના આમદવાળી અહીં આવેલી આ મંથમધીને તું જો અને વીરવૃત્તિથી તેને આનંદ પમાડીને તેની સાથે તું જલદી વિવાહ કર. "

અહીં તનાં આવાં વચનો સાંભળીને વિકરવર રામરાયવાળો અને માન રહિત વિવેકમહા જ્વાળા આપે છે કે 'હે નાથ! તમે સ્વર્ણ છે, તેથી હું શું જોહું? હે પ્રભુ! કોમળ દૂધવાળા મારામાં શું અંધુ સામર્થ્ય છે? હે સ્વામી! આ મોટાઇ હું કેવળ તમારી સેવાથીજ પામ્યો છું. સ્વામી અનુલ બાળવાન હોવાથી સેવકોને વિશે પણ બાળ સંભવે છે, કેમકે આવનાઅંદનના વ-

યથેચ્છા વિવેકે સધાવેધનો ઉપદેશ આપવાવાળા પોતાના ગુરૂને ન-
મસ્કાર કર્યો. પછી અક્ષોભ ગનિએ મહાત્માના મસ્તકને પાણી કં-
પાયમાન કર્યો તે જોઈ કોણે ધનુષ્યના ખાણથી શોભિત સિદ્ધાંત
નામનો કુંડ છે ત્યાં ગયો. તે કુંડને તેણે એવી રીતે સ્થાપન કર્યો
કે જોથી ઉત્તમ આસ્ત્રિયાને વિશે જોમરૂપો પ્રતિગિગિનિ થાય છે તેમ
તેને વિશે આજે એક પ્રતિગિગિનિ થવાથી તેને સ્પષ્ટ રીતે દેખવા
લાગ્યો. પછી તેણે અદિસાદિ આડ પુષ્પો વડે (અદિસા, સત્ય,
અર્ચાર્ય, પ્રમથ્ય, અપરિચિત અને માયા, નિર્વાણ તથા મિથ્યા-
ત્વ વગેરે ગ્રંથથી સંદિગ્ધ) ધનુષ્ય સંદિગ્ધ ખાણની પૂર્ત કરી, કેમકે
પુન્યની પૂર્તનું હિસાબન કરવાથી છંદની મિદિ કેમ થાય? અ-
ર્થાત્ નજ થાય. ત્યાર પછી પાણ્ય સંદિગ્ધ ધનુષ્ય ઉપર જાણુ જોડેલ
છે જોણે એવા વિવેકે ગ-પુરૂષાને આનંદ અને મોહતા મુખદોને
જોડ ફિતલ કર્યો (અર્થાત્ આંધી સ્થિતિમાં વિવેકને જોઈને સત્ય
રૂપો આનંદ પામ્યા). પછી કોઈ દિશામાં જણું સંધાન કરીને
અને પ્રાણીઓના દિનની પ્રજાથી ભૂમિતરદિગ્ધ સ્થાપન કરીને અ-
કુનીમી (અમતાપજ)ને જોનો સનો ઘણા વખત ગુધી તે સિદ્ધર ઉલો
રહ્યો. ત્યાર પછી ગુરૂ કરવ.માં ચતુર અને માદ્મિક વિવેકે ગુરૂ-
મમૂદના વિવરમાંથી (સધ ને વીધવનો) અવસર લઈને ધર્મતા-
રૂપ જાણુવડે ગરૂમાન સધાને વીધી નાખી, અર્થાત્ સધાવેધ ક-
ર્યો. (તે વખતે) જ્યજ્ઞય શબ્દો કરના છંદાએ વિવેકના મસ્તક ઉપર તેના
યથારૂપ નિર્માણ પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી (અર્થાત્ સર્વ વિવેકનો યથ-
વાદ જોડવા લાગ્યા). વર્ષાગુનના મેધના પાણીથી નૃમ યથેલ વૃ

માની માદક સેવામાં નાખર સંદેશ નગરના લોકો પણ પરમ આ-
 નંદ થયા. તે વખતે મારની કાગળની સખી ચરખી સર્વ સં-
 મતા પરિણામકુળ વાળીને સહુએમાં શ્રેષ્ઠ વિવેકે પોતાને ગુણ
 મુજબ પૂરેકે આગીકાર કરી. (અર્થાત્ 'હું' સર્વ સંજનો ભાગે કરી
 છું' એમ વિવેકે પાત્રના ગુણે પ્રતિજ્ઞા કરી). તેની વીરવૃત્તિ જોઈ
 પ્રાપ્ત થઈકે યવેટી સંયમશ્રીએ નજીક આવીને તેના કંઠમાં પ-
 રમાયા નાખી (અર્થાત્ વિવેકે સંયમ (ચારિત્ર) આગીકાર કર્યું).
 મનુષ્ય અને દેવે ની સીમાએ ત્રિભિન્ના સમૂહને ધવળ મંજાવકે
 નામે નમે. વિશ્વવ્ય પીપ્પસ અને આવર ગુણે સંજાથી અભય પદક
 ધારિત કર્યું નમે. આ એકે ગુણ ન પડે એવી બુદ્ધિથી પિતૃથી
 વચ્ચથી ન વચ્ચાને લેવેકેન નાખનામાં સંજાન્ય કર્યું નમે અને પુરે
 દિવ નુપુરે દિવ નુપીવે અગ્નિની ત્વચા વધાર્યું નમે ધણા કાળની
 વેટાએ નિશ્ચિથી કે રજ યવેટી પ્રાર્થિત દીપ્તિ વિચ્છાન ધંધલા વિવેક
 નમે ન વચ્ચાને વિવેકે નમે. નમુ નુવનના દિનમ એવો કલ્યાણ
 ધમે. આ વિવેકથી અભય, મર્યાદા, કલ્યાણ ધમે, એની સંજાપ
 નામે હોર વિવેક વિવેકેન ધવથી જનનના સર્વ ગુણે સુચિત
 ધમે. એ ગુણ વચ્ચાને નિશ્ચય પડે. વેવેકેના વેલક વચ્ચેથી
 નામેકે નાખના નામેકે હથી નુલ્ય વચ્ચેથી અધવા મંદ્ર પા
 નામેકે નામેકે નુલ્ય નાખનાને અગીકાર કરીને વિવેકે પામ્યે.
 તે વચ્ચાને નાખના નામેકેકે કે રજ ધમેકે કે નામે. કેસાને એકે
 એકે વિવેકે નામેકેકે નામેકે નામેકે કે નામેકેકે નામેકે
 નામેકે નામેકે નામેકે નામેકે નામેકે નામેકે

પોતાની પાસે આવેલા અનિદ્રુ સ્વભાવવાળા બાળીશ પરીપા-
 હાને જેમ વાધ મૂકને પરાસ્ત કરે તેમ એક ક્ષણમાં તેણે પરાસ્ત
 કરી દીધા. વિધને બુદ્ધાદનારી અને વેગથી વહેતી તૃણારૂપ નદી-
 ને કોઈના આલંબન વિના તરીને તે આગે ફિનાદે ગયો. મંદ શમ-
 બુદ્ધિવાળા (અસ્પ શમવાળા) વિવેકે પાંચ મહામન રૂપ પાંચ મે-
 રૂપ વર્ણને પંચુ વિદ્યામ વિના એક તૃણની જેમ ઉપાડ્યા. સ્વભા-
 વથી ઉપમર્ગ કરવાવાળા શત્રુના અનર્ગલ મૂળને મધન (નાશ)
 કરવાને સમુદ્રની માફક પરાક્રમવાળો વિવેક હોયો અને જોરથી
 તે સૈન્યનો નાશ કર્યો. કાયોત્સર્ગ (કાકુસ્ત્રગ-અમુક વળન' સુધી
 શરીરને હુલાવ્યા ચલાવ્યા વિના સ્થિર રાખી ધ્યાનમાં લીન થયું તે)
 રૂપ કરવતની ધાર ઉપર તે ચલ્યો; તોપણ 'પગ' છેડાયા વિનાનો
 રહ્યો એવો તે કોને આશ્ચર્ય ન કરે! અર્થોત્ત મૂળને આશ્ચર્ય કરે.
 નિર્દયતારૂપ અગ્નિવટે ચાંદે બાળુથી બગતા લોકોના ધરના વિ-
 પે રહેતાં છતાં અને તેની ત્રાણાથી બચામ થયાં છતાં પણ તે કિ-
 ચિત્ત મત્ત તાપ પામ્યો નહીં. જેમ જેમ વિવેકનું સાહસિકપણું
 ઉદ્ભવિત થતું હતું તેમ તેમ સંયમશ્રીનો પ્રેમ પણ તે (વિવેક)ને
 વિષે વિસ્તાર પામતો હતો. પછી સીના સ્નેહ (તંત્ર)થી સિંચાયે-
 લો અને અગ્નિની માફક દીપ્તો વિવેક ગમમ શત્રુના વંશનો વિ-
 નાશ કરવાને માટે ઉઠ્યો.

મેં માતાની સાથે મોહના તરફથી (કારણથી) થયેલા મોટા
 પ્રમાણમાં લાખ કરનાં અધિક જે જે પરાભવો સહન કરીને હૃદય-
 ની અંદર સ્થાપન કરેલા તે મૂળને આજે કાઢી નાંખીશ (અ-

આત્ તે સર્વ પરાબંધાનું વેર હું આજે મોહ પાસેથી લઈશ). એ પ્ર-
કારની પ્રતિજ્ઞાવાળા વિવેકે સ્પષ્ટતા નામની જ્યજ્ઞબા વગડાવી.
(આ જ્યજ્ઞબાનો શબ્દ સાંભળતાંજ) મહા શક્તિવાળા અને સં-
ગ્રામની ઇચ્છાવાળા પુત્ર, અમાલ્ય, સામંત અને કોટવાળા પ્રમુખ
પ્રાર્થના કર્યા સિવાય વિવેકની પાસે આવવા લાગ્યા. જેમ અંદ્રમાં
આરે બાનુથી તારાવડે ઘેરાયેલ છે તેમ બળતરથી શોભતા હાથી,
ઘોડા, રથ અને પહાડીઆના સમૂહથી વિવેક આરે બાનુથી ઘેરા-
યો (અર્થાત્ તે સર્વ જૈન્યની વચ્ચે રહ્યા). પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષય
સંબંધની સ્તુતિ મને કાંઈ પણ ન સંભળાવવી એમ કહીને તે લો-
ગોનો વિવેકે ત્યાગ કરવાથી સુશ્રુત નામના માગ્યે (ભાટે) જ્ય-
જ્યારવ વિન્તાયો. તે વખતે અચળ પર્વતોને પણ શબ્દોના સમૂ-
હથી ધ્વનિત (શબ્દિત) કરતા ગુરૂના ઉપદેશરૂપ વાણીએ ઉચ્ચ
પ્રકારે વાગવા લાગ્યા.

નિવૃત્તિ નામની માતાએ યુદ્ધ સંબંધી મંગળ કરેલું છે
જેનું એવા, જેકે સ્ત્રી (તત્ત્વરૂપિ અને સંયમશ્રી)ના દૃષ્ટિપાનથી
અમણું પરાક્રમ ઉત્પન્ન થયેલ છે જેને એવા, વિચારમિત્રના મુખ-
થી વીર કથારસનું પાન કરતા અને તે (રસ)થી ઉત્પન્ન થયેલ પ-
રાક્રમવડે શત્રુના બળને તૂણની માફક ગણતા તેમજ તરતમાંજ
યુદ્ધ થશે એવા સંભ્રમવાળા વિવેકે નિશ્ચયરૂપ સગાહ (બળતર)
ધારણ કરીને ઈષ્ટ સિદ્ધિને માટે પરમેશ્વર (આર્દ્રત)ને નમસ્કાર
કર્યો. તે વખતે લગવાને કહ્યું કે “હિ વત્સ! હિ વિનયાદિ ગુણની બાણ તુ-
લ્ય વિવેક! હું જ્ઞાનથી બાણ છું કે મોહરાજાને દૂર કરવો તને અશ-

નથી. (અર્થાત્ તું માદ્રને નામ કરી મહીશ છે. તું જન્મશીત
 કાળ છે માટે જ મેં તને આ સંપર્ક આપ્યું છે, કેમકે જાન આ
 પચાસાનું સમય અને પી કુપાસમાં કાણ નાખે? માદ્ર તીમનાથી
 છતાં જો અને તું શાંતનાથી છતાં જો છે. દિવસ અને અગ્નિ તે
 માં એક કંઈ છે અને એક કંઈ છે છતાં વનને જાતનામાં જો
 શરૂથી શક્તિવાળા છે, તેમ તમે પણ જો શરૂથી શક્તિવાળા મા.
 કંઈ પણ પાણીના પ્રવાહ કંઈથી પડે પડે પડે પડે પડે પડે
 છે. મેં પ્રમાણ શાંતરમાં રહેલા તું શુદ્ધમાં શાદના સુખરોને
 કંઈ પીશ. કંઈ પાણી જેમ કંઈ અગ્નિને શુભાવી નાખે છે
 તેમ શાંત પ્રદુનિવાળા તું પણ શુભાનો પરાજય કરીશ. મૂર્ખ
 છે તો મદા બોલે છે, અને ચંદ્ર શીતળ છે તો તારાઓના
 પરિવાર અદિત કંઈ છે. તેથી સમજવું કે શીતળ છાયા કોને વ્યા-
 હી નથી અને આગળ કોને તાપ કરતો નથી? (અર્થાત્ શીતળ
 છાયા અર્થને હા છે અને આગળ અર્થને ઉદ્દેશ કરે છે.) હે ઉ-
 રામ સેવક! તારા શીતળ સ્વભાવના ત્યાગ નહીં કરતાં શુભાને
 મારી નાખજો કે એથી તારા મનોરથ ઉદય સદિન સાદ્યતાને
 પામે. નવી નિવૃત્તિ મતાને તું કોઈ વળત દૂર કરીશ નહિ, કે-
 મકે તેના કોળા માત્રથી તું લોકોતર સ્થિતિને પામીશ. આ
 ભવવિરાગ નામના તારા માટે પુત્ર ન્યાયવાન છે. તેના જન્મ-
 શીત તેનું જાળ અગ્ન કન્થાને મારના યનિદા અમરમાં છે (તો
 પછીની અવસ્થાના જાણતું તો કહેવું જ શું!). આ સંવેગ અને
 નિર્વેદ નામના તારા જે પુત્રા શુભાનું નિવારણ કરવાવાળા છે.

સ્વર્ગીયોને કુલ્ય પત્ની મેલે. નિર્મલ વિન્નવ પત્ની છે. આ સમય
 ફેરવે એ પત્ની પત્ની છે તેને તુ તારી પત્ની જ રાખવે, કેમકે તે
 નારી એ સ્વર્ગ (સ્વર્ગમા) ગઈ અને વિવાહ પામ્યો છે. ત્યારે
 તે સ્વર્ગમાં જ રહેશે, નરમલ, મરુતા અને નેત્રે (૫) જે તારા નારી સા
 મળે તેને જોઈ એક મેલુ પત્નીમાંથી મેલે છે ત્યારને તમને છે. આ
 વિધિમાંથી એ સ્વર્ગમાં નારી રાખવા છે તે તમે નિર્ણય બહુ મા
 ન કરો. કેમકે, જે સ્વર્ગ મેલે છે એ સ્વર્ગ પ્રમાણે જીવવા માગે
 છે તે સ્વર્ગ તમે જોઈ શકો છો. આ સ્વર્ગમાંથી કોઈમાં બીજા પ્રત્યે જો
 રતો. સ્વર્ગમાં નામનો આ પુરોષિત છે. તેનાથી બીજા તમે જો
 તારી શકો છો? પણ તમે એમ કહેવું હોય તો તમે સ્વર્ગમાં
 જે સ્વર્ગ જે સ્વર્ગમાં મેલવામાં આવે છે તે તમે જોઈ શકો છો. આ તારા માથી આવે છે.
 તે સ્વર્ગમાં જોઈ શકો છો. કેમ નહીં કરી શકો? (અર્થાત્ સ્વર્ગ કરી
 શકો નહીં.) જેના સિદ્ધાંતથી નિષ્પત્તિ (ગિહ) થયેલા જ્યોત્સ્નાકા
 સ્વર્ગ શીલો (અર્થાત્ ના અર્થાત્ સ્વર્ગ મેલે) જેવી સ્વર્ગ શીલો
 સ્વર્ગમાંથી કોઈ પાછા ફરવી શકે તેમ છે? આ સ્વર્ગ અને તેજ
 સ્વી તપના સ્વર્ગમાંથી આવે છે, જે તીક્ષ્ણ ખરીના તારાથી સ્વર્ગ
 ની સેનાને સ્વર્ગમાંથી આવે કરી નાંખે તેવા છે. આ સ્વામીના ભ
 ક્ત એવા શુભ અધ્યવસાય નામના મુળદો છે. તેઓએ ક્યારેક ક
 રેલા દાનાદિ વાધીઓ પોતાનું કાર્ય સાધે છે (અર્થાત્ શુભ અધ્યવ
 સાયથી કરેલા દાનાદિ ધર્મજ ક્રમ આપે છે). હે વત્સ! રાત્રિ દિવસ ઉદયમ
 કરવાવાળો જે આ ઉત્સાહ નામનો સેનાની (સેનાપતિ) છે, તેજ સ્વર્ગ
 મામમાં તારા ધાકી ગયેલા મુળદોને ફરી ફરીને (ઉત્સાહ પમાડી)

લવા લાગ્યો. તે વખતે મહા પરાક્રમી મોહરાજનો હું એકલોજ
 પરાજય કરીશ એમ પ્રતિજ્ઞા કરતા વીર યુદ્ધમાં વિવેકની આસપા-
 સ વીંટાઈ વળ્યા. નવીન નવીન સુલુસ્થાન (શુભોની પ્રાપ્તિ અને
 તેની સ્થિતિ)રૂપ પૃથ્વીનાંડ ઉપર વિવેકે ત્રિદાર કર્યે સતે સ-
 લાન મનુષ્યો મહા આનંદ પામ્યા. (તેને આવનો લોઈને) જે
 નિર્દય, ક્રૂર કર્મ કરવાવાળા, કંપટી અને કૃટિલ આશયવાળા
 હતા તે સુધે તે (વિવેક)ના પ્રતાપથી હજારોનાં નાશ પામી ગ-
 યા. જેમ વાણીના જુદા જુદા પ્રવાહોની નદી વૃદ્ધિ પામે છે તેમ
 એકલા યથેચ્છા ધણા જાન્ય જીવોરૂપ સુલટોની તેની સેના પ્રતિજ્ઞા
 વૃદ્ધિ પામવા લાગી. માનવી ઉગત મનુષ્યરૂપ પર્વતની ચિત્તરૂપી
 શુદ્ધામાં રહેવાવાળા હદામહરૂપ ગિરો તેની સેનાના કોલાહલથી
 ત્રાસ પામ્યા. શ્રદ્ધાશ્રુતારૂપ ભોરણા સહિત અને પ્રિય વાણીરૂપ
 દુધ દહીં (પશ્તે, વાણીના રસ) સહિત આવેલા આમડાના લોકોને
 પણ ધર્મની વાણીથી હર્ષ પમાડતા, પોતાના (વિવેકના) પ્રતાપના
 યથાવડે મનોહર અંજોડીરૂપ ગોત્રીને ધારણ કરતા વનને વિષે રહે-
 લા બિહોને પણ રનેહથી જોતા અને “કોઈ પણ ગીતા નહીં અને
 પોતાનું સ્થાન (શુભસ્થાન) છોડતા નહીં.” એ પ્રમાણે ઉદ્ધોષણ
 કરતા વિવેક વારે યુદ્ધ કર્યા વિના આખા વિશ્વને વશ કર્યું. પરીના
 વધ કરવા માટે વિવેક દોડ્યે સતે તેની આજ્ઞાનેજ ધન્યપણે માનતા
 (અર્થાત્ તેની આજ્ઞાનેજ કર્તવ્યપણે માનતા) સર્વ મનુષ્યો યુગ-
 લીઆની માફક આધિ, વ્યાધિ, વિરોધ અને રોધને ણીલકુલ ધારણ
 કરતા નહોતા, યોગના જાણનારની માફક વિયોગ અને અનંગ (કામ)-

ના સંગથી વ્યથા (પીડા)નો આશ્રય કરતા નહોતા અને પરમાર્થને દેવાવાળી નિર્મળતાને પામેલા મુક્ત થયેલાની માફક શોભતા હતા.

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ જયશેખરસૂરિએ કરેલા પ્રબોધ ચિંતામણિ ગ્રંથમાં કંદર્પનો શંકરમાં પ્રવેશ, કળિકાળનું મોહરાજ પાસે આગમન, કળિકાળનું મરણ, વિવેકનું સંયમશ્રીને પરણવું અને મોહરાજ સાથે યુદ્ધ કરવા માટે નીકળવું—એ ભાવોના વર્ણનવાળો છંદો અધિકાર સમાપ્ત થયો.

સાતમો અધિકાર.

હવે મોહરાજએ કદાગમ (મડા અગર અમૃત્ય સિદ્ધાંત) રૂપ અર પુરૂષોના મુખથી દુઃખે સાંસળી શકાય તેવી વિવેકના પરાક્રમની શરૂઆત સાંસળી (તેનું પરાક્રમ સાંસળતાં) કોયથી ભરાયેલો મોહરાજ નિરંતર પોતાની પાસે રહેવાવાળા સામંત અને મંત્રિઓને કહી છે કે “હે ભક્તો! તમે સાંસળો—ચીર પુરૂષને કાયક ચીરમતને પ્રહન કરતો મહાન પરાક્રમવાળો અને કોઈથી (સ્ત્રીમાં) નહીં દોષી શકાય એવો વિવેક (બુદ્ધિધાનની) પૃથ્વી આપાંગે છે, માટે હવે આપણે શું કરવું?” સામંતાદિ ગોસ્થાદે’ હે પ્રભુ! અમે કામ કરવાવાળા નોકરો તમારી આગળ શું ગણતરીમાં છીએ? આવા પ્રશ્નથી અસ્પૃશ્ય પરાક્રમવાળા અમતે પણ તમે મોટાં આપો છો. સેવકોને પુછતો (અનુભવી કામ લેતો) વિદ્વાન્ રાજા પોતાને અને સેવકોને બુદ્ધિ અને પ્રેમવા પ્રાપ્ત થનાય છે (અર્થાત્ એક બીજાની સહાયથી કામ લેતાં રાજા અને સેવકો વચ્ચે

કનેદની જુદી ધારા છે) (તમે જામને પુરુષો) માટે જેમ તરુનના જે
 તેમ અમે દરીયાં જોઈએ કે જે માનિક પુરુષોમાં જન્મ મળના ત-
 માસ ઉપર અડાઈ કરવાને વિવેક હમણાં સમર્થ નથી. કારણકે તમે
 પ્રજાપણની ઉત્તમ કેટિ (જિજ્ઞાસુ) ઉપર આધાર રાખો. આજે કે-
 ધ અકલર્તા પણતમારીમાયે (મુદ્ધ કરવાને) શક્તિવાન નથી. તમે જેમ
 લીલામાત્રમાં જગતને છત્તુ છે તેમ છીએ કેવુ છત્તો? હવે
 તમે જે પ્રજા જીવનના સ્વામી તેને કાંઈપણ પ્રકારની ન્યૂનતા નથી.
 લક્ષ્મીના સમુદ્રથી મરોન્મત મળેલો આ વિવેક કાંઈ પણ કેમલેથી
 મૂળ વિનાની નવીન પ્રજા પાણીને ટિટાડીની માફક આચરણ કરે
 છે. વળી મોટા સમુદ્રની માફક તમારે સૌલ પામયે એ યોગ્ય નથી,
 કેમકે હુદ્દ (નાના)ની સાથે લગાઈ કરવી એ મોટા સમ્રાજ્યને અપયશનું
 કારણ છે. પહેલાં તેના પિતાથી (મનપ્રધાનથી) મારી મૂકાયેલા અને
 ત્યાર પછી ઉદય પામેલા તે (વિવેક)ને તમારા પુત્રે (કામે) ત્રાસ પમા-
 વ્યા હો, તોપણ તે નિર્લજ્જ યોદ્ધાના નામને ધારણ કરે છે. માટે
 હિ સ્વામી ! તમારે હમણાં તેને ઉપેક્ષા પદમાં નાંખવો જોઈએ
 (અર્થાત્ તેની ઉપેક્ષા કરવી જોઈએ). એ પ્રમાણે અમારી જુદી પ-
 હાંચે છે. હવે સ્વામીના આશય (અભિપ્રાય) જે થતો હોય તે અ-
 મને પ્રમાણ છે. ' તે સાંભળીને મોહ કહે છે કે 'હું જાણવાનો !
 શું વિવેક ઉપેક્ષા કરવા લાયક છે? (અર્થાત્ નથી.) કેમકે વહાલાં
 મનુષ્યો પોપવા લાયક છે, ઉદાસીન મનુષ્યો ઉપેક્ષા કરવા લાયક છે
 અને શત્રુઓ તો ચૂંઈ કરવા [મારવા] યોગ્ય છે. આ વિવેક આપ-
 લો મોટો શત્રુ છે. તેનો તો કાંઈપણ પ્રકારે વધ કરવો જ જોઈએ.

કેમકે વ્યાધિ (મોટા રોગ)ની માફક ઉપેક્ષા કરાયેલો શત્રુ પ્રાણનો નાશ કરનારો થાય છે. તેથી હમણાં અવસર મળ્યો છે માટે તેની સાથે મારે સંગ્રામ કરવોજ જોઈએ. આજે ત્રણે જગતે મોહ વિનાનાં કે વિવેક વિનાનાં થાઓ (અર્થાત્ આજે એવો સંગ્રામ કરવો કે આ દુનિયા ઉપર કાંતો હું નહીં અને કાંતો વિવેક નહીં). અરે પાંખડીઓ! મારી આજ્ઞા સાંભળતાં છતાં તમે સર્વે હવે વિલાંબ શા માટે કરો છો? ઉતાવળથી મિથ્યાવચનરૂપી પ્રસ્થાન- (પ્રયાણ)ભેરી (નાળત) વગાડો. ' (આ પ્રમાણેના મોહરાજના હું કંઈથી તેમણે તત્કાળ ભેરી વગાડી.) ભેરીના શબ્દથી હું પહેલો, હું પહેલો, એમ ગોલતા અને જયલક્ષ્મીને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળા સ્મરાદિ સર્વ યોદ્ધાઓ તત્કાળ તે (મોહ)ની પાસે આવવા લાગ્યા. પહેલાં સ્મર (કામ)ની સાથે યુદ્ધ કરવામાં જે સુલટો હતા તે સર્વે જય પામેલા સુલટોને મોહરાજએ સાથે લીધા. વિવેક સાથે યુદ્ધ કરવાને જવા માટે મોહરાજ મહાન્ ઉત્સાહથી શોભિત થયે સતે બાળકથી રાજા પર્યંત સર્વ લોકો તેને આશીર્વાદ દેવા લાગ્યા. પછી જડતા નામની સ્ત્રીથી પગલે પગલે અનુસરાતા, હરિણ જેવાં નેત્રવાળી હિંસાદિ સ્ત્રીઓવડે ગુણાવળી ગવાતા, મિથ્યાશ્રુતરૂપ બંદિઓ (ચારણ) પ્રગટ કલ્યાણની વાણી યોજી છે જેને વિષે એવા, દુરાચેશરૂપ બાળતર પહેરેલા, સાહુસથી તીક્ષ્ણ, અનર્થદંડ (વગર પ્રયોજને આત્મા કર્મથી દંડાય તે)રૂપ ધનુષ્યદંડથી બુદ્ધરૂપ લતા મંડિત (શોભિત) છે જેની એવા, બાણથી ભરેલા મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાનરૂપ લાઘ્યાંઓને ધારણ કરતા, નિર્દયતારૂપ

ખર્જવડે દેવોને પણ ક'પાવતા, બીજાઓથી સદન ન થઈ શકે તેવા તામસ સાવરૂપ લોકાના ટોપને મત્તકે પરધારણું કરતા, મિથ્યા-વાદરૂપ વાણના સમૂહને ચારે બાજુ વગડાવતા, અને યમરા-જના યાન (રથ) સરખા શ્યામ અસત્સંગરૂપ મદોન્મત્ત હાથી ઉપર આફડ ધરેલા મોહરાજાને, શત્રુનો શોધ કરવાવાળું તેમજ પોતાને સદાય કરવાવાળું અને મહાન્ કર્મના ઉદય થવાવાળું લં-કા પુરોહિતે આપ્યાથી તેણે પ્રયાણ કર્યું.

મહાન્ નંબ્રમથી ખર્જવડે ભૂમિનો સ્પર્શ પણ ન કરતા હોય તેમ તેની આગળ પુવિકટપ(ખરાળા વિચાર)રૂપ પદાતીઓ આવવા લાગ્યા. લપંકર(સિદ્ધ)દુધ્યાનરૂપ વાધના આમડાથી ચા-દે બાજુથી મટેલા ખરાળા મનોરથરૂપ રથો તે પદાતીઓની પા-છળ દોડવા લાગ્યા. પ્રિયની પ્રાપ્તિ અને અપ્રિયની અપ્રાપ્તિની અભિલાષારૂપ પવન જેવા પેગવાળા સ્વપ્ન કરોડો ઘોડાઓ તે રથોની પાછળ આવવા લાગ્યા. ઘણીજ ઉંચી સંપત્તિની અભિ-લાષાવાળા અને મદ્દ જરતા મેરૂપર્વત સુમાન ગંધર્વકિતઓ તે ઘોડાઓની પાછળ આવવા લાગ્યા. તે વખતે મોહરાજાના સામં-ત, મંત્રિ, મિત્ર, પુરોહિત, બંડારી, કોટવાળા અને દારપાળા પ્રમુખ મર્વ આસ્થાનમંડપ(મહેરની બાહાર રથેશ્વ કચેરીમં-ડપ)માં આવ્યા. ત્યાં 'શત્રુના જૈન્યને જીતવાને હું સમર્થ છું' આ-વી રીતે બોલતા અભિમાની પ્રભાદને આદરપૂર્વક મોહરાજાએ હ-ર્ષથી પોતાના સમગ્ર જૈન્યનો નાયક બનાવ્યો. પછી તેણે પ્રભાદને દ્વેષથી ચારા આપીકે 'હે વીર' આ હાથી, આ ઘોડા, આ વ-

ગવાળા રથ, આ યોદ્ધાઓ અને આ લાંડાર વિગેરે સર્વ વસ્તુઓ તારે આધિન છે. રસ્તામાં અથવા સંઝામના મોખરામાં યથાયોગ્ય રીતે સર્વ સૈન્યને તું ચલાવજે.' મોહુરાજના આ પ્રમાણેના આદેશથી પ્રમાદ પણ કોઈ જાતની હરકત વિના જેમ નાવિક નાવ(વહાણ)ને સમુદ્રમાં ચલાવે તેમ રસ્તામાં સેનાને ચલાવતો હયો. આ સેના સર્વસ્થળે પ્રસરેલી હુતીતોપણ બહોળતાથી મેરૂપર્વતથી દક્ષિણ દિશાની સરહદમાં પોતાનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહેલી સેનાનો પ્રમાદે પડાવ નાખ્યો.

આ પ્રમાણે મોહુનો મહિમા સાંભળીને ઉદાર દીલવાળો વિવેકરાજ પણ સેના લઈને યુદ્ધ માટે મોહુની સન્મુખ જવાને એકતાન ધયો. ઘણા કાળે શત્રુનું સૈન્ય દૃષ્ટિગોચર થયે સતે પ્રશસ્ત મનવાળા(વિવેક)ને કોઈ એવા પ્રકારનો હુર્ષ થયો કે જે હુર્ષ સંયમશ્રીના પાણિગ્રહણ સમયે પણ થયો નહોતો. શ્રુતિમાર્ગે (શ્રુતજ્ઞાનવડે) વીર પુરૂષોનાં ક્ષેત્રને પામીને[સાંભળીને]નવીન મેઘની વૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયેલો હાથ નહીં તેવા વાણત્રના ધ્વનિએ રેઃમરૂપી અંકુરાના કિન્નર ગમને વૃદ્ધિ પમાડ્યો.[તે વખતે]ગળગળાટથી શોભતાં અને દૂરથી દેખાતાં શંસ્રો કેળના પત્રની માફક વીર પુરૂષોને ત્રાસ આપતાં નહોતાં. અર્થાત્ તે શંસ્રો કેળના પત્ર જેવાં જણાતાં હતાં. જ્યારે મનપ્રધાન મોહુના ઉપર અથવા પુત્રના પ્રેમથી વિવેક ઉપર દૃષ્ટિ કરે છે ત્યારે જ્યલક્ષ્મી તેના તરફજ વરવાની ઇચ્છા કરે છે [અર્થાત્ જ્યારે મનપ્રધાનની દૃષ્ટિ જેના ઉપર પડે છે ત્યારે તેનો જ્ય ધાય છે]. તે વખતે અવસરના જાણુ અને તેવા પ્રકારના (મધ્યસ્થ)

અધ્યવસાયવાળા સંધિપાલકો (સલાહ કરાવી આપનારા)
વેવેકરાજની પાસે આવીને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે “હે સ્વામી
વિવેક ! અમે પાણીની માફક કોઈના પછા નિત્યના સેવક નથી.
ત્યારે અમે જેનો આશ્રય કરીએ છીએ ત્યારે અમે વૃક્ષની માફક
તેની વૃદ્ધિ કરીએ છીએ. તેટલા માટે દ્વિતકારી આશ્રયથી
અમે તમને કહીએ છીએ કે જો કે હમણાં તમે સ્વામીની માફક
આશ્રય કરો છો તો પછા મોહરાજની અવસાં કરવી તમને લાયક નથી.

(સંધિપાલો મોહનું વર્ણન કરે છે કે) આ મોહરાજ ઘણું
કાળનો જુનો છે. અનેક સૈન્યથી નિષ્પત્ત સહસવાળો છે. જેમ
વહનું વૃક્ષ પાંદડાથી વ્યારે જાણુ વીંટાએલું હોય છે તેમ તે પુત્રોથી
ચાતરફ વીંટાએલો છે. ખીલેલાં કમળોથી જેમ નાનું તળાવ પરિ-
પૂર્ણ હોય છે તેમ તે ખમનાથી પરિપૂર્ણ છે. વળી શ્રોત્રાગ્રથી
મનોહર, શૂરવીર, સમગ્ર કર્મનો સાક્ષી, પ્રતાપથી દિક્ષ્યકને હમા-
વનારો અને ઈંદ્ર તથા ચક્રવર્તીથી નમસ્કાર કરાવેલો છે. માટે હે
પુણ્યવાન વિવેક ! આ મોહરાજની સાથે સુદ કશું તમને સુખ
નથી. જો તમે એક મોહને માનતા નથી તો તેથી મોહને શી ન્યૂનતા
છે ? (માનસદોષરમાં રહેલા) હું સને જો કે વરસાદ માનનિક નથી
તો પછા તે વરસાદ આખા જગતને તો પ્રિય છે. માટે જે માણસ
ઘણાને પ્રિય હોય તેની સાથે વિદાય કરવો તે સુખદાયી ન હોય. જુઓ !
અનાજ આખા જગતને પ્રિય છે તો તેને વિશે અરુચિથી શું મરણ
થતું નથી ? અમે ઇચ્છાનુસાર ચાલનારા હોવાથી ત્રણ જગતમાં
જે જે ઠકાણે જઈએ છીએ તે તે ઠકાણે આ મોહનું સૈન્ય રહેલું

અમે જોઈએ છીએ. તેથી (વિસ્તારમાં) સમુદ્રને પણ છતનારી
આખા વિશ્વમાં વ્યાપ્ત થયેલી મોહની સેના ક્યાં અને ઘણી થોડી
જમીન ઉપર રહેલું એક જાગૃતીયા જેટલું તમારું સૈન્ય ક્યાં. આ
ત્રણ લોકમાં પ્રાયે મનુષ્યક્ષેત્રમાંજ તમારું રહેકાણુ છે (મનુષ્ય-
ક્ષેત્ર પીસ્તાળીશ લાખ ચોજન પ્રમાણુ છે). તેમાં પણ કર્મભૂ-
મિમાં (જ્યાં અસી, મત્તી અને કૃષિ હોય તે કર્મભૂમિ કહેવાય છે).
તેમાં પણ નિર્મળ (હિતમ) કુળમાં, તેમાં પણ ભવ્ય જીવોને વિષે
અને તેમાં પણ સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિવાળા જીવોને વિષે તમારું
રહેકાણુ છે, અને આ મોહનું રહેકાણુ તો ચરાચર ત્રણ જગતને વિષે
છે તે તમે જુઓ. મોહના સૈન્યની સાથે તમારું સૈન્ય મળ્યાથી
સમુદ્રની અંદર પડતો નદીઓનો પ્રવાહ જે દશાને પામે છે તેજ
દશાને તમારું સૈન્ય પામશે.

ભાવાર્થ—નદીઓનો મીઠો પ્રવાહ પણ સમુદ્રની સાથે મળ-
વાથી ખારો થઈ જાય છે. તેમ તમારું સારા સ્વભાવવાળું સૈન્ય
પણ મોહના સૈન્યની સાથે મળવાથી પોતાના સ્વભાવમુદ્દી મોહના
સૈન્યની જેવા સ્વભાવવાળું થશે.

હું વિવેક! સત્પુરુષોની સોળતથી અને સિદ્ધાંતના શ્રવણ કરે-
વાથી તમે પ્રકાશ પામો છો (પ્રગટ દેખાઓ છો); પણ આ મોહ-
રાત્ન તો સ્વભાવથીજ જીવોને વિષે નિરંતર પ્રકાશિત (પ્રગટ) છે.
હું વિવેક! તમારો આશ્રય અભવ્ય જીવો લેતા નથી અને જેઓ
મોહને જવાવાળા ન હોય તેવા ભવ્યો પણ તમારો આશ્રય લેતા નથી.
હવે આવો, એવો કયો માણસ છે કે જે મોહને નિરંતર મેલતો નથી.

વળી તમે ઘણે કાળે પેદા થાઓ છો અને જન્મ્યા પછી પણ બહુ વખત સુધી જીવતા નથી અને આ મોહ તો અનાદિ છે, અને અમૃતનું પાન કરેલા પુરુષની માફક તે મરતોજ નથી. વળી તમે તમારા ભક્તોને એવું સુખ આપો છો કે જે ઇંદ્રિયોના વિષયમાં આવી શકતું નથી. પણ મોહ તો તેના ભક્તોને ઇંદ્રિયોને આક્રાંદિ ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ એવું સુખ આપે છે. (અર્થાત્ ઇંદ્રિયોના વિષય સંબંધી સુખ આપે છે.) વળી જે મનુષ્યો તમારા ઉપર ઘણા આસક્ત હોય છે તેઓ તો પર્વતની ગુફા વિગેરેમાં રહેવાવાળા હોય છે, અને મોહના સેવકો તો હરિણના જેવાં નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ સાથે મોહોદ્ભમાં કીડા કરે છે. તમને આધિન રહેલા મનુષ્યો કુટુંબનો ત્યાગ કરીને એકલા રહેવાવાળા થાય છે અને મોહને આધિન રહેલા તો પુત્ર પાત્રાદિ સંતતિવટે વૃદ્ધિ પામે છે. યુવાન અવસ્થામાં પ્રગટ સંજ્ઞાવાળા જીવોના નબીન દેહમાં પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છાવાળા જે તમે, તેને દૂર કરીને આ મોહ તેને વિષે આવાસ કરે છે, અને જ્યારે જરાથી જર્જરિત થયેલું જાણીને મોહ પોતે તે શરીરોનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે પણ કેટલાએક (ધોડા) મનુષ્યના શરીરમાંજ તું નિવાસ કરવા પામે છે; સર્વેના શરીરમાં નિવાસ પામી શકતો નથી. આવા (સામર્થ્યવાળા) મોહની સાથે તમારે શી સ્પર્ધા કરવી? માટે તમે યુદ્ધ કરવાથી પાછા વળો અને પોતાને ઠંકાણે જાઓ. તેમજ આ મોહ પણ સ્વાર્થ સાધવાવાળો થાઓ. ”

આ પ્રમાણે કહીને સંધિપાલો મૌન રહ્યો સતે વિવેકરાજ તે-
ઓને કહે છે કે “તમેજે જે આજે(મારા તથા મોહના સંબંધે)

હજી તે તમારા જેવા મદાનુ મુદ્ધિવાનોને મુક્ત છે. તે તે પ્રકારના
 મુદ્ધિવા વર્ણનાથી તમારે જે મોહના મદાનુની પ્રકાશ કરી તે
 તારા મોહના અવગણનાં છે, કેમકે પહેલાં અમારા ખેલની કિયતિ
 એક કેમલેજ હતી, પણ મલિન દુરિનને વિસ્તારતો (મધથી છ-
 વાયેલા, માફ અધકારવાળા અથવા ખરાબ લાગતા દિવસને વિ-
 સ્તારતો) અને નિરંતર કાઢવની વૃદ્ધિ કરતો મેઘ થોત પાંખવાળા
 વિવેકી હાસને કેવી રીતે ઇષ્ટ હોય? (ખીજ પક્ષમાં) મલિન અધ્ય
 વસાયને વિસ્તારતો અને નિરંતર કર્મરૂપ કાઢવની વૃદ્ધિ કરતો મો-
 હરૂપી મેઘ શુકલપક્ષવાળા (અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તથી પણ એ-
 હો વખત જેને મોહ જવાને ખાત્રી રહેલો છે તે શુકલપક્ષી કહેવા-
 ય છે તેવા) તથા વિવેક જેને પ્રગટથએલ છેએવા હાસ (આત્મા)-
 ને કેવી રીતે ઇષ્ટ હોય? અર્થાત્ નહોય. જેમ દારૂદિનમત્ત માણસો-
 ને પ્રિય હોય છે તેમ મોહ ધણા માણસોને સંમત (માનનિક) છે,
 તો શું તે ચેતનાના ચારનાર દારૂ અથવા મોહને વિષે પંડિત પુરૂ-
 થાએ પણ આસક્ત થવું જોઈએ? (અર્થાત્ ન થવું જોઈએ.) તે
 મોહનું સૈન્ય વિશ્વવ્યાપી ધૂળની માફક અસાર [નિર્માલ્ય] હોવાથી
 વિસ્તાર પામ્યું છે, અને મારૂં સૈન્ય સોનાની માફક સારભૂત
 હોવાથી પ્રમિત (માપેલી) જગ્યાના આગ્રયે રહેલું છે. પરંતુ
 મોહની સેનાને દુઃખ આપવાને ઉઠેલું મારૂં સૈન્ય વિશ્વમાં વ્યાપ્ત
 થયેલ અધકારસમૂહના નાશકરનાર સૂર્યની તીવ્રતાને પામશે
 [અર્થાત્ સૂર્ય જેમ અધકારનો નાશ કરે છે તેમ મારૂં સૈન્ય મોહ-
 ની સેનાનો નાશ કરશે].હું જે સત્ય દેવ, ગુરૂ, ધર્માદિને જણાવી આપું

તેનેજ તમે ભાસ્વર કહો. જે મોહ વિદ્વાનોને પણ મોહ પમા-
 છે તે શું ભાસ્વર છે? [અર્થાત્ નથી.] માત્ર થોડા બળ્ય છુએએ
 ૥૧૧ આશ્ચર્ય કરેલો છે તોપણ હું સર્વના ઉપર વર્તું છું અર્થાત્
 કર્વથી એમ છું; કેમકે એક પણ લક્ષ્મીવાળો આધિન હોય તો બસ
 કે બાકી કંઈકાં નિર્ધન આધિન હોય તો તેથી શું કાંઈ છે? [અ-
 ર્થાત્ કંઈ કાંઈ હાથે નથી.] આરા શરીરની સ્થિતિ મારી ન હોવાથી
 મોહિ પોતાની ઇચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ (ચિંતા) કરી છે, પણ હવે હું
 નિર્દોષી થવાથી તેના ધણા આયુષ્યની ખબર પડશે. મોહ પુરુષ-
 લ સંબંધી અને સચ્ચિ બાહ્ય મુખ આપે છે, અને હું તો અંત-
 રંગ, સ્વસંવેદ (પોતાના આત્માથી જાણી શકાય તેવું) અને અ-
 વિનાશી મુખ આપું છું. (મોહના પ્રસાદથી) મહેસોમાં મનુષ્યો
 જે વિલાસો કરે છે તે તત્ત્વથી તો મારા પ્રસાદથીજ છે. (કેમકે
 વિવેકપૂર્વક થોડા ઘણા સન્માર્ગ આદર્યો હોય તોજ પુણ્યથી
 સાતાવેદની ચોખ્ખી વિલાસો મળે છે) પણ મોહ તુદ્દમાન થવાથી
 તો તેઓનો નિશ્ચલ નિવાસ નરકને વિષેજ થાય છે. હે સંધિપાલો!
 શત્રુઓ પાસેથી નાશી જવામાં અથવા મહાસાગર વશમાં એકલો
 કે કુટુંબવાળો એ જેમાંથી ઠોણ મુખી? તે તમેજ સાચું કહો.
 કર્મરૂપ વેદીથી લય પામતા છવને અથવા લવચ્છમુદ્ર વરવાની
 ઇચ્છાવાળા છવને હું એકાદીપણું મહાજ કરાવું છું અને મોહ
 કુટુંબ મહાજ કરાવે છે. હવે તમે કહો કે અમારા જેમાં આ દુનિ-
 થાના છવોને ઠોણ દિવકારી છે? મુલાવસ્થારૂપ મરીરાપાનની
 ઘોષીવાળા શરીરને વિરે હું કહેતો નથી, પણ સ્વાભાવિક રીતે તેજ

શરીરને (જ્ઞાનાદિથી) નિર્મળ થયેલું જાણીને હું તેનો આશ્રય કરું છું. જુઓ ! યુવાવસ્થાને વિષે પણ શીવકુમારાદિની માફક જો એનાં શરીર પવિત્ર છે ત્યાં હું વસું છું. હંસ મેલા પાણીમાં વસતો જ નથી. કહું છે કે—

પ્રયમે વયસિ યઃ શાંતઃ, સઃ શાંત ઇતિ મે મતિઃ ।

ધાતુષુ ક્રીયમાણેષુ, શમઃ કસ્ય ન જાયતે ॥

‘પહેલી વયમાં (યૌવનવયમાં)જેઓ (વિપયથી)શાંત થયા તેજ ખરેખર શાંત છે એમ માફ માનવું છે. ધાતુનો ક્ષય થયા પછી શમ—વિપયની શાંતિ કેને થતી નથી’?

આ મોડે પોતે ન્યાયનો લોપ કરીને પ્રાણીઓને લાંબકપાણું કરાવનારો, સમાધિનો નાશ કરવાવાળો અને હુઃખરૂપ વૃક્ષસમૂહના મનોરથતુલ્ય છે. એની મેનાના જે મુખ્ય અધિકારીઓ છે તે પણ લોકોના મુખના શત્રુઓ છે અથવા જતીવાન સેવકો સ્વામીના સરખી ક્રિયાવાળા હોય તે યુક્ત છે. જુઓ, ત્રીજા મોડે કૃષ્ણનું શબ (મુઠ્ઠું) ઉપાસવાવડે બુદ્ધિમાન બ્રાહ્મણને પણ છ માસ પર્યંત વિદબ્ધતા પમાડી છે, અને ક્રોધથી કંસાદિક, માનથી દુર્યોધનાદિક, દંભથી ઉદાત્તરાજને મારવાવાળા વિનયરત્નાદિ અને જ્ઞાનથી સુમન ચક્રવર્ત્યાદિ નાશ પામ્યા છે. વળી પ્રમાદથી કંડૂરીકાદિક

૧ આ અને ત્યાર પછીના પ્રગથો નેમિચરિત્ર, ઉપદેશભાગા ઉપદેશચિંતમણી, જાતાસુત્ર, ભરદેયચરિત્ર અને વિક્રમચરિત્રાદિ થી જાણી લેવા.

કામથી અંતઃપ્રયોગાદિક, રાગથી વિકૃત સંસ્કારો અને દ્રેષથી કેણિ-
કાદિ અનેક પ્રકારની પીડા પામ્યા છે. તેમજ જ્યસન (જુગારાદિ)થી
મૃણદેવાદિ, મિથ્યાત્વથી ક્ષિપ્રાદિ અને પાંખાદિઓના સંસ્તવ
પરિચયોથી આરૂઢતાદિક મુખથી બ્રહ્મ થયા છે. કારણ વિનાનો
શંતુ આ મોહરાજા જગતના જીવોની કલ્થના કરતે ચતે હું ગણ-
વાન અને કૈન્ય સ્થિત છતાં તેને વિષે ઉદારીન થઈને કેમ બેસી
રહું? [અર્થાત્ હવે તો હું મોહની ખખર લેવાનોજ.] મારા કૈન્ય-
માં અનેક ગુરવીર મુખરો. હોવા છતાં પણ હે સંધિપાલકો! તમે
કોડા કે શું મારા કોઈ પણ મુખરો કોઈ પણ કાળે કોઈપણ કાર-
ણથી કોઈ પણ માણસને કલેશ પમાડ્યો છે? 'ધર્મથી જય અને
પાપથી હાય' એ વાણી જો સાચી હોય તો સત્પુરુષોનો દ્રોહ કર-
વામાં કિત્યુક મોહને હું નિશ્ચય છતીશ. જન્મથી મોડીને આ મોહ-
થી થતા જે મહાન પાસલવો અમોએ સ્વદન કર્યા છે તેમ પરણવો
આજે તેનું ઉન્મૂલન કરવાને સ્વદાયકારી થયા છે. આ પ્રમાણે મને
સાર પરિવાર મળ્યા છે છતાં જો હું રણમાં શત્રુનું ચર્ણ કર્યા
શિવાય હવે શું તો શું તેથી હું લગ્ન ન પામું? " આ
પ્રમાણે મહાત્મા વિવેકનો નિશ્ચય સાંભળીને સંધિપાલકો સંધિ
કર્યા શિવાય જેમ આન્યા હજા તેમ પાછા ગયા.

હવે પ્રતિફલે દિલ્લાન પામની રણસંઘામની આશાથી વિક-
સ્યર સરીરવાળો વિવેકરાજા પીરનાવાળી વાણીથી કૈન્યના લોકોને
કહેવા લાગ્યો કે 'હિ મેનાના લોકો! આપણને મોહની સાથેનું યુ-
ધ નહીં પ્રાપ્ત થયું છે. પરંતુ સુધ્ધજ ગુરવીર પુરુષોના મનની

કસોટી છે. તમારા જેવા સહાય કરનારાના બળથીજ આ યુધ્ધનું કામ મેં આરંભ્યું છે. જો સહાય કરનારની જરૂર ન હોત તો તે મોહ અને હું વિવેક આટલો વખત શામાટે વિલંબ કરત ? અર્થાત્ આ યુધ્ધમાં સહાય કરનારની અપેક્ષા હોવાથીજ વિલંબ થયો છે.) જેવો ઉત્સવ (આનંદ) વીર પુરૂષોને રણસંઘ્રામરૂપ વેદિકા [ચિરી]ની અંદર જ્યલક્ષ્મી વરવામાં થાય છે તેવો ઉત્સવ (આનંદ) તેઓને સુંદર, પવિત્ર કન્યાના લગ્નમાં થતો નથી. યુધ્ધને વિષે જેવી વીર પુરૂષોના શરીરની શોભા શસ્ત્રના ઘાતથી ઝરતા રૂધિરના પ્રવાહથી થાય છે તેવી શોભા અંદનરસના વિલેપનથી થતી નથી. સંઘ્રામને વિષે બળવાન પુરૂષોનું મન સન્મુખ આવતા શસ્ત્રના પ્રહારથી જેવું પ્રમુદ્ધિત થાય છે તેવું તેઓનું મન હાર, અર્ધહાર અને કેયુરથી પ્રમુદ્ધિત થતું નથી. બળવાન પુરૂષો સંઘ્રામ કરતાં ખીજું કોઈ મોટું તીર્થ કહેતા નથી, કેમકે સંઘ્રામમાં અધિક પરાક્રમવાળા પુરૂષો મરણ પામીને પણ દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ વનમાં પ્રવેશ કરતા હાથીઓને વેલા રોકી શકતા નથી, તેમ સ્ત્રી, હાથી અને રાજ્યલક્ષ્મીની ઇચ્છાથી રણમાં પ્રવેશ કરતા ક્ષત્રીઓને કોઈ રોકી શકતું નથી. ખડ્ગ રૂપ તાલથી અને ધનુષ્યના શબ્દરૂપ સ્પુરાયમાન થતા મૃદંગના શબ્દોથી રણસંઘ્રામરૂપ રંગમંડપમાં વીર પુરૂષોની કીર્તિ રૂપી નદી અત્યંત નાચ કરે છે. ત્યાં સુધી શત્રુનું સૈન્ય દૂર હોય છે ત્યાં સુધી (વીર પુરૂષોને) પોતાના પ્રાણ બહાલા હોય છે; પણ શત્રુનું સૈન્ય દેખ્યે સતે ડાહ્યા પુરૂષો પોતાના પ્રાણને તૃણ સમાન ગણે છે. હે સંઘ્રામમાં

ત્યં મેળવવાવાળા સુભટો! સ્વામીને માથે આકૃતંઆવી પડ્યા છતાં પણ સ્વામીએ પૂર્વે સ્નેહપૂર્વક જમાડેલા[પોષણ કરેલા]ને સેવકો પોતાના પ્રાણને તૃણની માફક નથી ગણતા તે સેવકો તે[સ્વામી]ના જીવ રહિત કેમ થશે? વાહન[દાથી, ઘોડાંદિ]કવચ અને શસ્ત્ર— આ સર્વ બાહ્ય આકર્ષક છે પણ જેઓને હૃદયનું સાહસ છે તેઓજ વસ્તુતાઃ જયનું સ્થાન છે(અર્થાત્ તેઓજ જય મેળવે.છે)..તમે અધિક સત્વવાળા થઈને મોહના સંન્યની સાથે યુદ્ધ કરશો તો હું ધારૂં છું કે શત્રુઓને દૂર કરીનેતમે(અવશ્ય)જયલક્ષ્મી મેળવશો. હવે તમારામાં કોનું કેટલું સામર્થ્ય છે? કોનો કેટલો પરિવાર છે? કોણ કયા વેરીને છતી શકે તેમ છે? અને કયે કાર્ણે[સુલુકારે]કોણ યુદ્ધ કરવા ઉભો? તે તમે કહો”

આવાં વિવેકનાં વચનો સાંભળીને તેનો ભવવિરાગ નામનો પુત્ર વિનયથી ઉજ્જવળ વચનોવડે કહેવા લાગ્યો કે “સ્વામીની પાસે સેવકોએ પોતાના ગુણનું વર્ણન કર્યું તે સુદ્ધ નથી. છતાં જો સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવામાં સેવકો આજસુ કરે તો પાપના બીજ-રૂપ આશાતના થાય, તેટલાં માટે અમે હાંધક કદીએ છીએ.(ભવવિરાગ પોતાનું સામર્થ્ય બતાવે છે)” હે સ્વામી! ભવાર્ત(ભવોમાં દરવા)રૂપ આગમાંથી કુશિ પ્રમાણ(મનુષ્યરોગપ્રમાણ રોગમાં રહેલા)મક્તજનોનો અનેક પ્રકારનાં નાનાં રૂપ કરીને(અનેક નિમિત્ત-રૂપે સદાયકારી થઈને)કદાર કરવામાં હું સમર્થ છું. મદાન દુઃખના હેતુમૂલક સ્વર્ગ અને અસ્વર્ગ વસ્તુ(સ્થાવર અને જંગમ અથવા જીવ અને અજીવ)ને વિરે છોડીને વિપરીતપણે જે જુલિષ વર્તે છે

તેને છેદવાને હું સમર્થ છું. શ્રોત્રે દ્રિયાદિના જ્યરૂપ સેવકો મારો અંતરંગ પરિવાર છે અને કરકંડુઆદિ રાજાઓ અનેક પ્રકારનો બહિરંગ પરિવાર છે. હું દેશવિરતિ આદિ(પાંચમા ગુણકાણાદિ)ગુણસ્થાનકની ભૂમિકા પામીને યુધ્ધ કરવાને અવસરે નિશ્ચયે તમારી આગળ શત્રુનો સંહાર કરવાને ઉભો રહીશ. ”

હવે ખેદ રહિત સંવેગ અને નિર્વેદ વિવેકરાજને કહે છે કે “હે દેવ! (ભગ્ય જીવો પ્રત્યેનો) મોહનો રોડ દૂર કરવાને અમે સમર્થ છીએ. યથાર્થ જ્ઞાન(સંસારથી ઉદારીનતા) અહિંસા અને અદ્રોહ પ્રમુખ અમારો અંતરંગ પરિવાર છે, અને યુધિષ્ઠિરઆદિ રાજાઓ અવસર મેળવીને અમને લાગે છે (તે બહિરંગ પરિવાર છે). અપ્રમત્ત નામના સાતમા ગુણસ્થાનકથી ઉત્થાનિકા (જાગૃતિ) કરીને હજારે હજારે વધને ઉચિત એવા રાગદ્વેષને નામમાત્ર બાકી રહે એવા અમે કરીશું.” આ પ્રમાણે વિવેકરાજના ત્રણ પુત્રોએ પ્રગટપણે પોતાનું બળ કહી બતાવ્યા પછી મહાન વક્તા સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રધાન કહે છે કે ‘હે સ્વામી ! આ અનાદિ સંસારરૂપ પ્રવાહના પુરમાં પડેલા જીવોને તેમાંથી ઉદ્ધરીને થોડા વખતમાં હું કિનારે પહોંચાડું એવી શક્તિ મારામાં છે. દેવતત્વ, ધર્મતત્વ અને ગુરૂતત્વરૂપ રસ્તાની દિશામાં મૂઠ થયેલા જીવોને વિચારણારૂપ અંજનના સંયોગથી તેના બુદ્ધિવિપર્યાસને દૂર કરવાને હું શક્તિવાન છું. આસ્તિકતા (શ્રદ્ધાન), સ્વૈર્યતા અને નિપુણતા પ્રમુખ મારો મુખ્ય અંતરંગ પરિવાર છે અને સત્યકી વિદ્યાધર તથા શ્રેણીકાદિ રાજાઓ મને નિરંતર સેવે છે (તે બહિરંગ પરિવાર છે). ચોથું ગુણસ્થાનક

પામીને હું ઉદયમવાન થયે સતે આહરાજના મિથ્યાદષ્ટિ નામના પ્રધાનનો નિરૂપે ક્ષય થયો. ”

(શમભાવનું સામર્થ્ય) શમભાવ કહે છે કે “હે સ્વામી ! હું પ્રાણીઓના સંતાપને દૂર કરવાને સમર્થ છું. મારા વિના આ જગત જાણે કે, અગ્નિથી સ્પર્શાયેલું હોય નહીં તેમ તપ્યા કરે છે. સ્વસ્થતા, શીતળતા, અને જગતના જીવોની સાથે મૈત્રી પ્રમુખ મારો અંતરંગ પરીવાર છે અને સાગરચંદ્રકુમાર તથા નાગદત્તાત્રિક વીર પુરૂષો મારા (બહિરંગ પરીવાર)માં રહેલા છે. મહાન સંપ્રમવાળો અને અમૃત માર્ગને રોકવાવાળો હું નવમા શુણ્ઠ્યાનકને વિષે ક્રોધયોદ્ધાને પરિપૂર્ણપણે યમને મુકામે પહોંચાડીશ (અર્થાત્ ક્રોધનો નાશ કરીશ).”

હવે માદર્વ ઉપે સ્વરે કહે છે કે “હે દેવ ! માનથી સ્તંભાય ગયેલા (આક્રંટ રહેલા) આ જગતના જીવોને મારા પરાક્રમથી તત્કાળ નેતરની માફક હું નમાવું છું. (આત્મિક બોધ થવા અથવા મન ક્ષય દૂર કરવા) પ્રશ્ન પૂછવા, પ્રજ્ઞામ કરવા અને (શુણી મનુષ્યોનું) સન્માન કરવું એ આદિ મારો અંતરંગ પરીવાર છે અને અભયકુમાર તથા ઈંદ્રભૂતિઆદિ મુખરો મને બહુ માને છે (સિવે છે તે મારો બહિરંગ પરીવાર છે). અનિવૃત્તિ નામના નવમા શુણ્ઠ્યાનકે હું વેગથી ઉદયમવાન થયે સતે આક્રંકાર એક હુંકાર માત્ર કરવાને પણ સમર્થ થયે નહીં ”

આજીવ નામનો સામંત કહે છે કે “હે દેવ ! ઈંદ્ર જીવોના વિવશ(વાંકા) મનને પણ એક ક્ષણમાં સરલ—સીધાં કરવાને હું

સમર્થ છું. સરલ આલાપ (સરલપણે વાતચિત કરવી તે), વિશ્વાસ અને વિશ્વને વલ્લભપણા સરખા અનેક અંતરંગ સુલટો માન્યાસે છે કે જેઓ મારા જીવવાથીજ જીવે છે. રાજાએ પુછ્યે સ તે જેવી વાત હતીતેવીજ વાત તેની આગળ પ્રગટ કરનાર કુલ્લક કુમારાદિ મારા જાહિરંગ સેવકો છે. અનિવૃત્તિ નામના નવમ ગુણુસ્થાનકે સંગ્રામ કરવાની દીક્ષાએ દીક્ષિત અને ઉદ્યમવાન થાં લો એવો જે હું તેની આગળ દલ શું કરશે? (અર્થાત્ કાંઈ કર શકવાનો નથી.) ”

સંતોષ કહેછેકે “ હે સ્વામી! ઉડી, મોટી અને અખંડિત વિસ્તારવાળી તૃણારૂપ નદીને શોષવી નાખવાને હું સમર્થ છું. સમાધિ, ધૈર્ય અને મધુરતા એ મારો શ્રેષ્ઠ અંતરંગ પરિવાર છે અને અતિમુક્તકુમાર તથા કપિલાદિ સુલટો ભક્તિપૂર્વક મને સેવે છે (તે જાહિરંગ પરિવાર છે). નવમા અને દશમા ગુણુસ્થાનકે લડાઈના આગ્રહને વિસ્તારતો, નહીં દેખેલી ભૂમિકા પ્રત્યે પણ લોભને હું ક્ષોભ પમાડીશ. ”

વિદ્વાન પુરૂષોને વિષે અહંપણાને ધારણ કરતો ઉત્સાહ નામનો સેનાપતિ કહે છેકે “ હે સ્વામી! હું સઘળા શૂરવીર પુરૂષોના કાર્યસિધ્ધિનું કારણ છું. કોઈપણ વખતે ખેદ ન કરવો [અથવા જે કાર્ય પ્રારંભ્યું હોય તે પુરૂ થયા વિના મૂકવું નહીં] અને જે ધાર્યું હોય તે તત્કાળ કરવું અર્થાત્ અખેદ અને શિઘ્રકારીત્વ એ આદિ મારો અંતરંગ પરિવાર છે તથા ઇંદ્રનો નાનો ભાઈ [વામન] અને મહાગિરિઆદિ સેવકો મને લગે છે (તે જાહિરંગ પરિવાર છે).

જેવી રીતે અનુક્રમને જાણનારા અને ઉચિતપણાનો ત્યાગ નહીં કરનારા જાડીના સર્પ ઉદારમનપાણી સુભદ્રાએ પણ (વિવેકની આજ્ઞાથી) પોતપોતાનું પરાક્રમ કહી બતાવ્યું.

તે સુભદ્રાની સ્ત્રીઆ પણ યુક્ત દિલથી (નિર્બંધપણે) વિવેકરાજનને આ પ્રમાણે વરતો કહેવા લાગી કે “હે સ્વામી! અમારા ભત્રીશની સાથે રહીને (શત્રુની સાથે) યુદ્ધ કરતાં અમને પણ તમે જોજો. યુદ્ધને વિષે અહંના પ્રદાદાથી શત્રુઓનો નાશ કરતાં અમે સ્ત્રીઓને માથે ‘અળખા’ એવો જે અપવાદ છે તે દૂર કરીશું.” આ પ્રમાણે પોતાના પરિવારની (જેવી રીતે જોલે છે તેવીજ રીતે) આચરણ કરવામાં સમર્થ વાણી સાંભળીને વિવેકરાજના હૃદયથી વિક્તસ્વર નેત્રવાળો થયો. (અર્થાત્ વિવેકરાજનાં નેત્રો હૃદયથી વિક્તસ્વર થયાં). તે અવસરે અપૂર્વઅપૂર્વ અર્થની પર્યાલોચના (વિચારણા)એ મોક્ષપદગર્ભિત (મોક્ષપદને જણાવતી) રણસંગ્રામનાં વાજિત્રોની શ્રેણી વગાડી. તે વાજિત્રોના શબ્દોથી, જેમ જાંબુલી વિદ્યાના શબ્દો સાંભળીને સર્પ વ્યાકુળ થાય તેમ અતિ વ્યાકુળ થયેલો અને રાખથી લાલ નેત્રવાળો મોહરાજ યુદ્ધ કરવાને ઉઠ્યો. ઉઠીને ઉચ્ચે સ્વરે પોતાના દ્વેનિકોને કહેવા લાગ્યો કે “હે સૈન્યના લોકો! તમે સાંભળો, કોઈએ પણ (રસ્તામાં) નહીં રોકેલો વિવેક અહીં આવ્યો છે, અને જેમ સમુદ્રના કલ્લોલો દ્રીપની ચારે બાજુ પ્રસરી જાય છે તેમ એ વિવેકના સુભદ્રો મારા સૈન્યની ચારે બાજુ પ્રસરી ગયા છે. આ તેના વાજિત્રનો નિર્દોષ (શબ્દ) મારા કર્ણગોચર કેમ થયો? તે મને લોહાની સળી કાનમાં નાખ્યા સરખી પીડા ઉત્પન્ન

કે કો, આરે હવે તમે આપ વિદ્યાર્થી કામદો કોર છે? મુદ્દ ૧૨
 વાને માટે ઉપાશય કરો. અને પાઠેનાં જેમ કામનું જાણ કરે
 તેમ તમે વિચરના નિર્ણયનું જાણ કરો. તેના જાણ કરો. અને
 વિચરના નિર્ણયનો જાણ કરો અને કામના કોરવેલ (કોરવેલ) જાણ
 જેવા તે કોરવેલ વિચરને પણ હું મુખ્યત્વે કોરવેલ જાણ, પણ તમારો
 દેહનો અંતરંગ અને નિર્ણય પરિવાર કોરવેલ કોરવેલ છે કે તે જા
 મુદ્દપ પાણીને કોરવાને પાણી તુલ્ય થાય તેનું તે અને તેનું કોરવેલ
 અથવા મું જાણ છે તે તમે પ્રમાણ અને કોરવેલ. "

(આ પ્રમાણે મોહનભાઈનાં વચન સાંભળી) મુદ્દ પામના બુ-
 દ્ધજાના અર્થવાચી કેદરે (કામ) તેને કોરવા જાણ્યો કે "હું વિ-
 નાશ! તમે આમાં જાણ જાણવાને માટે આપ આપો. હો તો
 જેમ છે તેમ હું કોરવેલ કરું મું. મનુના આ મર્થ મુખદો અને એ-
 ધને અવશ્ય ત્રાસ પામશે, કેમકે દાવાના દીસ થયે અને પામનો
 રમણો બીજા અરુધમાં જઈ શકતો નથી. આપાડબુનિ મુનિ, નરિ-
 પેલુછ, આદ્રંકુમાર, નેમનાથ જિનેશરનો નાનો વાઈ (રહનેમી)
 અને કુળવાશુકમુનિ એ આદિ પણ મ.દો પ્રભાવ બાળે છે તો
 બીજા સામાન્ય મનુષ્યરૂપ કીલ્લા તો મું મળુનરીમાં છે? આ વિ-
 વેક જે એકવાર નાગી ગયો હતો અને ફરી પાછો આવ્યો છે તે
 મારી સહિતને જાણતો નથી, અથવા મરણ નશુક આવેલા મનુષ્યો-
 ની બુદ્ધિ વિપરીત થઈ જાય છે. તાંત્રીજ, પુન્ય, વર્ષાકાળ, હારવ,
 શુંગાર, મેમુન, એકાંત, વનના જાગો, રનાન અને સ્વાદિષ્ટ આહાર
 પ્રમુખ મારા પ્રીતિવાળા અતરંગ મુખદો રુકુરાયમાન થઈ રહેલા

છે, અને ચંડપ્રદોત, ગર્દભિલ્લ, કમઠ, વિક્રમરાજા, મધુરાજા અને મણિરથાદિ મારી પાછળ આલનારા ઘણા સુલટો મારા બહિરંગ પરિવારમાં છે.”

રાગ કહે છે કે “હુ દેવ! હું જગતને આંધળું કરવામાં સમર્થ છું. હું કામને અને કામ મને એમ અન્યોન્ય એક બીજાને અમે સહાય આપનારા છીએ.

(રાગ જગતને આંધળું કેવી રીતે કરે છે તે બતાવે છે)—વિક્રમ સ્વર થયેલું કમળ ક્યાં અને ચીપડાદિથી ભરેલાં સ્ત્રીઓનાં નેત્ર ક્યાં, શરદ્ ઋતુનું ચંદ્રમંડળ ક્યાં અને અતિ ઉત્કટ દુર્ગંધતાવાળું સ્ત્રીઓનું સુગંધ ક્યાં, દેહીપ્રમાન સૂર્યકાંતમણિ ક્યાં અને શુક્રથી ભીંજાયેલા સ્ત્રીઓના હોઠ ક્યાં, કાંતિથી મનોહર હીરાઓ ક્યાં અને ધોવાથી ધોળા દેખાતા સ્ત્રીઓના દાંત ક્યાં, પવિત્ર સોનાના કળશો ક્યાં અને માંસના પિંડરૂપ સ્ત્રીઓના સ્તન ક્યાં, નિર્મળ જળની વાવડીઓ ક્યાં અને પરસેવાના ઘરરૂપ સ્ત્રીઓની નાભિ ક્યાં—આ પ્રમાણે મહાન્ તક્ષાવત છતાં મારા આદેશથી ઘેલાની માફક વિદ્વાન્ પુરૂષો પણ સ્ત્રીઓના શરીરની તેઓ (ચંદ્રાદિક)ની સાથે (નિર્વિશેષ) સરળામણી કરે છે—તેવી ઉપમાઓ આપે છે. સ્ત્રીનું શરીર નિરંતર ઢાંકેલું, દુર્ગંધાનું સ્થાન અને પ્રસ્વેદથી તથા મેલથી વ્યાપ્ત હોય છે, છતાં વિદ્વાનોને પણ મેં તે શરીરને વિષે ધ્યાન દેવાવાળા કર્યા છે. મેં દાસરૂપ કરેલા (આ દુનિયાના) પુરૂષો કલે-
 ૧. સુવર્ણના સમૂહને ઉપાર્જન કરીને સ્ત્રીના અવાચ્યદેશ (યોનિ) ખાળને વિષે નાંખે છે (અર્થાત્ ઘણા કલેશથી પેદા કરેલા પૈ-

સાનો વિવધમાં વ્યય કરે છે). વાંકી દૃષ્ટિ, મંદમંદ આલાપ, ઉત્સુકતા, આલિંગન, સંજ્ઞમ, ચાટુ વચન, આત્મક્રિત, પ્રણય અગર પ્રાર્થના, એ આદિ મારા હુમેશના (અંતરંગ) સેવકો છે; અને ઇંદુપેણ, બિંદુપેણ, ચિલાતિપુત્ર, ઇલાપુત્ર (એલાચીકુમાર) સામાયિક કુ-દુંબી (આર્દ્ર કુમારનો પાછલા જન્મનો જીવ) અને નળરાજા એ આદિ મારા બાહ્ય સેવકો છે. ”

હવે શત્રુની સેનાને ભક્ષણ કરવાનો અભ્યાસ કરતો હોય તેમ હંભવટે દાંતરૂપ વસ્ત્રને કરડતો દ્વેષ મોહરાજાને કહેવા લાગ્યો કે “હે સ્વામી! વિશ્વને ભયરૂપ દેખાતો હું પ્રલયકાળના અભિ જોયો છું. મારી લીનતાવાળી દૃષ્ટિની આગળ કોઈપણ રહેવાને (ટકવાને) સમર્થ નથી. મત્સર, અમર્ષ, પૈશુન્ય (ચાડી), મર્મભાપણ, અપ-ળતા, વિઘ્નહ, આક્રોશ અને નિરતુક્રોશ (ઘાતકીપણ) વિગેરે મારા નિત્યના (અંતરંગ) સેવકો છે; અને અંક્રોશિક ચરિ, કૂળવાલમુનિ, કમઠ (મેઘમાળી), દુર્યોધન, સંગમદેવ અને પાળક પુરોહિતાદિ મા-રી પાછળ ચાલનારા અનેક બાહ્ય સેવકો છે. ”

મિથ્યાદર્શન નામનો પ્રધાન કહે છે કે “હે સ્વામી! આ ત્રણ જગતના લોકોને ભવરૂપ આવર્ત (ખાડા)માં હું એવી રીતે નાખું છું કે તેમાંથી અનંતકાળે પણ તેઓ નીકળી શકતા નથી. આ ત્રણ જગતમાં એવી કોઈ બલિ નથી, એવી કોઈ યોનિ નથી અને એવું કોઈ સ્થાન ન-થી કે જેને વિષે મેં વિમોહિત કરેલો જીવ નિરંતર પરિશ્રમણ કરતો નથી. (અર્થાત્ મેં વિમોહિત કરેલો જીવ સર્વ યોનિને વિષે પરિ-શ્રમણ કરે છે). કદેવ (જેમાં દેવપણ ન જાય તેનાં દેવપણ ધ-

રાવવું તે: તેવીજ રીતે કુચુર આદિમાં સમજવું), કુચુર, ધર્મ-પર્વ અને પ્રતના વિપરીતભાવ, ધર્મ ઉપર દ્વેષ અને બીજાની નિંદા— આ સર્વ નિરંતર મારી પાછળ ચાલનારો મારો અંતરંગ પરિવાર છે; અને પર્વત નામનો ગ્રાહ્યપુત્ર, સાત નિન્હવ (લગવાનના એક એક વચનના ઉત્થાપક), કપિલ, પાળક, વસુરાજ અને સર્વે અનાયો મને નિરંતર સેવે છે. તે મારા બાહ્ય પર્વદાના લોકો (બહિરંગ પરિવાર) છે. ”

પછી લાખના રસ જેવી આંખના પાતવડે જગતને ક્ષાલ પમાડતો અને ધૂમાડાના સમૂહ સરળા શરીરવાળો ક્રોધ તે અવસરે મોહરાજાને કહેવા લાગ્યો કે “હે સ્વામી! હું પ્રગટ થયે સતે કયો ધીર પુરૂષ પણ પોતાને (પોતાપણે) ટકાવી રાખવાને સમર્થ છે? મેં આક્રમણ કર્યે સતે (દેખાવ્યે સતે) વિદ્વાન પણ વિચેતનજ (જ્ઞાન ઉપયોગ રહિતજ) થાય છે. મારે વશ થયેલો જીવ સનેપાત થયેલા માણસની માફક નેત્ર અને હોઠનું લમાવવું, હાથનું ફેંકવું, શરીરનું હલાવવું અને પ્રલાપો (નિરર્થક બોલવું) કરે છે. મારા હુંકમને તાળે થયેલા ઘણા ગળવાન જીવો પણ નરકને વિષે, નિગોદને વિષે, શ્વાનજાતિ વિષે અને સર્પાદિકને વિષે વસે છે. ક્ષાર (ડંસ રાખવા પછી), અગ્રંડતા, દુર્વાક્ય, શ્રાપ, સંતાપ, ઉપદ્રવ, કલેશ અને તામસભાવ—આ મારા નિત્યના પક્ષપાતી (અંતરંગ પરિવાર) છે. કુરૂટિ અને મહાકુરૂટિ (કુરડ, ઉકરડ) નામના સાધુઓ, ગ્રહરાજાનો પુત્ર ગ્રહદત્ત ચક્રવર્તી, શિશુપાળ અને નભ:સેનાદિક રાજાઓ મારા ભક્તિવંત સેવકો છે (તે બહિરંગ પરિવાર છે.)”

હવે જાણકાર માદ કાળને કહેવા લાગ્યો કે “આ તપ્ત
 માકના છવોની સર્વ વિધાનું કૃષ્ણ દરજ્જા કરવાને તથા મદ્યજ્વિને
 અયોગ્ય કરવાને હું મધ્યમ છું. આદે વગ મોડો છવ ગુરૂને
 માનતો નથી, તૃપ્તિની દાંઘી કરે છે, જુદાના નિધન તુલ્ય મનુ-
 ષ્યોનો ત્યાગ કરે છે, સ્વભાવ (જડ જેવો) માય છે અને નિરંકુશ
 મહાશક્તિની માફક બધા કરે છે. અકર્મણીને જીતવાવાળા
 જાદુબાળીને પણ મેં (કેવળી થતાં) રાક્ષા રાખ્યો અને સુધા, તૃપ્તિ,
 શ્રીમ અને તાપાદિ આપદાને મરૂન કર્યો તે એક વર્ષ પહેલાં ક્યો
 દેહો. પુરુષાર્થ અંબાથી સ્પર્ધા (હરીશ્ચંદ્ર), પોતાનું પરાક્રમ કહી
 બતાવવું, શ્રીમદ્બોની તર્જના કરવી, અમરકર દેવું (કાંઈને નમસ્કાર
 ન કરવો). અવિનય કરવો અને હિંદનાર્થ કરવી એ આદિ મારા
 નિત્યના સેવકો (અંતરંગ પરિવાર) છે. તેમજ દુર્યોધન, રાવણ,
 અમરેન્દ્ર, પ્રતિવામુદ્યો અને તેના જેવા બીજા લાખો મારી મેવા
 કરવાવાળા સેવકો (બહિરંગ પરિવાર) છે.”

હંબ કહેવા લાગ્યો કે “હ દેવ! હું ગીડી વાળી જોડાવા-
 વાળો છું છતાં ફર કર્મ કરવાવાળો છું. કૃષ્ણ અર્પની માફક મેં કર-
 દેહો (કમેહો) પ્રાણી જીવતો રહેતો નથી. આસન ઉપરથી ઉડવા-
 વાળા, આસન આપવાવાળા, નમસ્કાર કરવાવાળા અને હાથ જોડવા-
 વાળા મનુષ્યોને હું દાસની માફક ખુશામનનાં વચનો અંગીકાર
 કરાવું છું (જોડાવું છું). છગપ્રવેશ, વિશ્વામઘાત, દ્રોણ, ધનનો
 આગ્રહ, ગુપ્તઆચાર અને જુડા આલોપાદિ મારા નિરંતરના સેવકો
 (અંતરંગ પરિવાર) છે. મહાજલ, પીક, મદ્યપીક, અંગારમર્દકા-

આર્થ અને આપાદભૂતિ આદિ મારા પક્ષપાત કરવાવાળા બાદ સેવકો (બહિરંગ પરિવાર) છે. ”

મોહના સમગ્ર સૈન્યમાં નિરોગતા (અથવા ચતુરાઈ) ને ધારણ કરતો લોભ કહેવા લાગ્યો કે “ હું એકલો પણ આ ત્રણ ભુવન પરવશ કરવાને (અથવા મારે આધીન કરવાને) સમર્થ છું. હે દેવ પ્રમુખ ! તમે સર્વે સાંભળો. હું હાથ ઉઠા કરીને કહું છું કે એવે કોઈપણ જીવ શું કોઈ ઠેકાણે છે કે જે મારે આધીન થયો નથી. પર્વત ઉપર ચઢવું, સ્થળ (અટવી વિગેરે) અને સમુદ્ર ઓળંગવા પૃથ્વીનું વિહારણ કરવું (ખોદવું), શુક્રમાં પ્રવેશ કરવો, શ્મશાનમાં રહેવું, મંત્રાદિ સાધવું, જનાવરોનું પાલણ કરવું, ખેતી કરવી, અને ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, આતપાદિ સહન કરવાં—ઈત્યાદિ દુષ્કર કાર્યો પણ મેં આદેશ કરેલા પ્રાણીઓ શું અંગીકાર કરતા નથી ? (અર્થાત સર્વ કાર્યો અંગીકાર કરે છે). મહારંભ, મમત્વ, ઇચ્છા, મૂર્છા (આસક્તિ), સંકલેશ, સંચય, કૃપણતા અને સાહસિકતા આદિ મારા અંતરંગ સેવકો છે; અને તિલકશ્રેણી, કુચિકર્ણવ્યવહારી, કેશરી ચોર, નંદરાજ, સુભૂમ ચક્રવર્તી અને લોભનાંદિ વણિક આદિ મારા બાહ્ય સેવકો પણ હજારો છે. ”

હવે પ્રમાદ કહેવા લાગ્યો કે “ મારું તો લોકોત્તર બળ છે (અર્થાત મારા જેવું બળ બીજા કોઈમાં નથી). કેમકે ઉચ્ચપદમાં આરૂઢ થયેલા મનુષ્યને હું એક ક્ષણવારમાં નીચે (અધોગતિમાં) પાડી દઉં છું. જેઓ શ્રુતકેવળી (ચૈદ્યપૂર્વધર), ઉપશાંત મોહ (અધ્યારમે) શુભાણે ચડેલા અને ચાર જ્ઞાનના ધરનારા છે તેઓને પણ હું નિ-

ગોઠરૂપ ખાંડમાં અનંતો કાળ વસાવું છું. મેં આદેશ કરેલો જી-
વ ખુડી જવાનો વિચાર કર્યા વિના જંગલને વિષે કીડા કરે છે. જમી-
ન ઉપર પડવાથી અંગ ભાંગી જશે તેનો વિચાર કર્યા વિના વૃક્ષો
ઉપર હીંચકે છે. મહત્વના નાશનો વિચાર નહીં કરતો સતો પા-
સાવડે કીડા કરે છે. આલોક તથા પરલોકની પીડાને નહીં વિચા-
રતો વિકલા કરે છે. આ વેર મને કલેશને માટે થશે એવો વિચા-
ર કર્યા સિવાય વેર વધારે છે. ઉભંગરા તથા પગની પીડાને નહીં
જાણતો નાટકાદિ જુએ છે. વચ્ચરહિતપણાને અને વમનાદિકને
નહીં વિચારતો મહિરા ખીએ છે. સ્વરોગાદિ રોગના ઉદયને ન-
હીં જાણતો વિષયમાં આસક્તિ કરે છે. પંચાતાં વ્યયનો વિચાર ક-
ર્ચો સિવાય પ્રાણીઓને નિરંતર લગાવે છે; અને આતપ તથા ભ-
મવાના પરિશ્રમને નહીં ગણકારતો શિકાર કરવા જાય છે. (અને-
ક જાતનાં) વ્યસન, આળસ, નિદ્રા, વિષયસંજ્ઞાથી હલકાં વચન ત-
થા બીજાં પણ તેની જેવા અનેક મારા અવ્યંતર (અંતરંગ) સેવ-
કો છે. આર્યમંત્ર, શેલકરાગ્નિ, સોદાસરાજ, કંડરીકરાજ અને મ-
રિચી આદિ મને હર્ષ આપવાવાળા મારી બાહ્યપર્વદા માંડેના
મારા સેવકો છે.”

આ પ્રમાણે સર્વે વીર મુલદોએ પોતપોતાનું બળ કહે સતે
મોહરાજાએ પાખરેલા સિંહની માફક બળ સહિત ગર્ભરવ કર્યો તે
અવસરે નિરંતર શત્રુના હૃદયને હોણ કરવાવાળાં મિથબાપા અને
અસત્ય ભાષાના લેહરૂપ વાજિત્રો અનેકવાર વાગવા લાગ્યાં. મોહ-
રાજાના તથા વિપેકરાજાના અશુભ ધ્યાન તથા શુભધ્યાનના લેહરૂપ

વીર પુરૂષો અનુપયોગથી તથા વિધિથી (અનુક્રમે) શસ્ત્રો
જેવાં લાગ્યા.

મેં રથનેમિતે આરિવ્રથી લાગપરિણામવાળો કર્યો, મેં નળ-
રાજાને રથાગવર્ણવાળો કર્યો, મેં દ્વાપકનગિને ક્ષીણ કર્યો,
મેં શશરાજાને માર્યો, મેં અમૃતિમુનિને પરાભવિત કર્યો, મેં
બાહુળ્યીને બાંધ્યો, મેં મહાબળરાજાને મ્હાન કર્યો અને મેં કે-
શરીરાજાને કહેશિત કર્યો. આ પ્રમાણે મોદરાજાની સેનાના મુલ-
દો ભુજના આદેશક કરવા પૂર્વક આપસ આપસમાં પાતપોતાના
પરાક્રમનું વર્ણન કરવા લાગ્યા.

મેં શિવકુમારને, મેં બળદેવને, મેં ચિલાતીપુત્રને, મેં નય-
નાર અને ધનાસાર્થવાહુ આદિને, મેં નાગને, મેં મેઘકુમારને,
મેં અતિમુક્તમુનિને અને મેં કપિલ ગ્રાહ્યાણને ભાવશત્રુ પાસેથી
જીતી લીધો. આ પ્રમાણે વિવેકરાજાના સैन्यમાં પણ શૂરવીર મુલ-
દો સરલ રીતે પાતપોતાનું પરાક્રમ આપસમાં કહેતા સતા પ્રગટ
થયેલા પોતાના શૌર્યને દેખાડવા લાગ્યા.

હવે અવિદ્યારૂપ રાત્રિનો નાશ થયે સતે અને તત્ત્વરૂપ સૂર્ય પ્ર-
કાશિત થયે સતે તે સર્વ વિવેકના મુલદો શત્રુના સમૂહનો નાશ
કરવા માટે તૈયાર થયા. પ્રારંભમાંજ શત્રુઓને વિષે રકુરાયમાન
ક્રોધવાળા વિમળબોધ નામના મહાન્ યોદ્ધાએ કેટલાએક મોહ-

૧ મોહના અશુભ ધ્યાનરૂપ મુલદો અનુપયોગથી શસ્ત્ર જે-
વવા લાગ્યા અને વિવેકના શુભધ્યાનરૂપ મુલદો વિધિપૂર્વક શસ્ત્રો
જેવવા લાગ્યા.

ની મેનાના મુબદાને જાણીએ છીએ માથાં. જેમ ચર્ચા દેવદીઓને ગ-
 જી જાય તેમ આમાપિકાદિ વટકમં (આવરવક)માં સમર્થ પુદાદિને
 મોદની મોટી મેનાનું મસજી કયું (બસણ—નાશ કર્યો). પાત્રી વિ-
 વેકના મુબદાએ પ્રયત્નપૂર્વક કલેશરૂપ જુલના મમરત આંકુર
 જ્યાંથી દૂર કરેલા છે એવું ક્ષપકએતિ નામનું ક્ષેત્ર ચામને
 માટે લેવાય કયું. હવે સર્વ મદનનારૂપ ગ્રન્થ મદલુ કરેલ છે જેણે
 એવો શામ નામનો મુલત પૂજન કરવા લાયક અને ઉજ્જવળ મત-
 નનાનો આશ્રય કરીને સંગ્રામ કરવાને માટે ઉડ્યા. તેણે અપૂર્વ
 કરણ નામનું આદમું શુભધ્યાનક પામીને તત્કાળ કોધ નામના
 મુલતને તર્જના કરીને કહ્યું કે “હે મૂઠા! અહીંથી (શીઘ્ર) નારી
 જા. હવે કોના બાળથી તું જીવવાને ઈચ્છે છે?” (શમનાં આવાં
 વચનો સાંભળી) કોષે પણ પોતાનાં ચાર રૂપ કરીને તેને દેખાડ્યાં.
 કવિ કહે છે કે ‘તેઓ (કયાયો) વિદ્યા અને તપની સિદ્ધિ વિના પણ
 જહુરૂપ કરવાવાળા હોય છે. ’ (તે રૂપનાં નામ જતાયે છે) પહેલો
 અનંતાનુબંધી (અનંતકાળ પરિશ્રમજી કરાવનાર), બીજો પ્રત્યાખ્યા-
 નાવૃત્તિ [મિત્ર પચ્ચખાણને સર્વથા દોકનાર], ત્રીજો અપ્રત્યાખ્યાનક
 (સર્વથી પ્રત્યાખ્યાન કરવા નહીં દેનાર), ચોથો સંજ્ઞવલન (યથાખ્યા-
 ત આદિને દોકનાર) તે કોધ શમને કહે છે કે “હે શાંત આત્મા-
 વાળા શમ! તું શું કહે છે? દેહીપ્યમાન અમિરૂપ મેં પોતેજ આ
 વિશ્વનો પરાલભ કર્યો છે. [માટે બીજાના બાળથી જીવવાની જરૂર
 નથી]. હે શમ! આડું પરાક્રમ તું આંખાળ. જેઓ મહાવીર્યવાળા,
 તપસ્થાને વિશે રક્ષા ચિન્નવાળા, અને જાણી મંગનો ત્યાગ કરેલા

ચોગીઓ હતા તેઓનું પણ પુણ્યરૂપી ધન હરી લઈને નિરંતર ન્યાવતા મેં દુઃખદાયી નરકરૂપ કુવામાં તેઓને કરોડો વર્ષ પર્યંત વસાવ્યાં છે. હે શમ! સિંહથી લક્ષણ કરાયેલા, કૂર સર્પથી ડસાયેલા, વનના દાવાનળથી દગ્ધ થયેલા, શિકારીથી વિધાયેલા અને રાક્ષસથી રૂંધાયેલા કેટલાક પુરૂષો (શુભ પરિણામથી) સ્વર્ગ પામે છે (અર્થાત્ મરણ પામીને સ્વર્ગે જાય છે); પણ ક્રોધથી મરણ પામેલો કોઈ પણ માણસ કોઈ પણ કેકાણે શું સ્વર્ગે ગયો છે અથવા જશે? (અર્થાત્ ક્રોધથી મરણ પામેલો કોઈ પણ માણસ સ્વર્ગે ગયો નથી અને જશે પણ નહીં). તેટલા માટે આ ઉપર કહેલ સંકડાઓ (સિંહાદિક) ની સાથે મારી સરખામણીનો ઉપદેશ હેતાં આચાર્ય મને લાગે છે. (અર્થાત્ મહાન પરાક્રમવાળા મારી સરખામણી સિંહાદિકની સાથે યુક્ત નથી). વળી હે શમ! તારા ઉપર પ્રથમ પ્રહાર કરતાં આ મારી ભુજ લજ્જા પામે છે, માટે પહેલાં તું પ્રહાર કર કે જેથી કરીને આ ભુજ પોતાનું બળ પ્રગટ કરે.” આ પ્રમાણે ઉંચે સ્વરે બોલતાં ક્રોધનું પહેલું શરીર શમ સુલટે એકદમ કાપી નાંખ્યું. કારણકે શૂરવીર પુરૂષો વેરીનો વિનાશ કરવામાં કાળક્ષેપ કરતા નથી. એ પ્રમાણે લદ્દલાવરૂપ અશ્વના આશ્રયવાળો અને સરળતા રૂપ હૃથિયારને ધારણ કરતો માર્દવ નામનો સુલટ પણ માન તરફ દોડ્યો અને તેણે પણ ચાર રૂપને ધારણ કરતા માનનું પહેલું રૂપ છેદી નાંખ્યું. કારણકે આ માર્દવ બીજાઓને વિષે કોમળ છે પણ શત્રુને વિષે તો કરવતની

જેવો કઠોર છે. ત્યારબાદ નિરાંતી લાવરૂપ શસ્ત્રને ધારણ કરતા
 આંજીવ અને સંતોષ નામના મુલતો એકત્વતા (એકપણા-
 ની લાવના) અને અક્રિયનતા (પુરુષલિક કાંઈ પણ વસ્તુ રાખવી
 નહીં તે) નામના અથ ઉપર (અનુક્રમે) આરૂઢ થયા, અને તેમ-
 જો પણ ચાર ચાર રૂપને ધારણ કરનારા દંભ અને લોભના પહે-
 લા શરીરને ભેદી નાંખ્યા, કેમકે સંચામની આદિમાં શત્રુનો નાશ
 કરવો તેજ મંગલિક છે. તે અવસરે આસ્તિકતા રૂપ આયુધને
 ધારણ કરતો અને સ્યાદાહ રૂપ હાથી ઉપર આરૂઢ થયેલો સમ્ય-
 ગદ્ધિ પ્રધાન મિથ્યાદ્ધિ પ્રધાનની સામે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે
 'અરે મિથ્યાદ્ધિ! દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ એવા તારા કેટલાક અપરા-
 ધો તને કહી બતાવું? પણ હમણા મારા શસ્ત્રની ધારાથી ધોવાગ્ને-
 લો જે તું તેના અપરાધોની શુદ્ધિ યાગ્યો.' આ પ્રમાણે તેનાથી
 તર્જના કરાયેલા મિથ્યાદ્ધિ પ્રધાને પોતાના અભિપ્રાયિક, અનભિપ્ર-
 યિક, અશયિક, અનાલોગિક અને અભિનિવેશિક નામનાં પાંચ
 રૂપ (ધારણ) કર્યા, પણ સમ્યગદ્ધિ પ્રધાને તે સર્વે (રૂપ)નો એ-
 ક પ્રકારવટજ નાશ કર્યો. કેમકે જેમ અગ્નિ લાકડાથી બધ
 પામતો નથી તેમ બળવાન પુરૂષો શત્રુઓથી પણ પામતા નથી.
 મિથ્યાદ્ધિની સાથે જોડતો મિથ્ય નામનો મુલત છે અને તે
 (મિથ્યાદ્ધિ) ના દ્રવ્ય (દલીયા) થી કંપજ સંસ્કાર લાગ્યો પ-
 રમિક મુલત પણ છે, એમ બળીને સમ્યગદ્ધિએ તે બેડેને પાત્ર
 સંચામનાં પાડ્યા. તે વખતે અનિવાર્ય પરાક્રમવાળા શમાદિ વીજ
 પુરૂષોએ કોપાદિ શત્રુઓના વચલા બંને રૂપ (અપ્રત્યાખ્યાની અને

પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન ને માયા) ને હણી નાખ્યા. હવે
 યુદ્ધ કરવાને માટે તૈયાર થતા કામને જોઈને ભવવિરાગ નામનો
 અતિ નિષ્કુર સુભટ તેના સન્મુખ દોડ્યો. અનિત્ય ભવરૂપ (આ
 સર્વ પર્યાય નિત્ય નથી તરુપ) ભાલાવાળા, સર્વ વસ્તુના ત્યાગ કરવા
 રૂપ (અથવા મુનિપણ રૂપ) હાથીના વાહનવાળા અને કોપથી
 હોઠ કંપાવતા તે ભવવિરાગને આવતો જોઈને પ્રપુલ્કિત થયેલો સ્મર
 (કામ) તેને કહેવા લાગ્યો કે “ હે તુચ્છ બુદ્ધિવાળા ભવવિરાગ!
 તું મારી સન્મુખ આવ્યો આવે છે પણ હું જે વિષયાયુધવાળો
 સુભટ છું તેને શું તું બાણતો નથી ? પાંખવાળા સર્પનો સાદશ્યતા-
 વાળા આ મારા બાણો શત્રુઓના પ્રાણને ભેદવાવાળાં છે. સ્ત્રી નામના
 જે મારા ચોદાઓ અહીં છે અને અભિલાષા નામનાં જે તેનાં બાણો
 છે તેઓ (બાણો) પરાક્રમવડે અંતરમાં વજના બળતરને ધારણ
 કરતા સતા ઈંદ્રના હૃદયને પણ નિશ્ચે ભેદી નાંખે છે. જે
 પહેલાં જયયાત્રા કરવાને નીકળેલા મેં તારા પિતા [વિવેક]
 ને નાસી જવાની કળા શીખડાવી હતી તે કળા પુત્રપણાએ
 (પુત્રના સ્નેહથી) શું હજી સુધી તેણે તને આપી નથી કે જેથી
 તું અહીં [મારી સન્મુખ] આવ્યો છે ? દેવને ધિક્કાર થાઓ !
 કારણ કે તું એક બાળક આજે મારી સામે યુદ્ધ કરવાને આવે
 છે. ” [કવિ કહે છે કે] આવી અહંકારયુક્ત વાણીથી કામે કોને
 કંપાવ્યા નથી ? [આ પ્રમાણે બોલીને] પછી ભવવિરાગ સુભટને
 ત્રાસ પમાડવા માટે કામ અકસ્માત્ પુરૂષ, સ્ત્રી અને નપુંસક વેદ
 વડે ત્રણ રૂપ ધારણ કરવાવાળો થયો. તેના રૂપનું બહુપણું દેખીને

પણ ભવવિરાગ ત્રાસ પામ્યો નહીં, કેમકે અગ્નિના કલ્પીયા વધારે
 દેખીને પણ શું મહાન મેઘ તેનાથી શંકા પામે છે? [અર્થાત્
 અગ્નિનો નાશ કરવામાં વરસાદ શંકાતોજ નથી]. ભવવિરાગ કામ-
 ને કહેવા લાગ્યો કે 'અરે મૂઠા વધારે રૂપ કરીને શું 'તુ' મને
 બીવંગણે છે?' એ પ્રમાણે જોણતા નિર્દય થયેલા ભવવિરાગે કા-
 મનાં છેલ્લાં જે રૂપ (ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદ) એકંદમ ઊંઘેલી નાંખ્યાં.
 તે અવસરે અન્યત્ર ચિંતારૂપ દેહ જુદો છે અને આત્મા જુ-
 દો છે. દેહ વિનાશી ધર્મવાળો છે અને આત્મા અવિનાશી ધર્-
 મવાળો છે એ આદિ વિચારરૂપ લાલાગ્રો અદિત ઉદ્ધારીનતારૂપ
 દ્વાથી ઉપર ઝેડેલા તે (ભવવિરાગ)ના જે નાના લાઇઓ સ્વયં
 અને નિર્વેદ (સંશ્રામ કરવાને) દોડ્યા. તેઓએ હાસ્ય, રતિ,
 અરતિ, ભય, જુશુઆ અને શોક સહિત રાગદ્વેષને મારીને સંશ્રા-
 મમાં તત્કાળ દિશાઓનું અગિદાન કર્યું (અર્થાત્ મરણને શરણ
 કર્યો). પછી વ્યામ (શિકારી) જેમ મૃગનો વધ કરે તેમ કરીને શ-
 ત્રુનો નાશ કરવામાં આસક્ત થયેલા ભવવિરાગે કામના પહેલા
 રૂપ (પુરૂષવેદ)નો પણ વધ કર્યો. પછી રણસેનમાં (બાદી કોણ
 રહ્યું છે તેની) તપાસ કરતાં શમાદિ મુલદોએ પોતાની પિાસે એક
 એક શાખાવાળા વૃક્ષની માફક એક એક રૂપવાળા કોષાદિકને જો-
 યાં. એટલે તેઓએ (શમાદિ ત્રણ મુલદોએ) તે (કોષાદિક ત્રણ)ના
 છેલ્લાં રૂપોનો પણ નાશ કર્યો. કેમકે અગ્નિના કલ્પીયાની માફક
 અદ્ય સહિતવાળા વેરીનો પણ મહાત્મા પુરૂષોએ વિશ્વાસ
 કરવો ચોખ્ખો નથી. પછી લોભ દુઃખે મરી શકે તેમ છે, એમ જા-

નાસી જાઓ. અરે અધ્યાત્મિક પુરૂષો! મારી દૃષ્ટિને મુકી દો. (અર્થાત્ મારી દૃષ્ટિથી દૂર થાઓ). અરે યોદ્ધાઓ! તમે બીજી દિશામાં ચાલ્યા જાઓ. અરે વિચારવાનું પુરૂષો! તમારા પગ સજ્જ કરો. કેમકે શત્રુઓને લય કર અને દેવોની તથા ગણની ભુજાના મદને ભાંગતો અને અજનના પુંજ જેવી કાંતિવાળો આ મોહરાજા પોતેજ પ્રહાર કરવાને ઉઠ્યો છે. આ પ્રમાણે બોલતો અને ફૂર દૃષ્ટિથી ત્રણ ભુવનને લય પમાડતો વિક્રસ્વર રોગવાળો મોહ મહામુનિઓને પણ ક્ષોભને માટે થયો. આ મોહરાજાએ યુદ્ધમાં ઝંપલાવ્યે સતે મનુષ્યો તો દૂર રહ્યા પણ દેવોને વિષે પણ એવો કોઈ ન રહ્યો કે જે પીંપળાના પાનની માફક ઝંપાયમાન થયો ન હોય. એ અવસરે સત્સમાગમ રૂપ અતિ ઉંચા મહોન્મત હાથી ઉપર આરૂઢ થયેલો કોઈ પણ જાતના કલેશરહિત શુક્લધ્યાનના ભેદરૂપ આયુધની શ્રેણીને નચાવતો નવી પરણેલી (સંયમશ્રી) પત્નીથી પગલે પગલે જાત્રાત કરાતો અને યુદ્ધનો કૌતુકી (અદ્વિતીય) વીર એવો વિવેકરાજા મોહની સન્મુખ આવ્યો, તે વખતે મોહરાજા તેને કહેવા લાગ્યો કે “હું વિવેક! તું પુષ્ટ થયેલો છે માટે અહીંથી સત્ત્વર ચાલ્યો જા. કેમકે પાછળથી પાછો જવા ધારીશ ત્યારે તું જવાને સમર્થ થઈ શકીશ નહીં (માટે પહેલેથીજ પાછો ચાલ્યો જા). જેઓ મૂર્ખ અથવા આળસુ છે તેઓને (શરીરનું) સ્થૂળપણું થવું હુકર નથી. કેમકે વૈરીને વશ થયેલા સ્થૂળ (શરીરવાળા) પુરૂષો ઉલટા અધિક પીડા સહન કરે છે. જો તને શરીરનું પોષણ જ ઈષ્ટ છે તો તું અહીં શામાટે આવ્યો? અહીં કાંઈ આ-

હાલે મળવાના નથી, અહીં તો કેવળ પ્રહારોજ મળવાના છે. હે વિવેક ! તે પ્રમાદાદિક સન્નુઓને માર્યો છે તેથી ગર્વ કરીશ નહીં. ત્યાંમુખી હું પૂર્ણ શરીરવાળો છું ત્યાંમુખી અરે વિવેક ! તે શું હતું છે ? અર્થાત્ કાંઈ હતું નથી. હું જીવતો હોવાથી આ સર્વ સુલટો ફરી સજીવન થશે, કેમકે પૃથ્વીથી પેદા થનાર વૃક્ષનું મૂળ જો અક્ષત હોય તો શું ફરીને તે પડતવિત ન થાય ? (અર્થાત્ થાય). હે વિવેક ! શરીર વિનાના કામળ પુષ્પરૂપ શસ્ત્રવાળા અને સ્ત્રી છે માત્ર પરિવાર જેને એવા જે કામે જગતને હતું છે તેના હું ગુરુ છું, એમ તું મને ભણુજે. હે વિવેક ! સુદ્ધ કરવાના રણસેત્રમાં પ્રાપ્ત થયેલા મોહરાગને આઘાત કરવાને પશ્ચિમ (ભાગ), વ્યથા પમાડવામાં ગદા, ચૂર્ણ કરવાને ચક્ર, વિહારણ કરવાને વજ્ર, વિનાશ કરવાને ધનુષ્ય અને કાપવાને ખર્જૂ સમર્થ નથી. હું કૃત્રિમ નથી કહેતો પણ નિશ્ચયે સાચું કહું છું કે મોહનું મંથન કરવાને વ્યાલ અને અગ્નિ આદિ પણ સમર્થ નથી. ઇંદ્ર વજ્રથી, બાળભદ્ર દુગ્ધથી, ચક્રવર્તી ચક્રથી, ક્ષત્રી શસ્ત્રથી, હાથી હાંતથી, સર્પ દાદથી, લિંગી શ્રાપ દેવાથી, પ્રાદ્યજ્ઞો કરવાં વચન બોલવાથી અને ધનવાન ધનથી બાળવાનું છે; પણ રણભૂમિમાં પ્રાપ્ત થયેલા મોહરાગની પાસે તેઓ સર્વ જરા પણ બળવાન નથી. નાના પ્રકારના સંગ્રામમાં અથડાવાથી કહણ શરીરવાળો થયેલો હું ક્યાં અને સંગ્રામના પ્રયાસને નહીં દોષેલ એવો તેમજ કામળ શરીરવાળો તું ક્યાં ! અરે વિવેક ! પહેલાં તારા ઘણા સેવકોને જે પરાભવિત કર્યો છે તે વાત કહેવાથી તું દુઃખી થઈશ અથવા તને દુઃખી કરવા સિવાય મારે

ખીજું શું પ્રયોજન છે? (તેજ પ્રયોજન છે). સાંભળ, તારે વિષે એ
 બુદ્ધિ (નિષ્ઠા) વાળા પહેલા ચક્રવર્તી (ભરત)ના પુત્ર વ
 મરીચિ ને તું નાયક જીવતે સતે મેં જાળથી જાંધી દીધો. અ
 તેને ઘણા નીચ લવોને વિષે કોડાકોડ સાગરોપમ સુધી ભમાવ્યે
 જે કંડરિકે મુનિ તારા સૈન્યના સમૂહનો આગેવાન હોતો તેને પ
 જીહ્વાદ્રિય (રસ સ્વાદમાં આસક્તિ) નામના મારા સેવકે મ
 બુતીથી જાંધી લઈને એક ક્ષણવારમાં સાતમી નરકરૂપ ક્ષવા
 ફેંકી દીધો. મહાખળ અને ખાદુખળી નામના રાજાઓ જે તા
 લકતો હતા તેઓમાંના એક (મહાખલ) ને મારા (માય
 સૈનિકે સ્ત્રીનો વેશ લેવરાવ્યો (સ્ત્રીલિંગ જાંધાવી મહીનાથના લવ
 ઉદય આણ્યું), અને ખીજને (ખાદુખળીને) એક વર્ષ પર્થત ઉ
 ઉભાજ સ્તલિત કર્યો. તારા સમ્યગૃહિ પ્રધાનથી આશ્રિત કરાયે
 જે સત્યકિ અને શ્રેણિક પ્રમુખ રાજાઓ દુનિયામાં પ્રખ્યાત
 પામેલા હતા તેઓને મારી અવિરતિ નામની સ્ત્રીએજ રોકીને નિ
 વાસને માટે નરકમાં પહોંચાડ્યા. તું હાથમાં શસ્ત્ર ધારણ કરે
 તેથી સુભટો તારા ઉપર દુગંધા ધારણ કરતા નથી, પણ તું મા
 સાથે સ્પર્ધા (હરીક્રાંધ) કરે છે તેથી બુદ્ધિમાન જીવો તારી હાંસ
 કરશે. હે કુબુદ્ધિ! હજી પણ અહીંથી ચાડ્યો જા. અકાળે શામા
 પ્રાણ ત્યાગ કરે છે! કારણ કે મારી સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળો
 તું તારા પરિવારને ફરીથી જોઈ શકીશ નહીં.”

આ પ્રમાણે મોહે કહ્યા પછી આશ્વેપ પૂર્વક વિવેકરાજાએ તે
 જવાબ આપ્યો કે “હે મોહ! તું ઘણું શામાટે જોલે છે? ખ

સ્થાવસ્થામાં મેં તને લાંબા વખત સુધી જોયો છે. જેઓ પોતાની પ્રશંસા કરે છે તેઓ મૂઢા કરેલા દ્રવ્યના નિધાનની માફક અત્યંત શોભતા નથી. વળી, ઉધરસ આવતી હોય એવા ઘોરોથી જેમ ઘોરીનું કામ સિદ્ધ થતું નથી તેમ ઘણા પ્રલાપ કરવાવાળા બિલ્લવાવાળાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. જેમ વર્ષાઋતુને વિષે અંકુષ ગર્ભરૂપ કરવાવાળો વરસાદ [વરસવાનું] કાર્ય કરે છે તેમ ઘોડું, ભેલવાવાળા મહાન પુરુષોના કાર્ય કરે છે. જેઓ નિષ્ક્રમે અંતરની શૂન્ય [ખાલી] હોય છે તેઓજ મૃદંગતા, અવાજની માફક ઉંચે સ્વરે અવાજ કરે છે; અથવા તોડું મરણ નશુક આવેલું હોવાથી તને જે વેદના ઉત્પન્ન થઈ છે તે વેદના આ પ્રમાણે તને બંધુ બોલાવે છે. કાંદણ કે ઝાડ ઉપરથી પડતું પરિપક્વ થયેલું પાંદડું શું ખરાબ અવાજ નથી કરતું? શીતળ અંદ્રમા અંધકારનો નાશ કરે છે, શીતળ પાંખી પંખતોને ભેદી નાખે છે, શીતળ મણિ નિર્ધનપણાને હજી છે અને શીતળ દિમ વૃક્ષોને આગી. નાખે છે, તેડા માટે હે મનિમૂઠ! મને શીતળ આણીને તું મારા વિશ્વાસ કરીશ નહીં. (કેમકે) શીતળ વનથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ સર્વથી વિપ્રમ હોય છે. હું તને દ્વિનકારી વચન કહું છું કે જો તું જીવિત વ્યતી ઇચ્છા રાખે તો તો યુદ્ધમાંથી ચાલ્યો જા. કેમકે અહીં અમૃતના આદાર મળવાના નથી, અહીં તો કેવળ પ્રહારજ મળવાના છે. હાથીઓ ગયા, ધન નાશ પામ્યું, મુસટો નાશ પામ્યા અને અપ્પો દુષ્ટાયા, તે છતાં તારા નિર્વિચ્છન્નપણાને ધિરાર છે કે હજી પણ તું દુર્બળ જુજના બગનું વર્ણન કર્યા કરે છે. હે મેઘ!

તેં દેવલોકમાં રહેલા પ્રાણીઓને જીવ્યા તેમાં તેઓનું અચેતનપણું
 (ઉપયોગરહિતપણું, જડ વસ્તુ ઉપર અતિ આસક્તિ) એજ એક
 હેતુ છે. તેથી જ તે કોઈપણ ઉપયોગવાળા પ્રાણી ઉપર કોઈ વ-
 ખત પણ બળ ફેરવ્યું હોય તો મને કહી બતાવ. અપ્રમાદી
 અને ઉપયોગવાન સાધુઓએ તને યુદ્ધમાં અનેકવાર પરાલવિત
 કર્યો છે, તોપણ હે નીચા! તું પાછો યુદ્ધ કરવાને ઉઠે છે. તારા જ-
 વા શ્યાનવૃત્તિવાળાની નિર્લજ્જતાને ધિક્કાર હો! પહેલાં માત્ર
 જે ઉપાસકો (સેવકો)ને તેં બાંધ્યા હતા તે સર્વને મેં તારી પા-
 સેથી મુકાવ્યા છે; પણ તારા જે સેવકોને પકડીને હું મોક્ષમાં લઈ
 ગયો છું, તેમાંથી જ તું બળવાન હોય તો એકને પણ મુકાવ
 (ત્યાંથી પાછો લાવ). તેં સ્ત્રીરૂપ સેંકડો પાસવડે બાંધેલો અને હા-
 થી ઘોડા તથા ચોદ્ધાઓવડે રક્ષણ કરાયેલો જે ભરત ચક્રવર્તી હતો
 તે એક ક્ષણવાર માત્ર ધ્યાન કરીને બાંધમોક્ષને બાળુવા લાગ્યો
 (અર્થાત્ બાંધથી મુકાયો—મુક્તિ પામ્યો). યુદ્ધરૂપ તાંડવ (નાટક)
 વડે પોતાના ભાઈઓને પણ હુણનારા જે પાંડવો તે તને વલ્લભ હતા
 પણ તેઓ તરવને બાણીને તારાથી વિરક્ત થઈ, મને પ્રસન્ન કરીને
 અવિનાશી આવાસને પ્રાપ્ત થયા. જેણે સ્ત્રી, ગ્રાહ્યણ, બાળક અને
 ગાયના વધવડે તારીસેનાનું આગેવાનપણું મેળવ્યું હતું તે નરકના
 અતિથિ થવાવાળા દૃઢપ્રહારીને હું મોક્ષમાં લઈ ગયો. મુસમા
 નામની કન્યાનું મસ્તક છેદવાવાળા અને કૃતાંત (યમ)ની માફક કૂર
 સ્વભાવવાળા જેણે (ચિલાતીપુત્રે) એક તારોજ આશ્રય લીધો હ-
 તો તે ચિલાતીપુત્ર શમતાના સમુદ્રરૂપ મુનિની સહાયથી મને

પ્રાપ્ત થઈને (મારો આશ્રય લઈને) દેવસોહમમાં ગયો. હે મોહ! 'શસ્ત્ર
અથવા અશ્ત્ર (ફેંકવા લાવક બાણ વિગેરે) ફાઈપણ મને મારવાને
સમર્થ નથી.' આ પ્રમાણે તે કહ્યું તે વાડું કહેવું ખોટું નથી.
વળી સાચી વાત કોના હૃદયને વિષે ન વસે (વિશે)? પણ હે ભાઈ!
આ પણ હું સાચે કહું છું કે મદ્યપૂર્વક મારા આમંત્રણ ઉત્પન્ન
થયેલું અતિશે બળ જેઓનું છે તેઓની ખાતરી તું તૂટી ગયું છે.
આ વાત પણ ખોટી નથી. હે મોહ! તારા શ્રેણ્યમાં જે કેટલાક
યુધ્ધથી વર્ણવી ન શકાય તેવા બળવાન સુભટો હતા તે સર્વેને તારી
નજરે મારી સેનાના સુભટોએ યુદ્ધમાં હણી નાખ્યા છે, તો હવે
તું છાત્ર કિતારી નાખેલા વૃક્ષની માફક પોતાની મેળેજ વેગથી સૂકા
ઈ જઈશ; કેમકે તુટી ગયેલી પાળવાળા સરોવરને વિષે પાણી ધ-
ણે વખત રહેતું નથી. હે મોહ! અર્જુનિત થયેલા અને જરા
(મદ્યપણ)થી હણાયેલા તને હણવામાં પણ મને યશ નથી, કેમકે
લીલાં બાકને બાળી નાખનાર અગ્નિરૂપી વીરને સૂકાં લાકડાં બા-
ળતાં કાંઈ યશ મળતો નથી.”

આ પ્રમાણે તે (વિવેક)ના કહેવાથી કોપાયમાં ન થયેલો મો-
હ વૃદ્ધ છતાં પણ યુવાનની માફક આચરણ કરતો સતો પ્રયત્નથી
પોતાના શત્રોની શ્રેણી તેના ઉપર વરસાવવા લાગ્યો. પરંતુ જેમ દુર-
શ્રેષ્ઠ શુભવાળા હીરાને વિષે લોહાની સોય કુટિત (ખુટી) થઈ જા-
ય છે તેમ તે (વિવેક)ને ભેદવાની ઇચ્છાવાળી શસ્ત્રની શ્રેણી તિલ-
ણ છતાં પણ કુટલાને પામી. એટલે પછી તે બન્ને વીરો આપ-
સમાં હાથોહાથ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે અવસરે આજે શું થશે

(કોની છૂત મગે) એમ અંતઃકરણમાં સંદેહવાળા દેવો તે બન્ને-
ને જોયા હાયા. પૃથ્વીને કંપાવતા, ઉંચા તેમજ ગૌર અને શ્યામ
શરીરવાળા વિવેક અને મોરડા યુદ્ધને વિષે પ્રાપ્ત થયેલા હિમગિરિ
મંત્રી અગ્નિમિત્રની માફક યોગ્યતા હતા; તેવામાં એક મહા જેમ
લીલ મહાને પાટી નાખે તેમ પાપના યોગથી મ્હાની સામેલા મો-
હનગને મગજનુગ રીતે પોતાના અરણ્યથી (આરિવથી) દબાવીને
વિવેકે નિમિષર પાટી નાખ્યો.

તે વખતે વિવેક કહે છે કે “નિરંતર જગતનો દ્રાહ કરવાવા-
લા અને દુઃખના સમુદ્રને દેવાવાળા હે મોહા! હું વિષમ છું, મો-
તને પકડ્યો છે, તારું મગજ નચક આગ્યું છે, મારે અરે કંપાય-
માન થતા દેહવાળા મોહા! આ અવસરે તારું જે કોઈ પણ રક્ષણ
કરવાવાળું હોય તેનું તું સ્મરણ કર. કેમકે યંત્ર કરવાવાળો યાજ્ઞિક
જેમ વલમાં હોમવાના બકરાને છુવનો સહેલો સહન કરી શકતો
નથી તેમ હું તને છુવનો સહેલો સહન કરું તેમ નથી. હે મોહા!
પુત્ર હેનર કે બાક હે. વ—પ્રતાપ. મોવનો હોય કે મિત્ર હોય—તો
પણ દુઃખને કંપાવાળાને તારા કરવેજ. આવી રીતે સર્વ રાજા
કોની છે આ તારી આત્મા—આ તારે. પિતા—અને આ તારી
નચક સંદેહ તારા પુત્રો—પ્રકુલ નેત્રવાળા સ્વપ્ન સર્વે તને બુદ્ધિ
હો. પણ સુષુપ્તી કેવળ તારો અચાવ કરતા નથી. તારો વધ કરવા-
વાળા હું તારા કેવળ સાક્ષીનાયક છું, બાકી ને. પરિવશ થયેલાં તારા
સંસ્કારો તને મગજ દેવાવાળા છે.” આ પ્રમાણે કહીને મોહની
હરિષ્ઠિ ના કિન્દી રાજાને ન કિન્દિ મેન નચ્યું (કુદાના) વડે વૃક્ષનો

નાથ કરે તેમ પ્રદાન (સાનસાન) વડે વિવેકે મોહનો નાશ કર્યો
(મોરી નાખ્યો).

મોહને મુકાવાને અસમર્થ એવા સાનાવરણી અને દર્શનાવર-
ણી આદિ જે મોહનાં સેવકો હતા તેઓ પણ મોહના મરણના
દુઃખથી તેજ અવસરે મરણ પામ્યાં. મોહની માતા માયા પોતા-
ના જ્ઞાતા પુત્રની આવી દશાને જોઈને જેમ ઉદ્દેલી લાગેલી વેલી
સળવારમાં ઉભીને ઉભી સુકાઈ જાય તેમ તે સળવારમાં ઉભીને
ઉભી સુકાઈ ગઈ (નાશ પામી). જેમ વૃક્ષ છેડાયાથી તેને આ-
ધારે રહેલી વેલી નીચે પડે છે તેમ પોતાના પ્રાણથી પણ પ્રિય
સ્વામીને મરણ પામેલા જોઈને જડતા (મોહની રાણી) પૃથ્વી
ઉપર પડી ગઈ. અકસ્માત મોહને મરણ પામેલો જોઈને તેની સ-
ર્વે પુત્રીઓ પણ 'પિતા પિતા' એ પ્રમાણે ગ્રાહતી દીવાની ફીવે-
ટની માફક સુકાઈ ગઈ. મોહના શત્રુ મોહ મરણ પામ્યે મતે રહે-
વાં વિવેકના મક્કક ઉપર પુષ્પની વૃદ્ધિ કરી.

(વિવેકનો જય થવાથી જાદીવાન વિવેકની બીરૂદાવણી ગોલ
છે) હે નિરૂપમ અદ્વિમાથી મનોદર! હે દ્વિમાયજના શિખરોની
માફક ઉત્પન્ન થયના સમૂદ્રવાળા! હે બરત એસ્વત અને મહા
વિદ્યને વિરે મહાન્ ઉરૂપાને ઉત્પન્ન કરવાવાળા અને સજ્જાના
મનુષ્યોને વિચક્ષણ કરવાવાળા વિવેક! નમે નયવાન થાઓ,
જયવાન થાઓ. હે પ્રાણીઓના સમૂદ્ર ઉપર આવતી માફક વા-
તસત્થ રાખનાર! હે અપાર મોહરૂપ અપકારનો નાશ કરવાને
સર્વ સમાન! હે રણમાં ધીર! હે અનિ પ્રિય વિવેક! ૬૩ વિચલિ-

વાળા જગતના જીવોનું તમે પાલન કરો. (કેવળજ્ઞાનની) ઉત્પત્તિ
 પર્વત મધુર શ્રેષ્ઠતાના આધારભૂત, પુષ્કરાવર્ત મેઘ સમાન દાનના
 ખળવાળા, દુર્ધર કિરણોવાળા સૂર્યના સમૂહ સરખા પ્રકાશવાળા,
 જગતને આનંદકારક શ્રેષ્ઠ વચનની કળાવાળા, કળિકાળરૂપી ભ-
 યંકર સર્પ સમાન ઉદ્ધત ખળપુરૂષોથી ભક્ષણ કરાતા સજ્જનો-
 ને શરણ દેવાવાળા અને ભવભવના પરાભવ સંખ્યાથી ભયને દુર-
 ણ કરનારા આ વિવેક રાજાને, હે ભવ્ય જીવો! તમે ભજો. હે વિ-
 વેક! જ્યાંસુધી જિન શાસન રૂપ ઉદ્યાયણનો આશ્રય કરીને અને
 નવા ઉદયને પામીને સૂર્યની માફક તમે મોક્ષને આધીન કરનાર
 અત્યંત સુંદર વિચાર રૂપી જ્યોતિને નથી ફેંકતા (વિસ્તારતા)
 ત્યાંસુધી યમુના નદીનું જળ, કાજળ અને કોયલના શરીરના
 સરખી કાંતિવાળો અને સુગતિના માર્ગને દૂર કરવાવાળો
 મોહરૂપી અધિકાર નવતત્ત્વના અવલોકનનું તેજ નિષ્કૂળ
 કરે છે. શું આ (વિવેક) શેષનાગ છે? ના, તે તો વાંકી
 ગતિવાળો છે. શું આ સૂર્ય છે? ના, તે તો રાત્રે તેજ રહિત
 હોય છે. શું આ ચંદ્રમા છે? ના, તે તો કલંકિત શરીરવાળો છે.
 શું આ મણિ છે? અહા! તે તો ખુદ્ધિ વિનાનો (જડ) છે. શું આ
 પ્રહુસ્પતિ છે? ના, તે તો કવિઓનો દ્રેષી છે. શું આ રાજા છે?
 ના, તે તો નરકમાં જવાના મનવાળા (આચરણવાળા) હોય છે—
 આ પ્રમાણે હે વિવેક! તમને જોઈને પંડિત પુરૂષો વિવિધ પ્રકારના
 વિતર્કો કર્યા કરે છે. જોયો ખરકર્મ કરવામાં આસક્ત, હીન આ-
 ચારવાળા, વિચાર વિનાના, દયાનો નાશ કરવાવાળા, પરનો અપવા-

દ જોલવાવાળા, પરાભવ કરવાવાળા, પીડા કરવાવાળા અને ચૂણું
 કરવાવાળા વિગેરે પાપી છવોડતા. તેઓ સઘળા ભળવાનું, સ-
 વ્યવન અને ચોસાવાળા. તમને જોઈને મોક્ષદેશ પર્યંત વિવિધ
 પ્રકારની વિભૂતિ અને સમાજનની માત્રતાના ભાવને પામ્યા છે.
 હે વિવેક! તમારી આગળ કામ પોતાના મહિમાની હાનિને પામ્યો,
 માન મહને મૂંઝીને નાસીજાય ગયો, લોભલોભ પામ્યો, ઠંભ અને દો-
 પ કપાયમાન થયા, અજ્ઞાન પોતાના માનથી મ્લાન પામ્યું અને
 મોહનું બળ નિંદા પામ્યું, (હું વિતર્ક કરું છું કે) હે વીરવિવેક! જોવો
 દોષ છે કે તમે મુદ્ધ કરો સતે જે મુદ્ધમાં તમારી સામે પોતાના
 બાહુનું બળ વિસ્તારો (અર્થાત્ તમારા જોવો બીજા દોષ પણ નથી)
 હે મુરિશાજ! હે નિષ્કપટી! હે વિનયથી નમ્ર ચરણકમળવાળા!
 હે સમગ્ર ઇચ્છિત વિભવ આપવામાં કલ્પવૃક્ષ તુલ્ય! હે મિથ્યાદ-
 ણિના માર્ગનું મથન કરનાર! હે કંઠર્પરૂપ અંધકારનો ના-
 શ કરવામાં સર્વ તુલ્ય! હે મુર કિંનર અને મનુષ્યોના સમૂહથી
 મવાના હુણરૂપી મણિના સમુદ્ર! હે કંઠુના આલેશથી કોમળ
 હૃદયવાળા! હે જિનપતિની સેવાથી પ્રસાદ પામેલા! હે વીર પુ-
 રુષોને વિષે મુગ્ધ તુલ્ય! અને હે વિદ્યાના સમૂહને હરણ કરના-
 ર વિવેકશાહ! આ જગતનું તમે નિરંતર રક્ષણ કરો.

આ પ્રમાણે નાના પ્રકારના છ દોષ ટે બહિષ્કારથી ગવાનું પુત્રનું પ-
 રાકમ સાંભળી વિવેકની માતા દામાંચિત થઈ, તેથી તે પુત્રને કહે-
 વા લાગી કે "હે વિવેક! હે વત્સ! મારી મીનિરૂપ વેલડીને વિશ્વા-
 મહેશના મંદિર! વાત્સલ્યના સમુદ્ર! અને પ્રખ્યાત પરાક્રમવાળા!

તું ઘણું કાળ જીવ તારા યોગવાન બાહુની પૂજા, નેત્રની ન્યુછ અને પરાક્રમનું અવતરણ હું વારંવાર કરું છું. લલ્ય જીવોની મ કંક મારા સર્વ મનોરથો આજે સિદ્ધ થયા છે, અને મુક્તિની મ કંક મારા આત્માને હું આખા વિશ્વની ઉપર વર્તવાવાળો માનું છું તારા જેવા એક પુત્રવડે હું સિંહજીની માફક કોઈથી પણ પરાલ પામું તેમ નથી. કેમકે (પરાક્રમ વિના) ઘણા મુત્રોવાળી ખીલ સ્ત્રીઓ તો કુતરીની માફક આચરણ કરે છે. હે પુત્ર! તને મેં એ કાંતમાં જે શિક્ષા આપી હતી તે અને તારો જ્ય થાઓ તું જીવતો રહે અને ઘણું કાળ રાજ્ય કર' એ આશિર્વાદ પણ સંઘળ કળીભૂત થયા છે જેમ દેહિસ નાયકવડે સેના અને સાર્થ સનાથ થાય છે તેમ હે પુત્ર! તેં એકલે આં આપણું કુળ સનાથતાને પમાડ્યું છે.”

આ પ્રમાણે માતાની વાણી સાંભળતાં અને યુદ્ધ કરવાની ભૂમિ તરફ જતાં વિવેકે મોહના સમુદાયમાં એક પોતાના પિતાં (મનપ્રધાન)નેજ જીવતો દીકો. તેને અતિ દુર્ગળ થયેલા જીવને ઉદ્ધસિત કૃપાવાળો વિવેક તેને કહેવા લાગ્યો કે “હે પિતાજી! મેં મોહને માર્યું સતે તમે આ પ્રમાણે શામાટે ખેદ કરો છો? હે પિતાજી! આ મોહ સમગ્ર શત્રુઓમાં મુખ્ય હતો, પ્રાણીઓને કલેશ કરાવનાર તેજ હતો અને ત્રણ જીવનના લોકોને પાપના અભ્યાસની કળા શીખડાવનાર ગુરૂ પણ તેજ હતો. જીવો! મોહને વશ થયેલા જીવો નિરપરાધી જીવને હણે છે, અસલ્ય વચન બોલે છે, ચોરી કરવામાં આસક્ત થાય છે, પરસ્ત્રીની સ્તવના કરે છે,

આપીનું આશંકન કરે છે, - મિત્રનો દ્રોહ કરે છે, - સ્વામીનો ત્યાગ
 કરે છે, માંસનું બંધન કરે છે, મદિરા પીએ છે, અન્યાય કરે છે.
 અને ખજા પુરુષોની માથે રમે છે. મોહના હૃદયથી સર્વ જીવો ન-
 રકને વિષે જનંતીવાર નાના પ્રકારની વેદના પામે છે. પશુપણાને
 વિષે ક્રુધા, તૃષ્ણા, ભારતું વહન કરેલું, વધ, બંધન, મારઆદિ વિ-
 પકાના સમૂહને પામે છે, મનુષ્યજાતને વિષે વેર, વ્યાધિ, વિયોગ
 બંધન અને ધનના નાશ પ્રમુખ (દુઃખો)ને પામે છે. અને
 દેવજાતને વિષે પરાજય, ભેરકંપણ અને મરણાદિ દુઃખોને પામે
 છે. તમારી નાદિ આવા દુષ્ટનું મરણ થાય તે તો વલ્લુ. તમને
 હર્ષને માટે થયું જોઈએ. (કિમકે) કાળજીવરેદશી દૂર થાય તે કાને
 ક્યવનું નાંખી? આ મોહને મેં માર્યે અને યજ્ઞા દેવો અને મનુષ્યો
 હર્ષ પામ્યા છે. વિષ્ણુજાતને છેલ્લે સજે કયો જુદિયન સતિય પામશે
 નથી? પરંતુ તમારા આવા અન્યાયને પિતારહો કે તમે પુત્ર સરખા
 પ્રેમથી મોહને વુદ્ધિ પમાડો અને જામને દેવવંશ જુલુપાળાને
 મારની માફક દૂર કર્યા. હવે આ નિવૃત્તિ તમારી પત્ની છે, હું વિધેક
 તમારા પુત્ર છું અને આ ગ્રામીણ તમારા પૈત્રી (પુત્રના પુત્ર) છે,
 માટે જ્યેને વિષે કનેદ ધારણ કર્યા હો પિતાજી! 'કધીરનું' મ-
 રણું જયું અને સોનાનું ચંદનું પ્રાપ્ત થયું' એવી કુટુંબની નિષ-
 નિમાં તમને કઈ જાળતની ન્યૂનતા છે? કાંઈ જયું ન્યૂનતા નથી. માટે હવે
 સર્વથા સ્વપદપણું તજી દે, નિરંજન દેવની પૂજા કરો અને શ્રી
 નિ તથા વિપાકવટે (સામંત્રેષવટે) જોકે જનક માત્ર પદ્મ પીઠ ધારણ
 ન કરે. " વિધેકે આ પ્રમ.જે બદ સમયને તે જણ મંચી પેન્ન-

ની ભાવધ્યની દશાને ચિંતવવા લાગ્યો, કેમકે પ્રાચે પ્રધાનની લાંબી દૃષ્ટિએ જોનારી મતિ ઉલ્લાસ (પ્રકાશ) પામે છે. અર્થાત્ તેઓ દીર્ઘ દૃષ્ટિવડે વિચાર કરનારા હોય છે. (પ્રધાન પોતે વિચાર કરે છે કે) “વિવેક જે કહે છે તે સત્ય છે અને આયતિ (ભવિષ્ય) માં પણ સુંદર છે; તો પણ મારો મોહ સંબંધી સ્નેહ આ નવીન વિવેકને વિષે અકસ્માત્ કેમ સંક્રમણ કરે? કેમકે તેને બાલ્યાવસ્થામાં તેની માની સાથે મેં કાઢી મુક્યો હતો તે વાત શુભ શલ્યની માફક તેના હૃદયમાં ખટકેજ છે, અને તેની માતા નિવૃત્તિને મેં નિરંતર લોગથી નિર્ધન (દરિદ્રી) રાખી છે. તેથી હું ધાડું છું કે તે (નિવૃત્તિ) પણ મારો અપરાધ વિવેકને હંમેશાં સંભારી આપશે. વળી જે તત્ત્વજ્ઞિ અને સંયમશ્રી નામની વિવેકની બે સ્ત્રીઓ છે તે શું મારી ભક્તિ કરશે? [નહીં કરે]. કેમકે જેમ તૃણનો સમૂહ વાયરાને અનુસારે ચાલે છે તેમ વહુઓ સાસુને અનુસારેજ ચાલે છે; અને જે આ વિરાગાદિ વિવેકના પુત્રો એટલે મારા પૌત્રો હજારો છે તેઓ પણ ‘આ પિતાનો વૈરી છે’ એમ જાણીને ઘરના સર્પની માફક મને માનશે. આના પરિવારમાં એવો કોઈ પણ માણસ હું જોતો નથી કે જે નેત્રના કટાક્ષરૂપી ભાલાનું લક્ષ મને નહીં કરે અર્થાત્ કટાક્ષથી મારા સામે નહિ જુએ. આને [પહેલાં] વિરોધી કરીને હવે ફરી તેની સાથે નિવાસ કરવો તે સિંહને આક્રોશ કરીને પાછું તેની શુક્રમાં રહેવા સરખું છે. વળી આત્માથી અધિક વહાલા એવા મોહની અકસ્માત્ આવી દુર્દશા જોતાં છતાં હું મન! જોદની વાત છે કે હજુ પણ તું જીવવાને ઈચ્છે છે? અરે!

પુત્રો ગયા, પૈત્રો ગયા, પુત્રીઓ ગઈ અને પુત્રની સ્ત્રીઓ પણ ગઈ. આ સમર્થ સમુદાય ગયે ત્યારે હવે હું કેટલો કાળ રહીશ ? ”

આ પ્રમાણે અંતઃકરણમાં ગુસ્સાપણે વિચાર કરીને મનપ્રધાને વિવેકને કહ્યું કે ‘હે વત્સા! સાંભળ. (હું જાણું છું કે) આ પ્રમાણે માટે વિષે તારું સ્વાભાવિક વાત્સલ્યપાત્રું છે, પણ હુઃખે નિવારી શકાય તેવો મોહ પણ માટે ઘણા વખતનો પરિચિત છે અને તે મારી આગળ મરણ પામ્યે સતે હે પુત્ર! હવે માટે જીવવું તે યુક્ત નથી. મેં પહેલાં મોહરાજને વચન આપ્યું હતું કે—તું જીવતે સને હું જીવીશ અને તું મરણ પામીશ તો તારી પાછળ હું મરણ પામીશ. માટે તે વચનને હું અત્ય કસવાને ધમ્મકું છું; તેથી જ તું સ્વ આપે તો પામેય (દિશાનર જતાં રસ્તામાં આવતો) ખોરાક—ભાત)ની માફક તારી આપેલી શિક્ષાને હૃદયમાં રાખીને હું પીઠરહિતપણે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું. ”

ભાત્યાવસ્થામાં વિવેકને તથા નિવૃત્તિને મન પ્રધાને કાઢી મૂક્યાં હતાં તે અપેક્ષા મનમાં લાવીને તેનું આ વિચારણું છે.

(મનપ્રધાનનાં આવાં વચનો સાંભળી વિવેક વિચાર કરે છે કે) ‘ આ મનપ્રધાનનો અસ્ત (નાશ) થવાથી નિઃશ્ચિ મને લાજ થશે, તે વિવશાન હોવાથી મને લાજ થશે નહીં, માટે તેનું કહેવું કળુલ કરવું ઠીક છે. ’ એવો નિશ્ચય કરીને વિવેકે તેનું કહેવું જાદુ માનપૂર્વક અંગીકાર કર્યું. પછી ભાવગ્રીર્થમય પવિત્ર એવા બારમા ગુરુદેશનકે વિષે વિવેકે કુંડની માફક ક્ષાયિક ભાવને શુદ્ધ કર્યો. ત્યાર પછી પાંચે અંતરાય, મચલા (નિદ્રાનો એક ભેદ) અને નિદ્રા

પ્રમુખ કર્મ પ્રકૃતિ રૂપ કાળો હોમવાવડે તેણે શુદ્ધધ્યાનરૂપ અગ્નિ-
ને પ્રજ્વલિત કર્યો. પછી પરિવાર સહિત વિવેક સાક્ષીપણે રહે સતે
નિર્વીર્ય થયેલો મનપ્રધાન શુદ્ધધ્યાનરૂપ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી ભ-
સ્મતાને પામ્યો. ૧

આ વખતે અવકાશ મેળવ્યો છે જેણે એવી મહાસતી ચેતના
પોતાના મૂળસ્વરૂપે હંસ નામના પોતાના સ્વામીની પાસે આવીને
ઉભી રહી અને વિનયથી નમ્ર થયેલી તથા જીવંદાના અગ્રભાગ ઉ-
પર અમૃતનો સંચાર કરતી સતી પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે-
“ હે નાથ! કોઈ ન દેખી શકે તેવા મારા શુદ્ધ સ્વરૂપને તમે જુઓ.
જેમ ચાર અને ભિલ્લની પાસે ઉત્તમ રત્ન પ્રગટ ન કરાય તેમ મન
અને મોહ તમારી પાસે વિદ્યમાન હતા ત્યાંસુધી મારા આ સ્વરૂપને
મેં પ્રગટ કર્યું ન હતું. હે બુદ્ધિમાન! હવે તમે પોતાને બંધાયેલા
જાણો નહીં. તમારા સર્વ બંધો નાશ પામ્યા અને જેઓએ તમને

૧ તેરમે શુભસ્થાનકે મનનો સર્વથા નાશ થતો નથી;
માટે અહીં જે નાશ કહેવામાં આવ્યો છે તે નિર્વીર્યતા આશ્રીને
કહેવામાં આવ્યો છે. એટલે મન વિદ્યમાન છે છતાં અહીં તેનું
કોઈ જોર ચાલતું નથી. તેમજ તે કોઈ વખતજ ઉપયોગી છે, કેમકે
કેવળજ્ઞાન થયા પછી સર્વ વ્યવહારો જ્ઞાનથીજ ચાલે છે અને મન
ના પ્રયોગ વિના વચન તથા કાયાનો વ્યવહાર તેઓ કરી શકે છે
ફક્ત અનુત્તર વિમાનવાસી આદિ દેવો જે મનથી પ્રશ્ન કરે છે
તેઓને કેવળી દ્રવ્યમનથી ઉત્તર આપે છે. તે કેકાલેજ દ્રવ્યમનનું
ઉપયોગીપણું છે.

ખાંધ્યા હતા તે સર્વે દુઃસહમાઓ પશુ નાશ પામ્યા છે. હે હંમનજી !
 જેમ વાહાણાં વિનાનો દુર્લ્ભ, સંદુર્ગી સુખચેત્તા અંદ્ર આવરણુ ર-
 હિત દીપક, નિર્મળ સુવર્ણ, કાચ વગરનું માણિક્ય અને ધૂમાડા વિ-
 નાનો અગ્નિ શોભે છે તેમ શત્રુઓનો સંસર્ગ દૂર કરવાથી તમે હં-
 મણાં અત્યંત શોભો છો સૂક્ષ્મ મને અને માયા શ્રીએ તમને દુર્ભ-
 ંજાળાળીને ખાંધ્યા હતા, પણ વિશ્વને (દુઃખથી—મંસારથી) મુકાવવા-
 વાળું તમારું જાળ આજે ઉદ્ધામ પામ્યું છે. પહેલાં તમે 'પર-
 વશ હતા ત્યારે જે ભંડારો ક્ષીણ થયેલા તમે જ્યાં હતા તે વીર્ય
 અને આસ્વાદ આદિ ભંડારો આજે પરિપૂર્ણ સ્થિતિમાં હોવાય છે.
 પહેલાં મ્લેચ્છ લોકોએ તમારી પાસે કાઠ તથા પાણી વિગેરે ખાર
 વહન કરાવ્યો હતો, અને હંમણાં તો સેવકોની માફક સર્વ હવે ત-
 મારી સેવા કરે છે. નિરંતર એક સ્વભાવવાળા આપણા જેઉનો પૂ-
 થંગભાવજ શું છે? ખીલકુલ નથી. માત્ર કેટલાએક સ્થૂળ દૃષ્ટિવા-
 ળા મનુષ્યો ભેદ માને છે, પણ આપણા જનો તો ભેદને ઇચ્છતાજ
 નથી. તમે માયાને આધીન થયા હતા તેથી તમારામાં શંકા કરતી
 હું સતી છતાં પણ અસતીની માફક (તમારી સેવા નહીં કરતાં) તટસ્થ-
 પણેજ રહી હતી. હે માયારહિત થયેલા ક્ષમાના સમુદ્ર ! તે મારો
 અપરાધ તમે ક્ષમા કરો. દ્વે આજથી નિરંતર એકાગ્ર મનવાળી
 થઈને હું તમારી સેવા કરીશ. હે સ્વામી ! અત્યારે તો આ દેવોએ
 રચેલા રત્નગડિત સુવર્ણમય કમળને અલંકૃત કરીને (તેના ઉપ-
 ર જેમીને) ન્યાય(સત્ય માર્ગ)નો પ્રકાશ કરો. "

આ પ્રમાણે ચેતનારાણીનાં વચનથી બંધનમુક્ત થયેલો અને
 P. Ch-૧૬

પટુતાને પ્રાપ્ત થયેલો હંસરાજ પોતાને સ્વરૂપસ્થિત જોઈને આનંદ
ની ભૂમિકા રૂપ (આનંદમય) થયો. એ અવસરે ચેતનાની સાથે
હંસરાજનો અવિનાશવિ સંબંધ (ચેતના વિના હંસરાજ ન હોય
અને હંસરાજ વિના ચેતનારાણી ન હોય તેવો અર્થાત્ કોઈ વખત
નાશ ન થાય તેવો સંબંધ) થયેલો જોઈને હંસરાજના મસ્તક ઉપર
દેવોએ હંચ પ્રકારે પુષ્પની વૃદ્ધિ કરી; તથા જય જય એવા શબ્દો
કરીને અને વચની વૃદ્ધિ કરીને વાગ્ધિ વગાડનારાઓની માફક તે
દેવોએ આકાશમાં ફુંકી વગાડી. તે અવસરે વજ્રરત્નના
મુગ્ધાવાસ, મહિરત્નના નાગવાસ અને સુવર્ણમય પત્રોથી
ઓળટા નિર્મિત દિવ્ય કમળ ઉપર તે હંસરાજ હંસની માફક જોઈ,
જોઈને મહાન્મ પુટોળની સેવા કરવાના સ્વજાવવાળા દેવો તે (હંસ
રાજ)ના સુખરૂપ ચંદ્રની પ્રમાણ લોભથી પોતાનાં નેત્રેને
અંધારવડીની માફક આવરવું કરાવતા બતા. તેની ચારે બાજુ
વીરહ વળતા અને 'પૂર્વજેથી આટલી આવવી અવિત્ર મંથા યજ્ઞ આ
હંસરાજની મામળા શું મજાગરીમાં છે?' એ પ્રશ્નો ઓળટાસ
પુત્રિમાન મનુષ્યો પાત્રેતમની ઉપગત કરવા લાગ્યા. પછી ધણે કાળે
પ્રાપ્ત થઈ હોં ચેતનારાણીને સત્તાને વિષે યજ્ઞ જુદી ન કર્યા
(લીલસિત્તા) દિગ્ધી કલ્પવાળા હંસરાજએ તેઓને (દેવ અને
મનુષ્યો પર્વતને) મેઘનાવીનો ઉપદેશ કર્યો (સિદ્ધમર્ગ
વગાળ્યો). તે ઉપદેશનાં આ દેહધારી આત્માઓ કમંધરીથી
દેવી રીતે બંધાય છે અને દેવી રીતે તેમથી મુક્ત થાય છે તે સ્વર્ગ
ગેમ છે તેન પ્રવચ કર્યું. પછી તે જો દેહધારી કમંધરૂપ પરીને ઉત્તર

કદેલા કલેશને હંસરાજ સાંભળનો તે તે ઠેકાણે ઇચ્છારૂપ ગમન કરનારો (હંસરાજ) તેનો નાશ કરવાની ઇચ્છાથી વિચરતો હતો. તે અવસરે એકવાન થઈને વિવેકે જોયું તો હંસરાજની અને પોતાના અધિપતિની વસ્તુતાવથી કંઈ પણ બિજલા તેને દેખાણી નહીં. “ હે આમાધ્યક્ષ ! તમને મેં જે જાણ કયાનો નાયક હંસરાજ કહ્યો છે તે હંસરાજ હું જુ. હમણાં ધર્મરૂચિ જોતું માઈ નામ પ્રગટિત છે અર્થાત્ ધર્મરૂચિ એ નામથી લોકો અને જોતાવે છે. ગાથાથી મોહિત થયેલો, મનથી બધાગેલો, કુણુદિથી પ્રેરાયેલો, મુદ્ધુદિથી કુપેલા કરાયેલો અને વિવેક વિનાનો થયેલો જે હું તેજે નાના પ્રકારનાં રૂપો (દેહો) કરનાં, અનેક પ્રકારનાં નામ પાસળું કરનાં અને અનેક પ્રકારના બયોમાં જમણું કરનાં નાના પ્રકારનાં હુઝો સ્વદન કર્યા છે; તેમજ મારી મહાન જ્ઞાનની સંપદા દૂર થઈ હતી, જ્ઞાનનો આડંબર અસ્ત થયો હતો, પ્રમુન્દપણાથી પનિત થયો હતો અને ઠેકાણે ઠેકાણે પરાજય પામ્યો હતો. પરંતુ યોગ્ય અવસરે પંચપરમેષ્ઠી (સુરિદંત, નિદ્ર, આચર્ય, ઉપાધ્યાય અને શાશુ)ના પ્રત્યાઘ્ની બગ પ્રાપ્ત કરીને વિવેકે પોતેજ મોદરાજને શુદ્ધને વિષે માર્યો છે. મોદરાજ નરણુ પામ્યે અને અને માયદિ જીમો નાશ પામ્યે સતે ધનનાએ (મારી પૂર્વ આત્મસલાએ) મુખ્ય સ્વરૂપે અને આજખાણીને સર્જનો સ્વની કર્યો છે. આ જનનાનું ચરિત્ર સંભારી સંભારીને માઈ મન વિરમય પામે છે, દેમકે તેના અનેક અપરાધ કર્યાં છતાં પણ તેણીએ મારે વિષે ધનનો ત્યાગ કર્યો નથી.

(નોટ)—દેહ અને ચેતનાના સંબંધમાં વિચાર કરતાં માલમ પડી આવશે કે આત્માએ દેહને પાળીપોષીને બાંધ્યાવસ્થાથી વૃદ્ધિ પમાડ્યો, અને તેને માટે સારા સારા ખાવાના ખોરાકો, પીવાના પદાર્થો, રહેવાને માટે મહેલો અને પહેરવાને માટે સુંદર કુમાશઢાર કપડાં પૂરાં પાડ્યાં; તેમજ પોતાની કેવી અધમ સ્થિતિ થશે તેનો બીલકુલ વિચાર કર્યા શિવાય આ દેહને માટે મહાન અઘોર કાર્યો કર્યા, છતાં આ દેહને જોઈતા ખોરાક કે પૂરતી સામગ્રીમાં જરા પણ ખામી પડતાં તે પૂર્વના કરેલા તમામ ઉપકારોની કાંઈપણ સ્મૃતિ કર્યા શિવાય કે બદલો આપ્યા શિવાય એટલી પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ નાશ પામે છે. તેને માટે જ્યારે ન કરવા લાયક કાર્યો કર્યા તે વખતે ચેતનાને બીલકુલ યાદ કરી નહીં એટલુંજ નહીં પણ તેને અધમ દશાએ પહોંચાડી. દેહને માટે આટલું બધું કર્યું પણ તેની સાર્થકતા કાંઈ ન થઈ. દેહની ઉપર આટલી બધી પ્રાંતિ રાખી તે અવસરે ચેતના પાસે છે, તે જાણે છે કે મને (ચેતનાને) યાદ ન કરતાં આ આત્મા દેહનેજ પુષ્ટિ આપે છે, છતાં તે ચેતનાએ અવસર આવ્યે આત્માના સર્વ અપરાધો સહન કર્યાં, એટલુંજ નહીં પણ હજીવે હજીવે વિવેકનો સમાગમ કરાવી આપી, આત્માને અધમ સ્થિતિમાંથી ઉદ્ધાર કરી, તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી આપ્યું. ચેતનાનું આવું અદ્ભુત ચરિત્ર યાદ કરતાં આત્મા વિસ્મય પામે છે કે તેનો મારા ઉપર કેટલો બધો અગાધ પ્રેમ છે કે મારા મહાન અપરાધોને ભૂલી જઈ પૂર્ણ પ્રેમ ધારણ કરી મને મારી સ્વતંત્ર સ્થિતિ મેળવી આપી. અહીં આત્મા અને ચે-

તનાનો કોઈ ઠેકાણે ભેદ અને કોઈ ઠેકાણે અભેદ જતાવ્યો છે તે બાળજીવોને જોય થવાને માટે છે; નહીંતર આત્મા અને ઘતનાનો અભેદજ છે. કોઈ અપેક્ષાથી કથંચિત્ ભેદાભેદ છે.

જે સ્ત્રીઓ દેહીપ્રમાણ બ્રૂણજ, ભોજન, ભોગ અને જીવનને ભોગવવા રૂપ પમારની આશાએ ભર્તારને વિષે બદ્ધિવંત હોય છે, તેવી સ્ત્રીઓ પૃથ્વીને વિષે દારીની ઉપમાને લાયક છે; પણ જે સ્ત્રીઓ મારી દુઃખી અવસ્થામાં પણ માફ હિત કરવાની બુદ્ધિ મુકી નથી તેવી કપટરહિત, હિતકારી અને સૂર્યકાન્તરત્નની માફક નિર્મળ એક ચેતના સ્ત્રીનીજ હું સ્તુતિ કરું છું.”

તે અવસરે ગમનો નાયક કહેશે કે “હે પ્રમાણિક પુરૂષોમાં મુખ્ય (દ્વંસરાજ અથવા ધર્મરૂચિગુનિરાજ) ! માફ કરેણુ આપ સાંભળો. આપે જે આ પોતાનું ચરિત્ર કહી સંભળાવ્યું છે તે સર્વ સંસારી જીવોનું સરખું છે અર્થાત્ સર્વ જીવોનું ચરિત્ર તે-વુંજ હોય છે સર્વ જીવો આ વૃતાંતનો અનુભવ કરે છે પણ વ્યામો-હરૂપ મદિરાનું વિશેષ માન કરવાથી હુમ(લોપ પામેલી) બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો તેને ભણી ચકતા નથી. અથવા હે પ્રભુ! જે જીવોથી તમે દૂર છો તેઓની ચિંતા કરવાથી સર્થ; પણ સૂર્ય સરખા આપ નજીક છતાં શું હું અંધકારથી પીડા પામું? નજ પામું. માટે વિ-વિધ પ્રકારના જન્મ ધારણ કરવારૂપ અંધરૂપમાંથી પોતાની માફક મારો ઉદ્ધાર કરો, કેમકે પોતાની માફક સર્વ જીવોને જોવા એવીજ મહાત્મા પુરૂષોની સ્થિતિ હોય છે.

ત્યાર પછી નિરંતર મોક્ષની અભિલાષાથી ચોસતા અને નિશ્ચળ

આશ્રુવાળા તે આમાધિપતિને તે શ્રેષ્ઠ મુનિ દીક્ષા આપશે. પછી તે નિષ્કપટી મુનિ સ્વાધ્યાયના કારણ વિના બાકીને વળતે મૌનરૂપ મુનીશ્વરની મુદ્રાનો આદર કરીને ગુરૂની સાથે વિદ્યાર કરશે. પછી પૂર્વે જાણેલાં કર્મોનો (બાહ્યાભ્યંતર) તપવડે નાશ કરતા અને સંયમવડે નવીન કર્મજાંઘને રોકતા તે મુનિ કેવળજ્ઞાન પામી કર્મથી મુક્ત થઈને મોક્ષે જશે. (બીજા જીવોને પ્રતિભોધ કરતા હંસરાગને પણ) કેટલોક કાળ ગયા પછી અવસર જોઈને ચેતના વિપદા રહિત સ્થાન પ્રત્યે લઈ જવાને માટે પોતાના સ્વામીને વિનંતિ કરશે.

ચેતના કહેશે કે—“હું અનંત દર્શનવાન, અનંત જ્ઞાનવાન અને સર્વ લોકને સુખના કરનાર! તમે હમણાં જે સ્થાનમાં રહો છો તેનું સ્વરૂપ વિચારો. (હંસરાગ જે હમણાં શરીરરૂપ સ્થાનમાં રહ્યો છે તેનું સ્વરૂપ ચેતના બતાવે છે) નવ દ્વારોવડે નિરંતર ગળાતા એવા અધન રસરૂપ કાદવથી વ્યાપ, વિસ્તાર પામેલાં આંતરણ નસો અને દનાયુવડે ચંદાળના ઘરનું સ્મરણ કરાવનાર, ઉંચા અને નીચા અથવા ગાના અને મોટા વાળના સમૂહથી અને દોમથી બીજાસનિક દેખાતું, માંસ, વસા, મેદ, અસ્થિ અને રૂધિર વિગેરેથી જોવાને પણ અયોગ્ય, વિદ્યા, મુત્ર અને મળથી ખરાબ ગંધવાળું, લાજ તથા યુક્તથી દુઃખચ્છનિક અને પરિણામે કૃતકન એવું આ દેહરૂપ નગર તમારા જેવા સત્યરૂપોને રહેવા લાયક નથી. આ દેહરૂપ નગરમાં લોકો જોઈએ ત્યાં મલિ, મોટી, સોનું કે રૂપા પ્રમુખ કશુંએ દેખાતું નથી, પણ માત્ર કોલી પ્રમુખજ દેખાઈ આવે છે. ઉદર જમીનને રિષે

વાવેલાં બીજની માફક આ દેહમાં નાખેલાં અનાજ, પાણી, ઘી, ઘાસ (મથેલું દહીં), સાકર, દુધ, ફળ અને પત્ર પ્રમુખ સર્વ વિનાશ પામે છે. વળી જેમ ચંડાળની સોખતથી દુખવાન પુરુષ નિશ્ચયે હૃપિત થાય છે, તેમ સપ્ત્યા, વસ, તંબોળ, પુષ્પ, ગંધ અને વિશેષતઃ પ્રમુખ સર્વ આ દેહની સાથે સંયોજિત થવાથી હૃપિત થાય છે. આ દેહરૂપ કોઠારમાં નિરંતર પાણી અને અનાજ નાખવામાં આવે છે, તોપણ રાંક કરતાં પણ અધિક ખરાબ ચેષ્ટાવાળો આ દેહ સંતોષ પામતો નથી. પંડિત પુરૂષો આ દેહને નવીન નવીન સંસ્કારો કરે છે તોપણ વિદ્યાના ધરની માફક આ દેહ અશુદ્ધિપણુનો ત્યાગ કરતો નથી. શિલાના પત્થર, પર્વતના શિખર, નદી કિનારાના કાંકરા અને ધૂળ વિગેરે પૃથ્વીના લોહોવડે આ દેહને બાગ(નાશ)નો ભય છે, એમ પંડિત પુરૂષો અનુમાન કરે છે. સરોવર, પાણીનો પ્રવાહ, નદી, કૃષા, દ્રહ, સમુદ્ર અને અતિ-વૃષ્ટિ વિગેરે પાણીના અનેક લોહોવડે પણ આ દેહનો વિલ્લવ થઈ શકે છે. અગ્નિ, વિજળી, હાવાનળ, અગારા અને ફેાનરાંનો અગ્નિ વિગેરે આ દેહને બાળે છે. અથવા મહાવાત અને ઉર્ધ્વવાતાદિ વાયુ પણ આ દેહને હરી લાય છે. વિષ, વિષફળ, શંકુ, યંત્ર, મુદગર, લાકડી, દોરડાનો પાશ અને અનિશે આહાર વિગેરે વનસ્પતિજન્ય વસ્તુ પણ આ દેહનો નાશ કરે છે. છીપ, ચાળ, જળો, કમી અને કીકમ્બ (એક જાતનો કીટા) પ્રમુખ જેદંદ્રિયવાળા હુંવાથી; કીટી, મકોડા, ઘીમેલ, કીડા અને માકલ પ્રમુખ ત્રણદંદ્રિયવાળા હુંવાથી અને પવંગીયા, બમરી, ઇંચ તથા વીંછી પ્રમુખ ચારદંદ્રિયવાળા ૭

વોથી આ દેહને નિધણીયાતી વસ્તુની માફક પગલે પગલે વિપ-
 દાઓ આવી પડે છે. વળી હાથી, ઘોડા, પાડા, વાઘ, વરૂ, શૂકર,
 (ભૂંડ) વાંનર, ગર્દભ, સાંઠ, શ્વાન અને શિયાળ પ્રમુખ પાંચઈદ્રિ-
 યવાળા જીવોવડે આ દેહ કદર્થના પામે છે. મગર, ગાંહ, નક, પા-
 ઠીન અને કરચલા પ્રમુખ પાણીમાં રહેવાવાળા તથા પિલિંગુ,
 બાજપક્ષી અને ગીધ પ્રમુખ આકાશમાં ચાલવાવાળાં પક્ષીઓવડે
 પણ આ દેહ ખેદને પામે છે. નોળીયા, ઉંદર, બિલાડા, ગરોળી,
 કાકીડા અને સર્પાદિવડે પણ આ દેહને વિદ્ય થવાની વિદ્યાન પુરૂષો
 શંકા રાખે છે. સંગ્રહણી, ચંથી, રંગલીર, ગુદમ, કુદ અને જવર પ્રમુખ
 વ્યાધિરૂપ ચોરોતમારૂં વિદ્યમાનપણું છતાં પણ તત્કાળ આ દેહને લુંટી
 જાય છે. આ દેહનાજ નાશને માટે ચક્ર, વજ્ર, ધનુષ્ય, ખડ્ગ, છરી, કુંત
 અને તોમર (એક જાતનું આયુધ) પ્રમુખ શસ્ત્રોના સમૂહ કયા
 દેવે ણનાવ્યા છે? ભૂત, પ્રેત અને પિશાચાદિ દેવો તથા મલેમ્હ,
 મુગલ અને ચંડાળ પ્રમુખ મનુષ્યો પણ આ દેહનો નાશ કરવાને
 ઇચ્છે છે. દેવ અને મુનિનાં પણ કઠોર મન તથા વચનવડે (શ્રાપ
 દેવાવડે) અને કેટલાંક મનુષ્યોની કુદ દૃષ્ટિવડે પણ આ દેહ ઉલો-
 ને ઉલો સૂકાઈ જાય છે. અત્યંત રોદધથી, અત્યંત રાગથી, અત્યંત
 ક્રોધથી અને અત્યંત લાયથી અકસ્માત્ આ દેહ નાશ પામેલો
 દેખાય છે. વળી હે દેવ! અતિ આહાર કરવાથી, સર્વથા આહાર ન
 કરવાથી, ઘણું પાન કરવાથી, (પાણી પીવાથી) સર્વથા પાન ન
 કરવાથી, ઘણું પ્રયાસ કરવાથી, સર્વથા પ્રયાસ ન કરવાથી, આ

દેહ વીક્ષીર્ણ (સુકાઈ ગયેલ) થઈ જાય છે. આવા મગ્ગરૂપ પંક-
થી વ્યાપ્ત નિઃસાર અને વિનાશ, ધર્મવાળા દેહને વિષે તમારો
નિવાસ જાળીને તેને માટે રોકના મસ્તક ઉપર રહેલા મણિને
દેખીને કંઈ તેમ સંત પુરૂષો શોધ કરે છે. હે પવિત્ર! આ અપવિત્ર
દેહને વિષે, હે નિર્મલાત્મન! મલિન દેહને વિષે, હે ચિદ્રૂપ! જદ
દેહને વિષે, હે નિવિનાશી! વિનાશી દેહને વિષે, હે અનંતવીર્ય!
નિર્વોર્ય દેહને વિષે અને હે પાંચ ભૂતોથી ભિન્ન! આ ભૌતિક (પાંચ
ભૂતમય) દેહને વિષે દક્ષિણતારૂપ પાશથી બધાયેલા તમે ક્યાં-
સુધી રહેશો? હે નાથ! પહેલાં આ દેહપુરના જેવાં ઘણાં પુરો તમે
બ્રહ્મ કયાં (તથા તેનો ત્યાગ કર્યો) અને હવે તો મોક્ષમાં
નિવાસ કરવાનો વખત નજીક આવ્યો છે, તેથી તમને હુઝે ત્યાગ
કરવા લાયક શું છે? (અથાત્ કાંઈ નથી). જે આયુકર્મે ચોક્કીદાર-
ની માફક તમને આટલો લાંબો વખત દેહમાં રોકી રાખ્યા છે તે
હમણાંનાશ પાગ્યા જેવું થઈ રહ્યું છે માટે તમે તેનો વિચાર કરો.

આ પ્રમાણે ચેતના પત્નીએ પ્રેરણા કરેલો હંસરાજ પરમપદ
(મોક્ષ) પામવાની ઈચ્છાથી તે દેહપુરનો ત્યાગ કરતો એક ક્ષણ-
માં દેહ ત્યાગરૂપ રથ ઉપર આરૂઢ થયો. સર્વ બુદ્ધિમાનોમાં મુગટ
તુલ્ય તે રાજા (હંસરાજ) પરમપદની પ્રાપ્તિમાં વિઘ્નભૂત અને
પહેલાં રાખના ઢગલા તુલ્ય કરેલા મનને ચૂર્ણ કરીને ચારે બાજુ-
એ ફેંકી દેશે. પછી મારા જવાથી કાંઈ પણ કલકલ શબ્દ ન
થાઓ, એમ ધારીને ગર્વરહિત હંસરાજ વચનયોગને ધીમે-
ધીમે રોકશે. પછી નસો અને રૂધિરના કંપવાથી મોક્ષ જતાં મને

અપશુકન ન થાયો, એમ ચિંતવી કાયા સંજ્ઞાથી સર્વ ચેદાને બંધ કરશે. પછી લોકના અગ્ર ભાગ પ્રત્યે ઉત્પન્ન થવાની ઇચ્છાવાળા થઈને પાંચ દુસ્ત્ર સ્વર (અ, ઇ, ઉ, ઋ અને લૃ) ઉચ્ચારણુ પ્રમાણુ કાળ પર્યંત તે (હંસરાજ) મેરૂ પર્વતના સરણુ સ્થાયીપણુ (જો-દમે ગુણુ સ્થાનકે) ભેગવશે. પહેલાં મોહરાજના સેવકોને હણતાં બાકી રહેલી પંચાશી પ્રકૃતિઓનો તે (હંસરાજ) પાંચ દુસ્ત્ર અક્ષર ઉચ્ચારણુ કાળના અંતના બે સમયમાં નાશ કરશે. પછી પોતાની પ્રયાણુ કરવાની સ્થિતિને જાણતો તે મુખ અને ઉદર આદિ રંધ્રો (છિદ્રો) ના સદ્ભાવે આમ તમ રહેલા પોતાના આત્મ-પ્રદેશોને એકઠા પિંડીભૂત કરશે. પછી યંત્રથી છુટેલા બાણની માફક અથવા પાણીને વિષે લેપરદિત થયેલા તુંગડાની માફક ચેતના સહિત તે બિર્ધ દિશામાં દોડશે, અને અચિંત્ય શક્તિવાન તેમજ મહા વેગવાન તે સરસ રસ્તે (ગતિવટે) એકદમ એક સમયમાં પરમપદ (મોક્ષ) ને પામશે.

(મોક્ષની સ્થિતિ અને તેના મુખનું વણું) (તે પરમપદ-મોક્ષમાં) ગર્ભાવાસ રૂપ બંદીખાનામાં નિવાસ, પ્રસવ વખતની વેદના, બાલ્યાવસ્થા, યુગની કીડા, બાલ્યાવનારથી થતી તાડના, માનની હાનિ, ધનનો નાશ તથા કુટુંબના કલેશયુક્ત (ક્રોધાદિક) કષાય અને (પાંચ ઇદ્રિયોના) વિષયોથી ઉત્પન્ન થતી યૌવન સંજ્ઞાથી વિરંબના, વિયોગ રૂપ અગ્નિની જ્વાળાથી ઉત્પન્ન થયેલ શોકરૂપ સ્વર, આપારના નાશ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતો બીજાનો તરફનો પરભવ, ધનની આપાતથી થવાનો લાભ,

ન્યાયમાર્ગ, શાસ્ત્રોવા પ્રમુખ પરિશ્રમે, કષ્ટદામી વ્યાપાર, વળા, રમ-
ણમાર્ગે ગમનાગમન, બાળકની લાજ, વિદ્યા અને મૂલના સંસર્ગને
વિશેષુખની કલ્પના, સ્ત્રીના ચરણનો આધાન, સ્ત્રી પ્રત્યે ક્રોધેના પડન
ખુશામનનાં વચનો, વ્યાધિથી થતી પીડા, રક્ત આદિથી થતો ભય,
સંસ અને મધ્યર પ્રમુખ દુઃખ જંગુથી થતી કલ્પના, દાહના કાર-
ણથી થતો કંપ, તાપથી ઉત્પન્ન થતો મંતાપ, અનિવૃત્તિ, અનાવૃત્તિ
અને પવનાદિથી થતો ઉપદ્રવ, જૂતોથી થતો પરાભવ, સ્વપર શક-
થી ઉત્પન્ન થતો ભય, દુઃખ યંત્ર અને મંત્રાદિથી કરેલી કાયાની નિયંત્ર-
ણા, વ્યસન સંજોગથી કલેશ, અપર દ્રોહીઓનો પ્રવેશ, શાકિની આદિનો
આવેશ, શત્રુઓનો કદામહ, રેણુદારને માટે પિંકારના શબ્દો, દુર્જન
પુરુષોનાં ઉદ્બેખલ વચનો, દારિદ્રતા, દુર્ભિશ (દુકાળ), આશુવિકાને મા-
ટે ચિંતા, નાટક, હાસ્ય, ગીત, ઇંદ્રબાળ આદિ કોનુક જોવાની ઇચ્છા, રા-
નની વિસ્મૃતિ, બ્રાતિ, બુદ્ધિનો વ્યામોહ, સંશય, રૂપરૂપી સર્વસ્વ (ધન)
નો શાસ કરવાની લાલભાવાળી જરારૂપ રાક્ષસી, મતધારી છોવોને ભ-
દ્રાજી કરવાવાળા યમરાજથી કરાતી મરણની શંકા, ગર્વથી ઘેલા થયેલા
શ્રીમાન (ધનાઢ્ય) પુરુષોના ગર્વરૂપ બાકથી તપેલા મુખનું જોવું,
તેઓના દાસ થવાની ઇચ્છા, તેઓના આકેશનું ખમવું તેમજ
આવાની ઇચ્છા, પીડા અને ભય જે સ્થાનમા જીલકુલ નથી એવા
મોક્ષસ્થાનમાં તે હંસરાજ નિચ્છે રહેકાણુ મેળવશે. પછી અનંત
જ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય અને અનંત આનંદરૂપ અમૃત-

૧ કાંઈ અન્યાય કરનાર હોય તો ન્યાયમાર્ગ સ્થાપવામાં આ-
વે, પણ પરમપદ (મોક્ષ)માં અન્યાય કરનાર જઈજ શકતો નથી
તેથી ત્યાં તે માર્ગ પણ નથી.

વડે તૃપ્ત થયેલ તે ત્યાં અનંત કાળપર્યંત નિર્ભયપણે સુખની અંદર રહેશે. નિરંતર નિર્મળ સદ્જ્ઞાન દર્શનરૂપ જ્યોતિનો આશ્રય કરવાવાળો તે (હંસ યા આત્મા) તે અવસરે રાજા એવું પોતાનું નામ સાર્થકતાને પમાડશે. (હવે તે પવિત્ર આત્માના ગુણનિષ્પન્ન નામાંતરો બતાવે છે). પૃથ્વી ઉપરથી આવેલો હોવાથી તે (આત્મા) પાર્થિવ કહેવાય છે, પ્રજાને પાળતા છતાં પણ સમગ્ર આરંભના હેતુનો ત્યાગ કરેલ હોવાથી તે પ્રજાપાળ કહેવાય છે, ત્રણ ભુવનના જીવો મુગટની માફક તેને મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે તેથી બુદ્ધિમાનો તેને ત્રિભુવનપ્રભુ કહે છે, સર્વ ઉપદ્રવો (જન્મ, જરા, મરણાદિ) થી મુક્ત હોવાથી તે (આત્મા) જ સદ્દાશિવ કહેવાય છે, જ્ઞાન સ્વરૂપવડે લોકલોકમાં વ્યાપ્ત હોવાથી તે વિષ્ણુ કહેવાય છે, પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી—કોઈ બીજાથી ઉત્પન્ન થયેલ ન હોવાથી તે (આત્મા) સ્વયંભૂ કહેવાય છે, જન્મ રહિત હોવાથી તેજ લગવાનું અજ પણ કહેવાય છે, કર્મથી બંધાએલા આત્મા કરતાં ઉત્કર્ષતાને પામેલ હોવાથી તે પરમાત્મા કહેવાય છે અને પરમ (ઉત્કૃષ્ટ) જ્ઞાનના યોગથી પરમબ્રહ્મ એવા નામને પણ તે પામેલ છે. વિદ્વાનોથી પણ તે કોઈ પ્રકારે જાણી શકાતો નથી, તેથી તેને અલક્ષ્ય (અલખ) કહ્યો છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેએક કહેવાય છે અને તેના પર્યાયો અનંત હોવાથી (અનંત પર્યાયોની અપેક્ષાએ) તે અનેક કહેવાય છે. સત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ રહિત હોવાથી તે નિર્ગુણ કહેવાય છે અને જ્ઞાનાદિ ગુણોના સંયોગથી તે મહાગુણ કહેવાય છે. આકાશના જેવો (રૂપાદિ રહિત)

હોવાથી તે અવ્યક્ત કહેવાય છે અને તેના ગુણનું વર્ણન કરી શકા-
તું હોવાથી તે વ્યક્ત કહેવાય છે. મોક્ષના પર્યાયમાં જોડેલ હોવાથી
તે બાવ કહેવાય છે અને સંસારના પર્યાયમાં જોડેલ નહીં હોવા-
થી તે અબાવ કહેવાય છે. મોક્ષમાં જ્ઞાનદર્શનવડે ચેષ્ટાવાન હોવા-
થી તે સ્ફુળ કહેવાય છે અને વચન તથા શરીરની ચેષ્ટાનો આ-
શય નહીં કરવાથી તે અપેક્ષાએ તે નીચકુળ પણ કહેવાય છે. કર્મ
અને ઉદ્ધમ-આત્મા અને દેહ-દ્રવ્ય અને બાવ-જ્ઞાન અને ચારિ-
ત્ર-યોગ અને યોગ તથા લક્ષ્મી અને સરસ્વતી-એમાંથી અકેક
વસ્તુને અવશંબીને પણ કયા કયા સંસારી છુએ આ દુનિયા ઉપ-
ર કહેલ કરતા નથી ? (અર્થાત્ સર્વ કરે છે); પણ આ હંસરાજને
મોક્ષમાં આવા દંદોનો ત્યાગ કરેલ છે તેથી તે નિરંતર મુખી છે.
સંસારી-છુએ જે જે પુદ્ગલિક વસ્તુઓ મુખને અર્થે કંપેક્ષી
છે તે તે વસ્તુઓ હંસરાજને (શુદ્ધ આત્માએ) દુઃખને માટે મા-
નદી છે. તેથી તે વિશ્વથી વિલક્ષણ સ્વભાવવાળો છે. શંકા અને
સંકલ્પ રૂપી શત્રુને દૂર કરીને ધૃતિગુણ થયેલા તે હંસરાજને
મોક્ષને વિષે જે નિરંતર મુખ છે તે મુખ કયાય અને વિષયોથી વ્યા-
કુળ ચિત્તવૃત્તિવાળા રાજા, ચક્રવર્તી, દેવ અને ઇંદ્રને પણ નથી.

(શુદ્ધ આત્મા-હંસરાજને હવે સિદ્ધના નામથી ઓળખાવીશું)
સર્વજ્ઞ તીર્થંકર સિદ્ધના છવનું અનંત મુખ પોતાના જ્ઞાનથી બાજુ
છે અને સ્વાત્મવડે તેના અનુભવ (અહીં રહીને) કરેલો છે. તો-
પણ તે મુખને પરિપૂર્ણ પણે કહેવાને તે સમર્થ નથી. કારણકે તેની
વાણી કમથી પરિણમતા અક્ષરોના સમુદાયરૂપ છે અને તેનું

આયુષ્ય (આ મનુષ્યદેહને અપેક્ષાને) પૂર્વ કોડ વર્ષથી આગ-
ળના વિભાગને સ્પર્શી શકતું નથી, અર્થાત્ પૂર્વ કોડથી વધારે
હોતું નથી. જે કર્મરહિતસિદ્ધના સુખના અનંતમા લાગણી અધિક
સુખ ભોગવનારા લવસત્તમ દેવો પણ નથી તો તે અમૃતથી અધિક
સુખ પડિત પુરૂષો વચનમાર્ગમાં કેમ લાવી શકે?

નોટ—જેઓ આ માનવદેહમાં ચારિત્ર અંગીકાર કરી કર્મ
ખપાવવાની (ઉપશમ) ટ્રેણી ઉપર આરૂઢ થતાં સ્નાત લવ જેટલા
સ્વરૂપ આયુષ્યના અભાવે તેવી સ્થિતિમાં દેહનો ત્યાગ કરી સર્વાર્થ-
સિદ્ધ નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે તેઓને લવ-
સ્તત્તમ દેવો કહેવામાં આવે છે. ભાવાર્થ એ છે કે જો તેઓનું
આયુષ્ય મનુષ્યદેહમાં સ્નાત લવ જેટલું વધારે હોત તો તેઓ મોક્ષે
જાત. તે દેવો પણ સિદ્ધના સુખના અનંતમા લાગ જેટલું સુખ
અનુભવે છે તો તેવા અનંતા સુખને અનુભવ વિનાના પડિતો
કેવી રીતે કહી શકે? એક રાજા કોઈ લિલ્લને [ઉપકારી જાણીને]
અટવી [જંગલ] માંથી પોતાના અંતઃપુરમાં લાવ્યો. ત્યાં તે તે
પ્રકારની [વિષયની] કળાના જાણકાર પુરૂષોએ તેને અનેક પ્રકા-
રના વિષય સંબંધી સુખના પ્રવાહમાં નિપુણ કર્યો. તે પાછો અટ-
વીમાં આવ્યો તે વખતે [અંતઃપુરમાં જે સુખનો અનુભવ કર્યો
છે] તે સુખ પોતે જાણતો હતો છતાં પણ ત્યાં [અટવીમાં] ઉપમા
આપવા લાયક વસ્તુ કાંઈ પણ નહીં હોવાથી પોતાનાં સગાંવહાલાં
આગળ તેનું વર્ણન તે કેવી રીતે કરી શકે? ન કરી શકે. તેજ પ્રમાણે
આ દુનિયાને વિષે રહેલા જીવો મહાકલેશે સાધ્ય થઈ શકે તેવાં

પ્રત્યેક નિર્જન [અદ્યત્તિમાં રહેલા] સ્વીચ મિલેલની મફત]
 વ્યવસ્થા દેવાથી કેવલી બનેવાનું, જો કેવળને માણના કુળની
 મોક્ષપાદને પ્રતીતિ કરાવી શકે ? [અર્થેનું ન કરાવી શકે], કદ
 ક્રિયાં બ્રહ્મ, પાત્રી, વચ્ચે, આજ્ઞા, વિદ્યેય અને સ્ત્રી વિદ્યેયી
 [આ દુનિયામાં] જે મુખ સુદાસમાન માથે છે [દેખાય છે] તે
 નિર્જન કૃત્રિમ છે, અને આત્મસ્વરૂપ સંબંધી, નિમિલની અધિક
 વિનાનું અને કોઈ દારી ન શકે તેવું સિદ્ધતા દેવોનું જે મુખ છે
 તે અકૃત્રિમ [સ્વાત્મિક] છે. જે [પરમાત્મા] મંદારનાથી મન્દ-
 તના જોડેને ચોમ [નદી પામેલા આત્મપદને મેળવી આપનાર]
 અને કોમ [પ્રાપ્ત કરેલ આત્મજ્ઞાન, દિનું સ્વભૂત કરનાર]ને માટે
 થાય છે તેથી તેને તમે લોકનાથ કહો; અને જે પરમાત્માને પામીને
 બીજા દેવોને [જેઓ પરમાત્માને પામ્યા નથી તેઓને] નીચા કરે
 છે તેથી તેને તમે દેવાધિદેવ કહો. આ દુનિયામાં આત્મા શુદ્ધ આત્મા
 શિવાય બીજું કોઈ પ્યાન કરવા લાયક નથી, આ શુદ્ધ આત્મા
 શિવાય બીજું કોઈ પ્રસિદ્ધ બાબત લાયક પણ નથી, આ શુદ્ધ
 આત્મા શિવાય બીજું કોઈ દેવ [દેવપત્ર] નથી અને આ શુદ્ધ
 આત્મા શિવાય બીજું કોઈપણ તીર્થ નથી—એમ અમે પ્રતીતિ
 કરીએ છીએ.

નોટ—અહીં આશય એવો છે કે દરેક ક્રિયાઓ આ શુદ્ધ
 આત્માની પ્રાપ્તિ કરવાને માટેજ છે. તેની પ્રાપ્તિને માટે એક અમર
 જે સાધનો છે એમ નથી, પણ હજારો અને કરોડો સાધનો તેની
 પરાકાષ્ઠા મેળવવાનાં છે; પણ તેમાનું દરેક સાધન દરેક મનુષ્યને

તેની યોગ્યતાનુસાર સહાયકારક થાય છે. આ ઉપરથી અમુક સાધનજ ઉપયોગી છે અને બાકીનાં બીજાં સાધનોથી શુદ્ધાત્માર્ન પ્રાપ્તિ થઈ શકે નહિ. એમ માનનારા પૂરેપૂરી ભૂલ ખાય છે. તે ભૂલ જ્યારે તે સારી સ્થિતિમાં આવે છે ત્યારે તેને માલમ પડે છે પણ તે પહેલાં તે સાધનોનો નિષેધ કરતાં તે હજારો જીવોનો ઉપકારી થવાને બદલે અપકારી થઈ પડે છે. માટે અમુક ભાગને વિષય (શુદ્ધ આત્માની પ્રાપ્તિનો હેતુ) કરનારી પોતાની સાંકડી મતિ જ્યાંસુધી વિસ્તૃત થઈને આત્મગુણપ્રાપ્તિના સર્વ રસ્તાઓ પોતાને દેખાડી ન આપે, ત્યાંસુધી તેવા ઉપદેશનું કામ કરવું એ મોટા જ્ઞાનમનું કામ ઉપદેશકને માથે છે. તેટલામાટે ત્યાંસુધી ઉપદેશ વૃત્તિથી દૂર રહેવાની જરૂર છે. આ વાત વારંવાર યાદ રાખવાની છે.

જેઓએ આ શુદ્ધસ્વરૂપ જાણ્યું નથી તે મુગ્ધ આશયવાળા ‘આ નવીન તીર્થ છે, આ નવીન તીર્થ છે’ એમ જોલતા ત્રણ ભુવનને વિષે ભટક્યા કરે છે, કારણ કે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણનારાઓને તો સર્વ પૃથ્વી તીર્થરૂપ છે.

નોટ—તીર્થસ્થળે જવાનો હેતુ એ છે કે પોતાના આત્માને પવિત્ર કરવો. કાંઈ પણ પવિત્રતામાં વધારો કરવો. તે નિવૃત્તિ વિના થતો નથી. આવી નિવૃત્તિ પ્રાપ્તિ તીર્થસ્થળોમાં વિશેષ હોય છે. તેવે સ્થળે અનેક મહા પુરુષોનો સમાગમ થાય છે. મહાત્માઓની નિર્વાણ-ભૂમિને સ્પર્શવાથી તેઓના શુભ વિચારોનું બાંધાયેલું વાતાવરણ આત્મગુણ પ્રગટ કરવામાં વિશેષ સહાયક બને છે. તેઓના શુભ,

કર્તવ્યો વિગેરે યાદ આવવાથી શુભ વિચારો ઉત્તેજિત થાય છે અને તેવાં કાર્યોમાં પ્રયત્નશીલ બને છે. આ સર્વ હેતુઓ જેઓ હુલ પ્રથમ હૃદમાં રહેલાઓ છે તેઓને વિશેષ ક્ષાયદાકારક છે; પણ જેઓએ પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણ્યું છે તેઓ ગમે તેવા સ્થળને આશ્રય કરીને પણ પોતાની શુદ્ધતા પ્રગટ કરી શકે છે. માટે એ ઉપરથી આ ઉપરના જ્ઞેયોકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે 'સર્વોપિ જૂરાત્મચિદાં હિ તીર્થામ્' આત્મ સ્વરૂપ જાણનારાઓને સર્વ પૃથ્વી તીર્થરૂપ છે તે બરાબર છે; કેમકે તીર્થ જઈને જે કાર્ય કર્યું છે તે કાર્ય ગમે તેવે સ્થળે સફળતાથી તેઓ કરી શકે છે."

જેમ એક જાતની માટીને ધમવાથી તે સુવર્ણતાને પ્રાપ્ત થાય છે, લીંબડાને પરિક્ષિત [એક જાતની ક્રિયા] કરવાથી નિર્દોશી-પણું પમાડે છે અને સારી રીતે સંસ્કાર કરેલા પાદો સિદ્ધસુના નામથી પ્રખ્યાતિ પામે છે, તેમ આત્મા (તેને મારી રીતે સંસ્કારિત કરવાથી) પોતેજ પરમાત્મભાવને પ્રગટ કરે છે. ત્યાંમુધી આ શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ જાણ થેલું હોવું નથી, ત્યાંમુધી મદ્યથી ધમાયેલાં [નંપલા] મન છે જેનાં એવા સર્વે દર્શનકારો આપમ આપસમાં દ્રોહ [વાક્યુદ્ધ વિગેરે] કરે છે, પણ જ્યારે તેઓ આત્મજ્ઞતાને જાણે છે, ત્યારે [આપસમાં] મગા જાણવાની માફક આચરણ કરે છે. આત્મજ્ઞતાના જ્ઞાન નદિન જે વિદ્યા છે તે નિર્દોષ વિદ્યા છે અને જાડીની જે અવિદ્યા છે તે સંસારમાં ગતિ કરવાના માર્ગરૂપ છે. તેથી અધ્યાત્મજ્ઞાન વિનાના અને વિચિત્ર પ્રચરના યજ્ઞરૂપ મહા અધિકારથી મુક્ત થયેલા તેઓ (અવિદ્યાવાળાઓ)

ઓના મનોહર કટાક્ષરૂપ જાણીના વિસ્તારથી અક્ષોભ્ય અને રાજ-
ઓથી જેના ચરણકમળ સ્તવાયેલા છે એવા મહેન્દ્રપ્રભ નામના
આચાર્ય થયા. વિનયમાં પ્રધાન અને શાસ્ત્રાર્થરૂપ સોનાની કસોટી
તુલ્ય તેના શિષ્ય શ્રીજયશેખર નામના ઉત્તમ આચાર્ય ઉત્તમ
અર્થના સારભૂત અને કલ્પેલા ઉત્તમ યુક્તિરૂપ તરંગોથી જાણી
શકાય તેવો આ પ્રબોધ ચિંતામણિ નામનો ગ્રંથ રચેલો છે, કે
જે મોક્ષનગરીનો ઉત્તમ માર્ગ બતાવનાર છે. તે લાણુતાં સતા લ-
બ્ય જીવોને ઉત્તમ સમ્યક્ત્વ આપવાવાળો થાઓ. સ્તંભન પાર્શ્વના-
થથી ભૂપિત ખંભાયત નગરને વિષે શ્રીમાન જયશેખરસૂરિએ વિક્રમ
સંવત ૧૪૬૨માં આ પ્રબોધ ચિંતામણિ ગ્રંથ બનાવ્યો છે.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન જયશેખરસૂરિએ રચેલા પ્રબોધચિંતા-
મણિ ગ્રંથમાં વિવેક અને મોહરાજનું યુદ્ધ, વિવેકનો જય તથા
મોહનો પરાજય અને પરમાત્મસ્વરૂપના વર્ણનવાળો આ સાતમો
અધિકાર સમાપ્ત થયો છે.

